

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ**

X. MİLLÎ MEVLÂNA KONGRESİ

. TEBLİĞLER .

Cilt I

**KONYA VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ**

**BİOFARMA İLAÇ SANAYİ VE
TİCARET ANONİM ŞİRKETİNİN**

KATKILARIYLA

2-3 MAYIS 2002 - KONYA

ISBN: 975-448-164-4

Bu bildiri kitabının basım ve kağıt masrafları Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü ile Biofarma İlaç Firmasının katkılarıyla bir kültür hizmeti olarak karşılanmıştır.

Selçuk Üniversitesi Basımevi 2002 – KONYA

ORGANİZASYON KOMİTESİ

Başkan:

Prof. Dr. Abdurrahman KUTLU
Rektör
Selçuk Üniversitesi

Kongre Genel Sekreteri:

Prof. Dr. Haşim KARPUZ
(S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanı)

Kongre Sekreter Yardımcısı:

Yrd. Doç. Dr. Yakup ŞAFAK

Üyeler:

Doç. Dr. Bayram ÜREKLİ

Doç. Dr. Ali BAŞ

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖZ

Yrd. Doç. Dr. Nuri ŞİMŞEKLER

Yrd. Doç. Dr. Osman ERAVŞAR

Necip MUTLU
İl Kültür Müdürü

KİTABI YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Haşim KARPUZ

Yrd. Doç. Dr. Yakup ŞAFAK

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖZ

Yrd.Doç. Dr. Nuri ŞİMŞEKLER

Yrd.Doç. Dr. Osman ERAVŞAR

Baskı öncesi hazırlık

Yrd.Doç.Dr. Ali BÜYÜKASLAN

Kapak uygulama

@B@

Baskı

Selçuk Üniversitesi Matbaası

Eylül 2002

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları
Şefik CAN
İsin ÇELEBİ BAYRU
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU
Prof. Dr. İsmail YAKIT
Prof. Dr. Çiçek DERMAN
Prof. Dr. Ahmet Kâzım ÜRÜN
Erdoğan EROL
ŞAHİN
Prof. Dr. A. Osman KOÇKUZU
Adnan KARAIŞMAILOĞLU
Prof. Dr. YENİTERZİ
Prof. Dr. Yusuf ÖZ
Prof. Dr. Sezai KÜÇÜK
Prof. Dr. CUOĞLU
Prof. Dr. DİKİCİ
Prof. Dr. ÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Afa
Prof. Dr. ÇIPAN

Prof. Dr. Abdurrahman Kutlu.....	7
Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu.....	9
"Mu'tezile'nin Kader İnancına Karşı Mevlâna'nın Görüşü ve Bugünkü Mevlevîlik"....	13
"Babam Celâleddin Bakır ÇELEBİ"	23
"Sultan-Mevlevî İlişkilerine Genel Bir Bakış"	35
"Mevlâna'da Sanat"	51
"XVI. y.y.da Hazırlanmış Bir Mesnevî Tezhibi" 61	
"Halep, Şam ve Trablusşam Mevlevîhânelerinin Günümüzdeki Durumu"	73
Mevlânâ Müzesi Bahçesindeki Mezarlar Neden Kaldırılmıştı?	79
"XIX. ve XX. yüzyılda Çorum ve Munkariz Bir Şehir Olan Demirli-Karahisar'da Mevlevilik"	97
"Sipehsâlâr'ın Risalesinde ve Menâkıbü'l-ârifin'de Sadreddîn-i Konevî'ye Yapılan Atıflar"	105
"Klâsik Türk Şiiri Gelenğinde Mevlâna'nın Yeri ve Edebî Miras Tartışmaları"	127
"XIX. Yüzyılda Konyalı Mevlevî Şairler"	137
"Belhî Ailesi ve Son Mevlevî Postnişînleri İle Mektuplaşmaları"	149
"Bütün Yönleriyle XIX. Asırda Yenikapı Mevlevîhânesi"	163
Mevlâna Celâlettin Rûmi.....	197
"Abdulganî en-Nablûsî'nin Mevlevîlik Adabına Dair el-Ukûdü'l-lü'lüiyye'si ve Müstakîmzâde'nin Şerhi"	203
"Vatan Savunmasında Gönül Erleri: Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı"	213
"Modernleşme Çağında Mevlevîlik: Siyaset, İdeoloji ve Örgütlenme"	227
"İsmail Dede Efendi'nin Bestelediği Eserlerin Güfteleri Üzerine Bir Değerlendirme"	237

Safa ODABAŞI

Yrd. Doç. Dr. Naim ŞAHİN

Dr. Abdullah ÖZTÜRK

Dr. Naci BAKIRCI

"Mevlâna Dergâhı Kilerine Ait 1317/1899 Tarihli Emtia-i Taâmiye Defteri"	26
"Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ve G. W. Hegel'de 'Aşk ve Varlığın Birliği' Meselesi"	2
"Yedi Uyurlar'ın İnsanlık Tarihindeki Önemi, Mevlâna ve Goethe'deki Yorumu"	19
"Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi'nin 19 Yılında Kuruluşu, Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin Buraya Nakli"	

Diğer Tebliğler

Prof. Dr. Orhan Okay

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Doç..Dr. Ahmet Sevgi

Doç.Dr. Emine Yeniterzi

Osmanlı'da Mesnevihanlık Geleneği ve Mesnevihanlardan Tâhirü'l Mevlevî ...	
Mevlânâ'da Edebî Zevk	
Mevlânâ ve Hürriyet	
Mevlânâ'nın Eserlerinde Ahlâkî Ur	

X. Millî Mevlâna Kongresi Sonuç Bildirisi

Katılımcıların Adresleri

İNSAN; HOŞGÖRÜ, DİYALOG, SEVGİ

- Açılış Konuşması -

Prof. Dr. Abdurrahman KUTLU

Rektör

Bütün insanlığı hoşgörüye, dostluğa, kardeşliğe davet eden Mevlâna Celaleddîn-i Rumî, üniversitemiz tarafından her yıl çeşitli etkinliklerle anılıyor.

Hız.Mevlâna'nın 13.yüzyıldan günümüze ulaşan sevgi, hoşgörü ve diyalog çağrısına bugün daha fazla ihtiyaç vardır. Mevlâna, engin düşüncesiyle Allah'ın, maddenin ve insanın öğrenilmesinde uyguladığı öğretici yöntemle dünyanın en büyük mutasavvıfları arasında yer almıştır. Anadolu Kültür ve Medeniyetinin oluşumunda ve sahip olduğu değerlerin günümüze ulaşmasında büyük Türk mütefekkir ve mutasavvıf Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin kişiliği, düşünceleri ve eserleri son derece etkili olmuştur. Ayrıca Anadolu'nun yurt edinilmesinde ve toplumun sarsılmaz bağlarla birlik oluşturmada önemli rol sahibidir.

Mevlâna ve sevenleri Türk kültür, tefekkür, edebiyat ve sanat tarihinde özel bir yer edinerek, ilmî ve fıkırî alanlardan güzel sanatlara, şiiirden musikiye kadar toplumun bütün faaliyetlerinde belirli bir ekolü temsil etmiştir.

Günümüzde ise dünyada dikkatler Mevlâna üzerinde toplanmakta, eserleri yabancı dillere aktarılmakta, onun hoşgörüsünü, insan sevgisini, manevi coşkusu ve düşüncelerini duyan, hisseden ve etkilenen insanlar, Mevlâna dergâhını görmek, daha öz ve doğru bilgiler edinmek için Konya'ya gelmektedirler.

Hız.Mevlâna'nın engin hoşgörüsünün, sevgiye, diyaloga bakış açısının daha iyi tanınması ve tanıtılması, Selçuklu devrinin düşünce, fikir hayatı, kültürü ve medeniyetini araştırmak için üniversitemizde kurulan Selçuklu Araştırmaları Merkezimiz bu alanda önemli çalışmalar sergilemektedir. Başkanlığını Sayın Prof.Dr.Haşım Karpuz'un yaptığı merkezimiz, Hız.Mevlâna'nın daha iyi tanıtılması amacı ile iki uluslar arası kongre düzenlemiş, üçüncüsünün hazırlıklarına başlamıştır. Bu kitapta yer alan kongre ile birlikte 10 Milli Kongre, 2 Sempozyum, birçok Panel ve Konferanslar düzenlemiştir.

Amacımız Türkiye'nin ve Dünyanın Mevlâna konusunda yetiştirdiği uzmanları bir araya getirerek, Mevlâna'nın sevgi ve hoşgörü pınarını hem bilimsel platforma taşımak, hem de Mevlâna'nın her kesim tarafından tanınmasını sağlamaktır.

Son derece başarılı geçen Kongrenin gerçekleşmesinde emeği geçen Selçuklu Araştırmaları Merkezi Müdürümüz Prof.Dr. Haşım Karpuz'a, kongreye katılarak değerli fikirlerini bizimle paylaşan katılımcılara, kongreye maddi ve manevi destek sağlayan Konya Valiliğimize, İl Kültür Müdürlüğümüze, Biofarma İlaç Firmasına, Tertip Komitesine teşekkür ediyorum.

ACILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU
IRCICA Genel Direktörü

Sayın Vali, Sayın Rektör,

Selçuk Üniversitesi'nin değerli mensupları, ilim adamları, kıymetli misafirler,

Selçuk Üniversitesi tarafından düzenlenen bu önemli kongreye katılmaktan büyük şeref duyuyorum. Kültür tarihimiz içinde ve dünya fikir tarihinde müstesna bir yere sahip olan Mevlana Celaleddin Rumî'ye tahsis edilen bu kongre, birçok bakımlardan mânâlı ve önemlidir.

Mevlana'nın ismi, Konya ile özdeşleşmiştir. Yalnız Türkiye'de değil, bütün dünyada da bu iki isim, birbiriyle beraber anılır hale gelmiştir. Selçuk Üniversitesi'nin yıllardan beri bu konuya önem vermesi, Mevlana Celaleddin Rumî hakkındaki ilmî incelemeleri desteklemesi ve bu sahada ilmî toplantılar düzenlemesi takdire şayan bir husustur.

Kültür mirasının menbaı olan temel kaynaklara nüfuz edilerek burada evrensel insanî değerlerin keşfedilmesi, öğrenilmesi ve sonra da bütün dünyaya mal edilmesi, insanlığın kolektif hafızasını zengin, şumüllü, faydalı ve kalıcı kılma yolunda büyük bir hizmettir. Bu amaçlarla yapılan araştırmaları bir araya getiren, bugün başlayan kongre gibi ilmî toplantıların artması ve artan bir ilgi görmesi, fevkalade gerekli ve memnuniyet vericidir.

Hakikatlere bu şekilde, objektif ilmin ve bilginin açısından bakar ve bunların yolunda ilerlerken, aynı zamanda esfle görüyoruz ki son günlerde Mevlana Celaleddin Rumî hakkında, bilimin vakar ve ciddiyetinin dışına taşan ve daha çok günlük paparazzi gündeminin seviyesinde yer alan tartışmalar

yapılmaktadır. Bunu büyük üzüntüyle karşılıyoruz. Tabiatıyla Türkiye’de insanlar her konuda olduğu gibi bu konuda da yeni fikirler, farklı görüşler serdetme ve bunları görüşme hakkında sahiptir. Bunu ilmi bilginin çerçevesi içinde yapan bilim adamlarına kimse herhangi bir tenkit yöneltemez. Ancak bu tartışmaların ciddiyet, vakar, objektiflik ölçüleri içinde, ilmî esaslara bağlı kalınarak ve sadece bilgiyi toplum yararına arttırma saikiyle yapılması gerekir. Kültürümüzdeki abide şahsiyetler arasında özel bir yeri olan Mevlana Celaleddin Rumî’nin bunun tamamen aksine bir üslupla ele alındığını görmek üzüntü vericidir.

Bu vesileyle belirtmek gerekir ki gerek Mevlana, gerekse tarihimizin diğer büyük şahsiyetleri elbette ki toplumun her kesimi tarafından tartışılabilir ve tartışılmalıdır. Tartışılmaması hatadır, hatta tartışılmasının önlenmesi de bilime ve kültüre saygısızlıktır. Ancak bu saygısızlığın başka bir tezahürü de bilimin ışığında, metodoloji ve serinkanlılık içindeki bir üslupla değil de, gelişigüzel fikirler ve ön yargılarla ele alınmalarıdır. Sırf ilgi uyandırmak saikiyle yapılan buna benzer girişimlere, maalesef kültür tarihimizin çeşitli sahalarında şahit oluyoruz. Peki bunlarla mücadele etmenin yolu nedir? Tabii ki bu kongre gibi ilmî faaliyetlerdir. Bunlar, hakikatleri öz kaynaklarından ve delilleriyle ortaya koyan çalışmaların bilinmesi ve bildirilmesi ve toplumun dikkatinin bunlara çekilmesi için en tesirli vasıta olacaktır. O bakımdan, inanıyorum ki Selçuk Üniversitesi’nin bu yöndeki katkıları bugün daha da büyük bir mana ve temellendirici bir mahiyet taşımaktadır. Ayrıca, bu kongreye sunulacak bildiri-leri ihtiva edecek olan bir kitabın yayınlanması da, gerek ilim camiasını, gerekse toplumumuzun diğer kesimlerini konu hakkında bilgilendirmek için çok faydalı olacaktır.

Bu arada, Selçuk Üniversitesi’nin sahip olduğu önemli bir arşivle ilgili bazı düşüncelerimi sizlerle paylaşmak isterim. Cumhuriyet dönemi tıp tarihi çalışmalarının mümtaz ismi rahmetli Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk’un Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi’ne intikal eden kütüphane ve arşiv koleksiyonunun çok değerli olduğu bilinmektedir. Bu kütüphane ve arşivin envanterinin bir an önce çıkarılması ve kataloglarının hazırlanmasının, ayrıca, bu envanterle beraber, Feridun Nafiz Uzluk hakkında bu kongrede verilecek olan tebliğlerin ve onun hakkında devam eden çalışmaların bir araya toplanarak bir hatıra kitabı olarak yayınlanmasının çok faydalı olacağı kanaatindeyim.

Düşünce mirasını düşünmeye sevkedici bu ve diğer ilmî faaliyetlerini takdirle izlediğimiz Selçuk Üniversitesi’nin kıymetli rektörü Sayın Prof. Dr. Abdurrahman Kutlu’ya bu kongre vesilesiyle ve beni davet ettikleri için teşekkürlerimi sunuyor, üniversitenin başarılarının devamını temenni ediyorum.

Özellikle, Mevlana Kongresi'nin düzenleyicisi olan Selçuklu Araştırmaları Merkezi'nin Başkanı Prof.Dr. Haşım Karpuz'a teşekkürlerimi ve tebriklerimi ifade etmek isterim. Kıymetli üniversitenizin bütün mensuplarına bu vesileyle en iyi dileklerimi ve saygılarımı iletir, üniversitenin ilmî hizmetlerinin artan bir hızla gelişmeye devam etmesini temenni ederim. Kongreye katılan ilim adamları ve araştırmacılara başarılar dilerim.

MUTEZİLENİN KADER İNANCINA KARŞI, HZ. MEVLANA'NIN GÖRÜŞÜ VE BUGÜNKÜ MEVLEVİLİK

Şefik CAN

Em. Öğr. Albay

Dikkat ediyorum, Mevlana hakkında yazılan bazı kitaplarda radyolarda, televizyonlarda, Mevlana'ya dair yapılan konuşmalarda, Mevlana sanki Hz. Muhammed'in yolunda değilmiş de başka bir yolda imiş gibi gösterilmektedir.

Öyle ki dinde reform yaptı ve dini inançları kendi anlayışına göre yorumladı diyenler de var.

Halbuki bu görüşler tamamiyle yanlıştır. Çünkü bütün veliler gibi Hz. Mevlana da Hz. Muhammed'in yolunda yürümektedir. Yaşadığı müddetce de islami olmayan bir çok görüşlerle mücadele etmiştir.

Hz. Mevlana'nın mücadele ettiği islami olmayan düşüncelerden biri de mu'tezilenin kader inancıdır. Şimdi biz mu'tezile ve kader inancı hakkında biraz düşünelim.

Mu'tezile : Vasil bin Ata tarafından kurulan ve aklı yani düşünceyi nakilden yani dini delillerden önde tutan ve bazı hususlarda ehl-i sünnet görüşlerine aykırı düşen bir fırkaya verilen ad. Arapça "i'tezele" kökünden türemiş bir deyimdir. Çünkü Vasil bin Ata Hasan-ı Basri hazretlerinin talebesi idi. Aklına ve şahsi düşüncelerine kapılarak hocasının ders halkasından ayrıldı. İslam'a aykırı bazı görüşleri benimsedi. Bu sebeple buna uyanlara, onun fikirlerini kabul edenlere "mu'tezile " denildi. Daha sonra çok genişleyen ve felsefi görüşleri ihtiva eden bu mezhep şu hususlarda İslami yoldan ayrılır.

Bunlar ilahi takdire inanmazlar da insanın kaderini kendisinin hazırladığını ileri sürerler. Bu sebeple bunlara kaderiyeci de derler.

Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarını, yaratma gücünü tanımazlar.

Mi'race inanmazlar. "Bu bir rüyadır." Derler.

Cin ve şeytana da inanmazlar. "Cinler, zeki ve akıllı insanlardır. Şeytanlar da insanlar arasında gördüğümüz kötü kişilerdir." derler.

Mu'tezileye göre, kötülerin cezalandırılması ve iyi kişilerin mükafatlandırılmasında Cenab-ı Hakk haşa mecburdur.

Cenab-ı Hakk'ın öteki dünyada yani Ahiret'te gözle görülmeyeceği inancındadırlar. Halbuki islami inanç sahipleri Cenab-ı Hakk'ın Ahiret'te mümünlere görüneceği kana'atini beslerler. Bunu en büyük lutuf ve ihsan sayarlar.

Kur'an'ın ve Allah kelamının mahluk, yani yaratılmış olduğuna inanırlar. Bu aykırı inançları yüzünden Mu'tezilenin, peygamberimizin bir hadislelerinde haber verdiği gibi yetmişiki sapık fırkalarından biri olduğunda şüphe yoktur. Bu gün de müslümanlar arasında bu sapık inançta olanlara rastlanmaktadır.

Hucviri Hazretleri'nin Keşfu'l-Mahcub adlı kitabında bulunan Hasan-ı Basri Hazretleri'nin, Hazreti Hasan (r.a)'a yazdığı bir mektup ile, aldığı cevabi mektubundan birkaç cümleyi buradaki konuyla ilgili olduğu için almadan geçemedim:

Mu'tezile yolunu açan Vasil ibn Ata (699-748) bu yolu, veli Hasan Basri Hazretleri'nin dersinden ayrılıp, kader hakkında İslama aykırı inançlar yaymaya başlayınca, Hasan Basri Hazretleri üzülmüş ve tereddütler içinde kalmış, o zaman hayatta bulunan Hazreti Hasan (r.a)'a bir mektup yazmış; mektubunda: (Ey Allah'ın Resulü'nün torunu ve gözbebeği, Allah'ın rahmeti sizin üzerinize olsun. Siz Haşim Oğulları deryada yüzen gemi gibisiniz. Karanlıklar içinde parlayan yıldızlarsınız. Doğru yolu gösteren işaret taşları gibisiniz. Size tabi olanlara kurtuluş yolunu gösteren din adamlarısınız. Ey Peygamber (s.a.v)'in torunu, kaza ve kader karşısında bizim irademiz hakkında şaşırıp kaldık, ihtilafa düştük, bu hususta sizin görüşünüz, fikriniz nedir? Siz Peygamber (s.a.v.)'in neslinden gelmesiniz, sizin bilginiz Allah'ın ilhamı ile dir).

Bu mektuba Hazreti Hasan şu cevabı verdi: "... Şaşırıp kaldığınız ve ihtilafa düştüğünüz kader meselesi hakkındaki mektubunuzu aldım. Bu hususta benim kanaatim şudur: Kadere, hayrın ve şerrin Allahtan olduğuna inanmayan kimse kafirdir. Bir kimse kendi işlediği günahları, Allah'a havale ederse facir olur, günaha girer..." (Keşfu'l-Mahcub, Jokofski nüshası, s.87)

İlk müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'in emirlerine ve sevgili Peygamber Efendimizin hadislerine tam manasıyla uyarak, kader konusu üzerinde pek fazla durmuyorlardı. Bu hususta Lâ tefekkerû fi kaderillah hadisine uyuyorlardı (Kader hakkında düşünüp fikir yürütmeyiz), münakaşalardan, birbirine zıt düşen hükümlerden kaçınıyorlardı. Fakat İslamiyet etrafa yayılınca, yeni zaptedilen yerlerde yaşayan insanların inançları ile müslüman inançları karşı karşıya geldi. Bilhassa Yunan filozoflarının eserleri Arapçaya tercüme edilince, müslümanlar arasına felsefi düşünceler yayıldı. Ancak İslam bilginleri tarafından, İslami olmayan düşüncelerin, İslami esaslara uymayanları reddediliyor, uyanları da hikmet olarak kabul ediliyordu. Peygamber Efendimizin "Hikmet, müminin kaybettiği malıdır, nerde bulursa onu alır" emrine uyarak, İslam alimlerinden bir kısmı felsefi düşüncelere önem veriyor, onları İslami inançlara uzlaştırmaya çalışıyor, bazı bilginler de felsefi düşüncelere itibar etmiyorlardı.

Hazreti Mevlana'nın babası Sultanü'l Ulema Hazretleri, daha Anadolu'ya göç etmeden önce Belh'de felsefi görüşleri benimseyen Fahreddin Razi ve onu himaye eden Harzem Şahla bu yüzden araları açılmıştı. Babasının yolunda ve meşrebinde olan Hazreti Mevlana da, felsefi görüşlere değer vermiyor, İslami olmayan inançları reddediyordu. O devirde kader konusu üzerinde, birbirine zıt iki görüş, İslamlar arasına yayılmış münakaşa edilip duruyordu.

Hazreti Mevlana'nın reddettiği bu görüşlerden birisi Vasıl ibn Ata'nın kurduğu Mutezile grubunun inancı idi. Mutezileye göre, insan kendi kaderini kendisi, çizer. Kul yaptığı işlerin halıkıdır. Küfür ve günahlar Allah'ın takdiri ile değildir. Böylece Mutezile, kulun yaptığı işi, kendi irade ve ihtiyarı ile yaptığına inanır.

Hazreti Mevlana'nın kader konusu üzerinde reddettiği İslami olmayan ikinci görüş, Cebriyyeci görüş idi. Cebriyyeci biraz önce arz edilen Mutezile inancının tam zıttı olarak, kuldaki irade ve ihtiyarı reddeder. Bütün hadiselerin değişmez surette önceden takdir ve tesbit edildiğine inanır. Bu inanca göre, her hadise kaçınılmazdır. Ne kadar çalışılsa, vukua gelecek olan birşey men edilmeyeceği gibi, vukua gelmeyecek olma bir şey de vukua getirilemez. Hazreti Mevlana ; Peygamberimiz (s.a.v) Efendimizin tam yolu olan Sünnet Ehlinin inancındadır. Bu inanca göre kulun kendi iradesi ile işlediği işlerin de, iradesi dışında vukua gelen işlerin de yaratıcısı Allah Taaladır. Allah kullarına cüz'i bir irade vermiştir. Kul bu iradeyi bir işe sarfeder. Kulun yapmak istediği iş, ilahi takdire uygun düşerse Allah Tââla o işi takdir buyurur, o iş olur. İşte kulun iradesi azmi, o işi yapmak istemesi kendine aittir.

Böylece, herhangi bir iş, bir hadise kulun çalışması, Hakkın da takdirine uygun düşerse, o iş olduğuna göre mümin, kadere iman etmekle beraber, cebre inanmaz. Çünkü yukarda belirtildiği gibi, cebr inancına göre kul yaptığı hiç bir işten sorumlu değildir. Sanki o işi Allah insana zorla yaptırmaktadır.

Böylece, Muhammedi yolda olan diğer sufiler gibi, Hazreti Mevlana da kader konusunda Mutezile ve Cebriyye görüşlerini kınamış, tam Muhammedi yolunda yürüyerek, müminin kadere inanmak mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir. Çünkü kaza ve kadere inanmak imanın altı şartından biridir. Ancak kaza ve kadere inanmak herşeyi kadere bırakmak, yaptığı işlere karşı “kaderim böyle imiş” demek doğru değildir. Kendi cüz’i irademizi kullanmak suretiyle, durumumuzu iyi veya kötüye götürebiliriz. Eğer böyle olmasaydı, kaderimizi, alın yazımızı değiştirmek elimizde bulunmasaydı, yani irade-i cüz’iyyemiz olmasaydı, insanlar sadece alın yazılarını yaşasalardı, doğru yolu gösterecek peygamberler gelmez, insanlara nefisleri ile kötülüklerle savaş yolunu göstermezlerdi. Şu ayet-i kerime bu hali açıkça ifade buyurmaktadır:

“Sana gelen her iyilik Allahtandır. Sana gelen her fenalık da kendi nefsindendir”(4/79)

Bu sebeptendir ki, Hazreti Mevlana: (Mesnevi, c.I, s.89)

“Gönlüne gamdan, kederden ne gelirse, onlar senin korkusuzluğundan ve küstahlığındandır” diye buyurmuştur. Burada dikkat edilecek bir nokta vardır. Hayır da şer de Allahtandır dediğimiz zaman, hayır da, şer de, iyilik de, fenalık da Allah’ın yarattığı şeylerdendir, demek istiyoruz. Yoksa hayır Allah’ın lutfu, ihsanı, şer de kulun yaptığı kötülüğün, günahın bir mukabelesidir. Peygamber Efendimizin şu hadisleri bu konuyu aydınlatmaktadır. (Kazayı muallakı yani Levh-i Mahfuzu hiç bir şey değiştiremez. Yalnız dua değiştirir ve ömrü yalnız ihsan, iyilik artırır. Tirmizi). (Kader tedbir ile sakınmakla değişmez. Fakat kabul olan dua bela gelirken mümini korur. Taberani) Duanın belayı defetmesi de kaza ve kaderdendir. Şemsiye yağmura siper olduğu gibi, dua da belaya siper olur. Anlaşılması ve anlatılması pek zor olan bu kader ve cüz’i irade bahsini Hazreti Mevlana kendine has o güzel ifadesi ve harika sezisleri ile tam Muhammedi yolda yürüyerek açığa kavuşturmuştur.

Hazreti Mevlana’ya göre bizim ihtiyarımız, birşeyi yapabilme gücümüz, yani cüz’i irademiz, külli iradenin yani Hakkın tecellisinden başka bir şey de-

ğildir. Allahtan başka hiçbir şeyin gerçek varlığı olmadığından ve izafî varlıkların hepsi de Mutlak varlığın tecelli ve zuhuru bulunduğundan, irade ancak tek ve mutlak varlığındır. İzafî varlıklarda görülen irade, Mutlak varlığın iradesinin o varlıklarda zuhurundan başka birşey değildir. Aslında biz kudret-i külliyyenin, mutlak varlığın, bir kelime ile Hakkın karşısında neyiz ki, kendimizi bir şey sanalım “şunu yaparız, bunu yapmak istiyoruz” diyelim:

(Mesnevi, c.I, s.601)

“Ey ruhumuzun ruhu, biz kim oluyoruz da sana karşı biziz diye ortaya çıkalım.

Biz yokuz, bizim varlıklarımız, gölgeleri var gibi gösteren gerçek varlık vücudu mutlak olan senden ibarettir. Biz fani şekillerde görülen gölge varlıkları.

Biz yok idik, bizim isteklerimiz de yoktu. Senin lutfun bizim söylemediklerimizi işitti.”

Gerçekten de bizler, var gibi görünen yoklardan ibaretiz. Ortada görünen, gezen, tozan bizim gölgelerimiz, hayallerimizdir. Gölgeler, hayaller ne isterler? Ne yapabilirler?

Mithat Bahari Hazretleri ne güzel söylemiş:

Varlığa ben seninle agahım

Var olan sensin ancak Allah'ım

Hazreti Mevlana cebr ve ihtiyar konusunu en güzel şekilde açıklar. Hz. Mevlana Mutezile'yi haksız görür. Cebriler de tamamıyla haklı değildir. Bizim de yapma gücümüz, ihtiyarımız vardır. Evet biz, bir ok bile atsak atan Allahtır. Biz yaydan ibaretiz. Fakat feryadımız nasıl acizliğimize, zavallılığımıza delalet ediyorsa, utanmamız da bizim ihtiyarımıza, bizde cüz'i irade bulunduğuna delalet eder.

(Mesnevi, c.I, s. 615-619)

“Sen bu konunun açıklamasını Kur'an'dan oku, öğren. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerimde Hazreti Peygambere “Attığın zaman sen atmadın.” (8/17) diye buyurmuştur.

Eğer biz, bir ok atarsak o ok atış bizden değildir. Aslında biz yay gibiyiz. Yayı çekip, oku atan Allah'tır.

Bu söylenilen sözler, cebri değil Cabbar ilahi isminin manasını açıklar. Allah'ın Cabbar sıfatını anmak ise, ona sığınmak, yalvarmak içindir.

Bizim ağlayıp inlememiz güçsüzlüğümüzün, kudretsizliğimizin, delilidir. Yaptığımız işlerden utanmamız da ihtiyarımızın, cüz'i irademizin bulunduğu göstermektedir.

Eğer bizde ihtiyar ve cüz'i irade olmasaydı, yaptıklarımızdan utanır mıydık? Bu sıkıntı, bu teessüf, bu hayâ neden ileri geliyor?

Halbuki sen yapmak istediğin her işte, kendi kudretini, yapma gücünü açıkça görüyor, cebri düşünmeden bunu ben yaptım diyorsun. Meylin ve isteğin olmayan işte de bu Allah'tandır diyerek cebri oluyorsun.

(Mesnevi, c.I, s. 1480-1482): "Hakk'ın yaptıklarını da gör, bizim yaptıklarımızı da gör. Her ikisini de gör ve bizim de yaptığımız işler olduğunu bil. Zaten bu meydandadır.

Eğer ortada halkın yaptığı işler yoksa, herşeyi Hak yapıyorsa, şu halde kimseye bunu neden böyle yaptın deme.

Hakk'ın yaratması, bizim yaptığımız işleri meydana getirmektedir. Bizim yaptığımız işler, Hakk'ın yaratmasının, onun takdirinin yerine getirilmesidir."

Anlaşılması ve anlatılması zor olan bu kaza, kader ve irade-i cüz'iyeye meselesini bir takım örneklerle, biz gafillere açıkladıktan sonra Hazreti Mevlânâ bu hususta da yine çok sevdiği Allah'ına iltica ederek ondan yardım niyaz ediyor.

(Mesnevi, c.I, s. 1438-1443)

"Ey bize akıllar veren Allah'ım, bu zor meseleyi anlamak için bize yardım et, imdada yetiş. Aslında herşeyi ancak sen dilersin, sen yaparsın. Hiç kimse bir şey dileyemez ve yapamaz.

İstek de sendedir, biz kim oluyoruz, evvel de sensin ahir de sensin.

Hem sen söylersin, hem sen işitirsin, hem de sen olursun. Bizler yaptığımız birçok işlerle, var gibi görünen bu kadar varlığımızla yine yoktan ibaretiz.

Allah'ım bize emirler verdin, tekliflerde bulundun, kullukta bulunmamızı diledin, lütfet de secde rağbetimizi artır. Bize ibadet zevki ver. Cebr inancının tenbelliğinden bizi koru, cebr tenbelliği ile şevkimizi söndürme.

Cebr kâmil insanların kolu, kanadıdır, tenbellerin ise ayak bağıdır, zindanıdır.

Bu cebr inancını, sen Nil suyu gibi bil. İnanan kişiye su, inanmayana da kandır."

Hazreti Mevlânâ'yı eserlerini okuyarak tanımak gerekir. Ne yazık ki ülke olarak okumanın idrâkine ermeyen, okumaya zaman ayırmayan bir toplum olduk.

Hazreti Mevlânâ'yı anlamak için yılda bir defa 17 Aralık Şeb-i Arus haftasında toplanıyoruz, semalar ediyor, neyler üflüyor, nutuklar söylüyoruz.

Fakat en önemli rehberimiz Hz.Mevlânâ'nın kitaplarını raflara gömüyoruz, bu eşsiz eserleri okuyup tetkik edip gereği gibi faydalanmıyoruz.

Halbuki batılilar Nicholson'un tercümelerinden, doğulular Pakistan asıllarından Hz.Mevlânâ'nın eserlerini bizden daha çok okuyor, tetkik ediyor, anlamaya ve yaşamaya çalışıyorlar. Bugün Türkiye ile kıyaslanmayacak kadar Amerika ve avrupada Hz.Mevlânâ'nın Mesnevisi okunmakta, hatta en çok okunan kitaplar listesinin başında gelmektedir. Bizler Hz.Mevlânâ'yı ne anlayabildik, ne de yeterince anlatabildik.

İzin verirseniz, yaşlı bir kişi olarak senelerce evvel yaşadığım bazı olayları örnek olması dolayısıyla, sizlere arz etmeyi faydalı görüyorum.

1940 senesinde, Akşehir'de bulunan Maltepe Askeri Lises'inde öğretmenlik yapıyordum. Akşehir'den trene bindim ve Konya'dan geçerek babamı ziyarete gidiyordum.

Bindiğim tren kompartımanında iki Hindistanlı müslüman vardı. Bunlar önceden Konya'da Hz.Mevlânâ'yı ziyaret etmişler, daha sonra Akşehir'e Nasreddin Hoca'yı ziyarete gelmişlerdi. Şimdi de bizimle geri dönüyorlardı. Yolculuk ettiğimiz tren Konya'ya geldiğinde orada onbeş-yirmi dakika bekledi. Bu bekleyiş sırasında bu iki Pakistanlı, ayağa kalktılar namazdaymış gibi ellerini bağladılar, tren Konya'dan ayrılıncaya kadar Hz.Mevlânâ'nın manevi huzurunda öylece tazim ve niyazda bulundular.

Konpartmanda bulunanlar, hepimiz bu davranışa hayran olduk, bu sevgi ve saygı karşısında hayretler içinde kaldık.

Ülkemizin manevi toprağında yetişen Hz.Mevlânâ'yı bizler yeterince idrak edemezken, başka ülkelerden gelenler bizlere yol gösteriyor, örnek oluyordu.

Aradan seneler geçti, 1964-1965 yıllarında bendeniz, Konya'da istasyon civarında bulunan bir ast subay okulunda öğretim müdürlüğü yapıyordum. Bir gün Aziziye Cami-i civarından geçerken, iki kişi yaşlı bir beye 'Hz.Mevlânâ'nın Türbesine nereden gidilir' diye soruyordu. Yaşlı bey önce 'siz nerelisiniz' dedi, 'efendim biz Niğdeliyiz' dediler. Niğde'den Hz.Mevlânâ'yı ziyarete gelen bu iki kişiye verilen cevaba lütfen dikkat buyurunuz.

"Hiç işiniz yok da, Niğde'den kalkıp tâa buraya kadar, bu adamı ziyarete geldiniz."

Bu adamı dediği Hz. Mevlana.

Sizlere yaşadığım bu iki ayı örneği arz etmeye çalıştım.eğer bugün hala Hz.Mevlânâ'yı yanlış anlayan onu gerçek Muhammedi yolun dışında görenler varsa, bu Hz.Mevlânâ'yı anladığını, onu gerği gibi anlattığını, zanneden , bu yolda hizmetler veren bizlerin yanlışları, bizlerin eksikleri olduğu kanâatindeyim.

Gündeme getirmek, söz konusu etmek istemediğim, ama söylemeyi da görev saydığım bir şey var ki, o da, aslında Hz.Mevlânâ'ya ait olmadığı herkesçe bilinen, ama onun meşrebine uyuyor diye, her toplantıda, Hz.Mevlânâ'nın isminin anıldığı her yerde söyleyerek, insanların kulaklarını tıka basa doldurduğumuz; **"Gel, Gel Ne Olursan Ol Gene Gel"** Rubaisi.

Eğer bizler bu Rubaiye önem verdiğimizizin yarısı kadar bizzat Hz.Mevlânâ'nın gönlünün sesi, kendi Rubaisi olan; "Ben sağ olduğum müddetçe, Kur'an'ın kuluyum, kölesiyim. Ben Muhammed Muhtarın yolunun toprağıyım. Eğer benim sözümden. Bundan başka türlü manâ çıkarır anlatırlarsa, ben beni başka türlü anlatandan da o sözlerden de bıkmışım, usanmışım" diyen Hz.Mevlânâ'nın bir tek Rubaisini bile lâıykıyla anlayıp, insanlara anlatabilseydik, bugün Hz.Mevlânâ bu kadar yanlış anlaşılmayacak, sanki Muhammedi yolun dışında, başka bir yol kurmuş gibi gösterilmeyecekti. Yukarıda arz etmeye çalıştığım o yaşlı bey gibi niceleri de bu yanlışla düşmeyecekti.

Üzülererek belirtiyim ki, biz Mevleviler bile kendi içimizde ikiye bölünmüş vaziyetteyiz. Biri Şems yolu, diğeri Veled yolu.

Tam bir vahdet, birlik, aşk, muhabbet yolu olan herzaman birlikten bahsedene, bir Rubaisinde açıkça beni ikiliğe düşer sanma diyen Mevlânâ'nın yolu nasıl olmuştaki sevenleri tarafından ikiye bölünmüştü. Yine izin verirsiniz, bunu da yukarıda arz ettiğim gibi hatıralarımdan bahsederek açıklamak istiyorum.

Senelerce evvel İstanbul sahaflarda kitap satan, Hacı Muzaffer Ozak, Raif Yelkenci gibi çok yakın dostları vardı. Birgün Raif Yelkenci Bey, merhum, beni dükkanına davet ederek Mısır Mevlevihanesi Şeyhinin el yazması eski bir Hatıra defterini gösterdi. Raif Yelkenci Bey ile birlikte okuyup incelediğimiz bu el yazması hatıralarda Mısır Mevlevihanesi Şeyhi aynen şöyle diyordu:

Yeni Çeri Ocağı lağvedilinceye kadar, bütün Mevlevi tekkeleri birlik içinde, Hz.Mevlânâ'nın yolunda hizmet ediyorlardı. Yeniçeri Ocağı lağvedilince Bektaşî tekkeleri kapatılmış, müfrit olan Bektaş babaları da takibata uğrayınca, bazı Mevlevi tekkelerine sığınmışlar.

Bektaşî babalarının Mevlevi tekkelerine sığınmasından sonra, bazı Mevlevi tekkeleri Bektaşî babalarının tesirinde kalmış, diğerleri de Hz.Mevlânâ'dan sonra devam edip gelen yollarında yürümüşler.

Böylece Mevlevilik ikiye bölünmüş, Bektaşî meşreplilere Şems yolu, diğerlerine de Sultan Veled yolu denmiş.

Bendeniz okumuş olduğum el yazması bir hatıradan bunları size arz etmeye çalıştım. Elbette takdir sizlerin. Abdalbaki Gölpınarlı gibi değerli bir alimin Hz.Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik adlı kitabında bu konulardan açıkça söz edilir.

BABAM CELÂLEDDİN BÂKİR ÇELEBİ

Esin Çelebi Bayru

Hız. Mevlana'nın 21. Kuşak torunu Celâleddin Bâkır Çelebi, 25 Aralık 1926'da Suriye'nin Halep şehrinde dünyaya gelmiştir. Bu cümleden çıkarılacak tek bir çarpıcı soru vardır: Çelebi neden Halep'te doğdu? Bu soruyu cevaplamak için büyükbabası Abdülhalim Çelebi Efendi ve babası Mehmed Bâkır Çelebi Efendi hakkındaki mevcut bilgileri özetlemek gerekiyor.

Abdülhalim Çelebi, Konya Hz. Mevlana Dergahı (Asitane-i Aliye) son postnişini idi. Makam çelebiliğinin getirdiği görevlerin yanısıra kurtuluş savaşına giden sıkıntılı günlerde milli mücadeleye destek vermiş, Mart 1920'de yapılan seçimle Konya mebusu olmuş, 24 Nisan 1920 günü 1. Devre T.B.M.M. reis vekilliğine seçilmiştir. Kurtuluş savaşı sırasında Meclis çatısı altında görevini sürdüren Abdülhalim Çelebi'nin yaptığı hizmetler unutulmamış ve 21 Ekim 1923'de kendisine yeşil şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.

Abdülhalim Çelebi, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kanunu çıkmadan önce, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı konuşmalar neticesi, onun da onayını alarak, oğlu Mehmed Bâkır Çelebi'yi, Halep şehrinde bulunan Mevlevi Zaviyesi'ne şeyh olarak tayin etmiştir. 1925 yılında Abdülhalim Çelebi'nin vefatı ertesi diğer şeyhlerin de tasvibi ile Mehmed Bâkır Çelebi makam çelebisi olmuştur. Türkiye'de tekkelerin kapatılması ile aynı zamana rastlayan olaylar, Konya'nın Mevlevi tekkeleri merkezi sıfatının Halep Tekkesi'ne geçmesine neden olmuştur. Bundan böyle Halep Asitanesi diğer mevlevihanelere merkez olmuş, şeyhlerin azl ve tayini bu makamdan yapılmıştır. Abdülhalim Çelebi'den sonra makam çelebisi olarak bu görevi Halep Mevlevihane'sinde sürdürmüş olan oğlu Mehmed Bâkır Çelebi hakkındaki bilgilerimizi de gözden geçirmemiz faydalı olacaktır.

Mehmed Bâkır Çelebi, 1901 de Manisa Tekkesi'nde doğmuş, 6 yaşındayken babasının makam çelebisi olması sebebi ile ailesiyle birlikte Konya'ya gelmiştir. Burada ilk tahsiline başlayan Bâkır Çelebi, daha sonra İstanbul'da Galatasaray Sultani'sine gitmiş, buradaki tahsilini tamamladıktan bir müddet sonra Halep Mevlevihanesi'ne tayin edilmiş ve 1925'te babasının ölümü üzerine makam çelebisi olmuştur. Bakır Çelebi makam çelebiliği sırasında vefat eden Şam Mevlevihanesi şeyhi Sayit Dede'nin yerine oğlu Şemseddin Dede'yi, Trablusşam Mevlevihanesi şeyhi Şefik Dede'nin vefatı üzerine yerine Mehmet Enver Dede'yi ve Kıbrıs Mevlevihanesi'ne Şam'lı Selim Dede'yi tayin etmiştir. Devlet arşivindeki evraklarda da görebildiğimiz gibi, Bâkır Çelebi'nin Halep Mevlevihanesi'ndeki manevi görevlerinin yanı sıra milli görevleri de vardı. Hatay'ın anavatana katılmasında önemli bir rol oynayan Bâkır Çelebi'nin, 1939'da ziyaret için İstanbul'a gitmesini fırsat sayan Mandeter Fransız Devleti, Suriye'ye dönüşüne mani olmuş ve onu istenmeyen kişi ilan etmiştir. Bâkır Çelebi Suriye'ye giremeyince, kardeşi Şems-ül Vâhid Çelebi'yi kendi yerine vekil tayin etmiştir. Bir müddet Konya'da, daha sonra İstanbul'da yaşayan Bâkır Çelebi'ye Türkiye Cumhuriyeti Devleti başardığı milli görevler dolayısıyla örtülü ödenekten (tahsisat-ı mahsusa) mebus maaşının iki misli tutarında bir maaş bağlamıştır. Kanımca bu miktar onun ne denli önemli bir görevi yerine getirmiş olduğunun delilidir. Bâkır Çelebi, 23 Nisan 1944'te, henüz 43 yaşında, kalp krizinden vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevihanesi'ne, babası Abdülhalim Çelebi'nin yanına defnedilmiştir.

Bâkır Çelebi, Halep askeri valisi (fevkalade komutanı) Çerkez Mehmed Bey'in kızı İzzet Hanım ile evliydi. Celâleddin ve Fatma isimli iki çocukları oldu. Daha önce de bahsettiğimiz gibi 1939'da ziyaret için Türkiye'ye giden Bakır Çelebi'nin, Suriye'ye dönüşü yasaklanmış, İzzet Hanım, çocukları ile birlikte Halep'te tekkede kalmış ve ileride makam çelebisi olacak olan oğlu Celâleddin Çelebi'yi tekke terbiyesi ile büyüt müştür. Asker kökenli bir aileden gelen İzzet Hanım dinine bağlılığını, milli sınırların dışında bir ülkede yaşamış olsa da vatanına bağlılığını özünde birleştirmiş, görevinin bilincinde bir Türk hanımefendisi idi. Çocuklarını tekkede büyütürken onları aynı zamanda Fransız okullarında okutup hem manevi, hem dünyevi ilimleri almalarını sağlamıştır.

İşte bu noktada yukarıda sorduğumuz sorunun cevabına da ulaşmış oluyoruz: Çelebi Ailesi manevi ve milli görevlerle Suriye'ye gönderildiği için, Celâleddin Bâkır Çelebi, Halep'te doğmuştur. Tekkede büyüyen Celâleddin Çelebi, oradaki yaşamını şöyle anlatırdı:

“...Tekkenin bir harem bir de selamlık bölümü vardı. Harem bölümü diye tabir edilen yerde annem, babam, babaannem, kızkardeşim, iki halam ve amcam ile beraber yaşırdık. Yani evimiz o bölüm idi. Selamlık bölümü, kapı ile ayrılan başka bir avlu içindeydi. O bölümde, dede odaları, semahane, kütüphane, dedelerin toplanıp ders yaptıkları mekanlar ve mutfak (matbah) vardı. Tekke bir okul gibiydi. Orada Mevlevi usul ve adabı öğretilir, Kuran-ı Kerim tefsiri yapılır, hadisler anlatılır, mesnevi okunur, Türk kültürü tanıtılır ve en önemlisi yalnız Türkçe konuşulurdu. Bahçıvan dede, tekkenin bahçesindeki çiçeklere, ağaçlara anavatandan bazı şehir ve mahalle isimleri verir, o isimlerin öğrenilmesini sağlardı. Aşçı dede Türk yemeklerinin yapılışını etrafına öğreterek, yemek kültürümüzün yayılmasına hizmet ederdi.”

Söz aşçı dededen açılmışken, Celâleddin Çelebi’nin Mevlevi mutfağı ile ilk karşılaşmasını nakletmeden geçemeyeceğim. 6-7 aylık bir bebek iken lalası tekkenin avlusunda kendisini gezdiriyormuş. Bunu gören dedeler bebeği aldıkları gibi matbah-ı şerife götürmüşler. Ananeye uyarak kurban kesilmiş, helva yapılmış, niyaz dağıtılmış, hatta aşçı dedenin postu üzerinde resmi çekilmiş, sonra bebek annesine teslim edilmiş ve sema ayini yapılarak hoş bir gün yaşanmış. Bu olay neşe vesilesi olarak pek çok defa tekrar edilmiş. Anlattığına göre, Celâleddin Çelebi biraz büyüdükten sonra kendi gidip mutfağa sığınır ve bu güzelliklere vesile olurmuş. O günlerden bahsederken, kendisine emeği geçmiş olan dedelerden, özellikle Gazi Dede, Ferhat Dede, Raşit Dede ve lalası Abdülhamid’i büyük bir sevgi ve hürmetle anardı.

Ailesinden aldığı Türk kültürü ve mevlevi adabı ile büyüyen Celâleddin Çelebi, okul çağına gelince önce mahalle mektebine, daha sonra yörenin en iyi eğitimini veren Fransız Papaz Okuluna kaydolur. Türk, Arap, Fransız dil, edebiyat ve kültürünü çok iyi kavrayan Çelebi’nin öğrendiği Latince, ileride pek çok dili kolay konuşmasına yardımcı olacaktır. 1943’te babası Bâkır Çelebi’nin yanına İstanbul’a gelen ve 1943-44 öğrenim yılında Galatasaray Lisesi’ne devam eden Celâleddin Çelebi o yıl babasının ölümü üzerine Halep’e geri dönmüş, liseyi bitirdikten sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi’nde (A.U.B) İngilizce lisan eğitimi yanısıra hukuk tahsil etmiştir. Babasının ölümü ile Celâleddin Çelebi’nin manevi sorumlulukları da artmıştır. Şam, Lazkiye, Trablus, Kahire ve Kıbrıs’daki şeyhlerin Halep’te yaptıkları toplantı neticesinde, Celâleddin Çelebi makam çelebilğine seçilmiş, ancak yaşı küçük olduğu için, amcası Şems-ül Vâhid Çelebi kendisine de vekalet etmiştir. 1945 yılında yeni kurulan Suriye Hükümeti’nin başına geçen Sadullah Cabiri ve kabinesi artık çelebilik makamını resmen kabul etmeme kararı alıp, vakıf mallarına el konmuştur. Celâleddin Çelebi’ye Suriye vatandaşlığını kabul ederse herşeyinin

iade edileceği teklif edilmiş, ancak onun bu teklifi red etmesi üzerine, menkul-gayrimenkul bütün mal varlığına da el konmuştur. Bu haksızlığı gidermek için Türk hükümeti, Suriye Hükümeti'ne ve o topraklarda işgalci bulunan Fransız ve İngilizler'e 9 protesto notası verir, onlardan Lozan Antlaşması'na uymalarını ve Celâleddin Çelebi'nin mal varlığının iadesini talep eder. 1945-46 yıllarında yapılan bu resmi girişimler günümüze kadar cevapsız kalmıştır. Ancak, Suriye Hükümeti, Bâkır Çelebi'nin ölümünden sonra bir sene kadar resmen makam çelebisi olarak kabul ettiği Celâleddin Çelebi'ye bir maaş bağlamış (200 Suriye lirası) ve daha sonra kirasını isteyecekleri bir ev tahsis etmiştir. Çelebi, annesi ve kızkardeşi tekkeden ayrılıp bu eve taşınırlar.

1948'de İstanbul'u gezmeye ve burada yaşayan akrabalarını görmeye gelen Celâleddin Çelebi teyzesinin kızı Fatma Güzide ile evlenir ve birlikte Halep'e dönerler. Bu evlilikten beş evlat sahibi olurlar: (Esin, Faruk, Emel, Neslipir ve Gevher.)

Suriye günlerinde buranın kanunlarını inceleyip, anne ailesinden kalan tapulu arazilerin bir kısmını kurtarır ve burada tarım ile uğraşmaya başlar. 1958 yılında bir yaz günü, arkadaşları Celâleddin Çelebi'ye Suriye'yi çok çabuk terketmesini, burada Türklere karşı bir hareketin başlayacağını söylerler. Doğup büyüdüğü, ancak hiçbir zaman benimsemediği Halep şehrinden birkaç saat içinde ayrılan Çelebi ve ailesi İstanbul'a gelirler. Çelebi büyük çabalar neticesi, Suriye'deki topraklarını bir Suriye'liye satar ve onun Hatay'daki topraklarını satın alır. Artık anavatanına kavuşmuştur. Çocukları İstanbul'da okumakta, kendisi Hatay'da ziraat ve ticaretle uğraşmaktadır. Çelebi Türkiye'nin bir ucundan bir ucuna gider gelir. Bir yanda hayat galesi, bir yanda yeni bilgiler, yeni insanlar, yeni dostlar ve en önemlisi, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına sonuna kadar uyarak bu manevi makamı taşımak. Gerçekten çok zor bir işti. Ancak o öylesine güzel, öylesine doğru bir yolda idi ki cediti ona adeta yardım etti. Vatani görevini yerine getirdikten sonra İstanbul'da evini sohbet toplantılarına açtı. Ev kimin öğretmen, kimin talebe olduğu belli olmayan bir dersane gibi oldu. Herkes bilgisini büyük bir edep içinde ortaya koyuyordu. Abdülbâki Gölpınarlı, Refi Cevat Ulunay, Münir Çelebi, Selman Tüzün, Resuhi Baykara, Şerif Abdülmecit, Şerif Muhiddin Targan, Şerif Refik, Ekrem Hakkı Ayverdi, Samiha Ayverdi, Şefik Can, Hattat Hâmit Aytaç, Münevver Ayaşlı, Nezihe Araz, Safiye Ayla, Mesut Cemil, Saadettin Heper, Halil Can, Ulvi Erguner, Kâni Karaca, Ahmet Bican Kasapoğlu, Nezih Uzel, Yüksel Gölpınarlı, Üsküplü Hakkı Dede, Bahir Şereftuğ, Ceylan bey, Nevzat hanım gibi pek çoğu tekke terbiyesi görmüş ilim adamları, yazarlar, müzisyenler ve onları dinlemeye gelenler, kısaca Hz. Mevlana'ya gönül verenler. 60-70 kişi bu

toplantıların o yıllardaki misafirleri idiler. Zaman zaman Süleyman Hayati Loras, Mehmet Önder ve Feyzi Halıcı da Konya'dan gelir bu toplantılara katılırlardı.

Kendisi İstanbul'da olsun olmasın, Cuma günleri evinin kapısı açıktı. Annesi İzzet Hanım, eşi Güzide Hanım ve beş çocuğu bu misafirleri ağırlamaya hazırды.

Celâleddin Çelebi yasalara çok saygılıydı. Her yıl 10-17 Aralık tarihlerinde Konya'da Mevlana Haftası kutlanırken, herhangi bir söylentiye neden olmamak için orada bulunmamaya özen gösterirdi. Ancak her 18 Aralık'ta Konya misafirlerini yolcu edip etraf sessizleşince, mutlaka Huzur-u Pir'e gider ve adeta ceddı Hz. Mevlana ile halvet olurdu. Çelebi bu hassasiyetinin mukafatını gördü ve 1978 tarihinde Hz. Mevlana Vuslat Yıldönümü Anma Törenleri'ne konuşmacı olarak devlet tarafından davet edildi.

Oğlu Faruk Çelebi'nin okulunu bitirip iş hayatına atılmasıyla çiftçilik ve ticareti ona devrederek, kendini maddi hayatın gailelerinden kurtardı. Celâleddin Çelebi, bundan sonra hayatını tamamiyle Hz. Mevlana ve Mevlevi kültürüne adadı, o güne kadar olan bilgi birikimini tüm dünyaya dağıtmaya çalıştı. Davet edildiği her meclise koşu koşu gitti. Pakistan, Ürdün, Tunus, Kıbrıs, Yunanistan, Fransa, İspanya, Almanya, Avusturya, Polonya, İtalya, İsveç, Norveç ve Amerika'nın çeşitli şehirlerinde, kısaca dört kıtada Hz. Mevlana ve mevlevi adap, erkanına dair konuşmalar yaptı. Birlikte gittiği mitrip heyeti ve semazenler de mevleviliğin farklı yönlerinin tanınmasına hizmet ettiler. 1989 yılında UNESCO'nun Paris'deki toplantısında Hz. Mevlana'yı, aşkı ve sevgiyi anlattı. Önerisi üzerine yapılan oylama ile 1990 yılı UNESCO tarafından "Dünya Sevgi Yılı" ilan edildi. Pek çok lisan bilen Çelebi, gittiği bu ülkelerin çoğunda dinleyicilerine kendi dilleri ile hitab etti. Onu en çok mutlu eden şey, dinleyicilerin kültürümüze olan hayranlıklarını ifade etmeleri idi. Mesela, Avusturya'da Kültür Bakanı'nın konferanstan sonra söz alıp: "Asırlar önce atalarınız ülkemizi fethetmeye gelmişlerdi, onların o zaman gerçekleştiremediği fethi, bugün sizler kültürünüz ile gerçekleştirdiniz. Bize Türk kültürünü anlatan, Hz. Mevlana'dan dostluk mesajları aktaran Celâleddin Çelebi'ye teşekkür ederim, Türk milletine hayranlığımı arz ederim." demiş olmasını; Pakistan'daki konuşmasından sonra, dinleyicilerden birinin coşarak: "İslam aleminin liderliği bir tek millete yakışır. O millet hiç bir zaman kimseye boyun eğmemiş olan Türk Milleti'dir. Konuşması için Çelebi'ye teşekkür ederim." demesini; İtalya ve İspanya da papazlarla yaptığı dinlerin bütünlüğü ile ilgili konuşmalarını; İsveç'te yaptığı birlik ve beraberlik konuşması neticesi, pek çok Bosnalı mültecinin o ülkeye kabul edilmesini sayabi-

liriz. Gittiği bazı ülkelerin televizyonlarında konuşmalarının ve sonra yapılan sema gösterilerinin yayınlanmasını Türk kültürüne hizmet olarak gördü. Gurur ve benlikten uzak sadece hizmeti düşündü.

Celâleddin Çelebi Türkiye’de de pek çok şehirde sivil toplum kuruluşlarının toplantılarına konuşmacı olarak davet edildi. Bir de her yıl aynı dönemde davet edildiği toplantılar vardı. Bunlar; Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü ve Büyükşehir Belediyesi tarafından tertiplenen Aralık ayında yapılan, Vuslat Yıldönümü Anma Törenleri, Konya Selçuk Üniversitesince Mayıs ayında tertiplenen Hz. Mevlana Kongre’leri ve İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı tarafından tertiplenen İstanbul Festivali. Feyzi Halıcı’nın başkanlığında yapılan Gül Bayramları ve Yemek Kongreleri de daha ziyade gönül dostlarıyla bir araya gelmesine vesile olurdu. İster bir kişi, ister yüzlerce insan olsun Çelebi gittiği her yerde, bulunduğu her mecliste Hz. Mevlana’yı, birliği, beraberliği, sevgiyi, aşkı anlattı. Bilgisini, sevgisini herkes ile paylaştı, susuz gönüllere Hz. Mevlana’dan örnekler sunarak onlara bu büyük Türk sufisini tanıttı.

1989 yılında Konya Selçuk Üniversitesi tarafından kendisine verilen şeref doktoru ünvanını manevi bir mükafat olarak kabul etti. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü tarafından yayınlanan ‘Sema Kainatın Hareketi’ adlı yazısı ile konferanslarının bir kısmının yer aldığı iki kitapçık, Celâleddin Çelebi’nin yayın yoluyla daha çok insana erişmesine vasıta olmuştur.

Çelebi zaman zaman Abdülbaki Gölpınarlı, Şefik Can, Hüseyin Top ve (damadı) Ahmed Güner Sayar ile çalışmalar yapar, onlarla bilgi alışverişinde bulunurdu. Sorumluluklarını büyük bir ciddiyet ile yerine getirirken çok kısa süren ani öfkeleri yanısıra muzip, neşeli, şakacı yönleri ile de etrafına sevgi dağıtırdı. Modern görünüşlü ve modern görüşlü idi. Asrın icaplarını yerine getirir, yenilikleri takip ederdi. Türkiye’nin ilk bilgisayar kullanıcılarından olması o gün için önemli bir özellik idi. Konferanslarını hazırlarken coşar, çalışma odasından çıkar “Güzide! dinle. Suphanallah, bu nasıl söz !” diyerek Mesnevi’den ya da Divan-ı Kebir’den okuduklarını, eşi, çocukları ve torunlarına tekrar ederdi.

Bu arada sıhhati iyi değildi. Doktorlar, sakın bir hayat tavsiye etmişlerdi ama o yukarıda saydığımız pek çok hizmeti hasta bir kalp ile yerine getirmekteydi. Ne enfarktüs krizleri, ne by-pass ameliyatı onun ceddinden aldığı ışığı etrafına yaymasına mani olamadı, bilgiyi dağıtma hızını yavaşlatamadı. Ancak sonunda kalbi bu coşku dolu büyük aşka yenik düştü ve 13 Nisan 1996 akşamı, dünya odasından, ahiret odasına göç etti. 16 Nisan’da İstanbul’da Teşvikiye Cami’sinde , 17 Nisan’da Konya’da Sultan Selim Cami’sinde kılınan cenaze

namazlarından sonra Üçler Mezarlığı'na kadar adeta insan denizinde yüzen bir kayığın içinde taşındı ve buradaki aile mezarlığına defnedildi.

Hz. Mevlana'nın

Canım olduğu müddetçe Kuran'ın bendesiyim.

Muhammed yolunun toprağıyım,

Bir kimse, sözümden bundan başkasını naklederse,

Ondan da, o sözden de bizarım

rubaisinden esinlenerek bir şiir yazmıştı. Adı 'Sonsuzluğa Kadar Hz. Mevlana Gibi' olan bu şiirin son kısmı eşi Güzide Çelebi'nin isteğiyle mezar taşına yazdırılmıştır:

Yaradanın 'Dön' [İrcii] emriyle bir gün

Ruhum vuslata erip, Allah'a kavuşunca,

Bedenim de toprak olunca,

Canlı cansız bütün zerrelerimle, sonsuzluğa kadar

Yine de Hz. Muhammed'in ayağının tozu kalacağım ben!

İşte dostlar, Celâleddin Bâkır Çelebi ömrünü soyuna, milletine, dinine hizmetle geçirmiştir. Bir başka deyişle, Mevlevi, Türk ve Müslüman olmayı Allah'ın kendisine verdiği paha biçilmez bir hediye saymış, bu hediyeyle dil, din, ırk gözetmeksizin, herkes ile paylaşmaya çalışmıştır.

Sözlerime son verirken Çelebi ailesinin canlı zerrelerini taşımakta olan bizlerin ve bizden sonraki nesillerimizin bu yolda hizmet ederek mükafatlandırılmamızı Allah'tan niyaz ederim.

FOTOĞRAFLAR

Abdülhalim Çelebi

Mehmet Bâkir Çelebi

Mustafa Kemal Atatürk ve Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi

Atatürk ve Çelebi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde

Celâleddin Çelebi
Lalası Abdülhamid ile

İzzet Hanım ve
Mehmet Bâkir
Çelebi

Celâleddin Çelebi, Ferhat Dede ve Derviş
Ahmet Halep Mevlevihanesi'nde

Güzide ve Celâleddin Çelebi

Annesi İzzet Hanım,
eşi Güzide Hanım ve
beş çocuğu

Celâleddin Çelebi

Celaledin Bakır Çelebi

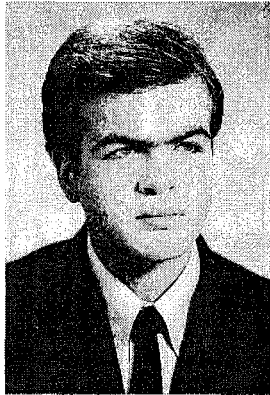

RAI Televizyonu, İtalya

Çelebi bir gezisinde.
Magosa, Kıbrıs

Celâleddin Çelebi
çocukları ve
torunları ile birlikte
(1993)

Faruk Hemdem Çelebi

SULTAN-MEVLEVÎ İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Diğer derviş tarikatlarından daha çok Mevlevilikte, devlet başkanı ve yöneticiler ile şeyh arasında iyi ilişkiler mevcuttur. Halkın ve aydın insanların sıcak ilgisini çeken ve sünnî anlayıştan çok uzak olmayan tarikatlar içinde yer alan Mevlevilik, Sultanlar için daima kendi yönetim şekillerine destek olacak bir konumda görülmüştür. Bu anlayış, Mevleviliğin Anadolu'da yayılış yıllarından başlamak üzere, kimi Osmanlı Sultanlarının XVI. yüzyıllardan sonra ilgilerinin artarak devam etmesine ve "nice nice menafi-i maneviye" deyiimiyle formülleşen, Dergâh'a yapılan cömertlik örnekleriyle kendisini göstermiştir.

Bu konu üzerinde araştırmalar yapmak isteyenler için zengin bir malzemenin Başbakanlık Arşivi'nde ve Konya Mevlana Müzesi Arşivi'nde bulunduğunu öncelikle belirtmek yerinde olur. Buralardaki belgeler, Dergah'a Şeyh tayin edilmesi, ihtiyaçların ve tamiratın karşılanması, müteveli ve idareciler hakkında şikayetler, bunların değiştirilmeleri gibi konularda olduğu gibi dervişlere gönderilen ihsanlar, mali yardım ve bilhassa vakıf gelirleriyle ilgili hükümleri içermektedir. Bu konular üzerinde şimdiye kadar ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır ¹.

Mevleviliğin Anadolu'da ilk yayılışında Sultan Veled'in oğlu Ulu Arif Çelebinin büyük gayretleri vardır. Ulu Arif Çelebi (öl. 1320) Mevleviliği bir taraftan Moğol başşehri Sultaniye'ye kadar tanıtır yaymaya çalışırken Selçuk Beylerinden de destek görmüştür. Sultan Veled zamanında tohumları atılan Karahisar dergâhını tesis ettikten sonra Kütahya üzerinde durmuştur.

¹ S. Faroqi, "XVI ve XVII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinleri, Ankara 1975, s. 202.

Germiyanoglu I. Yakub Beg'in onun müridi olması Kütahya Mevlevihanesinin gelişmesini sağlamıştır ².

Öte yandan Mevlevilerle, Osmanlı ailesi arasında bir akrabalık tesis edildiği görülmektedir. Mevlevi kaynaklarına göre Germiyanoglu Süleyman Şah, Sultan Vele'd'in kızı Mutahhara Hatunla evlenmiş, bu evlilikten dünyaya gelen Devlet Hatun 1378 yılında Yıldırım Bayezid ile evlendirilmiştir ³. Bu Mevleviliğin gelişmesi açısından önemli bir olaydır.

Ulu Arif Çelebi, Batı Anadolu'da Germiyan emiri Alişiroğlu'nu ziyaret etmiştir. Aydınoglu Mehmet Bey bu yöreleri henüz yeni fethettiği sırada Arif Çelebi ona vilayetinin çok genişleyeceği müjdesini vermiş onun ve oğullarının "gazi" olacağını söylemişti. Buradan anlaşıldığına göre Germiyan ve Aydınogulları üzerinde Mevlevilerin etkileri oldukça fazla idi. Saruhan Bey'i İshak Bey, Manisa'da şehre hâkim bir yerde Mevlevihane yaptırdı. İshak Bey, bu dönemin siyasi şartları çerçevesi içinde, hakimiyetinin meşru zeminini sağlamlaştırmak bakımından Mevleviliği bir çıkış kapısı olarak görmüştü ⁴.

İlk Osmanlı Sultanlarının Mevlevilerle münasebetlerine temas etmeden önce, Mevleviler tarafından ünvan olarak kullanılan "Çelebi" kelimesi üzerinde biraz durmak yerinde olur. Bu ünvan etrafında görüşler farklıdır:

Ebu's-Suud'a göre Çelebi, Türkmen dilinde Allah manasına gelen Çalab kelimesine -i ilave edilerek ilim ve iyilik sıfatlarını haiz olan şahıslar için ifade edilmiştir. Zengin adamlara denilmesi hatadır ⁵

Mevlevi bilgini Vele'd Çelebi İzbudak, yayınlanmamış olan Türk Dili adlı sözlüğünde bu kelimeyi şöyle açıklar; "Bu kelime Anadolu'da Mevlânâ'dan bir asır önce var idi; Konya'da beytül-ilm, beytül-isâle, beytül-fütüvveden olan kimselere "çelebi" deniyordu, Hüsameddin Çelebi, Salâhaddin Çelebi yâran-ı Mevlânâ'dır" ⁶.

² Y. Ilgar, Afyonkarahisar'da Mevlevilik, Afyon 1992, s.2, H. Özönder, "Kütahya Mevlevihanesi", S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi II, 2, 1996, s. 70-71.

³ Sâkıp Dede, Sefine-i Nefise-i Mevleviyan I, 524.

⁴ Daha geniş bilgi ve Mevlevihanenin Vakfiyesi hakkında: F. Emecen, "Saruhanogulları ve Mevlevilik", Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı, İstanbul 1995, s. 287, 289-291 v.d.

⁵ E. Rossi, "Çelebi" Kelimesi Hakkında Ebu's-Suud'a Atfedilen Bir Fetva", T.D. Belleten, 1954, s. 13.

⁶ İ. Parlatır, "Vele'd Çelebi'nin Türk Dili Adlı Sözlüğünde Mevlana İle İlgili Sözleri ve Yorumları", Uluslararası Mevlana Bilgi Söleni Bildirileri, Ankara 2000, s. 195.

Dilci Mecdut Mansuroğlu ise: "Çelebi kelimesinin kaynağını müslüman dillerinde aramak gerekir. Kökü Calub veya daha ziyade Çalap, Eski ve Yeni Anadolu Türkçesinde Tanrı anlamına gelir. Çelebi'nin ilk anlamı Tanrı'ya rehber kılavuz olmadır. Fakat aynı zamanda bu, üst düzey mevkiler için de kullanılmıştır. Daha sonra dini liderlerin ve arkasından da seküler (din dışı) kişilerin sıfatı ve ünvanıdır" der ⁷.

Arap gezgin İbn Battutâ, Çelebinin Anadolu'da "efendi" anlamında kullanıldığını belirttiği gibi, Bizans kaynaklarında da bu kelimenin Türkçe olduğu ve "beyzade" anlamı taşıdığı kayıtlıdır.

İlk dönemlerde Osmanlı şehzadeleri için de kullanılmıştır. Nitekim Yıldırım Bayezid'in dört oğlu Çelebi ünvanıyla anılmış, I. Mehmet padişah olduktan sonra Çelebi Mehmed ünvanıyla tanınmıştır.

"Çelebi Efendi" tabiri ise bir kısım ilmiye ricali ile Konya Mevlevi Asıtanesi postnişinleri için kullanılmıştır ⁸.

Kanaatimizce ilk Osmanlı sultanları "gazi" ünvanından sonra "çelebi" ünvanını bir manevi şeref olarak I. Mehmet'le birlikte kullanmışlardır. Fakat bu uzun sürmemiş, Mevlânâ soyundan gelenlere bu ünvan verilmiştir.

Konya şeyhlerine "Çelebi Efendi", "Aziz Efendimiz" denilmiştir. Her çelebi imzasına ve mührüne, "İbn-i Mevlânâ" kaydını koyabilirse de, Çelebi Efendi'ler bu kaydı "İbn-i Hazret-i Mevlânâ" şeklinide kullandılar. En son Konya Şeyhi Veled Çelebi, mührüne bir de sikke resmi kazdırmış ve adını bu sikkede içerisine yazdırmıştı ⁹.

İlk Osmanlılara dönersek; Mevlânâ'nın Osmanlıların ilk Beyi Gazi Osman'a dualar ettiğini; Bektaşiliğin Piri Hacı Bektaş'ın da 2. Osmanlı Bey'i Orhan Gazi devrinde kurulan Yeniçeri Ocağını himayesi altına aldığı birçok tarih kitaplarında yazılıdır. Osman ve Orhan türbeleriyle, Mevlânâ gibi Hüdavendigâr ünvanı olan I. Murad'ın kabrindeki Mevlevî külahı resimleri ve mezar başlarındaki Mevlevi sikkeleri, hatta yeniçerilerin ilk devirlerinde Mevlevî serpuşu taşıması bulunmaları herhalde bir anlam taşımaktadır ¹⁰.

⁷ M. Mansuroğlu, On Some Titles and Names in Old Anatolian Turkish, T. Dil. K. Ktp. aynı basım, s. 194.

⁸ M. İpşirli, "Çelebi" mad. D.İ.A.

⁹ M. Duru, Tarihi Simalardan Mevlevi, İst. 1952, s. 155.

¹⁰ M. Duru, A.g.e., s. 45, 47.

Bununla birlikte, Bursa'da bir Mevlevihanenin kuruluşu geç bir tarihte Cünûnî tarafından ifa edildiği halde; eğer Çandarlı Ali Paşa tarafından Serez'de yapılan zaviye, aynı zamanda bir Mevlevihane sayılmazsa, ilk defa II. Murad'ın Edirne'de Mevlevilere tam teşkilatlı, geniş bir Mevlevihane kurduğunu biliyoruz ¹¹.

Fatih'in bütün dinlere ve tarikatlara gösterdiği tolerans Mevleviler için de geçerlidir. O'nun İstanbul'un fethinden sonra kiliseden çevirttiği Kalenderhane Câmîî'nin vakfiyesinde: "âlim, dine inanmış, dünyadan el-etek çekmiş bir şeyhinin, bir nâzırının, cuma günleri namazdan sonra, semâ meclislerinde Mesnevî ve ardından Kuran-ı Kerim'den cüzler okuyacak bir hafızının, semâzenlerle birlikte semâ yapacak dört mutribinin bulunuşundan bahsedilmesini, Gölpinarlı: "Kalenderhane zaviyesi, tam manasıyla bir Mevlevî Dergâhı şeklinde açılmıştır ve böylece fetihten sonra İstanbul'da ilk kurulan Mevlevihane budur" şeklinde yorumlar, Lâkin bu müessese sonradan bu hüviyetini kaybetmiştir der ¹². Bu olay o zaman Mevlevilerin toplumdaki yerlerini göstermektedir.

II. Bayezid devrinden itibaren Mevleviler, Osmanlı sultanlarından ve devlet adamlarından büyük ilgi görmeğe başladılar. Zaten sûfilige meyli olan II. Bayezid, Mevlânâ'ya karşı büyük saygısından dolayı Konya'daki türbede epeyce tamirat ve değişiklik yapılmasına yardım etmiştir. Padişahın Konya'da Çelebilik makamında bulunan Hüsrev Çelebiye (öl. 1561) derin muhabbet duyması, o dönem pek çok devlet ricalinin Mevleviliğe intisap etmesine sebep olmuştur ¹³.

II. Bayezid'den sonra Yavuz Selim'in de Mevlânâ türbesini tamir ettirdikten sonra orada mevcut olan sandukaların üzerine, kendi elbiselerinin kumaşlarından pûşideler (örtüler) hediye ettiklerini biliyoruz.

Yavuz Selim, İran seferine giderken, Konya'ya gelmiş ve burada Mevlânâ Türbesi şeyhinden, bu sefer hakkında fikrini sormuştur. Şeyh, Osmanlı ordusunun, galibiyetini tebşir etmişti. I. Selim, bu sefer dönüşünde, Konya'ya gelmiş, bu şeyhin sözünün gerçekleştiğini bildirmiş ve onunla görüşmek istemişti. Şeyh padişahla görüşmekten çekinerek, kendisiyle konuşmasının doğru

¹¹ H. İnalçık, The Ottoman Empire The Classical Age, 1300-1600 London 1973, s. 201; İ.H. Uzunçarşılı, "Ali Paşa Çandarlı-zade", İ.A., I, 325-26.

¹² A. Gölpinarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1953, s. 336-337; N. Göyünç, "Mevlevilik ve Sosyal Hayat", II. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, Konya 1990, s. 97-98.

¹³ H. İnalçık, A.g.e., s. 201; R. Öngören, Osmanlılarda Tasavvuf, İz Yayıncılık, İst. 2000, s. 320.

olamayacağını bildirmişti. Bunun üzerine araya Pirî Paşa sokularak bu temin edilmişti.

Konya şehri halkının kendisine bağlılığını temin etmek maksadıyla bazı icraatta bulunmuştur. Türbe kubbelerini kurşunla kapatıp, türbenin etrafını, buraya hayvanların girmesine mani olmak maksadıyla, duvarlarla çevirtmiştir. O'nun bir başka hayırlı işi, Türbe mescidi önüne şadırvan inşa ettirmiş olmasıdır. Bu şadırvan kitabesinde H 923/M 1517 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Yavuz Selim, Tekke'nin sudan dolayı, zahmet çektiğini görerek şehirden dört saat mesafede bulunan Dutlukırı'ndaki Dutlu suyunu getirtmiştir. Bu su tekkenin ihtiyacını karşıladığı gibi, artan bir kısmının da tekkenin şeyhi tarafından civar mahallere satıldığı nakledilir ¹⁴. Bu olayı Nişancı Tarihi şöyle nakleder: "Medine-i Konya'da âsûde olan Hz. Monla Hünkâr'ın mezâr-ı pür-envâr-ı şerifi kurbüne su getirip bir âli şadırvan binâ eyledi" Sene 923.

Kanuninin de Bağdad seferi dönüşü sırasında Türbedâr Osman Dede ile görüşüğünü, Türbenin ihtiyaçlarını sorduğunu ve buraya şamdan ve buhurdan gibi armağanlar sunduğunu biliyoruz ¹⁵. Kanuni'nin zamanında, bugünkü semâhane ve mescit yapılmıştır.

II. Selim Konya'da Mevlânâ dergâh'ı yakınında büyük bir imaret yaptırmıştır. Bu hususla ilgili vakfiyesinde imaretin yerini, amacını, hazırlanacak yemek türlerini, kimlere yemek verileceğini, kimlerin görev yapacağını, bunlara ödenecek ücretler ile gelir kaynağı olarak vakfedilen gayri menkulleri ayrı ayrı belirtmiştir. Vakfiyede şu cümleye yer vermiştir: "Konya şehri kutupların kutbu, irşad ve hidayet mihveri olan Mevlana Celaleddin Hazretlerinin Türbesi civarında, oraya gelip uğrayan müslüman fukarasını duyurmak ve misafir etmek için bir imaret yaptırmıştır" ¹⁶.

III. Murad devrinde, Mesnevî şârihi olan Şem'i Efendi'den feyz alan Mahmud Dede, evvelce bazı parçalarını çevirdiği "Sevâkıb ul-Menâkıb"ı, tamamen Türkçeye çevirmiştir. Böylece padişahın iltifat ve ihsanlarına ulaşmıştır ¹⁷.

¹⁴ M. Erdoğan, "Yavuz Selim Devrinde Konya", Anıt, Sayı: 15, 1950, s. 11-12; V.A. Gondelewski, "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyeller", Konya Derg., No: 18-19, s. 1059.

¹⁵ Sâkıb Dede, Sefine-i Nefise-i Mevleviyân I, Kahire, 1283, 149-156.

¹⁶ İ. Ateş, Hz. Mevlânâ Dergahı İle İlgili Vakıf ve Vakfiyeler, IX. Vakıf Haftası, Ankara 1992, s. 32.

¹⁷ A. Gölpinarlı, A.g.e., s. 15; M. Erdoğan, III. Murad Devrinde Konya, Anıt, Sayı: 7, Konya 1949, s. 16-18.

Yine III. Murad'ın Dergah'a yakın ilgisini Divan-ı Hümayun kayıtlarından öğreniyoruz:

Konya kadısı ile mütevellî olan Yahya adlı kişiye gönderilen bir hüküm sûretine göre: İmaret mutfağında pişirilen yemek ve ekmeğin ötedenberi dervişlere tahsisi şart iken, Câmî-i Cedid mürtelikası ve Abid Çelebi cüzhanlarının da bundan yararlanmaya kalkıştıkları anlaşılmaktadır. Vakıf şartlarına zıd düşen bu durum üzerine meselenin halli için Konya Kadısı ve Mevlânâ Celaleddin Evkafı mütevellisi Yahya'ya gerekli emir ve tenbihat verilmiştir (Mühimme Defteri no: 28, s., 201).

Elimizdeki belgeye göre, Konya'da oturmakta olan, Hz. Mevlânâ soyundan Yusuf, adı geçen vakfın gelirlerinden, diğer yararlananlarla birlikte vakıf mütevellisi ve nâzırından pay alamamıştır. Adı geçen şahsın şikayeti üzerine Konya ve Seydişehir kadılarına gönderilen emirname ile mütevellî ve nâzırın ifade vermek için gelmeleri ve sıkı sorgulanmaları uygun görülmüştür (Mühimme Defteri No: 64, s. 154).

Buna rağmen daha muahhar tarihli belgelerde evkaf mütevellilerinden şikayet devam etmektedir ¹⁸.

IV. Murad devrinde , Ebubekir Çelebinin suistimali, Çelebilik makamıyla hiç bağdaşmayan çirkin bir olaydır.

Revan seferine giden IV. Murad Konya'ya uğrar ve Meram bağlarına gider. Ebubekir Çelebi, hünkara birkaç at takdim eder, Padişah da ona hediye ve ihsanda bulunur. Ayrıca Mevlânâ Dergâhının masraflarını karşılamak üzere civardaki arazilerin vergileri ile cizyelerini Çelebilik makamına bağlar.

Çelebi, padişahdan vergileri toplamak için bir hatt-ı hümayûn almıştır. Ama harisliği yüzünden aldığı vergileri kendi parasına katmıştır. Padişaha bu durum haber verilince, IV. Murad dönüştü, derhal evinin aranmasını emretmiş; paralar keseler içerisinde ele geçirilmiştir. Padişah, Çelebinin asılmasını istemişse de, araya giren Şeyhülislam Şair Yahya Efendi (ölm. 1644) ve Silahdar Paşa'nın ricaları üzerine ölümden kurtulmuş, İstanbul'a gönderilmiş, burada 1638 yılında vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevihanesi haziresine gömülmüştür ¹⁹.

¹⁸ M. Erdoğan, A.g.mak., s. 17.

¹⁹ M. Erdoğan, "Dördüncü Murad'ın Konya'da Bir Vakfı", Yeni Konya, 6 Kasım 1951, s. 2, A. Gölpınarlı, A.g.e., s. 163.

IV. Murad'ın İstanbul şehir hayatına getirdiği çeşitli sınırlamalar Mevlevilik bünyesinde de etkisini göstermiştir. Bu dönemde sivrilmeğe çalışan bazı devlet adamlarının Mevleviliğe sığınarak, tarikatın saraydaki nüfuzunu kendi kişisel çıkarları uğruna kullanmak istediler. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Doğanı Ahmet Dede'ye intisap eden yönetici olduğu halde, zamanını Mevlevihanede geçiren Sadrazam Mehmed Paşa, bu tür yönetici tipine örnek olup, halka karşı acımasız davranışları yüzünden Mevlevilik çevresini rahatsız etmiştir. Böylece Mevleviliğin siyasileşmesi Yenikapı Mevlevihanesi ile başlamış ve bir miras olarak sürdürülmüştür ²⁰.

XVII. yüzyılda Mevlevilik çevresini rahatsız eden bir başka cereyan Kadızadeliler hareketidir. Üstüvânî Mehmed Efendi (öl. 1635) ve Onun yolunda gidenler saraya nüfuz etmişler, haram olduğu kesin delillerle bilinmeyen bazı şeylerin haram olduğu iddiasında bulunmuşlardı. Bu arada tarikat ehlinin devran ve semâlarını raks kabul edip bunların da haram olduğunu ve menedilmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Bu görüş fiili bir safhaya dönüşmüştü. İstanbul'da birçok tekkeyi yıkmışlar, taş ve toprağını, denize dökmüşler, sokakta rasgeldikleri dervişleri tecdid-i imana davet etmişler ve dövmüşlerdi ²¹. Mevleviler de ibadetlerini huzur içinde yapamaz olmuşlardı. Bu baskı hareketi, bir ara destek görmesine rağmen, Köprülü'nün vezir olmasından sonra taraftarları sindirilmiş ve bir müddet sonra ortadan kaybolmuştur.

Önemli bir konu da Konya Asıtanesine, yenilenmesi gerektiği zaman Çelebi Efendinin ve diğer mevlevihanelere şeyhlerin atanması konusudur. XVIII. yüzyıldan itibaren Mevlânâ soyundan gelen Çelebilerin şeyhülislamın padişaha arzı ile postnişin makamına geldikleri halde bir süre sonra İstanbul mevlevihanelerine şeyh tayini normal yoldan Konya Çelebilerinin verdikleri meşihatname ile yapılması gerekirken, bundan sapmalar olduğu görülür. III. Selim zamanına ait bir belgede: "Memâlik-i mahrûsede vâki bil-cümle tekâyâ ve zevâyâ-i mevleviyye'nin meşihat ve tevliyeti bâ-hatt-ı humâyun" Konya'daki meşihat-nâme ile olmaktadır. Bununla beraber bazen kadılar veya nâibleri de zaviyelere tayinler yapmışlardır. Bu usûle aykırıdır, onun için bu tür tayinlerin iptali ve kayıtlarının kaldırılması istenmektedir ²².

Merkezi yönetimin genel bir siyaseti olarak, Dergâhın yönetimini ve çelebilerin tayin ve azillerine karışmamağı tercih ettiği görülmekle beraber, za-

²⁰ E. Işın, "Mevlevilik" mad., Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. V, s. 426.

²¹ H.G. Yurdaydın, İslam Tarihi Dersleri, Ankara 1971, s. 128.

²² N. Göyünç, Osmanlı Devletinde Mevleviler, Belleten, CLV, S. 213, s. 355 kullandığı belge: BOA, Cevdet Evkaf, no. 2574.

man zaman çelebiler arasındaki post kavgaları ve vakıflarda yapılan yolsuzluklar sebebiyle bunun dışına çıkmak zorunda kaldığı oluyordu. Mesela II. Ahmed'in, hakkında çok şikayet bulunması sebebiyle Kara Bostan Çelebiyi makamından alıp, Karaman Eyaleti Beylerbeği'sinin tensibi ile Kıbrıs'a sürdüdüğünü, bu vesile ile Dergahın vakıflarından bazılarının iptal edildiği bilinmektedir ²³.

Mevleviliğe intisap eden Osmanlı Sultanları III. Selim, II. Mahmud ve Abdulmecid'in Mevlevilerle ilişkileri çok sıcak idi.

Galata Mevlevihanesine şeyh olan, Şair Galip, buranın harap şeklini tasvir eden bir kasideyi III. Selim'e arz etmiş o da Tekkenin onarılmasını emretmişti. III. Selim bununla yetinmeyerek kendi terkibi olan Sûz-i dilârâ makamında bestelemiş olduğu bir âyin-i şerifi, Vardakosta Ahmet Ağa'ya geçti. O da Galata Mevlevi ayinhanlarına bu eseri meşk etti ve eser icra edilecek hale geldi. Dergah'ın onarım sonrası açılışında III. Selim'in de hazır bulunduğu mukabelede, ayin parlak bir şekilde icra edildi. Ayinin birinci selamının sonunda, "ihسان meded, gufrân meded" bölümü icra edilirken, mutrip heyetinin takdir dolu bakışları kendiliğinden padişah III. Selim'e yönelmiş, o da dedelerin bu zarif ve nükteli bakışlarından bir kat daha ferâhlıyarak, memnun olmuş, âyinin sonunda her birine iltifatlarla bulunarak hediyeler vermiştir ²⁴.

II. Mahmud'la ilgili olarak şu ilginç hadise bize intikal etmiştir:

Padişah aklına estikçe, mensup olduğu Yenikapı Mevlevihanesine gelir, o geldiği için mukabele icra edilirdi. Bu durum, Şeyh Nâsir Abdalbaki Dede'nin (1821) bir hayli canını sıkmış, fakat bir şey söyleyememişti. Gene bir gün padişah gelmiş, mukabe yapılmıştı. Mukabeleden sonra şeyhin odasına gelen padişah, demişti ki: "Şeyhim, bugün öyle bir feyz-i Mevlânâ tecelli etti ki, yak-tın beni; ne diliyorsan dile benden", Şeyh: "Dediğimi gerçekten yapacak mısınız padişahım" deyince, Padişah: "Elbette yapacağım" demişti. Nâsir Abdalbaki Dede: "Öyleyse padişahım, bir daha bu dergâha gelmeyin" demişti. Padişah bu sözü duyunca şaşırmış, sonra: "Şeyhim beni bâb-ı Mevlânâ'dan kovuyormusun?" demişti. Dede: "Hayır, buradan kimse kovulmaz; fakat siz geliyorsunuz diye mukabele yapılıyor; oysa mukabele bir vecdın sonucudur; giderken de dervişlere nezir, niyaz (para) veriyorsunuz; onları dünya-perest

²³ Sakıp Dede, A.g.e., I, 183-192; A. Yaşar Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Konya 1996, s. 22.

²⁴ M. Fatih Sağlar, Üçüncü Selim, Hayatı Sanatı, Eserleri, İst. 2001, s. 41; M. Erdoğan, "İstanbul Mevlevihaneleri", Güneydoğu Avrupa Araştırma Dergisi, 4-5, 1975-76, İst. 1976, s. 26, 27.

yapıyorsunuz. Bir daha Sultan Mahmud olarak gelmeyin, ama Mahmud Efendi olarak her vakit gelin" demişti. Padişah, Şeyhin maksadını anlayıp, yere niyaz ederek (öperek) eyvallah demiş ve Şeyhi haklı bulmuştu. Fakat, padişah gittikten sonra, öbür Mevlevi Şeyhleri ile görüşüp, İstanbul'da beş Mevlevihanenin her birinde haftanın bir günü mukabele okunmasını kararlaştırmış, padişaha da, "hergün Pây-ıtaht'ınızda Mevlevî mukabelesi vardır, hangi gün aşk zuhur ederse, o gün mukabele yapılan dergâha gidin" diye arzetti ²⁵.

Buna benzer bir olay da Sultan Abdulaziz zamanında vâki olmuştur.

Sultan Abdulmecid, ünlü mesnevîhân Hâce Hüsam'ı çok görmek istemiş, kendisine haber gönderip çağırtmış; hatta musaade buyurulursa ben geleyim demiş, ama Hâce Hüsam: "dualarıyla meşgulüz, bizi halimizden alıkoymasın" diye özür beyan etmişti. Sultan Abdulaziz padişah olunca (1860-1876) ben bu zâtı mutlaka göreceğim diye diretmişti. Onun davetine icabet etmeyen Hâce Hüsam, bir gün Saray civarından geçerken, bir yaver tarafından görülüp, padişaha haber ulaştırılmış, padişah da, seni "emirü'l-muminîn" çağırıyor şer'an emrine uyman gerekir diye haber göndermişti. Gözleri âmâ olan Hâce Hüsam, bu buyruğu duyunca, boyundan uzun değneği yere vurarak, kendisine "ey nefis şimdi en büyük imtihanı vereceksin" demiş, sonra sesin geldiği tarafa dönüp: "Efendimize haber verin ben onu emirü'l-muminîn diye tanımıyorum" diye gürleyip yürüyüvermişti. Abdulaziz'in bu olaydan beş gün sonra tahtından indirilişini, Hâce Hüsam'ın kerametine vermişlerdi ²⁶.

Sultan II. Abdulhamid Mevlevi değildi. Onun uzun saltanatı döneminde Mevleviler gayet serbest hareket ettiler. O, Şeyh Osman Efendi'den Mesnevi okumaya başlamış ve ayda bir kuruş maaş bağlamıştı. Saraya davet edilerek haftada bir-iki gün ders vermesini istemiş ise de o ancak bir defa ders vermişti. Saray çevresinden Şeyh Osman'ı istemeyenler ona kötü sıfatlar yöneltmişler ve Mevlevî sikkelerini kastederek: "bu sivri külâhlının burada ne işi var" demişlerdi ²⁷.

II. Abdulhamid zamanında Abdulvahid Çelebi Efendi hakkında, etrafın telkinleri sonucu olarak, Saray'ın tutum tarzı çok baskılı olmuştur. Hatta Hacı Hasan Paşa'nın Konya Valiliği esnasında, vali Antalya'da iken, Saray'a bir telgraf gönderilerek: "Çelebi Efendi, Şiîliği yaymak için, Hacı Bektaş kazasına gidiyor" diye haber verilmiş olduğundan, buna karşılık gelen telgrafta: "Çelebi

²⁵ A. Gölpinarlı, 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul, 1969, s. 151.

²⁶ A. Gölpinarlı, A.g.e., s. 152.

²⁷ Mehmed Ziya, Yenikapı Mevlevihanesi, "Tercüman 1001 Temel Eser", s. 186.

Efendi'nin hemen çevrilmesi" yazılı idi. Sonra "Çelebi Efendi'nin olduğu yerde ikamete memur edilmesi" emir ve ihtar edilmişti. O sırada, Ilgın'da bulunan şeyhi, insafî ve merhametli kaymakam, telgrafi geciktirerek, alıkoymuş, Çelebi de Konya'ya avdet etmişti.

Olaydan etkilenen Çelebi şöyle demişti: "Biz Mevlevilerin bu Osmanlı Devleti'ne ve hanedana sadakatımız çok eskidir. Bu husus tarih geleneklerine geçmiştir. Bilmem neden bağlılığımız bu şekilde yansıtılır" ²⁸.

Anlaşılan Mevlevilerle, sarayın ilişkilerini çekemeyenler vardı.

Çelebi Efendi'nin resmi teşrifatta, protokolde yeri kazaskerle bir sayılırdı. Resmi lakapları "Reşadetlü Efendim Hazretleri" idi. Ama, sonraları II. Abdulhamid, reşadet kelimesindeki reşad lafzının, Mevlevî tarikatına mensup bulunan veliaht Reşad Efendi'yi çağrıştırdığından kuşkulananarak bu ünvanı "Faziletlü Efendim Hazretleri" şekline çevirtti. Resmi yazışma dışında herkes dilediği gibi hitapta serbestti. Hilafet başka, meşihat başka şeylerdi. Çelebi Efendi sadece meşihat tevcih ederdi ²⁹.

1906 yılında yanan Yenikapı Mevlevihanesi birçok eser ve bütün kitaplarıyla birlikte kül olmuştur. Buranın yeniden ihyasına Sultan Mehmed Reşad'ın fermanıyla başlandı. 1910 yılında Mevlevî ileri gelenlerinin huzuru ile temel taşı yerine konularak merasim icra edilmiştir ³⁰.

Mevleviliğin hem halk, hem devlet içinde gücünü bilen İttihad-Terakki ileri gelenleri, kendi fikirlerinin daha etkin olması için Mevlevileri yanlarına almak istemişler ve bunda da bir miktar başarılı olmuşlardır.

II. Meşrutiyetin başlarında, Konya Dergâh'ı postnişini Abdulhalim Çelebi (öl. 1925)'ye, önce Abdulhamid'i hal için telgraf çektirilmiş, sonra kendisi azledilerek yerine, İttihatçılara (Türkçülere) yakın olduğu bilinen Veled Çelebi tayin edilmişti. Veled Çelebi'nin dokuz yıl süren şeyhliğine rağmen Abdulhalim Çelebi, Meşihat Riyasetine ve otoritelere ısrarla redd-i hak talebinde bulunmuş ve tekrar Dergah'ın postnişinliğine tayin edilmişti ³¹.

Çelebilik makamı için son Çelebi Abdulhalim Efendi ile Veled Çelebi (İzbudak) arasındaki bu anlaşmazlık, birinin azli ve öbürünün tayini (Veled

²⁸ Mehmed Ziya, A.g.e., s. 202.

²⁹ M. Duru, A.g.e., s. 158.

³⁰ Mehmed Ziya, A.g.e., s. 226.

³¹ İ. Gündüz, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, Ankara 1989, A. Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, s. 276.

Çelebi 2 kez, Abdülhalim Çelebi 3 kez) işlerinde dinî itibarın yanı sıra, Dergah-
ha bağlı vakıfların büyük rolü olduğu kanaatindeyiz. Yalnız Mevlânâ Dergahı
için değil, zengin vakıfları olan bütün dergahlarda durum aynıdır.

Bu vesile ile Dergâh'a Sultanlar tarafından yapılan hizmetlerden ve gön-
derilen hediyelerden kısaca bahsetmek yerinde olur.

"Kubbe-i Hadrâ" denilen bugünkü Yeşil Kubbe çeşitli tarihlerde tamir
görmüştür. İlk onarım 1677'de Karahisarlı Hüseyin Çelebi tarafından yapıl-
mıştır³². Bundan yaklaşık yirmi yıl sonra meydana gelen deprem sonucu olu-
şan çatlaklar yüzünden 1698'de tamir edilmiş ve çinileri aslına uygun bir bi-
çimde, İznik'ten getirilerek değiştirilmiştir³³. Yine III. Selim (1761-1808) dev-
rinde Kubbe iki kez tamir görmüştür³⁴.

II. Mahmud devrinde onarım faaliyetini aksettiren 10 C. evvel 1232 ta-
rihli bir vesikada, Konya'da Mevlânâ Türbesi, Semâhâne ve Camii Şerifin,
Kubbe-i Hadrâ'nın, Çelebi Efendi'nin isteği üzerine, Tophane Nâzırı Mustafa
Reşid Efendi'nin inhası ve Dergâh'ın kıdemlilerinden Dede Mustafa Ağa'nın
marifetiyle ele alındığı öğrenilmektedir. Bu belgede "Yeşil Kubbe"nin yine
evvelki gibi, Kütahya'da imal edilen açık yeşil çini ile kaplanması keyfiyeti
vardır³⁵.

Sultanlar tarafından Mevlânâ ve soyundan gelenlere karşı bir sevginin
tezahürü olarak, sandukalar üzerine serilmek üzere, müzeyyen örtüler gön-
derilmiştir. Bu geleneğin II. Bayezid ve Yavuz dönemlerinde yaşadığına yukarıda
temas etmiştik. III. Selim zamanında, 1790 yılında Sultan tarafından
Mevlânâ'nın ve diğer yatırların sandukalarına örtülmek üzere 979 x 423 cm.
büyüklüğünde pûşide'lerin (örtülerin) gönderildiğini Cevdet Paşa Tarihinden
öğreniyoruz³⁶. III. Selim örtüler yenilendikten sonra eski örtülerin teberrüken
korunması için Hazine-i Humayun'a gönderilmesini emretmişti. Bunlardan,

³² H. Özönder, "Mevlânâ Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İlaveler Kronolojisi", Selçuk Üniver-
sitesi Selçuk Dergisi, Sayı: 2, Konya 1989, s. 19-20.

³³ Y. Oğuzoğlu, S. Mülayım, "Konya Mevlânâ Türbesinin Restorasyonu İle İlgili H. 1109/M.
1698 Tarihli Üç Belge" Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, III, İzmir 1984, s. 117-120.

³⁴ Y. Küçükdağ, "1251 H./1835 M. Tarihli Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve
İnşası Defteri", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Konya 1996, s. 183.

³⁵ Bu belge, M. Erdoğan'ın yazdığına göre: Başbakanlık Arşivi, Eski Maliye Defterleri Tasnifi,
M.M. 3952, s. 19/b dedir: M. Erdoğan, "II. Mahmud Devrinde Mevlânâ Türbesi", Yeni Ko-
nya, 13 Kasım 1951; M. Ziya, Dede Mustafa Ağa'nın bu iş için görevlendirildiği ve yanında
mimar, kalfa ve nakkaşlarla birlikte önce Kütahya'ya gelerek çini yaptırdığı ve oradan Kony-
a'ya hareket ettiğini, yazar: M. Ziya, Yenikapı Mevlihanesi, s. 90.

³⁶ İ. Ateş, A.g.mak., s. 32, Ş. Uzluk, Mevlânâ Türbesi, s. 158.

taşınması ve korunması güç olduğundan, ancak Mevlânâ ve babasının sanduka pûşîdeleri gönderilmişti ³⁷.

Dergâh'a verilen nakdî ve aynî yardım ile tahsis edilen vakıflar başlı başına önemli bir konudur. Mevlânâ Arşivinde, muhasebe kaynakları üzerinde yapılacak olan bir araştırma şüphesiz bize, başta Konya olmak üzere Mevlevî Dergahlarının fonksiyonu hakkında geniş ve aydınlara bilgi verecektir. Gelir kaynakları hakkında şimdilik S. Faroqhi'nin, epey zaman önce yapmış olduğu bir araştırma ile yetiniyoruz ³⁸.

II. Bayezid zamanında, Celâliye vakfının geliri Fatih devrine nazaran epeyce artmış görünmektedir. Toplam olarak 58555 akçe idi; bundan 56116 sı Türbe'ye ve 2439 akçe vakfa bağlı olan Camie aitti. Aradaki farkın sırf enflasyondan ortaya çıkmadığı muhakkaktır. İ.H. Konyalı'ya göre bu yirmi yıllık süre içinde vakıf, 10 tarla, 2 köy, 1 dolap yeri, 3 değirmen 2 han, 5 bağ ve 6 grup dükkân veya dükkân yeri, hamam hisseleri ve Türbe Mahallesinin resm-i arus ve resm-i ağnam adlı vergilerini kazanmış bulunuyordu ³⁹.

Kanunû Süleyman zamanına ait olan Tahrir'e göre: Mevlânâ vakfının geliri 96.766 akçeden ibaret imiş. Gelir kaynakları arasında şunlar sıralanmıştır: 6 köy, 1 mezra, 1 hamam, 14 bağ, 23 hane ve dükkân, 3 değirmen, 34 parça tarla 167 ev, 11 dolap ⁴⁰.

III. Murad defterlerinden daha detaylı bilgi elde etmek mümkündür. O ara vakıf üç esas kısımdan ibaretti: Türbe, Câmî ve Lalâ Hankâhı. Bunlar arasında en önemlisi türbe vakfı idi. Toplam olarak 139.507 akçelik gelirden ancak 8770 Lalâ-i Sultan Alaaddin vakfına ve 3706 akçe camie ait bulunuyordu. Gelirin en büyük kısmı vakıf köylerinden gelmekte idi (58.000 akçe) Konya'daki hamam, dükkân ve başka mallarından Dergâh senede 10492 akçe alıyordu. Bağ ve bahçeleri de çoktu; fakat onlara ait olan kayıtlar kısmen yırtılmış olduğundan toplam gelirler üzerinde pek birşey diyemiyoruz ⁴¹.

Bu defterde gidenler hakkında bilgi olmakla birlikte bütün masrafların gösterilmediği muhakkaktır. Mütevellîye hergün 30, seccade şeyhine 20,

³⁷ C. K. Neumann, "19 uncu Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitanesi ile Devlet Arasında İlişkiler", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Konya 1996, s. 171.

³⁸ S. Faroqhi, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinleri, Ankara 1975, Burada Mevlevilik ile birlikte Bektaşî Tekkeleri hakkında da bilgi vardır.

³⁹ S. Faroqhi, A.g.mak., s. 210.

⁴⁰ İ.H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964, s. 681-684.

⁴¹ S. Faroqhi, A.g.mak., s. 211.

mescid imamına 5, mesnevihana 6, Celâliye Medresesi'nin müderrisine 20 akçe verilirdi ⁴². Ondan sonraki devirlere ait umumi hesaplar bulunup neşredilmemiştir; fakat müteferrik evrak vakfın gelişmesinin devam ettiğini gösteriyor. IV. Murad, Soğla köyünün cizyesini tahsis etmişti. XVIII. yüzyılda ise Karaman cizyesinden yapılan tahsilatlardan sık sık bahsedilir. 1810 yılında yazılan bir arza göre, Dergâh traş pahası ve Şem-i revgân diye Konya cizyesinden 28912 akçe almakta idi. Normal olarak merkez idarenin elinde bulunup, askeri masraflara tahsis edilmiş olan bu verginin sık sık Dergaha bağışlanmış olması dikkat çeker. Aynı zamanda gelen hediyelerin sayısı az değildir. III. Murad devrinde bile bu eşyanın satışından Dergâh'a her sene 500 akçelik bir gelir gelmekte idi. Ayrıca XVIII. yüzyılda kalma evrakla böyle olağanüstü gelirlerden sık sık bahsedilir ⁴³.

Devletin mali durumunun dar olduğu zamanlarda bile Dergah'a mutaat verilen kaynaklardan eksilme olmamıştı. 5. safer 1214 H./9.VII. 1799 M. tarihli bir vesikada, Dergâh'a ödenen ve yılda 3.280.5 gurus gibi yüksekçe bir yekün tutan taamiye denilen ödentiye, savaş nedeniyle Asitanede yaşayan derviş sayısı artmış olduğundan, orada çekilen zaruret sebebiyle, 500 gurusluk bir zammın yapıldığını göstermektedir. Anlaşıyor ki dervişlerin bir kısmı asker ve vergi kaçağı idi. Devlet kendi zararına bile Dergah'tan yardımını esirgememişti ⁴⁴.

1649-1650 yıllarında tarım gelirlerinde bir düşme gözlemlendiği halde, Mevlevilere yardım miktarı 47.000 akçe civarında idi. Bu miktar XVII. yüzyıl ortalarında gayrimüslimlerden alınan cizye üzerinden ödenmişti ⁴⁵.

Mevlevi zaviyesi fonksiyonunu sürdürebilmesi için çiftçilerin vergilerine muhtacdı. Bir şehir ve üst sınıf karakteri taşıyan Mevleviler toprakta bizzat çalışmadılar. XV., XVI. yüzyıl vergi kayıtlarından anlaşılyorki Mevlevi Dergâhına büyük oranda bağ ve bahçe verilmiştir.

Konya çevresi çok verimli bahçeler ve bağlarla çevrili olduğu için, bunlar işlendiği zaman iyi bir gelir sağlanmış olmalıdır. Şu da dikkat çekicidir ki XVI. yüzyıl Mevlânâ Dergâhına ait kayıtlarından bu tür gelir kaynağına pek az rastlanır. Halbuki elde mevcut kayıtların en erkeni bu konudaki en son kayıtlardan 12 yıl sonrasına raslar. Bu aradaki dönemi karanlıktır. Bu bağların iş-

⁴² İ.H. Konyalı, A.g.e., s. 685.

⁴³ S. Faroqi, A.g.mak., s. 211.

⁴⁴ C.K. Neumann, A.g.mak., s. 173.

⁴⁵ S. Faroqi, "Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Worldly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)", *Turcica*, XX, 1988, s. 52.

lenmemesi mümkün olmadığına göre, diğer gelir kaynaklarıyla değiştirilmiş olma sonucunu çıkarmamız gerekir ⁴⁶.

Nakit yardımların dışında, önemli bir yardım şekli de vergiden muaf tutma usulüdür. Bu imtiyaz bazen Tekke'nin bulunduğu mahalleyi kapsardı. 1587-88 yılına ait Konya Tahririnde, Türbe-i Celâliye mahallesinin avâriz-ı divâniyye ve tekalif-i örfiyyeden muaf olduğu yazılıdır. I. Selim zamanına ait olan Konya Defterine göre bazı vakıf köylerinin ahalisi de avâriz-ı divâniyye vermezdi.

Bu vergi muafiyetleri ile beraber anılması gereken husus bazı sultan ve vezirler tarafından tesis edilen vakıflardan vergi alınmamasıdır. Mevlânâ Celaleddin vakıflarının eskiden beri böyle bir imtiyazları olup olmadığı bilinmemekle birlikte, XVIII. yüzyıla ait bir belge bu tip bir imtiyazı göstermektedir ⁴⁷.

Bu araştırmanın içinde ele almamız uygun olan bir başka konu da Osmanlı Sultanlarına, Mevlevî Şeyhler tarafından kılıç kuşandırılması hadisesidir. İlk kılıç kuşanma ameliyesinin hangi tarihi olaya dayandığı ve kimin için yapıldığı konusunda sağlam kaynağımız yoktur. Bir savaş aleti olan kılıcın, bir dini tarikat tarafından simge olarak kullanılması düşündürücüdür. Menşe itibariyle kılıç kuşanma töreninin, doğrudan doğruya fütüvvet ehlinin tesiriyle meydana geldiği bir fikir olarak ileri sürülmüştü ⁴⁸. XVII. yüzyıldan öncesi için böyle bir törenden bahsedilmemiştir. Ancak, Amasya'da padişahlık haberini alan II. Murad, yanındakilerle Bursa'ya yaklaşınca Yıldırım'ın damadı Emir Buhârî yeni padişahı şehir dışında karşılamış ve ona kendi eliyle kılıç kuşatmıştı ⁴⁹.

H.C. Lukash, "Çelebi'nin bir görevi, Osmanlı Sultanı tahta geçtiği zaman, Osman'ın tarihi kılıcı ile ona kılıç kuşatmaktır. Bu tören kutsal Eyüb Camiinde yapılır. Hiçbir hristiyan alınmaz. Papanın tac giydirilmesine benzetilebilir" der. Ekleyerek "Kılıc kuşanma merasiminin kaynağı, Alaaddin'in Salahaddin'den aldığı kılıcı Osman'a sunmasından kaynaklanır" diye yazar.

⁴⁶ S. Faroqhi, A.g.mak., s. 52.

⁴⁷ S. Faroqhi, "...Şeyh Aileleri", s. 216, Burada anılan belge: B.A. Cevdet Evkaf no. 18673, C.K. Neumann, A.g.mak., s. 175.

⁴⁸ A. Gölpınarlı, A.g.e., s. 275.

⁴⁹ A. Gölpınarlı, A.g.e., 275, F.W. Hasluck, Christianity and İslam under the Sultans, 2 vol, Oxford 1929, s. 605-606.

Bu rivâyet, detaylar göz önüne alındığında doğru olmadığı açıktır. Çünkü üçü çağdaş değildir. Ancak, öz olarak, onun niçin doğru olmadığına dair bir sebep de yoktur ⁵⁰.

Osmanlı sultanlarından II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Mustafa, III. Selim, II. Mahmud, V. Murad, V. Mehmed (Reşad) törenle kılıc kuşanmışlardır. Törenlerde, her zaman olmakla birlikte Şeyhül-İslâm, nakibu'l-eşraf, silahdar ve yeniçeri ağası hazır bulunmuşlardır ⁵¹.

Pirleri Hacı Bektaş olan Yeniçeri Ocağını kaldıran II. Mahmud'un Mevleviliği kucaklamasının ve kılıç kuşanmasının ayrı bir önemi vardır. II. Mahmud, kendisine tavır alan ulemaya karşılık, Mevlevi kimliği ile karşı koymak istemiştir.

II. Mahmud bir imtiyaz olarak Mevlânâ'nın temsilcisi Şeyhe "müşir" rütbesini vermiştir ⁵².

Böylece bütün bu söylediklerimizden şu neticeye varıyoruz. Mevlevilik kaynağından gelen, düşünce ve sanattaki elverişli yapısı ve Türk toplumunun yaşayış felsefesine uygun ortamı, insanlık alemine açık toleransı ile hem birçok Sultan hem de münevver halk tarafından benimsenmiştir. İşte bunun için Gölpınarlı'nın dediği gibi: "Hâsılı, Mevlevilik XVII. Yüzyıldan itibaren adeta bir devlet müessesidir" hükmüne katılmak yerinde ve doğru olur.

⁵⁰ H.C. Lukash, The City of Dancing, London 1914, s. 22.

⁵¹ A. Gölpınarlı, A.g.e., s. 276; F.W. Hasluck, A.g.e., s. 610 da: III. Mustafa zamanında Mevleviler kılıç kuşandırma imtiyazına sahip olmakla birlikte bir Bektaşî tarafından kılıç kuşandırma hadisesi olmuştur.

⁵² Friedrich Sarre, Küçük Asya'da Seyahat, Çev. Dr. Çolakoğlu, İstanbul t.y.

MEVLÂNA'DA SANAT

Prof. Dr. İsmail YAKIT

Batı dillerinde “art” sözcüğüyle ifâde edilen sanat kelimesi dilimize Arapçadan geçmiş bir kelimedir. Kök itibariyle “yapmak,yaratmak, ihtimam göstermek” anlamına gelmektedir. Aynı kökten türetilen “sanna’a” ve “tasanna’a” ise “bağlanmak, güzelleştirmek, süslemek, şekil vermek” anlamındadır. Nitekim “eser ortaya koymak “ anlamında olan “sanayi” kelimesi ve dolayısıyla “güzel eser ortaya koymak” anlamına gelen “sanayi-i nefise” aynı köke merbut ifadelerdir. Sanat kelimesine karşılık olarak eski Türkçede “bezemek, nakışlamak” anlamına gelen “beze” kökü, *Divân-ı Lügati't-Türk*'te (IV,86) yer almakta olup, “ressam,nakkâş ve heykeltraş” anlamına gelen “bedizci” tabiri de “Orhun âbidelerinde yer almaktadır. (Bkz. M. Ergin, s.11-12)

Türk kültürü yazılı olmaktan ziyade sözlü bir kültür olup,bu şekilde nesillere intikali sağlanan bir kültürdür. Yani “verbal” bir kültürdür. Bir başka ifadeyle “kitâbî” değil, “şifâhî”dir. Bu itibarla teorik olmaktan ziyade pratiktir. Meselâ, Türkler tarihte mükemmel devlet sistemleri oluşturmalarına rağmen bir “devlet felsefesi” üzerinde durmamışlardır. Aynen onun gibi,“sanat felsefesi” yapmaktansa sanat eseri ortaya koymaya çalışmışlardır diyebiliriz.

Sanat duygusunun insanda fitrî bir duygu olduğu malumdur. Zira çocukken hiçbir dini ve sosyal baskı olmaksızın çamurdan çeşitli şekiller yapmamız, resim çizmeyenimiz, şarkı söylemeyenimiz yoktur. Buradan hareketle sanatın toplum için de zaruri olduğunu söylenebilir. Zira dinsiz, dilsiz ve töresiz bir toplum olmadığı gibi, sanatsız ve sanat eseri olmayan bir toplum da yoktur. Nitekim sanat, olayların, düşünce, duygu ve tasavvurların, görülen duyulan ve fark edilen güzelliklerin, insanda estetik bir heyecan uyandıracak

şekilde ifâde edilmesidir şeklinde tanımlanmaktadır. (N. Çam, s.5 vd) Öyleyse insanın var olduğu her yerde sanattan bahsetmek kâbilidir.

Estetik kavramı çoğu kez sanat felsefesi olarak da tarif edilmektedir. Oysaki sanat felsefesi ile estetik arasında fark vardır. Estetiğin alanı sanat felsefesinden daha geniştir. Zira o tabiattaki güzelliği de içine alır. Bu anlamda sanat felsefesi estetiğin bir bölümüdür denebilir. O, sadece sanatkarın sanat eserindeki güzelliği konu edinir. (İ.Yakıt, s.64). Bununla beraber gerek estetik ve gerekse sanat, hem psikolojiyi, hem sosyolojiyi hem felsefeyi özellikle “varlık felsefesi” olan ontolojiyi yakından ilgilendirir. Zira her düşünce tarzı beraberrinde mutlaka bir “varlık” yorumu getirir. Bu itibarla, ister her hangi bir toplumun veya her hangi bir filozofun estetik ve sanat hakkındaki fikirlerini anlamak istiyorsak mutlaka o toplumun kültüründeki veya o filozofun sistemindeki “varlık” hakkındaki fikirleri ele almak gerekir.

Bugün bazı kesimler İslâmı sanat kelimelerini bir arada düşünememektedir. Bunlardan kimisi, İslâmı sanat yoktur derken, İslâmı sanata yer vermeyen bir din olarak telakki etmekte, kimisi de sanatı, İslâmı bağdaştıramayacak kadar bayağı görmektedir. Birinin sanat diğerrinin din adına savundukları bu fikirler gerçeği yansıtmaktan oldukça uzaktır. (N. Çam, s.XI)

İslâm sanatı veya İslâmı sanat deyince aklımıza iki şey gelir :Tasvir yasağı ve tecrit (soyutlama). Hatta tasvir yasağı sebebiyle İslâm dünyasının gelişmediğini söyleyenler bile vardır. Bu düşünce yanlıştır. Her şeyden evvel şunu belirtmeliyiz ki, tasvir yasağı Kur’an’da mevcut değildir. Hatta peygamber Hz.Süleyman’ın cinlere heykeller yaptırdığını anlatan ayetler vardır (Sebe (34), 13). Hz. Peygamber ve râşit halifeler döneminde bile mutlak bir tasvir yasağının olduğu iddia edilemez. Bu konudaki hükümler, ancak tapınmak maksadıyla yapılan tasvir ve heykellerle alakalıdır.

Sanat felsefesinin belli başlı kavramları vardır. Bunlar: Katharsis (arınma), poiesis (yaratma), mimesis (taklit) ve abstractus (soyutlama)dır.

Katharsis (arınma): İlk defa Aristoteles tarafından ortaya atılan bu kavram, sanatın gayesini verir. Ona göre trajedi ve müziğin gayesi, ruhu arındırmaktır. Plotinus aynı kavramla insanın ilâhî güzelliğe ulaşmasının sebebi olarak görmekteydi. Türk-İslâm düşüncesinde ise, güzelden duyulan hazzın, bütün maddî alakalardan arınmış olması gerekir. Çünkü insanın gayesi ilahî varlığa ulaşmaktır. İnsan bütün faaliyetlerini bu düşünceye dayandırdığından “arınma” fikri en temel motiftir. Nitekim ilâhî güzelliklere yaklaşmaya çalışan sanatkar, kendi iç dünyasında arınmayı sağlamış ve kendi varlığındaki “ilâhî pay”ın farkına varmış kişidir. Buna göre “sanat eseri, sanatkârın eseri temaşa

edeni,kendi yaşadıklarını yaşamaya davettir” (Aykut,s.106). Sanatın bu fonksiyonudur ki,asırlardır insanlık bazı ruh hastalıklarının tedavisinde musikiyi kullanmıştır. Türk-İslâm sanatı için katharsis, bir vesiledir. Ancak bu sayede sanat eserleri verilir ve buna davet edilir. Nihai gaye ilâhî varlığa ulaşmaktır. (Aykut,s.107)

Poiesis ve Mimesis (Yaratma ve Taklit): Platon’a göre nesneler ideanın, sanat eseri de nesnelerin, yani taklidin taklididir. Bundan dolayı o, sanatı küçümser. Aristoteles, idealar teorisini reddettiği için, sanatı nesnelerin taklidi olarak görür. “Mimesis” (taklit) ona göre insan tabiatının bir gereğidir. Plotinus ikisini uzlaştırmaya çalışır. Türk-İslâm düşüncesine göre, tabiat sadece Tanrı’ya ulaştıran bir vasıta olarak görüldüğünden ve hakikat, tabiattaki nesnelerin ötesinde arandığından Aristoteles ve haleflerinin anladığı bir taklit söz konusu değildir. İleride daha detaylı bir şekilde ele alınacağı gibi, Mevlâna Celâleddin Rumî şöyle demektedir “*Taklide uymadan bakmayı adet edin*” (Mesnevî, VI, 3344). Burada taklidin insan tabiatının bir gereği olduğu ancak kontrol altına alınması ve aşılması gereken bir taraf olduğunu anlıyoruz. Yine Mevlâna: “*Gerçi aklın seni yücelere çekmekte ama taklit kuşun aşağılarda yayılmakta*” (Mesnevî, II, 2326) diyerek taklidin insanın süfli yüzünü verdiğini belirtmektedir. Kaldıkı sanat insanın ulvî yanını verir. Öyleyse Türk-İslâm sanatı mimesis (taklit) değildir. Taklit değilse acaba yaratma mıdır ?

Yaratma kavramı Kur’anî literatürde sadece Allah’a tahsis edilmiş bir kavram değildir. Zira Allah, kendisi için “Yaratanların en güzeli Allah ne kadar yücedir !” derken kullandığı “yaratanlar” tabiriyle kendinin dışında bu fiille meşgul olanları da kastetmektedir. Yaratma kavramı “halaka” fiilinin karşılığı olarak kullanıldığından “bir şeyden bir şey yapmak” anlamında olup yoktan meydana getirmenin fiili değildir.”Halketmek, oranlamak , takdir etmek, ölçmek, biçmek”manaları hep yaratma kavramının içinde değerlendirilir. Hatta estetik anlamda kullanılan “bediyyat” da örneksiz yapma, numunesi olmayan yaratma “ anlamında olan “Bedi’ den gelmedir. Öyleyse Türk-İslâm sanatı “yaratma” kavramı içinde ele alınmalıdır. Onu mimesis (taklit)den ayrı ele almak onun karakteristik bir yanıdır.

Batı felsefesi tabiatı itibariyle,tabiatı kendine konu edinmekte , felsefeye fizikçilerle başlamakta ve “kâinat nedir?” sorusuyla yola çıkmaktadır. Doğru felsefesi de “insan nedir?” sorusuyla yola çıkmakla Türk-İslâm felsefesi de her iki ucu birleştiren bir senteze ulaşır ve “insan küçük bir kâinattır” sonucuna varır. İnsanın bir mikrokozmos yani küçük bir kâinat kabul edilmesi, sanat konusunun en temel çıkış noktalarından birini teşkil etmektedir. (Aykut, s.107-112)

Abstractus (Soyutlama): Soyutlama kelimesi, “soymak, kazımak” anlamına gelen “cerede” fiilinden gelen “mücerred” kelimesinin karşılığıdır. Mad-dî unsurlarından tamamen soyulmuş demek olduğu için “soyut” tabiri kullanılmaktadır. Tecrit sanat için söz konusu olduğunda :”Varlığın görünüşten kurtarılmasıdır... Tabiatın artık bir görünüş varlığı olarak kavranmak istenmesi, bütün soyut sanatın ,tarihî ve modern soyut sanatın çıkış noktasıdır. Bütün soyut sanat anlayışları, görünen tabiatın, görünen varlığın dışında bir varlık ,bir temel varlık aramışlar ve bulmuşlardır... Soyut sanat, figuratif sanattan daha hür ve daha yaratıcıdır. Çünkü figuratif sanatlarda sanatçıyla süjesi yani tabiat arasındaki ilgiyi taklit kurduğu halde, soyut sanatta bu tamamen yaratmaya terk edilmiştir. Zira sanatçının benzetmeye çalışacağı ne tabii bir varlık ne de tabii bir örnek söz konusudur.” (Tunalı, s. 22 vd.)

Konuya Türk-İslâm sanatları açısından bakarsak “perspektiften uzak bir cansızlaştırma, bir stilizasyon (üsluplaştırma) olmakla beraber, duyulur nesnelerin resmedilmesi ile başlayan, oradan tecride (soyutlamaya) oradan da mücerrede (soyuta) ulaşan bir tabakalaşmadan söz edilebilir. Meselâ minyatür, duyulur nesneyi örnek alan, perspektiften uzak bir cansızlaştırma faaliyetidir. Fakat tezhipte form ve renklerin eşyadan soyutlanarak kullanılması faaliyeti, ebruda salt renklerin, arabesk’te tabiattaki salt formların kullanılmasına dönüşür. Ama hat için ne renk ne de formlar söz konusudur. Soyutlama ve soyut farklılığını kabul edersek; tezhip, ebru ve arabesk, biri hem renk hem de form, diğeri yalnız renk, üçüncüsü de yalnız form’un bir soyutlamasından hat ise hiçbir fenomeni, tabii örneği dile getirmeyen “soyut”tur. (Aykut, s.114)

Soyut sanat üzerinde yapılan bir takım araştırmalar onu sanatta basit bir üsluplama değil de zahir ile batının (dış ile iç), ruh ile tabiatın, immanent ile transcendent (aşkın ile içkin) arasında bir denkleşmenin söz konusu olduğunu ispatlamıştır. Burada ise iç, ruh ve immanent, tam kastedilen özdür, temel varlıktır, mutlak’tır. Tümel evrensel varlıktır. Çağdaş soyut sanatta insan bu öze, bu derinliğe, mutlak’a ulaşmak ister, bu çaba içinde insan soyuta gider. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türk-İslâm sanatının en temel kategorisi olan soyutlama, temellerini Türk-İslâm felsefesinde bulmaktadır. İnsanın soyuta yükselmesinin altında yatan düşünce insanın mikrokozmos bir varlık olduğudur. İnsanı kâinatın özü yapan bu felsefe iç ile dışın, ruh ile tabiatın bir denkleşmesidir. Maddeye ve tabiata dayalı Batı düşüncesi, sanat eserlerini yıllarca bu doğrultuda vermiş, rönesans sonrası, asırlardır tek gerçek olarak gördüğü tabiatın ve maddenin, görüldüğü gibi olmadığını büyük bir hayal kırıklığı içinde farketmiş ve kurtuluşu maddeden kaçışta bulmuştur. İşte Batı’da çağdaş soyut sanat tamamıyla tutunduğu dalın kopması ile boşluğa düşen bir

anlayışın ürünüdür. Bu yüzden Batılı sanatkârlar içinde dengesizlikleriyle tanınan pek çok insan vardır. Halbuki Türk-İslâm sanatkârları dengeli, oturmuş bir karaktere sahiptir. Çünkü onlar kendilerindeki ilâhî yönün farkındadırlar (Aykut, s.117)

Einfühlung Teorisi: W.Worringer'in soyutlama ve einfühlung teorisi pek çok estetikçiyi zorlamıştır. Diğer dillerde tam karşılığı olmayan einfühlung "bedîî hulûl, estetik kaynaşma, özdeşleyim" gibi kelimelerle ifâdeye çalışılmaktadır. Buna göre einfühlung: "Estetik haz, bir duyulur objede kendi kendimizden duyduğumuz hazdır. Estetik olarak haz duymak demek, benim dışımda bulunan duyulur bir objede kendimden haz duymam, kendimi onda yaşamam demektir" (Worringer, s. 13). Worringer devamla: "...Soyutlama iç tepisi, insanın dış dünya olayları karşısında duyduğu büyük bir iç huzursuzluğunu gösterir ve kuvvetle transcendental bir renge bürünen düşünceleri ile manevî bir ilgi kurar. Bu duruma, biz, büyük manevî uzay korkusu diyoruz. Tibull'un "**Primum in mundo fecit deus timor**" (*Tanrı evrende ilk olarak korkuyu yarattı*) dediği gibi biz de sanat yaratmasının kaynağı olarak aynı korku duygusunu kabul ediyoruz." (Worringer, s.23). Görüldüğü gibi ona göre soyutlamanın psikolojik temelleri korku duygusunda yatmaktadır.

Türk-İslâm düşüncesinin temel konularından birisi "bütün varlıkların ilâhî varlıktan pay aldıkları veya Tanrı'nın varlıkta tecelli ettiği fikridir. Buna göre, bu inançta olan sanatkâr eşyada da aynı payı, aynı manayı, aynı tecelliye arar. Kendinde bulunan ile eşyada bulunan aslında birbirinden farklı şeyler değildir. Şu halde Müslüman sanatkâr herhangi bir varlıktan haz alıyorsa bu pekâla "kendinde duyulan haz"dır. Bu bir anlamda Worringer'in tabiri ile tam bir "einfühlung"dur. (Aykut, s.121).

Mevlâna'ya Göre Sanat: Mevlâna, sanatkâr olmadan sanat eserinin meydana gelmeyeceği kanaatindedir:

"Testici testi ile uğraşıp durdukça testi, hiç kendiliğinden genişliyebilir, büyür mü?"

Tahta dülgerin elindedir. Yoksa nasıl olur da kesilir, yahut başka bir tahtayla birleşir?"

Kumaş, bir terzinin elinde olmadıkça kendiliğinden nasıl dikilir, yahut biçilir? (Mesnevî, VI, 3368 vd)

Bununla beraber Mevlâna, her sanatkâr kendi işinin ehli olmak zorunda olduğunu, herkes kendi sanatıyla ilgili âlet ve edevatı kullanmalı aksi takdirde:

*“Kuyumcunun âleti, kunduracının elinde kuma ekilmiş to-
huma döner.*

*Çiftçinin yanında kunduracının âleti, köpeğin önünde sa-
man, merkebin önünde kemik gibidir (Mesnevî, II, 303-
304)*

Yine Mevlâna’ya göre gerçek bir sanatkâr, sanatına âşıktır, gönlü kendi sanatındadır.

*“Sen nasıl ululuğa âşıksan bir sanatkâr da meselâ demircili-
ğe âşıktır.*

*Herkesi bir iş için yetiştirmişler, gönlüne o sanatın meylini
vermişlerdir” (Mesnevî, III, 1617-1618)*

Mevlâna’ya göre sanatla irade arasında sıkı bir bağ vardır. Sanatçı, irade-
siyle yaptığı işe istediği şekli vermede muhayyerdir:

*“Su ve toprak, altın madeniydi; bizse kuyumcuyuz...gâh onu
halhal yaparız, gâh yüzük!*

Gâh kılıç bağı yaparız... gâh aslanın boynuna tasma!

*Gâh onu tahtı bezeyen turunc yaparız, gâh devlet isteyen
padişahların başına taç ederiz. (Mesnevî, IV, 999-1001)*

Mevlâna’ya göre bütün sanatlar ustasız öğrenilmez. Bir sanatı öğrenmede
ve onu pratik hale getirmede akıl yeterli değildir. Mutlaka bir usta bu işte yol
göstermelidir. Akıl olmadan da hiç olmaz. Zira akıl bu sanata daha sonra başka
şeyler ve bir takım yenilikler katacaktır. Nitekim o şöyle demektedir:

*“Bütün sanatlar iyice bilki vahiyden meydana gelmiştir; ön-
ce böyledir; sonra akıl birşeyler katar ona.*

*Bak da gör, bu işler, şu aklımızla olsaydı sanat, ustasız öğ-
renilebilirdi.*

*Düzenle kılı kırk yarar akıl; ama hiçbir sanat da ustasız öğ-
renilmez*

*Sanat bilgisi bu akılla olsaydı, ustasız olarak bir sanat öğre-
nebilirdi elbette. (Mesnevî, IV, 1297-1299)*

Sanat felsefesi hakkında bilgi verirken söylediğimiz ve Aristoteles’ten
beri gelen katharsis (arınma) ile ilgili olarak; sanatkârın sanat eseriyle kişiyi
ilâhî güzelliklere yaklaştırmaya çalışması, sanattan gayenin ruhun arınması
ilkesi Mevlâna’da da görülür. Zira o, sanatla nefis tezkiyesi, ruhun arındırılma-
sı arasında sıkı bir ilişki görür:

*“Bu riyâzatlar, bu cefa çekişler, ocağın posayı gümüştan çıkar-
karması içindir.*

*İyinin, kötünün imtihanı, altının kaynayıp tortusunun üste
çıkması içindir”*

(Mesnevî, I, 232-233)

*“Kalp altınla halis altın ayarda belli olur. Kalpla halisi
mehenge vurmadağça tahmini olarak bilemezsin.*

*Tanrı kimin ruhuna mehenk korsa ancak o kişi yakîni, şüp-
heden ayırd edebilir” (Mesnevî, I, 299-300)*

Mimesis (Taklit) konusunda da Mevlâna tavrını koymaktadır:

*“Eğer insan suretle insan olsaydı Ahmed’le Ebu Cehil mü-
sâvi olurdu.*

Duvar üstüne yapılan insan resmi de insana benzer.

*Bak, suret bakımından neyi eksik? O parlak resmin yalnız
canı noksan.*

*Yürü, o nadir bulunan cevheri ara...” (Mesnevî, I, 1019-
2021)*

İşte sanatkârın aradığı “o nadir bulunan cevher”dir. Yoksa suretleri res-
metmek veya taklit etmek bir şey kazandırmaz. Gerçi Mevlâna taklidi tama-
men reddetmez: “Gerçi dünyanın değeri taklittir ama her mukallit sınanmada
rüsvey olur” (Mesnevî, V, 4053) diyerek taklit karşısında tavrını belirtir.
Mevlâna insanın bazı şeyleri taklitle öğrenebileceği düşüncesindedir:

*“En bayağı bir sanat olan mezar kazmak sanatı var ya;
nerden akla, fikre gelirdi, nerden düzenle, düşünceyle elde
edilirdi?...
O karga havadan indi; ona mezar kazma sanatını öğretti...
Üstünü toprakla örttü. Karga, Tanrı ilhâmıyla bilgi sahibi
olmuştu.
Kâbil, tuh aklıma dedi, sanatta bir karga bile benden üs-
tünmüş.” (Mesnevî, IV, 1301-1308)*

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Worringer soyutlamanın psikolojik temeli-
ni korku duygusunda bulmaktaydı. İslâm düşüncesinde de korku önemli bir
boyuttur. Nitekim Mevlâna:

*“Tanrı korkuyu bu âleme direk yapmıştır...Herkes, can kor-
kusu ile bir işe sarılmıştır.*

Tanrı'ya hamdolsun ki böyle bir korkuyu mimar etmiş, onunla yeryüzünü düzene koymuştur. Bunların hepsi de iyiden, kötüden korkarlar.

Fakat hiçbir kimse yoktur ki, kendi kendisinden korksun”
(Mesnevî, VI, 2201-2203)

Öte yandan İslâm düşüncesinde psikolojik olarak temellendirilmek istenen her şey sevgiye hatta aşka götürülebilir. Hatta Mevlâna'nın her şeyi aşka odaklaması böyle bir düşüncenin ürünüdür. İslâm düşüncesinin terkipçi zihniyeti ne korkudan vazgeçer ne de sevgiden.”Korku ve ümit arasında” formülünü geliştirir. Ancak korku ile ümitte bir beklenti söz konusudur. Halbuki estetik tavrın en önemli özelliklerinden birisi her türlü ilgi ve beklentiden uzak olmasıdır. Bu da “Âşk”la mümkün olur. Korku ile ümit ikiliği, aşkla ortadan kaldırılabilir. Bu yüzden öncelik korkuda değil, “aşk”tır. Korku ile ümidin kaynağı işte bu aşktır. Türk-İslâm düşüncesine göre sanat yaratmacılığının kaynağı bu duygudur. Sanatkâr sıradan bir insan değildir. Korkusunu yenebilmiş bir insandır. “Hiç kimse yoktur ki, kendi kendisinden korkmuş olsun” diyen Mevlâna, ölüm gecesini “şeb-i aruz” diye niteliyerek korkunun aşka dönüşünün en güzel örneğini verir. Kısaca İslâm tasavvuf düşüncesi, tabiata, Tanrı'nın tecelligâhı olduğu için “gönül gözüyle bakmayı, onda ilâhî olanı temaşa etmeyi tavsiye ederek, insandaki einföhlung temayülünü beslemiş öbür yandan hakiki varlığın duyulur nesnelerin çokluğunun ötesindeki birlikte olduğunu telkin ederek insandaki soyutlama temayülünü desteklemiştir. (Aykut, s.122-124). Buradan hareketle Mevlâna soyutlama ve einföhlung konusunda da evrensel bir anlayış sergiler. Yani İslâm düşüncesindeki “Tanrı'nın varlıkta tecelli ettiği” noktasından hareket eder. Nitekim o şöyle demektedir:

“Her sanat Tanrı'nın tecellisinden bir görünüştür.

Yaratma Tanrı'nın sanatıdır. Sanatçının dükkânı “Kâr-gâh-ı sun'-ı Hakk” (Tanrı sanatının tezgah evi)dir.

Mevlâna'nın bu görüşlerini genel Türk-İslâm felsefesinin ana karakterleri çerçevesinde ele aldığımız zaman şunları söylememiz mümkündür.

Bütün ekolleri açısından baktığımızda Türk-İslâm düşüncesinde “varlık” anlayışı “théocentrique” bir anlayıştır. Yani varlık anlayışının zirvesinde veya merkezinde “Tanrı” vardır. Tanrı-kâinat ve insan bağlamında söz konusu olan Tanrı ve O'nun eseri olan kâinat ve insandaki tecellisidir. Yaratıkların zirvesi olan insan, bu tecelliden de en fazla payını alan bir varlıktır. Böylece yaratma zincirinin en son ve en üst halkasını oluşturan insanın düşüncesi duyulur nesnelerle başlayıp en son merhalede “Tanrı tasavvuruyla” son bulmak-

tadır. Türk-İslâm düşünürleri buna “varlık dairesi” mefhumuyla dile getirirler. Buradan hareketle kâinatın yaratılış gayesi insandır. İnsan da aynı yoldan rücu ederek Tanrı’ya döner. Nitekim Kur’an’da “Tanrı’ya rücu edeceksiniz, dönüşünüz Tanrı’yadır” (Yasin (36), 83) şeklindeki emirler bu gerçeği ifâde etmektedir. İnsanın bu rücu gayretinde tabiat veya kâinat bir başka ifâdeyle eşya rehberlik edecektir. İşte Türk-İslâm filozoflarının “varlığın hakikati” veya “eşyanın hakikati”ni aramaya koyulmaları böyle bir anlayışın neticesidir.

Türk-İslâm düşüncesinin en bariz motiflerinden biri hiç şüphesiz insanın “mikrokozmos” olarak telakki edilmesidir. Burada esas olan insanın kâinatın bir parçası değil de doğrudan bir kâinatmış gibi ele alınmasıdır. Bu bir anlamda kâinata bak insanı anla veya insana bak kâinatı anla veyahut her ikisine bak “Tanrı’yı anla demektir. Burada bakmaktan kasıt, inceleme, araştırma demektir. Böylece “vahdet” şuuruna eren insan için, Tanrı’nın tecellisiyle O’nun mutlak güzelliğinden pay alan varlıklar estetik hazza sebep olarak, O’nun sevgisine ulaşmada kademe oluşturacaklardır. Mutlak güzel olan Tanrı, hem seven hem de sevilendir. Mevlâna’nın ifâdesiyle Hem “Âşık” hem “Ma’şuk” tur. Kur’anî ifâdeyle “el-Vedûd” tur.

Görüldüğü gibi Mevlâna’nın sanat anlayışı, Türk-İslâm estetiği ve sanat anlayışının ayrılmaz bir parçasıdır. Soyutlama, arınma, yaratma, taklit ve mutlakı anlama konusundaki fikirleriyle, çağdaş sanat felsefecilerine öncülük etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Aykut (H.), *Türk-İslâm Estetiği Üzerine Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, İstanbul, 1982
- Çam (N.), *İslâmî Sanat Sanatta İslâm*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997
- Ergin (M.), *Orhun Abideleri*, İstanbul, İstanbul, 1970
- Kaşgarlı Mahmut, *Divân-ı Lügati’t-Türk*, (Çev. B. Atalay), c.I-IV, Ankara, 1986
- Mevlâna (C.R.), *Mesnevî-i Ma’nevi*, I-VI, (Çev. Veled İzbudak), İstanbul, 1974
- Tunalı (İ.), *Soyut Sanatta Realite Kavrayışı*, Felsefe Arkivi, s.17, İstanbul, 1970
- Worringer (W.), *Soyutlama ve Özdeşleşim*, (Çev. İ. Tunalı), İstanbul, 1985
- Yakıt (İ.), *Mevlâna’da Estetik*, IX. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler), 15-16 Aralık 1997, Selçuk Üniversitesi. Konya, s. 63-73

XVI. YY.DA HAZIRLANMIŞ BİR MESNEVÎ TEZHİBİ

Prof. Dr. Çiçek DERMAN

Tezhip sanatı, İslâm'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm'in yazılı nüshası olan mushafların gözlere en muhteşem ve cazibeli biçimiyle görünmesini temîn gayretinden doğmuştur, denilse yeridir. Ancak İslâmiyeti şerh ve tefsir etmek gâyesinde olan kitaplar için de bu özen gösterilmiştir. Mesnevî nüshaları da bu sınıfta yer alan eserlerden olup kütüphane ve müzelerimizde müstesnâ örneklerine rastlanmaktadır.

Bu tebliğde size tanıtacağımız Mesnevî nüshası Süleymaniye kütüphanesi - Damad İbrahim Paşa, 756'da kayıtlı olup, 310 x 210 mm eb'adında 337 varaktan meydana gelmiştir ve 45 mm kalınlığındadır. Hicrî 966 yılında yazılmış ve tahmînen yine bu sıralarda nakkaşhanede tezhiplenmiştir.

Hattatı, Ahmed bin Mehemmedü'l-Üskübî'dir; bezemesiz bırakılan ketebe kaydında (v.337a) eserin, Muharrem ayı evâili, Pazartesi, 966 'da tamamlandığı belirtilmiştir ki, bu tarih de 16 Ekim 1558 karşılığıdır. Kaynaklarda hattatı hakkında bir bilgiye rastlanamayan 26 043 beyitlik bu Mesnevî, Osmanlı *hurde ta'likı* ile yazılmıştır. 206 x 131 mm yazı alanı dört sütun üzere tertip edilmiş olup her satır iki beyit taşımaktadır. Sütun araları ince altın cetvelle ayrılmıştır. Zamanımıza temiz bir durumda korunarak gelebilen bu Mesnevî'nin kabı siyah deriden ve miklebsizdir. *Salbekli şemse* ve *köşebendler mülemma*' olarak bezenmiştir. *Kenarsuyunun* yer almadığı kap deseni çok sade olup, *tığ* yok denecek kadar kısadır. *Şemse* ve *köşebend*lerde sadece *hatâyî* guru-bu motiflerle serbest desen bulunmaktadır.

Kab içi, vişne çürüğü rengine deridendir, üzerindeki ufak ve zarif *salbekli şemse*, *üstten ayırma* tarzında işlenmiştir. *Şemsenin* yan kısmından baş-

layan serbest desen, *hatayî* motifleriyle hazırlanmıştır. *Salbek*lerle birlikte *şem-senin* boyu 120 mm'dir. Yazmanın sırt kısmında desen ve yazı yoktur.

Metin kısmı *is mürekkebi* yanında *lâl mürekkebi*, *zer mürekkep*, *yeşil mürekkep* ve *mavi mürekkebin* bir arada kullanılmasıyla yazılmıştır.

Yazma eserin tamamında yazı alanı 4 mm eninde cetvellerle sınırlanmıştır:

2 mm tahrirli altın cetvel, yanında *kuzu* cetveli ve dışta *lâciverd* cetveli.

Metin içinde yer alan *duraklar*, bâzan *mıstar*, bâzan da yazı üzerinde bulunan, çapı 2 mm civarındaki tahrirsiz altın noktalardan ibârettir.

Bu Mesnevî'nin (v.1a) *zahriyesinde* tezhip yoktur, sadece eserin Damad İbrahim Paşa (1660-1730) tarafından, kendi kütüphanesine vakfedildiğini gösteren bir mühür bulunmaktadır.

Hepsi bir kap altında toplanmış Mesnevî'nin altı kitabının hiç biri için *zahriye* tezhibi işlenmemiştir. Her kitabın baş kısmında yer almış olan 6 farklı *unvân* tezhibi ile birinci ve üçüncü kitapların baş kısmında 2 *serlevha* tezhibi vardır¹.

Serlevha ve *unvân* sayfalarının üstünde bulunan kitâbelerde, mat parlatılmış altınla kitap ismi mahalli, başlık yazılmadan bırakılmıştır. Yine eserin içinde yer alan 6 kitabın bitiş sayfalarında –yer olduğu halde- bezemeye rastlanmamıştır. 2 *serlevha* tezhibi, çok farklı işlenmiş olup uzun inceleme neticesinde benzer noktalar bulunsa da, bunların tarz ve görünüşü çok farklıdır. Kitap kabı ve tezhibiyle orijinal olan bu yazma eserin bezenmesinde hazırlandığı devir için alışık olmadığımız; hem birbirine benzeyen, hem de çok farklı görünen iki değişik üslûbun yer alması sebebiyle incelemeye değer bularak tebliğ konusu yapılmıştır.

Klâsik Osmanlı üslûbu yanında, Tîmurlu tezhibindeki Şîraz ve Herat üslûblarının XV. yy.da Osmanlı kitap sanatlarına tesîrinin bir geç dönem uygulamasıdır².

¹ Bir yazma eserde *zahriye* sayfasından sonraki iki sayfada karşılıklı aynı tezhip yeralmış ise *serlevha*; eğer sadece metin başında ve bir sayfada bezeme varsa buna *unvân tezhibi* denir. Bir eserde birkaç *serlevha* ve bahis başı, fasıl veya bölüm başı kadar *unvân tezhibi* olabilir.

² Tanındı, Zeren: *An Illuminated Manuscript of the Wandering Scholar Ibn Al-Jazarî and the Wandering Illuminators Between Tabriz, Shiraz, Herat, Bursa, Edirne, Istanbul in the 15th Century*, Turkish Art, 10. Congrès international d'art turc, Genève – 1999. s.649-650.

Motiflerde, renklerde tarhlara ayırmada ve uygulanan bezeme açısından son derece farklı iki üslûbun aynı kitapta bir arada yer alması, tezhip kâidele-
rine de uymamaktadır. Yazma eser tezhibinde, eserin tamamında yer alan be-
zemenin birlik içinde olması esastır. Bu beraberlik, motiflerde, renklerde ve
üslûpta mümkün olduğu kadar korunmaya çalışılır. Aksi halde eser, toplama
örnekler görünümünde olur. Bilhassa XVI. asırda bu kâide özenle korunmuş-
tur.

Serlevha tezhibi: (v.1b ve v.2a)

İnce ve temiz bir fırça ile bezenen bu *dibâçe* metni, Osmanlı *hurde ta'lik*
hattıyla yazılmıştır. Mat ve parlak olarak münâvebeli kullanılan sarı altın ile
koyu *bedahşi lâciverdi* rengin hâkim olduğu tezhip, üç kenarda yer alan üç
kubbe ile zenginleştirilmiştir. Alt ve üstte yer alan kitâbe tezhiblerinde, köşe-
lerde *iğne perdahtı* zeminde mavi renkle *rûmi* ve pembe renkle *hatâyî* motifleri
tahrirsizdir. Boş bırakılan yazı tarhı mat altın olup, dışta yer alan parlak altınla
işlenmiş *rumilerin* bulunduğu çerçeve tahrirlidir.

¼ simetrlili kitâbe deseni, kırmızı altın *çizgi* veya *dolanı bulut* motifiyle
zenginleştirilmiştir. *Bulut* motifini bir de *tığlarda* görüyoruz, kubbe deseninde
kullanılmamıştır. ½ simetrlili kubbe tezhibi *zer-ender-zer* olup kalın siyah bir
tahrir ile sınırlanmıştır. En dışta çekilen ve *tığları* taşıyan lâciverd tahrir ile
bezeme sona erer.

Bu eserin tezhibinde bolca kullanılan kirli pembe renk, diğer renklerle
pek güzel bir uyum sağlamıştır.

Bu varakların yazı zemini ince fırça *zer-efşanı* ile bezenmiştir.

Unvân tezhibi: (v.3b)

Arasuyu ile beraber 125 x 54 mm eb'âdında olan bu alanda, ¼ simetrlili
desen işlenmiştir. *Hatâyî* gurubu motifler içinde *yekberk* ve *cihârpenc* mo-
tiflerinin bol kullanıldığı görülür. Kubbe kısmı, *zer-ender-zer* tarzında hazır-
lanmış ve lâciverd *tığlarla* süslenmiştir.

2 mm eninde ve üzeri noktalarla süslü *arasuyu*, tarhları ayırma görevini
yapmaktadır.

Unvân tezhibi: (v.53b)

¼ simetrlili desen siyah ve lâciverd zemin üzerine işlenen *çift tahrir* tar-
zında *hatâyî* gurubu motiflerle bezenmiştir. Lâciverd zeminde yoğun kullanı-
lan altın, alışılmışın hilâfına sonradan mührelenerek parlatılmış görünümde-
dir.

Serlevha tezhibi: (v.101b ve 102a)

Baş kısmında Besmele'nin yer aldığı bu varaklardaki, *kobalt mavisi* ve altın zemin üzerine işlenen tezhibin motifleri, *çift tahrir* veya *havah* ismiyle bilinen üslûbdadır. Tahrirleri ayırma görevini yapan *iplik* ve *rûmiller*de bile tahrir çekilmemiştir. Önceden sürülen *kobalt mavisi* zemin üzerine serbest fırçayla uygulanan ve *tirfillere* fazlaca yer verilen bezemede, motif zenginliği yoktur. *Cihârpenc* motifinin çoğunlukta olduğu yoğun işçilik dikkat çekmektedir.

Mat parlatılmış altın zemin üzerindeki kırmızı, limon küfü yeşili *rûmiller* tahrirsiz bırakılmıştır. Ufak alanlarda *iğne perdahtı* yapılmış ve desen altın zeminde daha seyrek işlenmiştir.

Duraklar mıstar üzerinde değildir. Yazının üstünde ve lmm'lik altın noktadır.

Kobalt mavisi zemin bitiminde yer alan altın *iplik* tahrirsiz olup, lâciverd tığların başlangıcıdır.

İki *serlevha* tezhibini mukayese edersek;

Sadece tığların tıpatıp aynı olduğunu görürüz. Bunun haricinde, üslûp farkından dolayı birinci *serlevhada* yer alan motif zenginliği, burada yoktur. *İç pervaz* bulunmaz. *Bedahşi lâciverdi* ile *kobalt mavisi* zeminler farklıdır. Birinci *serlevhada* görülen renk zenginliği burada yoktur ve *iğne perdahtına* daha geniş yer verilmiştir.

Şiraz ve Herat üslûbunun Osmanlı nakkashanesine aksetmesi ve Tîmur-lu-Osmanlı sanat münasebetleri neticesi kazanılan bu serbest uygulama, daha sonraki devirlerde gelişerek kendini bulmuş ve mükemmel örnekleri yapılmıştır.

Unvân tezhibi: (v.102b)

Üçüncü kitabın başlangıcı olan bu bezeme, siyah ve kirli pembe zemine yoğun işlenmiş *çift tahrir* tarzında *hatâyî* motifleriyle dolu ve *iğne perdahtı* ile süslüdür.

Kenarsuyu, mat altın zemin üzerine kırmızı renk ve serbest fırçayla tek helezon üzerinde *pençler* işlenmiştir.

Yüze gülün cıvıl cıvıl işçilik yoktur. Belki tahrirsiz oluşu, belki de alışık olmadığımız zemin renkleri bu görünüşü vermektedir.

Unvân tezhibi: (v.163b)

Dördüncü kitabın unvânı olup 57 x 125 mm eb'âdında $\frac{1}{4}$ simetrikli klâsik tarzda işlenmiş pek güzel bir bezemedir. *İç pervazı, zer-ender-zer tarzında kitâbeli zencerek* yapılmıştır. Ortada bulunan ve içi boş bırakılan yazı alanı, *bulut* motifleriyle tarhlara ayrılmıştır. *Bedahşî lâciverdi* zemin üzerinde kırmızı altın *bulut* motifleriyle az renkli *hatâyî* motifleri yer alır.

30 mm uzunluğundaki *tığlar*, altın tahrirli *rûmi* ile arasında bulunan helezonlar üzerinde lâciverd *çift tahrir hatâyî*lerden meydana getirilmiştir.

Aynı varakta alt kısımda yer alan iki *koltuk* tezhibi, ahârli zemine tahrirli altın ile *hatâyî* gurubu motiflerle serbest kompozisyon işlenmiştir. Zeminde kalan boşluklar kırmızı üç nokta ile doldurulmuş, zarif, şirin bir bezemedir.

İkisinde de aynı desenin uygulandığı bu *koltuklar*, 38 x 32 mm' dir.

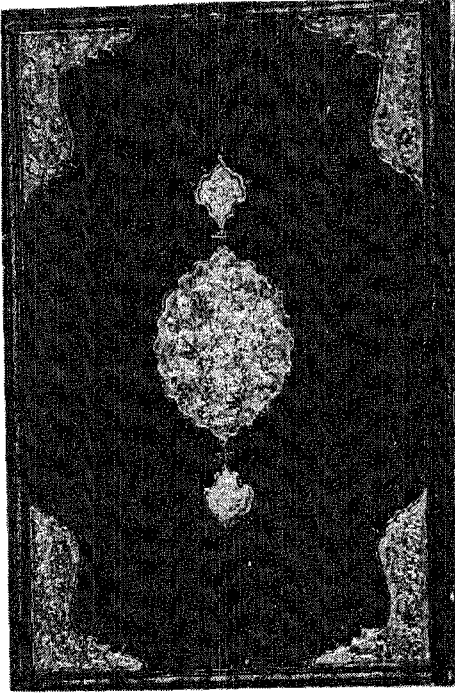
Unvân tezhibi: (v.214b)

Cetvellerle birlikte 55 x 127 mm eb'âdında olup $\frac{1}{4}$ simetrikli desen, *tığlar*la sona erer. Lâcivert zemin ve *iç pervaz, çift tahrir* olarak *hatâyî* gurubu motiflerle işlenmiştir. Yazı alanını içten *iğne perdahtı* çevreler.

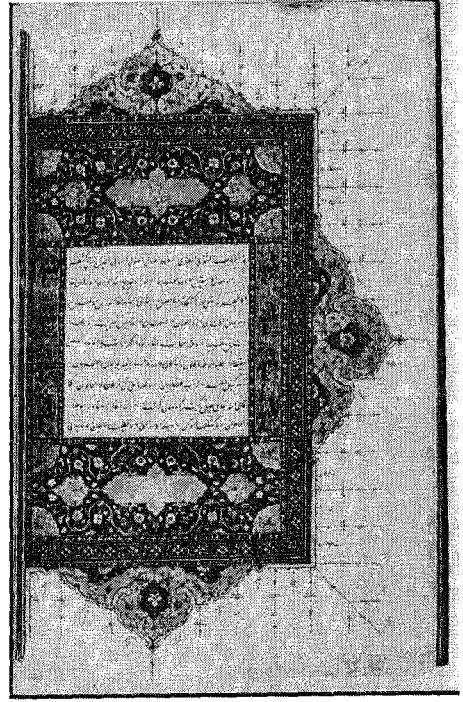
Unvân tezhibi: (v.272b)

Eser içinde yer alan altıncı kitabın başıdır. Tarhlara ayırma dışında, aynı renkler, aynı motifler ve aynı fırçayla hazırlanmıştır. Diğerlerinden farklı bir özelliği olmayan bu unvân tezhibinin alt kısmında, yazının iki kenarında bulunan ve *kenarsuyu* ile 65 x 14 mm eb'âdında olan iki *koltuk* tezhibi vardır. Zemin mat altın olup tek helezon üzerinde sıralanan *pençlerden* meydana gelmiştir. Zemin, üç nokta *iğne perdahtı* ile süslenmiştir.

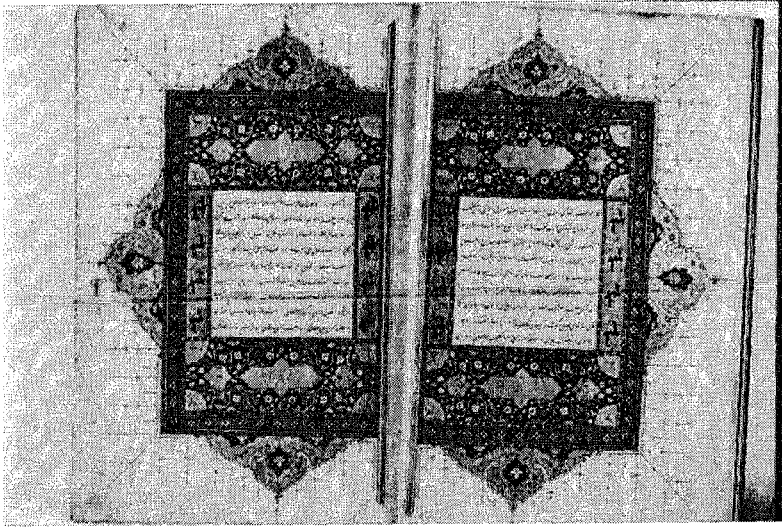
Kimbilir, ne kadar uzun bir sürede tezhiplenene bu Mesnevî-i Şerîf nüshasının tanıtımını 20 dakikaya sığdırabilmek mecbûriyetinde olduğumdan dolayı müsamahanıza sığınıyorum.

Resim: 1 – Kitap kabı

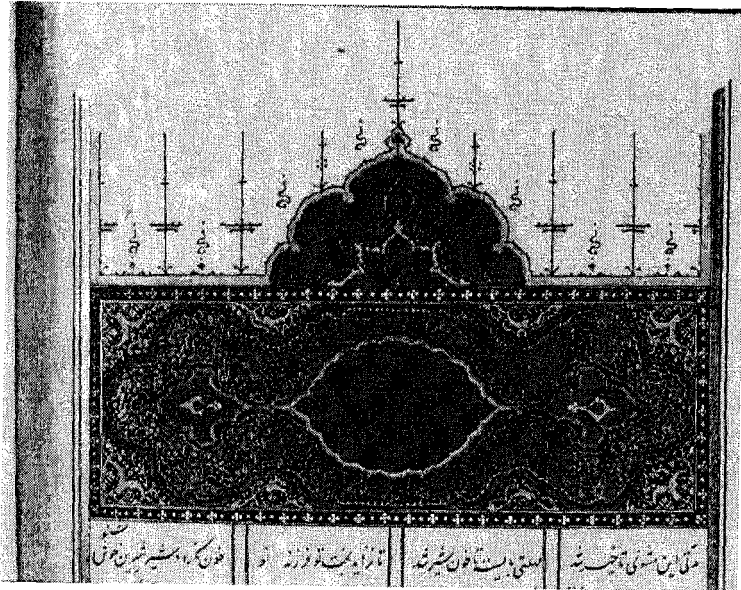
Resim: 3 v.1b

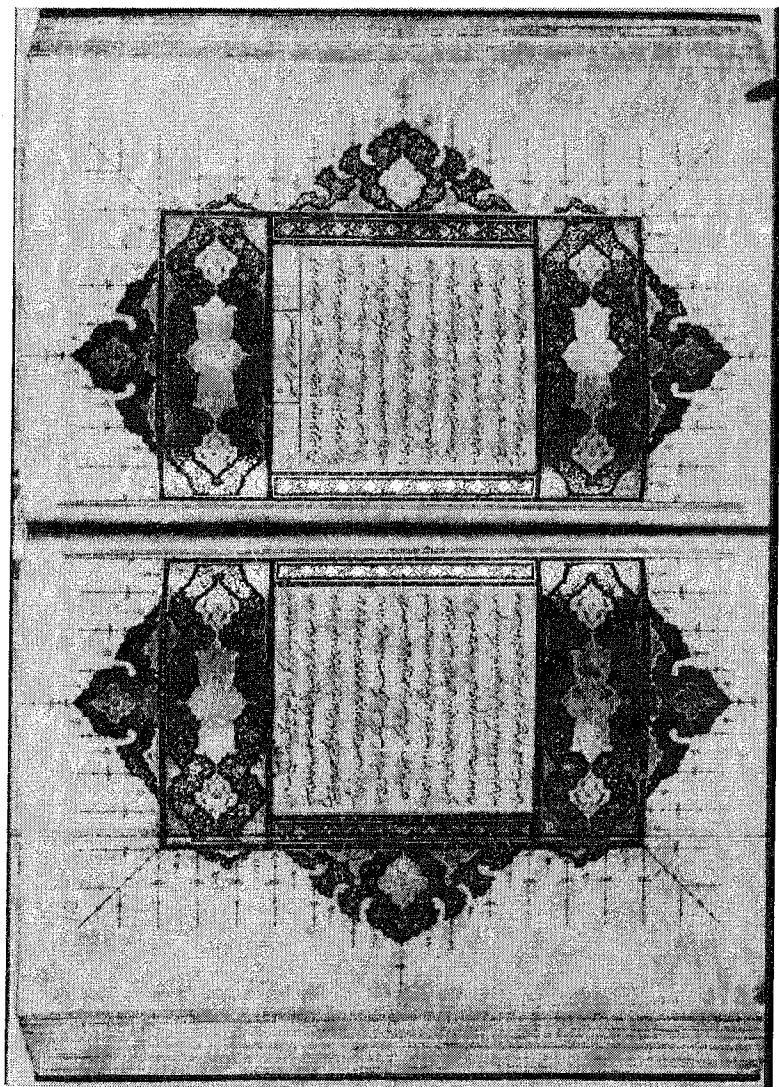
Resim: 2 – v.1b ve 2 a Serlevha tezhîbi

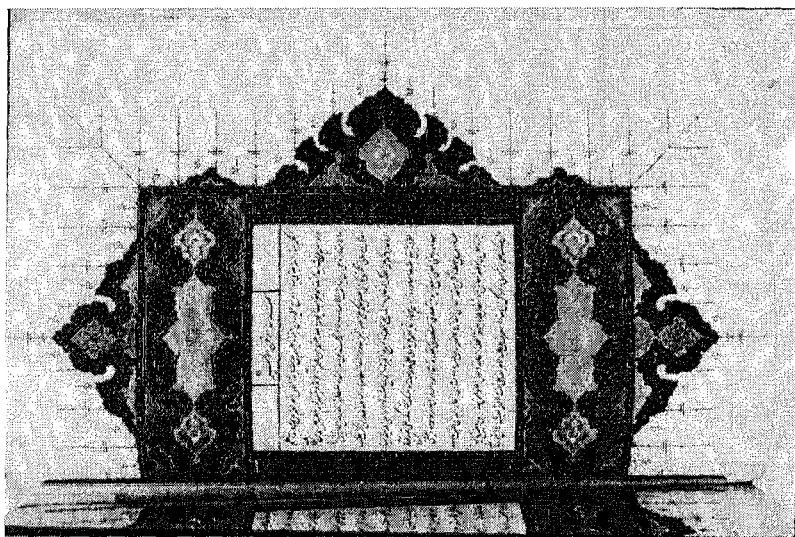
Resim: 4 – v.3b Birinci kitab unvân tezhibi

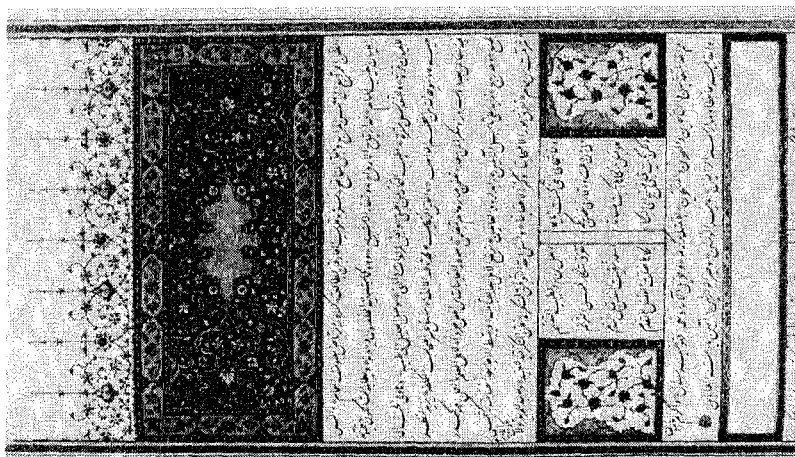
Resim: 5 – v.53b İkinci kitab unvân tezhibi

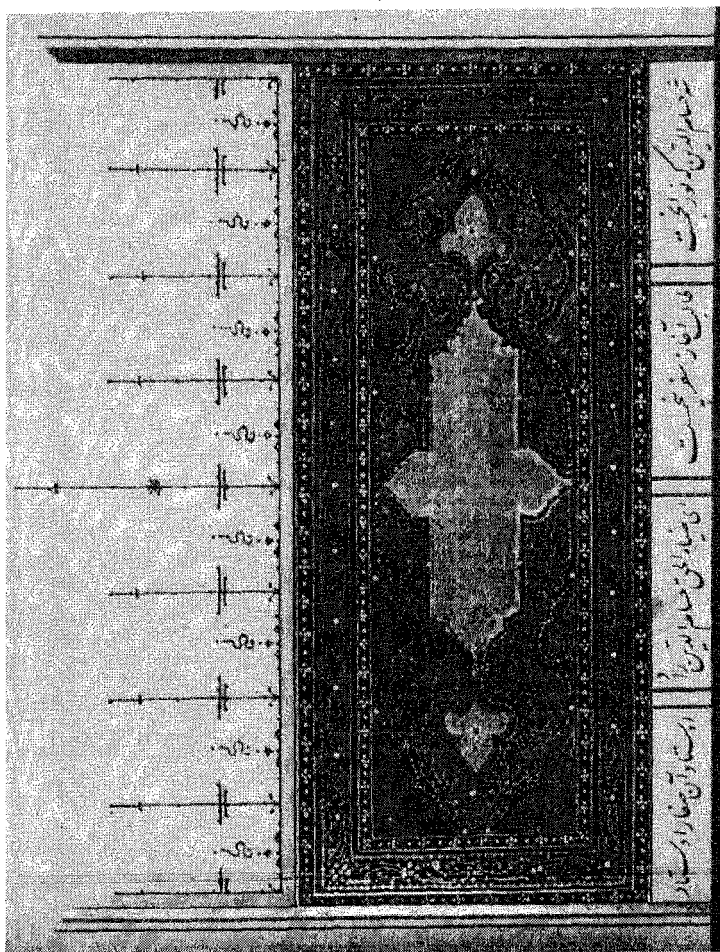
Resim: 6 – v.101b ve v.102a Serlevha tezhibi

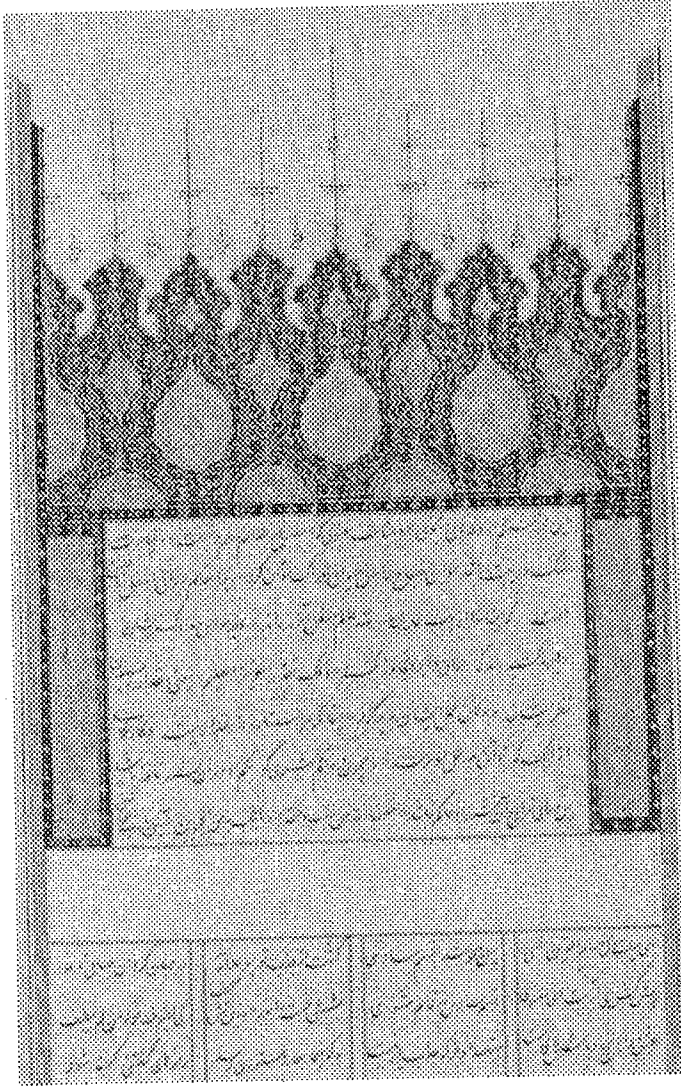
Resim: 7 – v 101b

Resim: 8 – v.163 b Dördüncü kitab unvân tezhibi

Resim: 9 - v.214 b Beşinci kitab unvân tezhibi

Resim: 10 – v.272 b Altıncı kitab unvân tezhihi

HALEP, ŞAM VE TRABLUŞSAM MEVLEVİHANELERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

(GÖRÜNTÜLER EŞLİĞİNDE)

Doç. Dr. Ahmet Kazım Ürün

Sayın Başkan , Değerli Misafirler,

Selçuklular döneminde yaşamış ünlü düşünür Mevlana Celaleddin er-Rumi'nin mistik anlayışı, oğlu Sultan Veled tarafından oluşturulan Mevlevilik akımı aracılığıyla, zaman içerisinde yayılmış ve Osmanlı Döneminde genişleyen coğrafyada büyük bir taraftar kitlesine ulaşmıştır. Mevlevihane diye adlandırılan mekanlarda, bu akımın gerek içerdiği sevgi ve hoşgörü anlayışı, gerekse dil, din, ırk ve mezhep farklılıklarını aşarak insanlığı daha geniş bir ortak paydada birleştirmeyi amaç edinmesi, Doğuda ve Batıda büyük bir ilgiye mazhar olmasına sebep olmuştur.¹ Arap dünyasında da bu ilginin tezahürlerini görmek mümkün olmuştur. Bu bölgede, mevlevilik düşüncesinin taraftar bulduğu yerleşim yerlerini, barındırdıkları Mevlevihaneler vasıtasıyla belirlemek mümkündür. Arap dünyasında günümüzde aktivitelerini kaybeden ancak tarihe ışık tutan yerler olarak varlıklarını sürdüren bu mekanların bulunduğu başlıca şehirler; Şam, Halep, Trablusşam, Kudüs, Mekke, Medine ve Kahire² bilinenleridir. Müslüman olduktan sonra Havva adını alan Prof. Eva, Suriye ve

¹ Mevlevihanelerin Türk Kültür ve Mimarlık Tarihindeki yeri için bkz. Tanrıkorur, Ş. Barihuda, Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihane'nin Yeri ve Önemi, III. Milli Mevlana Kongresi, 1988, s.61-71.

² Detaylı bilgi için bkz. Özönder, Hasan, Mevleviliğin Mısır'daki Temsilciliği : Kahire Mevlevihanesi, II. Milletlerarası Mevlana Kongresi, 1990, s. 175-194.

Mısır'da 10 Mevlevihanenin bulunduğunu söylemektedir.³ Biz burada görüntüler alabildiğimiz Şam, Halep ve Trablusşam Mevlevihanelerine değineceğiz.

Mevlana ile aynı yelpazede olan ünlü mutasavvıf Muhyiddin Arabî'nin de uzun süre yaşadığı ve halen kabrinin bulunduğu camide mistik törenlerin yapıldığı Şam şehrinde bulunan ve **Şam Mevlevihanesi** diye adlandırılan mevlevihane, Süleymaniye Tekkesi ve Hicaz Demiryolu gibi Osmanlı eserlerinin yoğunlukta bulunduğu bir semtte yer almaktadır. Görüntülerini izlemekte olduğunuz Şam Mevlevihanesi, bir cadde kenarında gayet mütevazı bir yapı içerisinde. Halen faal olan bir cami ve yanında maalesef bir harebeye dönüşmüş metruk bölümler ve kimi mevlevilerin kabirlerinden oluşmaktadır. Günümüzde mevlevî ayinlerine son verilmiş. Ancak cami görevlisinden son iki yıla kadar, Kadir Gecesi ve Şeb-i Arus gibi bazı özel günlerde kuran okunup sema yapıldığını öğrendik. Görevli, 17. yüzyılda yaşamış, Mevleviliğin prensiplerini ve sema usulünü kitabileştiren Nablusi'nin Mevleviliğe olan katkılarından sitayişle bahseder. Cami içerisinde, Karaman'dan gittiği rivayet edilen Kartal Dede'nin kabri bulunmaktadır.

Suriye'nin ikinci büyük şehri olan ve Türkiye sınırına yakın bir yerde bulunan ve kültürüyle, geleneğiyle, mutfağıyla kısmen Türkiye'yi anımsatan Halep şehrinde bulunan ve şu an görüntülerini izlemekte olduğunuz **Halep Mevlevihanesi**, Şam Mevlevihanesi'ne nazaran daha büyük ve görkemlidir. Kaynaklara göre Yavuz Sultan Selim'le yaptığı savaşta yenilen Şah İsmail'in iki önde gelen adamı, Mirza Fulad ve Mirza Ulvan adlı iki İranlı, savaş sırasında kaçıp Halep'e yerleşirler. Şiilikten vazgeçip bir ehli sünnet tarikatı olan Mevleviliğe geçerler. Kendi imkanlarıyla bu mevlevihaneyi yaparlar.⁴ Burası, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Türkiye dışındaki Mevlevihanelerin merkezi olmuştur. Bunda sanırım Halep şehrinin Türkiye'ye yakın olması kadar buradaki binanın diğerlerine göre daha görkemli olmasının önemli rolü olmuştur. Şeyhlerin görevden alınmaları ve yerine yenilerinin atanmalarına bu dergahta karar veriliyordu. Şam, Trablusşam, Kudüs ve diğer bölge Mevlevihaneleri de buraya bağlıydı. Halk arasında Mescid-i Mollahane yani Mollahane Mescidi olarak anılmaktadır. Giriş kapısının üst kısmında "Beyâ Uşşak-ı Hayrana Meded Dergah-ı Mevlana" diye başlayan Osmanlıca kitabe hala aynen durmaktadır.(Bkz. 5 no.lu resim) Daha önce depo olarak kullanılan ve ocak üst duvarında "Ya Hazret-i Ateşbaz Veli" ibaresi hala okunan mutfak, günümüzde dört duvardan ibaret bir harabe halindedir. Bildiğiniz

³ Eva de Vitray Meyerovitch, Konya Tarihi ve Hz. Mevlana, (Çev. Melek Öztürk), Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, No: 11, s.113.

⁴ Küçük, Dr. Sezai, "Halep Mevlevihanesi", Lonca, Sayı. 3, Güz 2000, s. 28 ve sonrası

üzere kabri Konya'da Meram bölgesinde bulunan Ateşbaz Veli, hem Mevlana'nın hem de babasının ahçı başısıydı. Ateşle oynayan anlamındaki Ateşbaz Veli ifadesi, bu kişinin şahsında Mevlana'ya saygının bir göstergesi olarak diğer Mevlevihanelerin mutfak bölümlerine de ad olarak verilmiştir. Ana girişin sol kısmında yer alan mescit, önceki mescittir. Sonra yanına büyük bir mescit yapılmıştır. Çocukluğunu burada geçirdiğini söyleyen rahmetli Dr. Celaleddin Çelebi, Mevlevihane'nin bir nevi bir "Türk Kültür Evi" olarak görev yaptığını, Türkçe konuşulan ve Türkçe'nin eğitim dili olduğu Mevlevihane'de Türk yemeklerinin piştiği ve Türk Musikisinin icra edildiğini söylemektedir.⁵ Mevlevihanenin avlusunda, "Hamuşan"⁶ diye adlandırılan dervişlerin kabristanında, başta Manastırlı Rıfat Bey olmak üzere Mevlevihane'de görev yapmış pek çok Mevlevi'nin kabri bulunmaktadır.

Esasen Osmanlı Döneminde Şam vilayeti sınırları içerisinde bulunan ve Libya'dakinden ayırdedilebilmesi için Trablusşam (Libya'dakine de Trablusgarb) adı verilen günümüzde Lübnan'ın kuzeyinde yer alan ve bir nevi Lübnan'ın Konya'sı olarak nitelendirebileceğimiz şehirde, **Trablusşam Mevlevihanesi** bulunmaktadır. Yıllardır Osmanlı yanlısı bir tutum izleyen ve pek çok Memluklu ve Osmanlı eserin bulunduğu bir şehirdir. Görüntülerini izlemekte olduğunuz Mevlevihane, Erika Glassen'in de belirttiği⁷ gibi hala akmakta olan bir dere yanında son derece güzel bir doğanın bulunduğu bir semtte yer almaktadır. Ancak ne yazık ki 1970 li yıllarda başgösteren ve yaklaşık yirmi yıl süren iç savaşta harabeye dönüşmüş. Mevlevi Sokağı tabelası olmasa, belki de Mevlevihane olduğu anlaşılmayacaktır. Binanın ayakta duran küçük bir bölümünde, mütevazı şartlar altında yaşayan Mevlevi⁸ ailesine mensup bir kadın yaşamaktadır. Bir türlü istikrar bulamayan ülke şartlarından dolayı Mevlevihane'nin restorasyonunun yapılamadığı ve hatta bu konuda Türkiye'den yardım istendiği ancak olumlu bir cevap alınmadığı ifade edildi. Ecyad Kalesi'ne gösterilen ilginin böylesi yerlere de gösterilmesini umuyorum. Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulup devlet millet kaynaşmasıyla en kısa zamanda ecdadın ulaştığı güce ulaşması ve kültürümüzün bir parçası olan bu eserlere sahip çıkması dileğimle, beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür eder saygılar sunarım.

⁵ Çelebi, Dr. Celaleddin, Hazret-i Mevlana, 723. Vuslat Yıldönümü-1996, T.C. Konya Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Konya, s.33 ve sonrası.

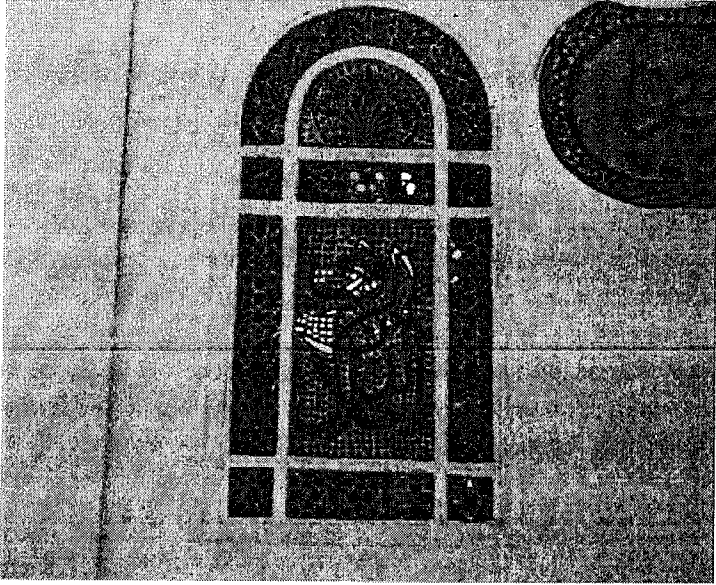
⁶ Aynı eser, s. 35.

⁷ Glassen, Erika, "Trablusşam Mevlevihanesi", II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevihaneler Kongresi, Konya 1993, s. 27.

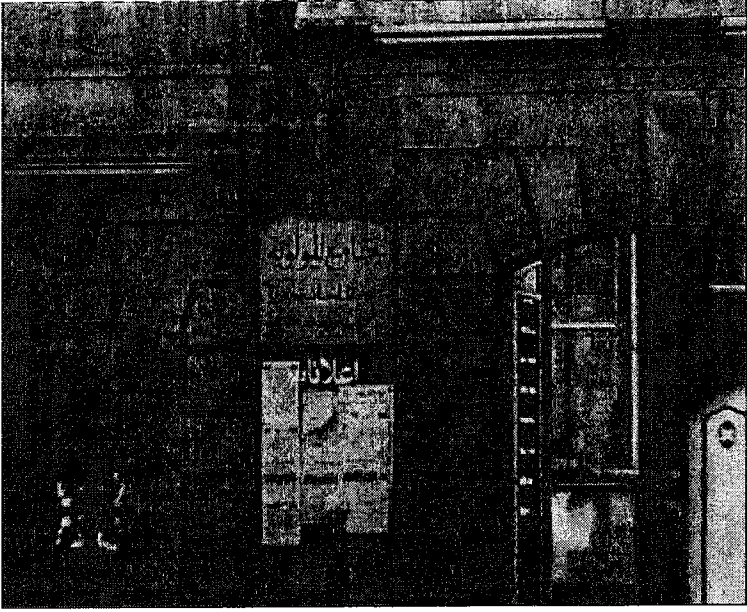
⁸ Aynı eser, s.29.

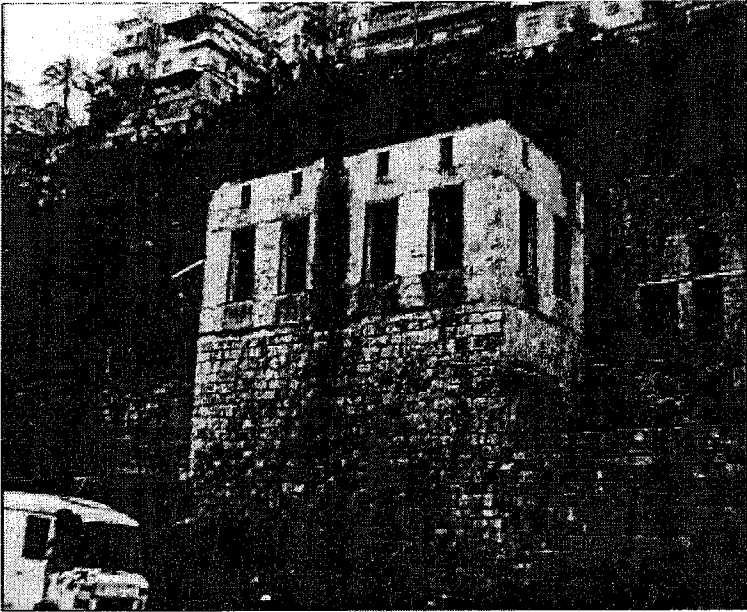
Günümüzde mescit olarak kullanılan Şam Mevlevîhanesi'nin İmamı, Mevlevî kıyafetiyle.

Şam Mevlevîhanesi'nin, üzerinde “Celâleddin er-Rumî” ibaresi işlenmiş penceresi.

Halep Mevlevîhanesi'nin giriş kapısı.

Trabluşam Mevlevîhanesi

Halep Mevlevîhanesi kapısının üzerindeki kitabe

Halep Mevlevîhanesi'nin mutfak bölümünden bir görüntü.

MEVLÂNÂ MÜZESİ BAHÇESİNDEKİ MEZARLAR NEDEN KALDIRILMIŞTI?

Dr. Erdoğan EROL

Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled 12 Ocak 1231 tarihinde Hakka yürüdü. Sağlığında “ **Benim ve benim çocuklarımın ve onların evlat ve ahfadının mezarları burada olacaktır**” şeklindeki sözleri üzerine, o günlerde “ Selçuklu Sultanlarının Gül Bahçesi” diye bilinen bu günkü yerine defnedildi.

Bahçede bulunan ve “Hadikatü'l-Ervah” denilen, Dergâh içinde yer alan ve “Huzur-ı Pîr” denilen mezarlık bölümlerine defin işlemlerinin en son hangi tarihe kadar yapıldığını bilmiyoruz. Ancak 2.Eylül 1925 tarihinde İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile yurdumuzdaki bütün Dergâhlar kapatılmıştı. Bu kararın sonucu olarak şehrimizde bulunan “ Mevlânâ Dergâhı” da seddedilmişti. Daha sonra, Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Mevlânâ Dergâhı'nın “ Âsâr-ı Âtîka Müzesi” haline getirilmesi için çalışmalar başlatmıştı. Nihayet 1 Eylül 1926 tarihinde Dergâhın “ Âsâr-ı Âtîka Müzesi” ne dönüştürülmesine karar verilmiş, 11 Eylül 1926 tarihinde de Maarif Müfettişlerinden Hamit Zübeyr Bey ile Maarif ,Evkaf ve Polis Müdüriyetleri tarafından tayin edilen zevat ve müze müdürü ile muhafaza müdürü huzurunda kapılar açılarak Dergâh eşyası teslim alınmıştı.

Dergâhın Müze yapılmak üzere teslim alındığı 11 Eylül 1926 tarihine kadar bu alana defin yapılmış olabilir. Yani sonradan Mevlevî Dergâhına dönüşen Sultanların Gül Bahçesine, 695 yıl 7 ay 29 gün defin yapılmış olmalı.

Aradan geçen bunca yıl sonra, yapılan definler konusunda elimizde yalnızca bilinmeyenler cevaplanamayan sorular yumağı var. Aklımıza hemen gelen sorulardan bir kaçını şöylece sıralayabiliriz

Sultanların gül bahçesi diye bilinen yerin sınırları nereye kadardı? Bahçe kaç m2 veya dönümdü? Defin iştemi zaman içinde bahçe dışına da taşıdı mı? Bu alana Mevlânâ soyundan gelenler ile Mevlevî Büyüklerinin defnedildiğini biliyoruz. Başka kişilerde defnedilebiliyormu idi? Bir mezara birden fazla kişide defnedildi mi? Defnedilen kişilerin isim listeleri ve defnedildikleri yer biliniyormu? Zaman içerisinde bahçe adeta iskana açılmış. İskan hareketi ilk hangi tarihte başladı? Bu evlerin altında kalan mezarlar “ Nakl-i Gubur” yapıldı mı? Yapıldı ise nereye nakledildi?. Nakledilmedi ise mezar taşları ne oldu? Bu mezarlar kimlere aitti?Çeşitli kazılar ve onarımlar sırasında gördük ki bahçe içine yapılan binaların altında taşsız mezarlar var. Bunlar kimlere aitti, mezar taşları ne oldu? Bu sorular aklımıza geliveren sorulardan yalnızca bir kaç. Yoksa bu soruları 100lerce soruya ulaştırmak mümkündür.

Konya Âsâr-ı Âtîka Müzesi’nin ilk müdürü M.Yusuf AKYURT¹ tarafından hazırlanmış bir dosya tesadüfen elimize geçti. Bu dosyadan konumuzla ilgili kısmını aşağıda aynen vereceğiz. Tabii buna 34 yıla ulaşan Mevlânâ Müzesi’ndeki hizmetimiz sırasında gördüklerimizi ve duyduklarımızı da ilave edeceğiz. Böylece yukarıdaki sorulardan bazılarının cevabını bulmuş,böylece bazı bilinmeyenlere açıklık getirmiş olacağız.

Önce anlatımda kolaylık olması için, bugün iç ve dış bahçeleriyle 18 dönüme ulaşan Müzeyi çevresi ile birlikte gösteren planı verelim. Sonra üzerinde konuşalım.

Yukarda bulunan Mevlevî Dergâhı’nın bu günkü sınırlarının yanında birazda çevresi ile gösteren planında;

1-2-3-4-5 nolu parsellerin Dergâhın Hâmuşanı (Mezarlık) olduğunu, elimizde bulunan 1926 yılından önce çekilmiş siyah-beyaz fotoğraflara dayanarak net olarak söyleyebiliriz.(Resim 1-2-3-4)

7 nolu parsel Dergâha ait eski planlarda **“Valideler mezarlığı”** olarak gösteriliyor.

8 nolu parsel Semahane olarak kullanılmış bölümdür. Bu bölümde taban tahtaları çürüdüğünden yenilenmesine karar verildi. 1996 yılında Vilayet Makamının Özel İdareden temin ettiği ödenek ile taban tahtaları değiştirildi. Bu arada Müze Müdürlüğü tarafından zeminde bir araştırma kazısı yapıldı². Kazı sırasında Semahanenin doğu bölümünde iki sıra halinde 10 mezara da rastla-

¹ “Müze” Dergisi-Sayı 5, 1986, s. 6.

² T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, IX. MÜZE KURTARMA KAZILARI SEMİNERİ, Naci BAKIRCI, Ankara, 1999.

nıldı. Mezarların baş ve ayak taşları yoktu. Semahanenin kuzey yönünde doğu-batı istikametinde 13 m. uzunluğunda bir yol çıktı. Yolun yüzeyi büyük ebatlı ince işlenmemiş taşlarla döşenilmişti. Ayrıca 8x8 m ebadında tam köşelerinde ve ortasında üzerlerine sütun konulduğu anlaşılan 5 adet sütun altlığı çıktı. Zemin küçük moloz taş döşemeli idi. Yani hemen 1200'lü yıllarda dışarıda bir yol ve mezarlar, ayrıca bir yapı varmış. Yapı olan yerlere defin yapılmamış. Ancak sonradan semahaneyi genişletmek lüzumu hasıl olunca, burada bulunan mezarlar kaldırılmamış, bırakılmış. Mezar taşları ya tamamen kaldırılmış veya taşın tabanından küçük bir kısım kalacak şekilde kırılmış. Netice olarak 12 yy dan sonra yapılan her binanın altında mezarların bulunabileceği ihtimal dahilindedir.

9. parselden elimizde çekilmiş eski bir fotoğraf yok. Ancak buranın mezarlık olduğunu bilenler çoğunlukta. Halen burada bulunan sandukalı mezarlar buraya sonradan nakledilmiş mezarlardır(Resim 5).

Müzenin Güney-doğu köşesine isabet eden taranılmış 10 nolu parsel mezarlık. Karatay Tapu Kadastro Müdürlüğünden aldığımız haritada “**Metruk Kabir**” olarak geçiyor. 122 m2 lik bu alanda Şair Şemî'nin mezarında varmış. Tabii oda kaldırılmış.1957 yılında Müze Müdürü Mehmet ÖNDER³ mezarın yerini Dergâhta dede iken, Dergâh kapanınca müzede bekçi olarak çalışmaya başlayan Ankara'lı Mehmet ARISOY Dede⁴den sormuş. Kendisi Şair Şemî'nin mezar yerini göstermiş, burada bir kazı yapılmış. Şair Şemî'nin kemikleri bulunmuş.O günlerde Müzede Muavin olarak çalışan öğretmen Necati ELGİN tarafından kemikler yeniden kefenlenmiş ve usulüne uygun olarak tekrar defin edilmiş. Şair Şemî'ye ait mezar taşları müzeden getirilerek 1957 yılında mezar yeniden yapılmış(Resim 6). (Mehmet Önder'den naklen)

Bu Metruk Kabristan'ın üçler mezarlığı ile bitişik olduğunu düşünüyoruz.Bu düşüncemizin ilk sebebi müzenin güney yönündeki kapısına “**Hâmuşan Kapısı**” yani Susmuşlar Kapısı denilmesidir. Demek ki kapı mezarlığa açılıyordu. İkinci sebep ise Dergâhın güney yönünde Dergâhla üçler mezarlığı arasında eski resimlerde bir at arabasının bile zor geçebileceği bir yol görülüyor. Bu yol 1959 yılında genişletilmiş. Zaman içinde de çift yol haline gelmiş. Konya Belediye Başkanı Ahmet ÖKSÜZ'ün zamanında, müzenin güney yönündeki kaldırımın bittiği yerden atık suların alınması için yaklaşık 1.5 m çapında betondan yapılmış künkler döşenildi. Kazı sırasında yoğun mezar kalıntıları ile karşılaştık. Demek ki Mevlânâ Dergâhı'nın bu kapısı eskiden

³ “Müze” Dergisi-Sayı 5, 1986, s. 8.

⁴ “Anıt” Dergisi, Sayı 27, 1960, Konya.

üçler mezarlığına açılıyordu. Zaman içinde buradan açılan yaya geçidi, yavaş yavaş genişledi, şimdilerde iki tarafta kaldırımı, ortada refüjü olan çift yol haline geldi.

12 nolu parsel Çelebi Dairesine ait bahçedir. Ancak burada da zaman zaman mezarlara rastlanılmıştır.

13 nolu parsel Menâkıb- al Ârifin adlı kaynak eseri yazar Ahmet Eflâkî Dedenin Türbesi'dir(Resim 7). Yusuf AKYURT yukardaki kayıta " Topbaş Zade Ahmet Efendinin hanesinde apdest hanenin yanındaki odada 21 Nisan 1929 tarihinde müzeye nakil ve 1877/ 923 numaraya kaydı icra olunmuştur" diyor. Bu alanda halen 5 adet mezar bulunmaktadır.

14 nolu bölüm vatandaşlar arasında "siğil tekkesi "olarak bilinmektedir. Burada 1973 yılına kadar kerpiçten son derece harap bir türbe vardı. Türbe 1973 yılında yıkıldı. Mezar taşları halen müzededir. H.1334 M 1915 ve H. 1337 M. 1919 tarihli Mezar taşlarından anlaşıldığına göre bu Türbe iki beктаşi dedesine aittir.

17 ve 18 no ile işaretli yerlerde tesadüfen iki mezarla karşılaşılmıştır.

Şimdi de Mevlânâ Müzesi'nin ilk Müdürü M.Yusuf AKYURT un belgelerini inceleyelim. Böylece bilinmeyen bazı soruların cevabını da bu yolla ulaşalım.

MÜZE BAHÇESİNDEKİ HARİCİ MEZARLIĞIN KALDIRILMASI

A-TARİHİ MALUMAT :

Mülga Mevlânâ Dergâhının bahçesinde bir mezarlık var idi. Bu mezarlık dergahının cenup, şark ve şimal taraflarını ihata ediyor idi. Mevlevilerce bu mezarlığa (HADİKATÜL'ERVAH) ismi verilmiştir.

Hadikatülevrah mezarlığı yalnız mülga dergâhdaki mezarlığa inhisar etmeyüp müze binasının şarkında, şimalinde bu günkü mevcut haneler dahi (HADİKATÜL'ERVAH) mezarlığının sahasında idi. Bu haneler sonradan yapılmış ve orada mevcut mevlevi ekâbirinin mezarları kısmen hanelerin hariminde bırakılmış, kısmen hane sahipleri tarafından kaldırılmıştı. Bu gün bazı hanelerin bahçesinde ve alt kat odalarında bazı mezarlar görülmektedir. Tarihlerde ve bilhassa sefinei mevleviyede isimleri yazılıub (HADİKATÜL'ERVAH) mezarlığında medfun oldukları beyan olunan bazı mevlevi ekâbirinin mezarlarının bu sahada bulunmaması her halde vaktiyle hane sahipleri tarafından kaldırılmış olduğu anlaşıyor. Hatta bu meşhur mevlevi ekâbirinin mezar taşlarını teharri ve müzeye nakilleri için çalışıldığı sıralarda yalnız meşhur menakıp sahibi (EFLAKİ DEDE) nin mezar taşı bulunmuş Müzenin şarkında bulunan Topbaş Zade Ahmet Efendi-

nin hanesinde apdest hanenin yanındaki odada 21 Nisan 1929 tarihinde müzeye nakil ve 1877/923 numeroya kayıdı icra olunmuştur. Şu tarihi tafsılattan anlaşılacağı üzere (HADİKATÜL'ERVAH) mezarlığının sahası yalnız müze bahçesindeki mezarlık mevkiine inhisar etmeyüp bu gün müzenin şark, şimal cihetindeki hanelerin mebni bulundukları mahallerede şamildir.

B- MÜZE BAHÇESİNDEKİ MEZARLAR NE İÇİN KALDIRILDI?

Müzenin bahçesinde bir çok mezarlar var idi. Bu mezarların en çoğu Mevlânâ'ya muhabbeti olanlardan hammal, esnaf, tüccar, ülema ve üdeba ve bazı meşayih ile memurlara ait idi. Ölülerini bu mezarlığa gömmek için Postnişine en az onbeş altın lira aidat vermek mecburiyeti var idi. Yoksa Mevlânâ silsilesine mensup olmayan kimseler paresiz gömülemezdi. Pare hırsına meclup olan Postnişin ve dergâh zabıtları için bir varidat teşkil ettiği gibi ahaliden ölenlerin aileleri Mevlânânın yakınında gömmek inhimaki adeta dini bir mesele teşkil ediyordu. Bu inhimak sebebiyle içtimaî ve tarihi mevkileri olmayanlarında burada defnine ve dergâha varidat temi nine vesile oluyordu.

Mevlevî dergâhı müzeye kalbinden dolayı teceddüt ve inkılap aleminde mühim bir mevki teşkil etmesi ve harici manzarasının bedii bir hale ifrağı matlup olduğundan meşhur ve ictimai mevki olmayan, tarih ve tezyin san'atinde kıymeti bulunmayan mezar taşlarının kaldırılması ve yerlerinin tasviyesiyle asari atikadan madut taşlar için bir meşher haline ifrağı zamanı çoktan gelmişti.

C- MEZARLAR NASIL KALDIRILDI :

Mezarlar şu altı madde dairesinde kaldırıldı:

- 1- Müze Müdürü tarafından müzenin umumî planı yapılmak ve mezarların mevki bu planda göstermek.
- 2- Tarihî, sınaî ve tezyini kıymeti haiz mezar taşları ipka olunmak.
- 3- Tarih ve san'atce kıymeti olmayan mezar taşları ashabine verilmek.
- 4- Tarih ve sanatce kıymeti olmayan mezar taşlarından ashabi olmayanları müze bağçesinin bir mahallinde hifz etmek.
- 5- Gazetelerde ilân etmek.
- 6- Maarif vekâletinden istizan eylemek.

Esasları müze müdürlüğünce tesbit olunduktan sonra şu tahrirat ile vekâleti celilelerinden istizan olundu:

Maarif Vekâleti
Konya Müzesi
Müdürlüğü
62

20 Nisan 1927

Maarif Vekâleti Celilesine

Dekik bir surette tarafı aciziden tersim kılınan müzenin Umumî planının bir fotoğrafı leffen takdim kılınmıştır. Tertibati hazırai muvakkatenin mevkileri planda gösterilmiştir. Binadaki tadilat ve tamirâtı esasiye icra olunduktan sonra

heyeti umumiye'nin alacağı tertibatı atıyenin şekli fotoğraf sırasındaki cetvelde gösterilmiş isede buradan yani muhasebe-i hususiye ve belediyeden tahsisat tahsisıyla oğraşılmakta bulunduğundan tahsisatının miktariyle mukayese etmek lâzım geleceğinden tahsisatın miktarı anlaşıldıktan sonra yapılacak tadilatın bir planında tersim huzurı alii vekâletpenahilerine takdim kılınacaktır.

Müze muhitü dahilinde bulunan harici mezarlıkların kaldırılması ve yerlerine geniş bir salun ve bahçenin inşası lâzımeden olmağla tensip buyurulduğu takdirde planda 17- 18- 19- 20 ve 20 rakamlarıyla gösterilen mezarlıkların sahipleri tarafından kaldırılması ve sahipleri olmayanların da müze idaresi tarafından başka bir mahalle nakline ve evrak havadisle neşrine müsaade buyurulması müsterhamdır.

Müze Müdürü
M.Yusuf

Vekâleti celilelerinden aldığım cevap şudur:

T.C.
Maarif Vekâleti
Ankara
Müzeler Dairesi
U. 7557
H. 184

7/ 4/ 26

Konya asari atika müzesi müdürlüğüne

20/ 4/ 1927 tarih ve 62 numaralı tahriratınızla beraber müzenin bir kıta planı alınmıştır. Müze tarafında bulunan lüzumsuz mezarlıkların kaldırılması münasıptır. Ancak kabir taşları arasında nakış, yazı ve tarihleri itibariyle şayanı dikkat olanlar var ise müzeye aldırılması icabeder.

Maarif vekili Na.
Nâfi Atuf

Bu Emirname üzerine Konya'da Babalık Gazetesine şu ilân verildi:

Numaro
68

9 Mayıs 1927

İlân
Nazari dikkate

Konya Müzesi Müdürlüğünden :

Şehrimizde büyük türbe ve mevlevî hanenin müzeye kalp edildiği malumdur. Türbenin dört kapusu dahilinde bulunan bağcelerdeki mezarlardan tarihin ve

san'at tezyinin kayıt ve tesbit etmediği kabirlerin kaldırılmasına ve yerlerinin tesviyesine zaruret hasıl olmuştur. Arzu edenler kendilerine tealluk ve münasebetleri bulunan mezarların bakıyei izamını ve taşlarını başka münasip bir tarafa istedikleri gibi nakl edilebileceklerdir. Nakıl müddeti 10 Mayıs ilâ 15 Haziran 1927 tarihine kadardır. Bu müddet zarfında nakledilmeyen kabirleri müze idaresi istediği gibi istimal edebilecektir. Müddetin hitamından sonra muracaat edeceklerin muracaatleri nazari itibare alınmayacak ve müze idaresi hiçbir mesuliyet kabul etmiyecektir. Alâkadarlara ilân olunur.

Bu ilân Konya'da Babalık Gazetesinde 12 Mayıs 1927 tarihinden itibaren altı defa ilân olunmuştur.

İstanbul Gazetelerinde ilân olduğu şu tahriratten de anlaşılıyor:

Maarif Vekâleti
Konya Müzesi
Mayıs 1927
Müdürlüğü
71

15

İstanbul'da vakıt ve cumhuriyet Gazeteleri
İdare Müdürlüğü

Konya asari atika müzesi tarafından Konya'da Babalık Gazetesinde neşr olunan ve nushai maktuası leffen irsal kılınan ilânın bir def'aye mahsus olmak üzere Gazetenizde ilânını ve kaç kuruş ita edilecek ise namınıza gönderilmek üzere makbuzunun ve birlikde birer adet Gazetenin müze müdiriyeti namına buraya gönderilmesini rica ederim efendim.

Konya Müzesi Müdürü
M.Yusuf

İlânlar Konya ve İstanbul Gazetelerinde ilân olunduğu halde nakil muamelesi ikmal olunamadığından müddetin temdidi hakkında tekrar maarif emniyetinden istizan olundu. İstizan tahrirâtı şudur:

T.C.
Maarif Vekâleti
Konya Müzesi
Müdürlüğü
83

15 Haziran 1927

Maarif Müdiriyetine

Müze ittihaz olunan Mevlânâ dergâhi civarındaki mezarlardan bazılarının harice nakledilmesi vekâleti celilenin emri iktızasından olduğu için keyfiyet alâkadarane ilân edilmiş ve nakil müddeti bu gün hitam bulmuştur. Halbuki müteadit zevat müracaat ederek Belediye tarafından yeniden ittihaz edilecek mezarlık mevkileri son zamanda teayün edildiği için nakil etmelerine imkrân hasıl olamadığın-

dan bahsile müddetinin daha birkaç hafta temdidini temenni eylemekte oldukları arz olunur.

Müze müdiri namına memur
İbrahim Nuri

Nakil müddetinin daha bir ay temdili münasip olacağı maraziyle makamı emanetpanehiye takdim. 15 Haziran 1927

Maarif müdürü

Muvakıftır Konya manarîf müdürlüğüne
15/6/1927
Maarif emini
Avni

Müze Müdürlüğüne 15 Haziran 1927
Maarif müdürü
Fahir

Varide
41

5 Haziran 1927

Bu muamele üzerine nakil müddeti bir ay temdit edildiği hakkında Gazetelerde ilân olundu.

D- MEZARLAR ASHABİNE NASIL VERİLDİ?

Mezarları ashabına vermek için müze idaresince şu ihtiyatlı
ALTI MADDE NAZARİ DİKKATE ALINDI.

- 1- Ashabına verilecek mezar taşlarının kaydı için bir defter tutmak.
- 2- Mezar taşlarının üzerindeki yazılar, aynen satır, satır o deftede kayıt etmek.
- 3- Defterin bir sahifesini yalnız bir mezar sahibine tahsis etmek.
- 4- Mezar taşlarını alan zatin musarrah adresini, aldığı tarih ve imzasını yazmak.
- 5- Ashabı tarafından alınacak taşlar, müze kapısından çıkarılabilmesi için için müze müdürü , müze muhafızı ve meydan veya bağçe hademesi mevcut oldukları halde alup götürmek.
- 6- Müddeti içinde nakl olunmayan taşları, müze idaresi pare sarf edüp müzenin diğer bir bağçesine nakl edilmiş bulunacağından müddetin hitamından sonra muracaat eden bulunursa mensup olduğu ailenin hüviyetini isbat için sakin bulunduğu mahallesi ihtiyar heyetinin vereceği ilmuhaber üzerine tehakkuk aden taşın cesame-tine göre 4- 5 lira nakıl ücretini mal sandığına yatırdıktan ve makbuzunu müze müdürlüğüne getirdikten sonra alâkası olduğu mezar taşını vermek.

Esasları vaz olundu. İlk mezar taşı 6 Haziran 1927 tarihinde verildi.

Son Mezar taşı 5 Temmuz 1932 tarihinde verildi ve sahibinden 4 lira alınarak mal sandığına yatırıldı. Mal sanduğundan alınıp müzede mahfuz olan makbuzun tarihi ve numarası şudur.

NO
179337

Tarih
5/7/1932

Şimdiye kadar müze kapısından çıkarılıp ashabına verilmiş olan mezar taşları 157 adet dir. Ashabı çıkmadığından dolayı müze bahçesinden çıkarılan taşlar bu gün mevcuttur.

Tarih ve sanatce ehemmiyeti haiz olan mezar taşları ise bu gün müze bahçesinde hususî mevkîde teşhir olunmaktadır.

E- MARFİ VEKİLİ MERHUM NECATİ BEYİN EMRİ:

Esbak maarif vekili merhum Necati Bey 1928 senisinde müzeyi ziyaret ettikleri zaman harici mezarların bir kısmı henüz yerlerinde idi. Türbe dahilindeki mezarlar ise örtüleriyle destar ve sikkeleriyle duruyor ve eski heyetini muhafaza ediyorlar idi. Merhum Necati Bey Mevlânânın medfun bulunduğu şu 8 kubbenin altını ziyaret ettiği zaman yanlarında Milli talim ve terbiye dairesi reisi Mehmet Emin, Orta tetrizat müdürü Cevat, zat işleri müdürü ile kalem mahsus müdürü var idi. Mevleviliği ve tarihin seyrini temsil eden ve Mevlânâdan sonra gelen bost-nişinlerle Aktabi seb'a ve Mevlânânın ahfadine ait olan bu tarihi mezarları ve üstündeki örtü ile destarlı sikkeleri görünce müze müdürlüğüne hitaben (Biz yusuf Beyi buraya müdür tayin ettik ve gönderdik burada daha türbe kokusu vardır. Bu mezarları ve sandukaları kaldırmalı sikkeleri de bir câmekâne koyup teşhir etmeli) emrini verdi. Buna mukabil : (Efendim, burası bir mevlevî müzesidir. Mevleviliği temsil ediyor. Mezarların üstündeki sikkeler ve örtülerin herbiri birer devre aittir. Mezar sahipleri mevlevilik aleminde şöhrat bulmuş cazâmî üdeda ile beraber mevlevî tarikatını tesis eden ve mevlevilerce (Aktabu Seb'a) ıtlak olunan zevattendir. Bu eski heyetini bozar isek ecnebilerin itirazlarına maruz kalacağız müsaade buyurunuz bu sahadeki kısım heyetiyle bırakalım). Didim ve muvafakat emri almış iken her ne sebebe mebnî ise bu emrinden nükül ve tahta sadukalarla bütün destarlı sikkelerin kaldırılmasına kat'i emir vermiş idi.

Bu emir üzerine Mevlânâ türbesinin ve içinde medfun olan zevatın isimleriyle beraber hangi mevkîda medfun olduklarını mübeyyin umumî bir plan yaptım ve mezarlara birer numero koyarak planın yanında ayrıca bir cetvelde tesbit ettikten ve tahta sandukalara ve destarlı sikkelere numero koyduktan sonra emirleri veçhile kaldırmağa mecbur oldum. Bu meselenin yapılmasında isabet olmadığı müzeyi ziyaret edüp evvelce yani dergâh iken gören ecnebilerin tenkidine uğradığı İstanbul asari atika müzeleri müdürü Halil edhem Beyin İsveçreden bana yazdığı bir mektuba (Türbe içindeki mezarları kat'iyen kaldırmayınız) cümlesiyle sabittir.

Müzeyi bilahare ziyaret eden sabık maarif vekili Esat Beye bu meseleyi atıfıyla arz ettiğim zaman bunların eski heyetine ircaini dahi bildirmiş idim. (

Ankara'ya avdetimde bu işe bakacağım ve cevap yazacağım) cevabını vermiş iken bir emir sadır olmadı.

F- CEREYANI TAHRİF EDEN İSNATLAR:

Mezarların kaldırılması hakkında cereyan eden safahat bu merkezde iken

(HADİKATÜL'ER VAH=

tabiri müşâ'şai altında (Yediyüz senedenberi devam ede gelen tarihi bir mezarlığı, müze müdürü kaldırdı ve bunca mezar taşları yerinden oynattı. Bu hal müze müdürüne yakışmaz.) İftirasında bulunanların ahlakını göstermeye kâfidir.

G - MÜDÜRÜNÜN TAŞ SATMASI İFTİRASI:

Bu mesele müfettişin tahkik evrakında münderiç değil ise de müfettişe haber verilmiş ve neden ise müfettiş tahkik evrakına derç etmemiş ve bu bapta bana bir sual tevcih etmemiştir. Şu kadar varki müfteriyler Konya müddei umumiliğine verdikleri ihbar üzerine müddei umumiliğin yaptığı hafi tahkikattan anladım. Ve maddenin aslını, makamı vekâletpenahilerine arza lüzum gördüm söyleki :

- 1 - Müze müdürü taş satmamıştır.
- 2 - Müzeden çıkan ve imza mukabilinde ashabına verilmiş olan taşlar, müze kapısından çıkabilmesi için müdir, muhafız ve bağçe hademesi bulundukları halde ashabına verildiği yukarıda D- maddesinde yazılmış idi. Binaenaleyh bu tekayyüdat varken ve mezar sahipleri mevcut oldukları halde kapıdan çıkarken mezar satılamaz.
- 3 - Taş satan müze müdürü değil, mülğa mevlevi dergâhı ser tarıkı merhum Adil çelebi oğlu fahreddin çelebidir. Bu zat Konyanın Piri Mehmet paşa mahallesinde sakin olup 150 numara ile tahdit edilmiş olan validesinin mermerden mezar taşını 12 Kânunuevvel 1292 tarihinde müzeden alarak konyanın taşçı asnafından Hacı Mustafaya 17 lira, mukabilinde satmıştır. Bu meseleyi işittiğim zaman bütün çelebilere söylemiş idim ve onlar bu muameleden müteessir oldular ve (validesinin taşını pare mukabilinde satmak tenezzülünde bulunan adam var imiş) teaccübünde bulundular.

Taşın yazısı şudur :

- 1 - Hüvelbakı 2 - Sülâlei tahiresi 3 - Hazreti Mevlânadan 4 - Ser tarık zade 5 - Adil Çelebi haremi 6 - Elmerhume ve mağfürunleha 7 - Atıye Zeliha hanımın 8 - Ruhi için fatiha 9 - sene 1311

4 - MÜZE MÜDÜRÜ TAŞ SATMAMISTIR :

Bilakis hükümetin hukukunu muhafaza etmiştir. Hükümetin ilânlarına riayet etmeyüp taşlarının naklinde terahi gösteren ve nakıl müddetinin hitamından sonra taşlarını almak için muracaat edenlerin ihtiyar heyeti tarafından hüviyetleri bir ilmuhaberle tasdik ve isbat ettirildikten sonra nakıl bedeli alınup malmüdürlüğüne yatırdıktan ve resmi makbuz müzeyeye geldikten sonra taşlar ashabına verildi.

İşte taş satmak iftirasının safhaları bundan ibarettir. Benden ziyade hükümet ve bilhassa vekâleti celileleri bu gibi müfteriler hakkında takıbatı kanuniyede bulunması ve memurlarının şeref ve hukukunu muhafaza etmesi lâzım geleceği kanaatindeyim. Çünkü muhbir olan şahıs, Abdülhamidin emniyet ve itimadını ka-

zanmış ve bu yüzden matbuatı dahiliye sansurluğunda istihdam edilerek memleketin ilim ve irfanına hizmet eden tarihi ve ictimâî makaleleri zehirli ve kan renkli kalemıyla çizmeye ve can yakmaya alışmış aczi ve idaresinden dolayı memuriyetinden azledilmiş olduğu resmi tercümei halinde müseccel bulunan ve müze hademeliğinde iken suihal ve imtizacsızlığı yüzünden hitmetine nihayet verilen ve istipdatın bakıyetissüyufi olan bir muhbirin cezasız bırakılmaması lâzım gelir” diye yazıyor.

Bu belgeler ışığında şu neticelere varabiliriz:

Müze bahçesindeki mezarlardan çoğu Mevlânâ’ya Muhabbeti olanlarından hammal, esnaf, tüccar, Ulema ve Ubuda ve bazı meşayih ile memurlara aitmiş. Ölülerini bu bahçede bulunan mezarlığa gömmek için Postnişine en az onbeş altın lira aıtdat vermek mecburiyeti varmış. Mevlânâ ailesinden olmayanlar buraya parasız gömülemezmiş.

Yusuf AKYURT ”Müze Bahçesindeki Mezarlar niçin kaldırıldı” bölümünde mezarların kaldırılması gerekçesi için; “Mevlevî Dergâhı müzeye kalbinden dolayı teceddüt ve inkılap aleminde mühim bir mevki teşkil etmesi ve harici manzarasının bedii bir hale ifrağı matlup olduğundan meşhur ve içtimaî mevkii olmayan, tarih ve tezyin san’atında kıymeti bulunmayan mezar taşlarının kaldırılması ve yerlerinin tasviyesiyle asari atikadan madut taşlar için bir meşher haline ifrağı zamanı çoktan gelmişti” Diyor. Ayrıca bu gerekçeye ilaveten müze müdürlüğünden, maarif Vekaleti Celilesine 20 Nisan 1927 yılında Yusuf AKYURT imzası ile yazılan yazıda da “ Müze muhiti dahilinde bulunan harici mezarlarının kaldırılması ve yerlerine geniş bir salon ve bahçenin inşası lazım eden olmağla” diyerek bahçede bulunan mezarların kaldırılması için ikinci gerekçeyide belirtiyor.

Gerekçeler T.C. Maarif Vekaleti Müzeler Dairesince de uygun bulunur. Mezarların kaldırılması için şartnameler hazırlanır. Konya ve İstanbul gazetelerinde ilan edilir. Sonra da mezarların sahiplerine nasıl teslim edileceği hususunda 6 madde halinde şartname tesbit edilir.

Netice olarak 6 Haziran 1927 tarihi ile 5 Temmuz 1932 tarihleri arasında 157 adet mezar Müze bahçesinden sahiplerince nakledilmiş. Sahibi çıkmayan mezarların taşları da müzede muhafaza altına alınmış.

M.Yusuf AKYURT’un son sahifedeki “ Maarif Vekili Merhum Necati Beyin Emri “ başlığı altındaki yazdıkları ise şöyle.

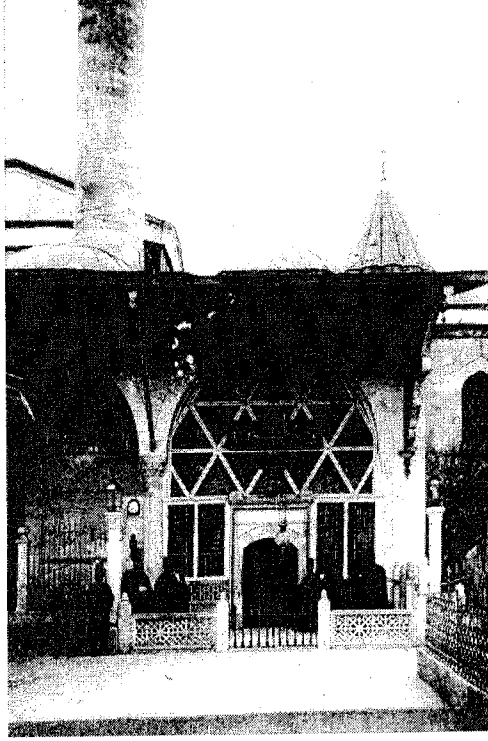
“Esbak maarif vekili merhum Necati Bey 1928 senisinde müzeyi ziyaret ettikleri zaman harici mezarların bir kısmı henüz yerlerinde idi. Türbe dahilindeki mezarlar ise örtüleriyle destar ve sikkeleriyle duruyor ve eski heyetini

muhafaza ediyorlar idi. Merhum Necati Bey Mevlânânın medfun bulunduğu şu 8 kubbenin altını ziyaret ettiği zaman yanlarında Milli talim ve terbiye dairesi reisi Mehmet Emin, Orta tetrizat müdürü Cevat, zat işleri müdürü ile kalem mahsus müdürü var idi. Mevlevîliği ve tarihin seyrini temsil eden ve Mevlânâdan sonra gelen bost- nişinlerle Aktabi seb'a ve Mevlânânın ahfadine ait olan bu tarihi mezarları ve üstündeki örtü ile destarlı sikkeleri görünce müze müdürlüğüne hitaben (Biz yusuf Beyi buraya müdür tayin ettik ve gönderdik burada daha türbe kokusu vardır. Bu mezarları ve sandukaları kaldırmalı sikkeleri de bir câmekâne koyup teşhir etmeli) emrini verdi. Buna mukabil : (Efendim, burası bir melevî müzesidir. Mevlevîliği temsil ediyor. Mezarların üstündeki sikkeler ve örtülerin herbiri birer devre aittir. Mezar sahipleri Mevlevîlik aleminde şöhret bulmuş cazımı üdeda ile beraber Mevlevî tarikatini tesis eden ve Mevlevîlerce (Aktabu Seb'a) ıtlak olunan zevattendir. Bu eski heyetini bozar isek ecnebilerin itirazlarına maruz kalacağız müsaade buyurunuz bu sahadeki kısım heyetiyle bırakalım). Didim ve muvafakat emri almış iken her ne sebebe mebni ise bu emrinden nükül ve tahta sadukalarla bütün destarlı sikkelerin kaldırılmasına kat'i emir vermiş idi.

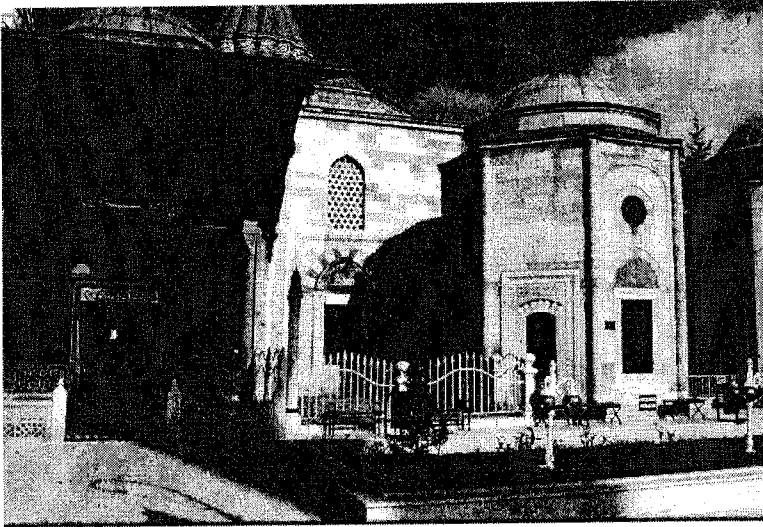
Bu emir üzerine Mevlânâ türbesinin ve içinde medfun olan zevatın isimleriyle beraber hangi mevkıda medfun olduklarını mübeyyin umumî bir plan yaptım ve mezarlara birer numero koyarak planın yanında ayrıca bir cetvelde tesbit ettikten ve tahta sandukalara ve destarlı sikkelere numero koyduktan sonra emirleri vechile kaldırmaya mecbur oldum” diye yazıyor.

Ancak kaldırılan mezarlar hangileri idi elimize numaralı plan, geçmediğinden anlayamıyoruz. Ayrıca kaldırılan mezarlar, sikkeler ve örtüler tekrar ne zaman yerlerine konuldu, bu konuda da bir bilgiye rastlayamadık.

Yalnız müzenin üçüncü müdürü Mehmet ÖNDER'den dinlediğime göre, 6 Horasan Erinin ahşap sandukaları, müzenin içinde Hasan Paşa Türbesi'nin önündeki boşlukta duruyormuş. Bir gün Ankara'lı Mehmet Dede “ Horasan Erlerinin Sandukaları geçmişte burdaydı” diyerek, Horasan erlerinin şimdiki yerini gösterdi. Bizde bu söz üzerine 1954 yılında sandukaları asıl yerlerine taşıdık (Resim 8)

1) Müzenin batısında ön bahçesinde yer alan mezarların görünümü

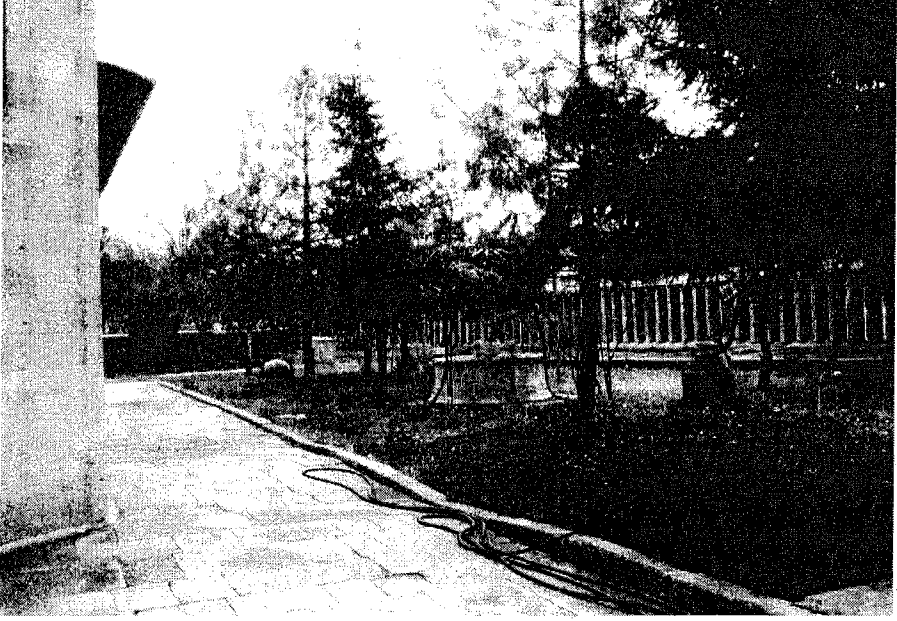
2) Müzenin batısındaki ön bahçesinden mezarlar kalktıktan sonraki görünümü

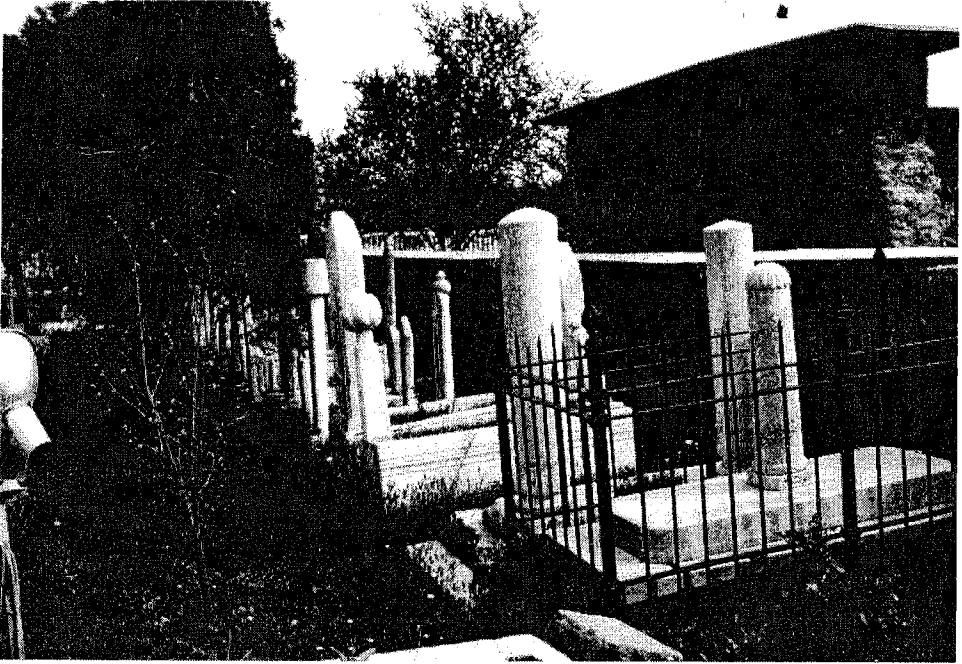
3) Müzenin güneyinde yeralan bahçedeki mezarların kaldırılmadan önceki görünümü

4) Müzenin güneyinde yeralan bahçedeki mezarların kaldırılmasından sonraki görünümü

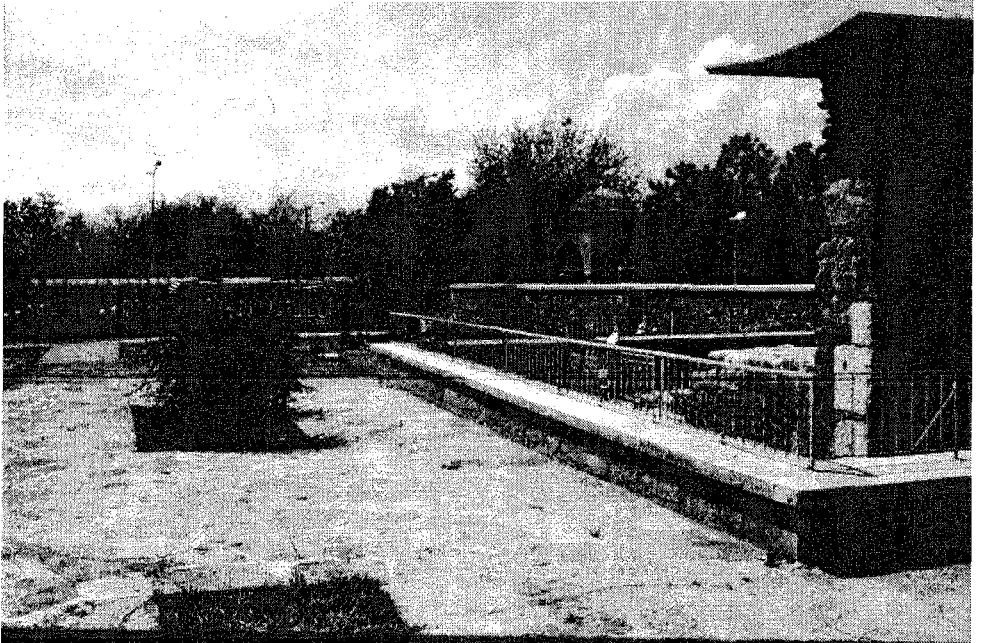
5) Müzenin doğu yönündeki buraya sonradan nakledilmiş sandukalı ve şahideli mezarlar

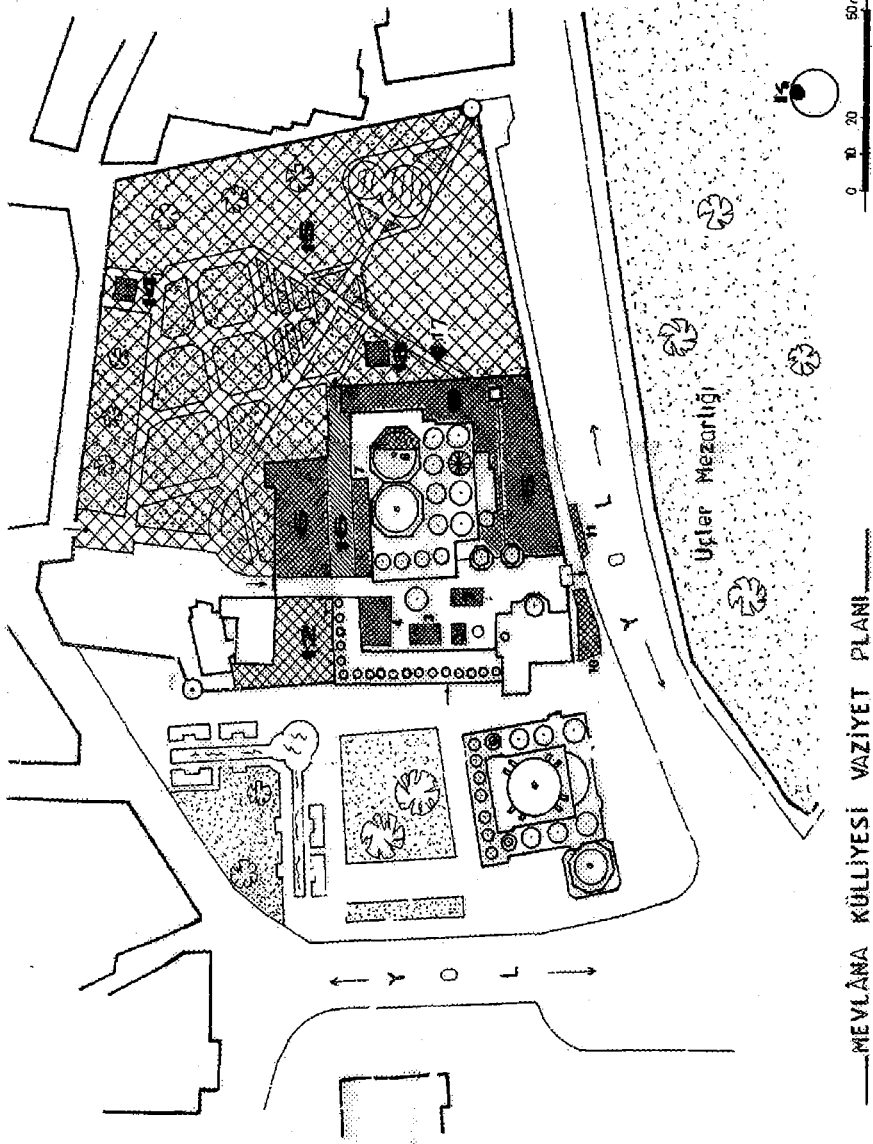
6) Müzenin üçler mezarlığı tarafında yeralan şair Şem'i'ye ait mezar.

7) Müzenin doğusunda yeralan Ahmet Eflâki Dede'nin türbesi

8) Müze içinde yeralan "4 lü Horasan Erleri"nden bir görünüm.

—MEVLÂNA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI—

Mevlâna genel plânı, arka bahçeli kroki

ÇORUM MEVLEVİHANESİ

Kâmil ŞAHİN

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî Hazretlerinin ahirete intikalinden sonra, Selçuklu döneminde Anadolu'da Mevleviliğin ilk kurulduğu şehirlerimizden birisi de Çorum ilidir. Mevlevilik, Selçuklu dönemi sonlarında önemli bir şehir olan Çorum'da kurulmaya başlamıştır. Bu tebliğimizde, Mevleviliğin erken dönemde Çorum ve Çorum'un eski kazaları olan Demirli Karahisar ve Osmançık gibi yerlerde kurulması konusu üzerinde duracağız.

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî hazretlerinin kızı Melike Hatun ile torunu Arif Çelebi'nin Çorum Mevlevihanesi ve bu Mevlevihaneye yaptıkları vakıfları ile Çorum Mevlevihanesi'nin son şeyhleri konusunda bilgi vermeye çalışacağız. Önce, Çorum'un eski bir kazası ve günümüzde harap bir durumda bulunan, Demirli Karahisar'da Mevleviliğin kurulması konusundan başlamak istiyoruz.

I. DEMİRLİ KARAHİSAR MEVLEVİHANESİ

Demirli Karahisar; Çorum'un eski bir kazasıdır. Çorum'un güneybatısına düşmektedir. Çorum iline 49 km. uzaklıkta olup, Çorum-Ankara karayoluna 5-6 km. kadar uzaklıktadır. Şimdiki Mahmudiye köyünün karşısında çok eski bir yerleşim yeridir. Bölgenin coğrafi durumunu iyi tanıma fırsatı bulamayan bazı yazarlar, Karahisar isimli diğer şehirlerle, özellikle de Kayseri-Develi Karahisar ile Çorum'a bağlı Demirli Karahisar'ı birbirine karıştırılmışlardır. Çorum Demirli Karahisar, Danişmendliler tarafından yaklaşık 468/1075 yılının yaz aylarında fet-hinden sonra, büyük bir yerleşim yeri iken, şimdilerde harap bir şehir durumuna gelmiştir.¹

¹ VA, Defter 409, Sıra. 366; Beyler Çelebi Vakfiyesi, VA, Esas. 2/3(), sıra 785; Esas 2, sıra 176; 1467/2885.

Mevleviliğin, Mevlana'nın ahirete göç etmesinden kısa bir süre sonra, bu bölgede kurulduğunu, Mevlana Celaleddin-i Rûmî Hazretlerinin torunu **Arif Çelebi** ile Kira Hatundan kızı olan **Melike Hatun**'a ait 682/1283 tarihli vakfiyesinden öğrenmekteyiz.

Selçuklu dönemi Celaleddin Karatay Vakfiyesi'nde, " Çorum'a bağlı Demir-li Karahisar'da **Celaleddin Karatay**'ın kardeşi **Kemaleddin**'in orada bir **medresesi**, sahibine nispetle bir **Behramşah Hanı** ve Hatip Camii "bulunduğu kayıtlıdır.² Vakıf kayıtlarında burada **Kemaliye, Cemaliye, Celaliye ve Hüsami-ye** isimli dört medrese yanında,³ çok miktarda **câmi, medrese, hamam, kervan-saray** bir de **Mevlevihane** olduğu bilinmektedir.

Alaca (Hüseyin Âbâd) ilçesi köylerinde, bu Mevlevihaneye tahsis edilmiş vakıf araziler çokca olduğu görülmektedir. Demirli Karahisar Mevlevihanesi'nin Selçuklu döneminde burada kurulmasının nedeni, Eflâkî'nin de dediği gibi; **Mevlânâ Celaleddin**'in ve **Muînüddin-i Pervâne**'nin dostlarından olan **Şeyh Muhammed**'in Karahisar-Demirli kasabasında gömülü olmasına bağlamak mümkün görülebilmektedir.⁴ Demirli Karahisar'dan günümüze intikal eden, tabîi bir **kalesi, Selçuklu Kervansarayı ve Medresesi** ile bir de hamam kalıntısı bulunmaktadır.

II. OSMANCIK MEVLEVİHANESİ

Demirli Karahisar'dan sonra Mevleviliğin kurulduğu Çorum'un ilçelerinden birisi de Osmancıktır. Osmancık Mevlevihanesi, ilçe merkezinde ve **Köprübaşı**'nda bulunmaktadır. Osmancık Mevlevihanesine Mevlana'nın kızı Melike Hatun ile torunu **Ârif Çelebi** tarafından çok miktarda vakıflar yapılmıştır.⁵ Beylikler döneminde Osmancık'ın Eyücek, çiftlü gibi köylerinde, Beyler Çelebi tarafından 767/1365 yılında çeşitli vakıflar kurulmuştur.

Mevlevî şeyhi **Ruhânî Dede**, Osmancık Mevlevihanesine 1306/1889 yılında bir de Zâviyesi ilave ederek, Mevleviliğin bu bölgede yayılmasını sağlamıştır. Osmancık Mevlevihanesi'ne de **Osman oğlu Ali** 1264/1847 tarihinde, Mevlevî Şeyhi olarak atanmıştır.⁶

² Osman Turan, Selçuklu Devri Vakfiyeleri, Belleten, Sayı. 45, s. 66.

³ BA, Cevdet-Maarif, 49..

⁴ Menâkıb, s. 813; Osman Turan, Selçuklu Devri Vakfiyeleri, Belleten, 45, S. 66; O. Turan,

Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 617

⁵ VA, Defter 409, s. 366 Tarih: 8 Şaban 1298.

⁶ Çorum Şer'îye Sicilleri, Defter I, s. sıra; VA, Arif Çelebi ve Melike Hatun Vakıfları, Esas 2, sıra. 176; Çorumlu Dergisi, Yıl. I, 15 Eylül 1938, s. 6

III. ÇORUM MEVLEVİHANESİ

Çorum Mevlevihanesi, Karakeçili mahallesinde bulunmaktadır. Mevlevi-hane, Çorum'da eski tarihî özelliğini koruyan, ender tarihi eserlerimizden birisidir. Mevlevihane'nin; Mevlana Celaleddin-i Rûmî hazretlerinin torunu **Arif Çelebi** ile Kirâ Hatun'dan doğma kızı **Melike Hatun** tarafından, XIII. yüzyıl sonlarında 680/1281 yılında kurulmuş olduğunu, vakfiye kayıtlarındaki tarihlere öğren-mekteyiz. Selçuklu döneminde kurulan bu mevlevihane vakfiyesinin orijinali, şahıslar elinde iken kaybolmuştur.

Çorum Mevlevihanesiyle ilgili, ikinci bir Arapça orijinal vakfiye 819/1416 tarihli ve Çelebi Sultan Mehmed dönemine aittir. Biz, Çorum Mevlevi-hanesi ve vakıflarıyla ilgili en geniş bilgileri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivin-deki XVII-XVIII. yüzyıla ait 409 numaralı siyakat defterinde bulduk. Ayrıca Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki 38 numaralı Çorum Mu-fassal Defteri ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 444 Numaralı Evkaf defterlerinde, Çorum Mevlevihanesiyle ilgili bilgiler mevcuttur.

Yine Çorum Mevlevihanesi ile ilgili Başbakanlık Arşivindeki iki vakfiye daha vardır. Her iki vakfiye de, **Taceddin Mahmud** ismiyle bilinen **Beyler Çelebi**'ye aittir. Söz konusu vakfiyelerle, 743/1342 ile 767/1365 tarihli ve Çorum Mevlevihanesine yapılan vakıflarla, Çorum ve Osman-cık Mevlevihanesi'ne geniş vakıflar tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Biz Mevleviliğin Selçuklu döneminin sonlarında Çorum'da kurulmasına ve erkeklerin yanı sıra kadınların da vakıflar yaptığına dair bir örnek olan, Melike Hatun'u ve Arif Çelebi'nin kimliği konusunu ele alacağız.

A. Melike Hatun

Melike Hatun, Mevlana Celaleddin-i Rûmî Hazretlerinin ikinci evliliği Kirâ Hatun'dan doğma kızıdır. **Türbesi**; Ankara-Doğanbey Mahallesi ve Kar-yağdı Türbesi yakınında, **mescid**, **çeşme**, Hacı Bayram-ı Velî Hazretlerinin de müderrislik yaptığı **Kara Medrese**⁷ ile Melike Hatun'un 1000 altın vererek yar-tırdığı, **Eyne Bey Hamamı** gibi vakıflarının bulunduğu yerdedir. Eyne Bey Hamamı, yakın zamanda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden tamir ettirilerek hizmete açılmıştır. Ankara Şer'iye Mahkeme Sicillerinde, Me-like Hatun- un soyundan gelenlerin Ankaralı Koç Beyoğlu ailesi olduğu anlaşılmaktadır.⁸

⁷ Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakâik*, İstanbul-1269, s. 77.

⁸ BOA, T.T. 387, s. 391, 392, 393, 397, 402, 405.

Melike Hatun'un mezar taşı üzerinde, Ebced hesabıyla ölüm tarihi, Kur'ân-ı Kerim'de Yasin Sûresi'nin 58. Âyeti olan "*Selâmün kavlem-mirrabbir-rahîm*" âyetiyle, bazı harfler çıkarılmak suretiyle, "*Selemün min rabbi rahim*" şeklinde Melike Hatun'un ölümüne (682/ 1283) tarih düşürülmüştür.⁹

Melike Hatun Arif Çelebi ile birlikte, Çorum, Demirli Karahisar, Osman-cık ve bölgelerinde,¹⁰ Çorum Mevlevihanesine çok miktarda vakıflar tahsis etmişlerdir.

a. Mevlevihane Vakıfları:

Melike Hatun-Arif Çelebi ve evlatları tarafından yaptırılan; Çorum'a bağlı Gürcü, Horasanî, Beydili, Kaleviranî, Göynük Viranî, Alayuntlu, Seyfuddin ve Ağcakaya, Ağcaviran köyleri ile İskilip Anbarcı köyünde Çorum Mevlevihane-sine ait çeşitli vakıfları mevcuttur.¹¹

Çorum'da Hoca Ahmed ve Yusuf Vakfından, Çorum'a bağlı Büket, Karapürçek, Anbarcı, Uluköy, Aksungur, Beydili, Eskiypar, köyleri ile Mecitözü Yakupağa Çiftliği, Gökçepinar, Karagöz oymağı Kürtler köyü, İlköy, Sarılık, Çoruk, İlköy, Emrem Küçük köylerinde 1295/1878 tarihli vakıfları mevcuttur.¹²

Çorum Mevlevihanesi XIII. yüzyıl sonunda; *semâhâne*, *türbe*, *çilehâne*, *mescid*, *hücreler*, *selamlık*, *harem dairesi*, *mutfak*, *kiler* ve *meşkhâne* gibi bölümleri mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Mevlevihane mütevellilerinden, Çorumlu Şerife Fatma Hatun tarafından; 1210/1795 tarihinde; bir *zâviye*, *medrese* ve *dersha-neler* yanında, *türbe* ile *iki oda* ve *bir de havuz* ilave edilmiştir.¹³ Böylece Çorum Mevlevihanesi tam bir külliye durumunu almıştır.

c. Tamirâtı

Mevlevihane, Selçuklu döneminde kuruluşundan itibaren çeşitli depremler ve tabii olaylar sonucu çeşitli tamiratlar geçirmiştir. Tanzimat ilanından sonra yapılan vakıf sayımlarında ve Çorum Şer'îye Mahkeme sicillerinde, Çorum Mevlevihanenin 1839 yılındaki gelirinin 2489 kuruş olduğu görülmektedir.¹⁴ Söz konusu Mevlevihanenin 1298/1880 yılında onarımı yapılmıştır. Kitabesi bulunmamaktadır.

⁹ Kamil Şahin, *Ankara'da Melike Hatun vakıfları*, 1991, Vakıflar Dergisi, XXII, s. 78.

¹⁰ Vakıflar Arşivi, Defter. 409. Sıra 366.

¹¹ Çorumlu Dergisi, S.51, s. 427

¹² Çorumlu Dergisi, Sayı. 51, s. 427.

¹³ TKGM, Çorum T.T.D, 38, vr. (64b-65a)

¹⁴ Çorum Şer'îye Mahkeme Sicilleri, Defter, I, s. 39.

d. Çorum Mevlevihane Şeyhlerinin İsimlerini aşağıda sırasıyla Veriyoruz

Mevlevi şeyhlerinin tayini konusu ise, Osmanlı dönemi arşiv belgelerinde başlı başına bir konu teşkil etmektedir. Çünkü Tanzimat'a kadar diğer tekke ve dergahlarda olduğu, Mevlevihane şeyhleri de, en yüksek derecede eğitimi tamamladıktan sonra, tasavvufa meylederler, böylece medresede müderris, dâruşşifada tabib ve tekkede derviş olarak görev yaparlardı. Bu görevlere getirilirken de, imtihanla ve maaşla tayin edilirdiler. Böylece, tekke ve dergahların az bilgiye sahip olanların eline geçmesine engel olunmuş bulunurdu. Burada Çorum Mevlevihanesinin son şeyhlerinden biri olan İzzet Dede'nin de Kasta-monu İstiklal Mahkemesi Başkanı olarak görev yapması, bir örnek olarak gösterilebilir.

1. Ali oğlu Hâfız Mustafa Efendi, Çorum kazası naibi Ali Efendi'nin ona-yı ile, 20 Safer 1215 /13 Temmuz 1800 yılında 1/8 hisse ile Çorum Mevlevihane Şeyhi olarak tayin edilmiştir.¹⁵

2. Ebû Bekir oğlu Mehmed 26 Z. 1235/4 Eylül 1820 tarihinde, Çorum Naibi Seyyid Çelebi Efendi onayı ile Çorum Mevlevihane şeyhi olmuştur.¹⁶

3. Hasan oğlu Hüseyin dörte bir zaviydarlık hissesi ile 17 Cemaziyelâhir 1243/05.01. 1828'de, Çorum Naimi Edhem Efendi onayı ile Çorum Mevlevihane şeyhliğine tayin olmuştur.¹⁷

4. Mehmed Abdullah b. Abdurrahman, 10 R. 1253/14.06. 1837 Çarşamba ¼ hisse ile Mevlevihaneye Şeyhi olarak atanmıştır.¹⁸

5. Kasım Yusuf oğlu Mustafa Dede 12 Muharrem 1273/13.09.1856 tarihinde Mevlevihane şeyhi olmuştur.¹⁹

6. Ömer Fevzi Efendi 1279/1863 yılında Mevlevihaneye şeyh olarak atanmıştır.²⁰

7. Mevlevihane şeyhi Mustafa Dede'nin istifası üzerine, yerine İzzet Dede 29 Receb 1295/30.07.1878 tarihinde, Çorum Mevlevihane şeyhi olarak tayin edilmiştir.²¹ İzzet Dede 2 Haziran 1333 tarihinde aylık yüz kuruş maaşla

¹⁵ VA, Def. 409, S. 366.

¹⁶ VA, Def. 409, S. 366.

¹⁷ VA, Defter 409, sıra 366.

¹⁸ A.g.e.S.366

¹⁹ A.g.e. 409/366.

²⁰ A.g.e. 409/366.

²¹ VA, Def. 409, S. 366; Çorumlu D.S. 51, s. s. 424-427.

Mevlevî Şeyhi olmuştur. İzzet Dede Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında da, İstiklal Mahkemesi Kastamonu Reisliği yapmıştır.

8. **Hüsameddin Dede Efendi**, aylık yüz kuruş maaşla 2 Haziran 1333/2.8.1915(1915) tarihinde Çorum Mevlevihane Şeyhliğine tayin edilmiştir.²² 21 Nisan 1336/21. 04. 1920 yılında üçyüz kuruş ilave edilerek, maaşı 400 kuruşa çıkarılmıştır.²³ 30 Kasım 1925 yılında çıkan kanunla, Tekke ve türbelerin ilgası üzerine Mevlevihanenin de faaliyetine son verilmiştir.

SONUÇ:

Mevlevî Hanımlar, erkeklerin yanı sıra Çorum ve bölgesinde Mevlevilik dergahına çeşitli vakıflar tahsis ederek, Türk-İslâm kültür ve eğitimi-nin gelişmesinde, özellikle de halk eğitimi alanında önemli görevler ifa etmişlerdir.

Çorum Mevlevihanesi geniş bir sahada kurulmuştur. Günümüzde, semâhâne ve içinde birkaç mezar ile, yıkılmak üzere olan bir şeyh evi şimdilik ayakta yaşama savaşı vermektedir.

Melike Hatun'un tesis ettiği Ankara-Hacıdoğan mahallesi ve Karyağdı Türbesi yakınındaki türbe ve câmî, Hacı Bayram-ı Veli Hazretlerinin müderrislik yaptığı Kara Medrese, çeşme, bağ ve bahçe ve Ankara ve ilçelerindeki çok miktarda vakıflarından, sadece ebced hesabıyla, ölüm tarihi 682/1283 yazılı mezar taşından başka bir şey kalmamıştır. **Melike Hatun**'nun 1000 altın vererek yaptırdığı, bu günkü **Eyne Bey Hamamı**, bizim 1991 yılında Vakıflar Dergisinde; **Ankara'da Melike Hatun Vakıfları** adı altındaki yazımızdan sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilmiş ve şu anda hamam çalışır durumdadır.

Görülüyor ki kültür tarihimiz; Türk-İslâm kültürünün yerleşmesine hizmeti kutsal bir görev bilen, Mevlana Celaleddin-i Rûmî Hazretlerinin kızı Melike Hatun ve torunu Arif Çelebi gibi manevî kişilerin iyi bilinmesiyle sağlanacaktır.

Harap bir durumdadır.²⁴ Bugün ise; Semahane ve içinde birkaç mezar taşı ile yıkılmaya mahkum bir şeyh evinden başka pek bir şey, pek kalmamıştır.²⁵

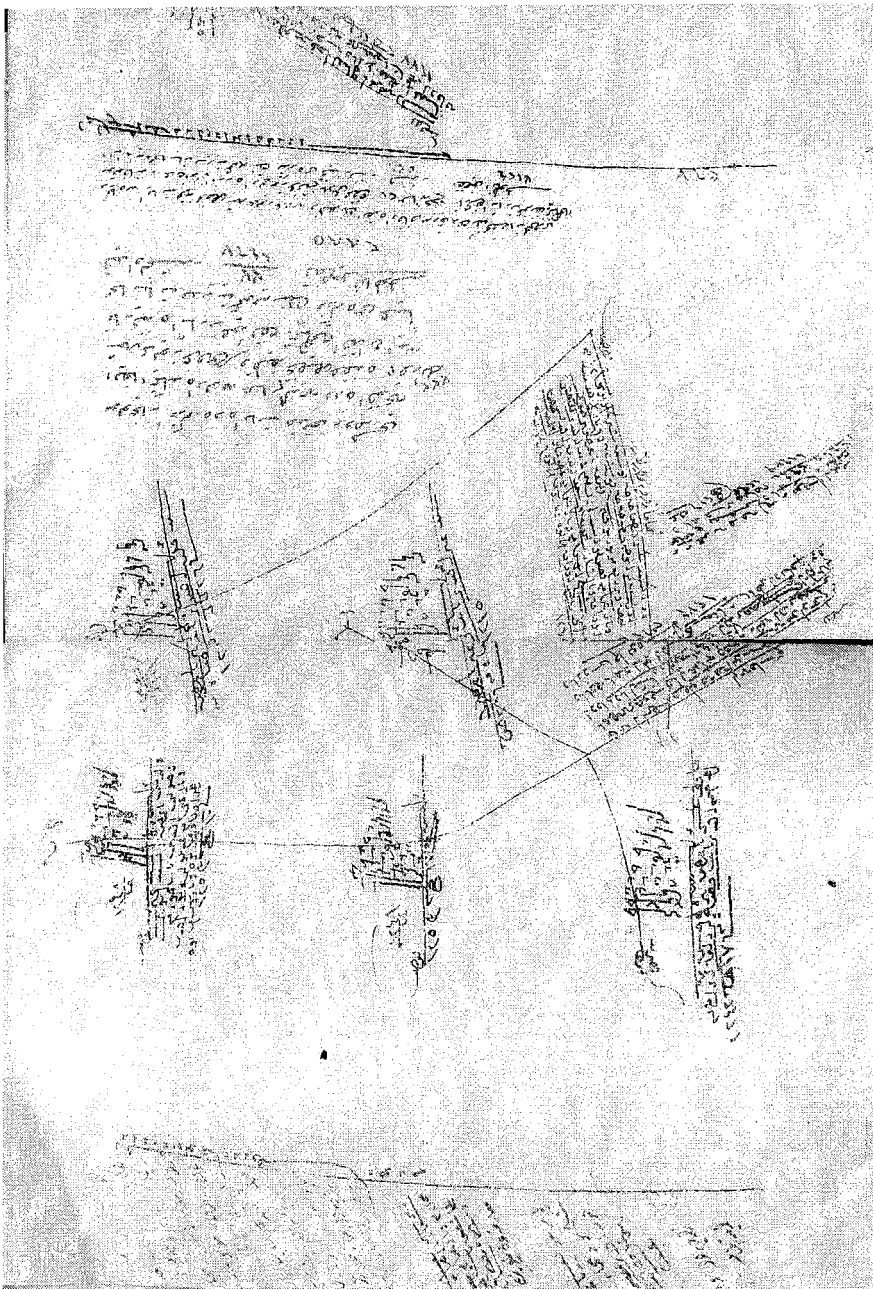
²² VA, Tafsîl Anadolu, 2885.

²³ VA, Defter 409, s. 366.

²⁴ Çorum Yıllığı, 1973, s. 139.

²⁵ Kâmil Şahin, Çorum'da Vakıf Kuran Hanımlar, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Vakıflar,

Yoksullara Yardım Vakfı (YOYAV), Ankara, 1993, s. 90.

Belge 1

ŞİPEHSÂLÂR VE MENÂKİBÜ'L-ARÎFÎN ADLI ESERLERDE SADREDDÎN-İ KONEVÎ'YE YAPILAN ATIFLAR

Prof.Dr. Ali Osman Koçkuzu

Sözü geçen iki kaynakta Sadreddin Konevi, kendisinden defalarca söz edilen bir alim/sûfî olarak görülmektedir. İki kaynağı çok acele olarak inceleyince şu tespit yapılabilir; menkabelerde ve verilen haberlerde, başka Sadreddinler de geçmektedir. Acaba bunların birbirine karıştırıldığı olmuş mudur ? Evvelce hazırlanan bir tebliğde söylediğimiz gibi, İbn Teymiye el-Harrani gibi bir alim, “ ittihat inancı ile suçladığı” Sadreddin Konevi’ yi maa-lesef tanımamaktadır. Suçlamaları ve övgüleri, alimden alime değişebilirse de, netice itibarıyla, bir anlamda buna göre değerlendirmek de mümkündür. Koskoca bir ilim mensubu, tanımadığı bir kişinin itikadı hakkında olumsuz sözler sarfetmektedir. Böylesi bir durum, İslam sorumluluk anlayışına ters düşmektedir.

Biz bu tebliğde, sözü edilen iki kaynaktaki atıfları bir araya getirecek ve onlar üzerinde, “ Konevi’yi tanımamıza yönelik” ip uçları araştırmağa çalışacağız. Sadreddin Konevi üzerinde, gerek Tasavvuf ve gerekse Hadis anabilim dallarında ve Felsefî disiplinlerde ülkemizde çok az çalışma yapılmıştır. İstanbul vilâyet mektupçusu Osman Ergin’in, Şarkiyat dergisinde çıkan bir yazısı ile, Prof.Dr. Nihat Keklik’in bir kitabı ve Konyada yapılan toplantılara sunulmuş birkaç tebliğ dışında Şeyh Sadreddin Konevi hakkında fazla bir çalışma yapılmamıştır. Yurt dışındaki çalışmalardan da haberdar değiliz .

Sadreddin Konevi türbe ve Hankâhının Konyada oluşu, bu Hankâhta yüzyıllardır korunan bir kitaplığın bulunuşu, nihayet kaybolanlar dışında kâlanların, önce Mevlâna Türbesi kitaplığına, sonra da yine Konya’daki vakıf Yusufağa kitaplığına devredilmesi, bu araştırmaların Konyada yapılmasına

büyük imkan sağlamaktadır. Öğretim-eğitim faaliyetlerine ayrılan zamanın araştırmalara elvermemesi, bu satırların yazarını 1966-1968 yılları arasında devamlı olarak çalıştığı ve pek çok yönden tanır hale geldiği adı geçen kütüphaneyi 35 yıla yakın bir zamandır terke mecbur bırakmıştır. Allah nasip eder, emeklilik günlerine kavuşursak, 1968'de terkettiğimiz o mutlu günlere ve çok değerli yazmalara tekrar kavuşacağız. Eğer o zamana kadar kitap kalırsa kütüphanede. Son yıllarda yüzlerce cilt eserin, çok iyi çalışan bir şebeke marifetiyle çalışıldığını, meselenin yargıya intikal ettiğini duymayan kalmamıştır. Gönlümüz, Allah'ın yardımlarıyla, bu hırsızlığın gün yüzüne çıkarılıp, eserlerin yerlerine iâdesidir.

Sadreddin Konevi'nin birkaç yönü var ki, ilim aleminin dikkatini çekmelidir. Önce o, en üst düzeyde hikmet ve felsefe ile uğraşırken, tasavvuf âleminin en yoğun bilinmezlerine vakit ayırmışken, her nedense, vasiyetnâmesinde, bunlarla uğraşılmasını vasiyet eder. Ömrünün son yıllarında, Peygamberimizin hadisleriyle uğraşır; bize bir takım kitaplar ve defterler yadigâr bırakır. Şer-i şerife bağlılığını vasiyetnâmesinde tekrar tekrar vurgular.

Bir diğer dikkat çeken nokta, belgeli olmasa da- söylentilere göre- onun, Mevlâna ile arasının pek iyi olmadığı hususudur. Bir dedikodu veya mesnetsiz bir iddia da olsa, Celâleddin Rumi'nin cenâze namazını kıldırması istenen ve imamet kendisine münasip görünen Konevi, belki de üzüntüsü sebebiyle o anda meydana gelen bir hıçkırık tutmasıyla/fenalaşarak namazı kıldırıamaz. Bu olay da istismar konusu yapılır. Biz on-onbeş dakikalık zaman içinde, Mevlevi ananesinin iki kaynağına; Sipehsâlar'a ve Menakıbu' l-arifin'e bakarak, Sadreddin Koneviye ait atıfları izleyeceğiz. Umarız ki, genç araştırmacılara bu kısa çalışma bir fikir ve şevk verir.

Dr. Mikâil Bayramın belirttiğine göre, o tarihlerde Konyada bulunan Ahiler, Sadreddin Konevi bağlıları ve Celâleddin Rumi'nin etrafındaki insanlar, sûfi cemaatları oluşturmakta idi. Şehirde ayrıca dini ilimleri okutan alimler, fakihler ve ârifler bulunuyordu. Şehir Doğu ile Batı arasında bir geçiş noktasında olduğu için, gelip giden de eksik olmazdı. Yine onun belirttiğine göre, Moğol istilasının hüküm sürdüğü bu beldelerde, ulemanın tamamı, onların ülkeden çıkartılması için çalışmamaktaydı. Bu fikirler tartışılması gereken görüşlerdir. Hakim gücün, ülkelerde, idarenin rağmına, hatta idareyle hem-fikir olarak çalıştıkları görülür. Ben günümüze meseleyi aktararak düşünmek isterim; bugün büyük bir güç olan A.B.D., değişik tarihlerde Türkiye ile anlaşmalar kurmuş dostluklar yapmıştır. Bugün A.B.D. İncirlik üssünü, yine sizin müsaadenizle, bir başka Müslüman ülke aleyhine(Afganistan ve Irak) kullanıyorsa, yedi yüz sene sonra birisi çıkıp; " falan şeyh Amerika yanlısı idi,

diğer değildi, Amerikanın aleyhinde çalışıyordu” demesi biraz tuhaf olmaktadır. Çünkü, bu işlerden ulemanın hiç haberi yoktur, zaten etkileri de olamaz. Hükümetlerin ve en geniş anlamıyla devletin etkisi olmadığı yerde, alim ne yapsın ki?. Ama bir diğerini kötölemek ve birini yüceltmek için bu düşünceler ortaya atılıyorsa o zaman durum başka. Ulemanın ve Meşâyihın, yönetimler ve insanlar üzerinde bugünden çok daha fazla etkili oldukları da muhakkaktır.

Sadreddin Konevinin mensup olduğu tasavvuf görüşü, günümüze kadar gelememiştir. Veya Türkiye’de durum böyledir. Daha doğrusu, Ekberilerin tasavvufundaki; yüksek ilmi, felsefeyi, derüni ağırlığı anlayacak kişi de yoktur. Ahilik keza yok olmuştur. Mevlevilik son yıllar dışında, hep hükümet tarikatı ve sûfi cemaatı olarak yüzlerce yıl Osmanlı mülkünde; Anadolu ve Rumelinde devamlı yürürlükte bulunmuştur. Onların son devirlerine ait, arşiv malzemesi incelenerek mutlaka, yurt içindeki ve terkettiğimiz topraklardaki tarihleri belirlenmelidir. Ailelerin elinde, dedelerinden babalarından kalma pek çok malzeme bulunmaktadır. Onların incelenmesi ve bir merkez arşive toplanması faydalıdır. Bu da en güzel Konyada Mevlâna Müzesi arşivi olabilir.

MENAKİB ‘DE SADREDDİN ‘LER ;

Menakibu’l-arifin’in birinci cildinde (s.536) indekste geçen Sadreddinlere baktığımız zaman, bu isimlerin en az altı tane olduğunu görmekteyiz. O dönemde, isimleri kayd altına alınan en az altı kişi bulunmaktadır Sadreddin künyeli. Bu isimleri şöylece sıralayabiliriz; Sadreddin Konevi (İshak oğlu Mehmed), Sadreddin Bâlifüzuni (veya Malifuzuni) Sadreddin Hoca, Sadreddin (Kemaleddin Ka’binin oğlu), Şeyh Sadreddin (Konyalı, Şeyhulislam – bu isim, Konevi’nin bir başka adı olabilir-), Sadreddin el-Merendi (Müneccim).

Bilindiği gibi, İslami ananede- ki bu anane sonraları bütün doğu kavimlerine de geçmiştir- bir insanın; adı, baba adı, künyesi ve lakabı olmak üzere onu tanıtan ifadeler vardır. Baba adı, Arapçada ibn bint kelimeleri ile ifade olunurken, Farsçada bu ya izafetle veya; “poser-i fulan, veya dohter-i fulan” şeklinde, yine ibn ve binte mukabil yapıldı. Normal baba adının söylenişi yanında, kişiler bazan kendi adlarından çok, dedelerinin, babalarının, annelerinin veya büyükannelerinin veya büyükdedelerinin şöhretiyle tanınırdı. Türkçede de bu hala böyledir; Macır Alı’sı (mühacirin oğlu Ali), Ayışın Hasan, Hacıkadının Uşakları, Hatıbın Osman efendi gibi. Bunların daha da kaba söylenişleri olabilmektedir. Çevreye baktığımızda bunları görürüz, duyarız.

BİRİNCİ CİLTTEKİ ATIFLAR;

Menakıb'ın yirmi kadar yerinde, Sadreddin Konevi ile ilgili atıflar ve bilgiler mevcuttur. Bunları sırasıyla görelim;

1- Sadreddin Konevi'nin muhaddisliğinin anlatılması, Tebrizli bir tüccarın Koneviyi ve Mevlâna Celaleddin Rumi'yi ziyareti ve diğer olaylar ;

Burada anlatıldığına göre- “ ulu müridler rivayet ettiler ki” sözü metinde geçtiği için bu ifadeyi kullandık- Tebrizden gelen zengin ve dindar bir tâcir, Şekerciler Hanına iner ve kendisi gibi şekerci olanlardan ; “ bu şehirde şeyhler ve bilginler kimlerdir?” sorusunu sorar. Niyeti bu ulu kişileri görmek, onlarla görüşmek, ellerini öpüp, sohbetlerinden yararlanmaktır. Çünkü belirttiğine göre, şehre geliş sebebi sadece ticaret ve para kazanmak değildir.

“ Bunun üzerine ona; “ şehrimizde ulu şeyhler ve büyük bilginler çoktur, fakat Şeyhulislam ve zamanın biricik Muhaddisi Şeyh Sadreddin'dir. Bütün dini ilimlerde ve yakın ilmini bilen şeyhlerin tarikatında onun eşi benzeri yoktur” denilir. Çok kıymetli armağanları da beraberinde alan tüccar, bir çok alimle birlikte Şeyh Sadreddinin evine gider. Kapıda, bir çok maiyyet erkanı, hizmetçi, köleler, hâcipler, güzeller ve harem ağaları onları karşılar. Tacir duruma şaşır kalır. “ Ben bir fakirin değil, meğer bir emirin evine gelmişim” der. Sadreddin Koneviye bir çok sorular soran tâcir, daha sonra aynı şekilde Mevlânayı ziyarete gider. Bir çok olaylar gelişir, sonuçta Mevlânayı sever, müridi olur ve Konya'ya yerleşir. (Eflâki, Menâkıbü'l-arifin, I,105).

2- Sadr kelimesi, başköşe mi ayakkabılık mı ? ;

Seyyid Şerefeddin isimli, filozof mizacı bir alim, bir mecliste bulunan Bilginlere ve Meşâyihe şu soruyu sordu; “ Baş köşe (Sadr) meclisin neresidir ?”. Bazıları sofanın ortasıdır dediler. Onlara göre orada müderris oturur ve oradakilerin hepsine bakarak ders verir. Bu soruya Şeyh Sadreddin Konevi şu cevabı vermiştir; “ Sofilerin mezhebinde Sadr, hânıkahlardaki sofanın kenarına derler. O da hakikatte ayakkabı çıkarılan yerdir” . Daha sonra aynı soru Mevlânaya sorulur, o da bir şiirle cevap verir;

“ Mâna aleminde baş köşe ve eşik nerededir? , ben ve siz yârimizin olduğu yerdeyiz”. (Eflaki, Menakıb.,I, 127-128).

3- Sadreddin Konevi zâviyesindeki bir toplantı ;

Bu rivâyette zikri geçen olay, yine bir toplantıdır ve toplantıyı tertibeden, bir devlet yetkilisi yani Emir Muineddin Pervâne'dir. Toplantı, Sadreddin Konevinin zâviyesinde olmuştur. Mevlânanın müridlerini; "halktan sade insanlar" olarak nitelendiren birisine karşı başka örnekler verilerek, bunun ayıp bir yanının olmadığı anlatılır. (Eflaki, Menakıb., I, 162).

4- Cami'u'l-usul adlı hadis kitabı ve Sadreddin Konevi ;

Bu atıfta geçen olay, daha çok Mevlâna ile ilgilidir. Kendisinden nahiye isteyen başbakana Mevlâna şöyle konuşmuştur ; " Emir Muineddin !, Kur'ânı ezberlediğini duyuyorum", o da " evet" dedi. " Ayrıca hadisler hakkındaki Câmiu'l-usulü de Şeyh Sadreddin hazretlerinden dinlediğini duydum" , Pervâne " evet" dedi. Bunun üzerine Mevlâna ; " Madem ki Tanrı ve onun elçisinin sözlerini okuduğun, gerektiği gibi bahsettiğin ve bildiğin halde o sözlerden nasihat alamıyorsan ve hiçbir âyet ve hadisin muktezasınca amel edemiyorsan, benim nasihatimi nasıl dinler ve ona nasıl uyarsın? !" dedi. (Eflaki, Menakıb., I, 177).

5- Bir cenaze merasimi ve Sadreddin Konevi ;

Konyanın ileri gelenlerinden birinin cenâze merasiminde, cenaze evden çıktığında, Muarriif- toplantıdaki bir teşrifat vazifelisi- Kemaleddin adlı biri, cenazeye gelenlere " hoşgeldiniz!" anlamında hitapta bulunur: " Bismillah Hoca Sadreddin, merhaba ey Bedreddin, bismillah Emir Kemâleddin, hoş geldin Mevlâna Seyfeddin, hoş geldin Şeyh İzzeddin !" der . Cenazeye telkin verileceği sırada Mevlâna; " telkin verenler gibi gelip mezarın başına dikildi ve " Kemaâeddin Muarriifi çağırın !" dedi. Kemâleddin geldi baş koydu. Bütün bilginler ve şeyhler " Mevlâna ne yapacak ? " diye bakıyorlardı. Mevlâna ; " eğer bunlar hala Sadreddin, Bedreddin iseler çıksınlar, kimlerden oldukları anlaşılсын. Ben korkuyorum ki, Sadreddinin göğsünde din, Bedreddinin bedrinde nur, kalmamış. Kemâleddinin kemali de noksan gelmiştir ve Seyfeddin de kılıcını kendi nefesine çekmemiş. Münker ve nekirin satırına esir, İzzeddinin de izzeti gitmiş, zelil olmuştur" dedi. Halkın içinden bir çığlık yükseldi. Kemâleddin kendinden geçti. Bir çok eski münkirler de imanlarını yenilediler ve zünnarlarını kopardılar". (Eflaki, Menâkıb., I, 186).

6- Velilere dil uzatan kişiyi, Sadreddin Konevi'nin susturuşu ;

Bir toplantıda, bir köşede birkaç kişiyle dedikodu eden Seyyid Şerefeddin'e Mevlâna, gıybet etmemesini ağır sözlerle hatırlatır ve bir âyet okur. Bu âyet-i kerime, Hucurat suresindeki, “ gıybeti, kardeşin ölü etini yemeğe benzeten” âyettir. Oradakiler bu zata, söylenen bu sözleri tekrar hatırlatırlarsa da o ; “ Hâşa, Mevlânanın bu düşüncesi hayaldir” cevabını verir. Mesele büyür, Sadreddin Konevi ve Emir Pervâne, kurt karakterli Seyyid'i sustururlar. Konevi tam bir hiddetle; “ sus ! zira Mevlânanın sözünün üzerine söz yoktur. Onların buyurdıkları doğrudur” der. Seyyid aylarca evinden çıkamaz fakir ve kör olur”. (Eflâki, Menâkıb., I, 234).

7- Sadreddin zâviyesi/tekkesi boş mu kalacak ? ;

Çelebi Şemseddin isimli bir kişinin rivâyetine göre, Mevlâna bir seferinde Sadreddin Konevi dergâhına gitti. Müridleri de onunla beraber idiler. Kapıda hizmetçi ; “ Şeyh zâviyede yoktur “ deyince, Mevlâna bu sözü edebe aykırı buldu, daha sonra oradan ayrılıp bir medreseye geldi. İçeriye girip, müridlerine ve orada bulunanlara çok güzel dersler verdiler. Bir ara, kulaklarını medrese duvarına verip bir müddet öyle kaldılar ve şunları söylediler; “ arkadaşlarımıza malumdur ki, bizim buraya gelmekteki asıl maksadımız şu idi: bu biçâre yer hal diliyle Tanrıya ; “ ne zamana kadar böyle içinde öz bulunmayan boş bir kabuk gibi kalacağım ?” deyip şikayette bulunuyordu. İşte Tanrının ilhamı ile biz buraya indik, onu bir müddet mânanın latif özüyle özlendirdik ve dostlarımızın mübarek kademiyle onu şerefledirdik”. (Eflâki, Menâkıb., I, 238).

8- Mevlânanın Konevi'yi ziyareti ;

Bu atıftaki Sadreddin Koneviyi tavsif eden cümleler önemli olduğu için onları aynen alıyoruz. Yine, “nakledilmiştir ki...” sözüyle başlayan bu atıf şöyle gelişmektedir; “ Bir gün Mevlâna hazretleri, şeyhlerin şeyhi ve zamanın az yetiştirdiği insanlardan olan Muhaddislerin sultanı Şeyh Sadreddin'i (Tanrı ona rahmet etsin) görmeğe gitmişti. Şeyh Sadreddin Mevlânayı tam bir ağırlama ile karşılayıp, seccadesinin baş köşesine oturttu. Kendisi de onun karşısında iki dizi üzerine edeple oturup murakabeye daldılar ve nurla dolu olan huzur deryasında bir zaman yüzüp gezdiler”.

Bu sırada Sadreddin Konevinin dervişlerinden Hâci-i Kâşi diye tanınan biri, Mevlânaya, “ Fakirlik(fakr)” nedir ? sorusunu sordu, şeyh ona cevap vermedi. Üç kez tekrarlanan bu soru üzerine Mevlâna cevap vermeden kalkıp gitti. Konevi bu soruya kızdı ve adamı payladı. Konevinin böy-

le bir yerde kâmil bir dervişten beklediği sükut idi. Öyle olmadı. Sadreddin Konevi o zata, bu edep dışı hareketinden dolayı bir darbe yiyeceği haberini verdi, üç beş gün sonra da ayak takımı adamı öldürdüğü haberi geldi". (306)

9- Atabekiyye medresesinde "posta cülûs" merasimi. Şeyhin Mevlâna hakkındaki telakkisi ;

Atabekiyye medresesindeki " bir posta oturma töreni" münasebetiyle Sadreddin Konevinin adının geçtiği bu sayfada, onun Müderris Şemseddin Mardini'nin sol tarafında oturduğu zikredilmektedir.

Ayrıca, bu sayfada Sadreddin Konevi ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır; " Yine Sultan Veled nakletti ki, Şeyh Sadreddinin başlangıçta Mevlâna hakkında çok inkarı vardı. Üç kez , Mevlânanın ayağını ovduğunu gördü. (Sipehsâlarda geçen bir haberde bu, gıdıklama olarak zikredilir). Şeyh, uyanınca Allah'a tevbe ve istiğfarda bulundu. Üçüncü görüşünde, uyanınca kölesine ışığı yakmasını söyledi. Ve " git kütüphaneden falanca kitabı getir" buyurdu. Köle aşağı kütüphaneye inerken, Mevlânanın orada merdivenin ortasında oturduğunu gördü. Şeyhe haber verdi, o geldi, Mevlâna Şeyh gelince ayağa kalktı, kucaklaştılar Mevlâna şunları söyledi ; " Canın sıkılmasın, Tanrıdan mağfiret dileme ; bu böyledir. Bazan siz bizim ayağımızı, bazan da biz sizin ayağınızı ovalarız. Bizim aramızda birlik vardır, yabancılık yoktur". Bu sözden sonra Mevlâna hemen kayboldu. Ertesi gün Şeyh Konevi, Kadı Sirâceddine olayı anlattı ve beraberce Mevlânaya gittiler. Özür dilemek için yanına geldiler. Mevlâna çok sevgi gösterdi. Dışarı çıktıktan sonra Şeyh Sadreddin; "bu adam Tanrı tarafından kuvvetlendirilmiştir ve bu, Tanrının kubbeleri altında gizli bulunan velilerdendir. Onun işleri, sözleri ve hallerinde akılların akli hayrette kalıyor. Ona bugünden sonra başka bir gözle bakmak, başka bir şekilde hurmet etmek lazımdır" dedi. Sirâceddin de bu sözleri takdir etti, sonraki ziyaretlerinde hep onun hakkındaki itikatlarını artırdılar ve ölünceye kadar da dost kaldılar". (Eflâkı, Menâkıb., I , 234, 335-336)

10- Bir müridinin dilinden Sadreddin Konevi ;

Müritlerinden birisi diyor ki; ben önceleri şeyhe bağlı idim. Cuma günleri Cuma namazını müteakip, şeyhin hânîkahına Bilginler ve Meşâyih gelir, Sadreddin Konevi ortaya bir mesele atar, kendisi konuşmayıp devamlı olarak konuşulanları dinler, arkadaşları fikirlerini beyan ederdi. Meclis biterken o da fikirlerini söyler meseleyi çözüme kavuştururdu. Bir seferinde Mevlâna çıkageldi, karşıladılar, Hazret seki kenarına oturdu. Sec-

cadeye oturması için rica ettilerse de muvaffak olamadılar, bunun üzerine Sadreddin Konevi; “Hudavendigar hazretlerinin oturmak istemediği seccadenin bize de lüzumu yok” deyip, seccadeyi topladı. Mevlâna o gün orada hiç konuşmadı sükuta daldı, Şeyh de başını eğmiş, alnı yerde terler dök-mekte idi. Mevlâna “Allah !” deyip kalktı gitti. Şeyh de bu mestlikten üç gün kendine gelemedi, “Hiç kimseye de bir şey söylemedi. Mecliste bulunan büyük adamlar da bu sonsuz ululuk karşısında hayrette kaldılar ve hepsi mürid oldular”. (Eflâki, Menâkıb., I, 349-350).

11- Sarayda bilginlerin toplantısı ;

Rivâyete göre Sultan Ruhneddin, sarayında büyük bir toplantı tertip etmişti. Bütün Şeyhler ve Büyükler orada idi. Kadı Sirâceddin üst başta, Şeyh Sadreddin başka bir köşede idi. Mevlâna bu sırada toplantıya gelmiş ve sarayın havuzunun bir kenarına ilişivermiştir. İsrar edilmişse de oturduğu yerden kalkmamış, Sadreddin Konevi havuza yakınlık sebebiyle; “Her diri şeyi sudan halkettik” meâlli âyet-i kerimeyi okumuş, bunun üzerine Celâleddin Rumi; “ Aksine her şey Tanrıdan yaratılmıştır” buyurdu. Nihayet bütün Büyükler aşağıya geldiler ve hemen orada büyük bir sema’ oldu”. (Eflâki, Menâkıb.,I, 373-374).

12- Sadreddin Konevi, Mevlâna Celâleddin Rumi’nin cenâzesinde ;

Bu bilgileri Eflâki Mevlâna Şerefeddin Kayseriden nakleder. Şeyh Sadreddin Konevi Mevlânanın cenâze namazını kıldırmak için tabuta ilerlediği vakit, ona bir hıçkırık(şehka) gelir. Kendinden geçer. Daha sonra namazı kılar. Ağlayarak cenâzeye katılır. Ona durumu sorarlar. Sadreddin Konevi şunları söyler; “ namazı kıldırmak için ilerlediğim vakit, yüce meclis meleklerinin önümde sıra ile dizildiklerini; Peygamber Hazretlerinin(Tanrının salat ve selamı onun üzerine olsun) tecessüm etmiş ruhunun da, Mevlânayı ziyarete geldiğini ve onun namazını kılmakla meşgul olduğunu gördüm. Gökteki meleklerin hepsi mavi giyinmiş ağlıyorlardı” dedi. Şeyh Hazretleri bütün Büyüklerle beraber tam kırk gün Mevlâna hazretlerinin mübarek türbesini ziyaret için gidip geldi”. (Eflâki, Menâkıb., I, 390).

13- Sadreddin Konevi Rumi’yi anlatıyor ;

Ereğli’de aktedilen bir toplantıda bir çok Bilgin ve Meşâyih bir araya gelmişti. Bunlardan Şeyh Müeyyedüddin anlatmıştı. Onun söylediğine göre bir gün Sadreddin Konevinin hizmetinde iken, Mevlânanın özelliklerini konuşmakta imişler. Sadreddin Konevi heyecanlanarak şunları söylemiş; “ Eğer Bâyezid ve Cüneyd bu devirde olsalardı, bu Tanrı erinin gâşiyesini

omuzlarında taşır ve bu hizmeti canlarına minnet sayarlardı”. Bu iltifatları oradaki bulunan herkes tasdik eder. (Eflâki, Menâkıb., I, 397).

14- Alimler Meram mescidinde ;

Eflâki “ yine ulu arkadaşlardan nakledilmiştir ki” cümlesiyle müphem ve zayıf bir rivâyet nakleder. Mevlâna, Konevi ve arkadaşları şehir dışına Meram’a giderler. Niyetleri Meram mescidini ve bağları gezmektir. Mevlâna bir ara kalkıp oradaki bir değirmene girer ve uzun süre arkadaşlarının yanına dönmez. Merak edip içeri girerler, bir de bakarlar ki değirmen taşı karşısında raksetmektedir. Mevlâna yeminle taşın “ Subbu, Kuddus !” dediğini iddia edince, kadı Sirâceddin ve Konevi de aynı zikri duyarlar. Daha sonra Mevlana; “ Gönül buğday gibidir, biz de değirmeniz !...” diye başlayan uzun bir şiir okur. Oradakiler “ o ululuk ve tasarrufun derecesinden kendilerinden geçmişler”, uyanınca bakmışlar ki Mevlâna aralarında değil”. (Eflâki, Menâkıb.,I, 399-400).

15- Sadreddin Konevi hadis dersinde ;

Yine, “nakledilmiştir ki ...”, kipiyle anlatılan bir olay da şöyledir; Şeyh Sadreddin Hazretleri hadis dersi ile meşgul iken, Mevlâna o meclisi teşrif eder. Şeyh de hadisi onun okutması ricasında bulunur. Mevlâna; yeni yeni şahid hadisler söyler, manalar verir, esbab-ı vürudlara temas eder. Çok güzel bir ders olur. Şeyhin kalbine, acaba bunlar doğru bilgiler midir ? sorusu gelince, geceleyin Peygamberimizi rüyada görür ve onun mübarek ağzından; “ o hadisin manası ve benim maksadım Mevlânanın buyurduğu gibidir. Ona ilâve edilmiş değildir” teminatını alınca, rüyayı kimseye anlatmadan doğru Mevlânanın dergâhına varır. Mevlâna bu sırada dergâha gelip baş köşeye oturup; “ İnnâ erselnâke şâhiden..” ayetini okur. Şeyh Sadreddin hemen ayağa kalkar ve ona olan itimadı ve itikadı ve birliği bir iken bin olur”. (Eflâki, Menâkıb., I, 424-425).

16- Emir Pervâne, Koneviye Rûmiyi anlatıyor ;

Rivâyete göre Emir Pervâne Şeyh Sadreddin Koneviyi ziyaret etmiş, bir çok faydalı bilgi ve nasihattan sonra ondan şu sözleri işitmiştir; “ Bu gece ben melekut âlemine çıktım. Bir çok perdeler kalktı. Mevlâna hazretlerini şan şerefle dolu olan yüce arşta ayakta durur gördüm. Ona nasip olan bu yakınlık, hiçbir veliye nasip olmamıştı”. İkinci gün Emir büyük bir itikatla Mevlânaya gitti, edeple huzurunda oturdu. Ona, Sadreddin Konevinin sözlerinden hiç bahsetmedi, rüyasını anlatmadı. Mevlâna; “ Emir Muineddin, o mâna doğrudur ve Şeyhin gördüğü gibidir. Fakat biz

Şeyhi orada görmedik” buyurdu. Hemen sema’ oldu ve bu gazele başladı; “Eğer benim arkadaşımın, söyle dün ne idi?...”. (Eflâki, Menâkıb., I, 450-451).

17- Celâleddin Rûmiyi imtihana kalkışan bir kişiye, Sadreddin Konevi’nin engel olması ;

Yine bir resmi toplantıda, Mecdeddin Cendi isimli bir kişi, Mevlânânın bütün sözlerini inkar edeceğini beyan etti. Şeyh Sadreddin ona; “ tarikat ulularını imtihan etmek kötü bir şeydir” diye birkaç defa ihtarda bulundu, fakat o söz dinlemedi. Bu sırada Mevlâna, sarayın kapısından girer girmez; “ La ilahe illallah Muhammedun rasûlullah !” dedi. Hepsi feryad ettiler, Mecdeddin tövbe etti, baş koydu”. (Eflâki, Menâkıb., I , 454).

18- Sadreddin Konevi’nin rüyasında Peygamber efendimizi görmesi ;

Şeyh Kemâleddin rivayet etmiştir. Şeyh Sadreddin bir gece Peygamber efendimizi rüyada gördü. Efendimize anlamadığı pek çok zor meseleyi sorup cevaplar aldı. Müşkilleri açıklandı. Bu sırada aynı mecliste Mevlâna da Peygamberimizin karşısında oturmakta idi. O, peygamberimizin sözlerini tasdik edip, âferinler söylüyordu. Şeyh uyanmıştı ki, dünyalara sığmadı. Tam düşüncelere daldığı sırada, Mevlânânın kapıdan girdiğini gördü. Rüyadaki yere oturdu. Aynı müşkilleri ve cevaplarını bir bir Şeyhe anlattı. “ Şeyh Sadreddin naralar atıp, haller gösterdi ve tam bir samimiyetle öyle sultanın zamanında, zamanın parmakla gösterilen Şeyhi olduğundan ötürü şükretti”. (Eflâki, Menâkıb., I, 463).

19- Konevi Celâleddin Rumiye anlatıyor ;

Sadreddin Konevi’yi ziyarete gelen Emir Pervâne ona, vakıfların gelirlerinden söz ediyordu. Her alime belirli bir miktar/ günlük maaş verilmekte idi. Şeyh Sadreddin; “ Mevlâna hazretleri iki dünyanın aidatına da ihtiyacı yoktur. Kendi aidatını müstahak fakirlere vermesi lazım” buyurdu. Aynı gün Emir Mevlânayı da ziyaret etti. Mevlâna ona; “ Ey Muineddin ! Şeyhin masrafları çoktur. Padişahlara yaraşır bir şekilde geçiyor. Bizim dostlarımıza hiçbir şey lazım değildir. O dinarın da Sadreddin’in mutfağına verilmesi daha uygundur” buyurdu.

Yine bir gün bu vakıf geliri konusunda Mevlânaya çok az para verilirken, Şeyh Sadreddinin aidat ve evkafının bolluğu dedikodu konusu yapılmınca Mevlâna; “ Şeyhin masrafı daha çoktur, misafirleri ağırlamak da ona

aittir. Bizim hiçbir masrafımız ve vazifemiz yoktur. Bu yarım dinarı da onlara vermek lazımdır” dedi. (Eflâki, Menâkıb., I, 474-475).

20- Celâleddin Rumi’nin Konevi’yi tavsifi ;

Büyük bir sema’ merasiminin sonunda, Çelebi Hüsameddin, Mevlânânın göğsünü oğarken, ona Sadreddin Konevinin, mukallid mi muhakkık mı olduğunu sormuş, Mevlâna da ona ; “ Tanrı sırrının aynası ve kinden arı duru olan sinemin hakkı için Şeyh mukallittir, vallahi mukallittir”, sizin tahkikinize nispetle mukallittir” demiş, sonra da şöyle devam etmiştir; “ insanda iki büyük nişan vardır: birincisi âşinalık, ikincisi fedâkarlıktır. Bazısında âşinalık var, fedâkarlık yok. Bazısında fedâkarlık vardır, âşinalık yoktur. Her ikisine de mâlik olana ne mutlu”. (Eflâki, Menâkıb., I, 510).

21- Konevi’nin imam olarak öne sürülmesi ;

Pervâne’nin nâîplerinden birisinin başına büyük felaketler gelmiş, şehrin A’yanı , Alimleri ve Meşâyihî ona geçmiş olsuna gitmişler. Orada hep birden Mevlânânın imam olmasını ve namazı kılmayı istemişler. Mevlâna bu talep üzerine; “ biz abdallardanız. Nerede olsa oturup kalkarız. İmamlığa tasavvuf ehli sabit-kadem insanlar yaraşır” buyurmuştur. Sonra imamlık etmesi için Şeyh Sadreddine işaret etmiş ve ona uymuştur. Namazdan sonra Rûmî; “ Tanrıdan korkan bir imamın arkasında namaz kılan, Peygamberin arkasında namaz kılmış gibi olur” demiş, Şeyh Sadreddin de tam bir tevazu göstererek boyun eğmiştir”. (Eflâki, Menakıb., I, 606).

İkinci ciltte atıflar daha azdır. Onların sayfaları da şöyledir;

1- Emir Pervâneye fakih ve alimlerin gelip, Mevlânânın sağlığında yapılmasına rıza gösterdikleri, ama ondan sonra artık şeriata uymayan bu fi’lin/ s e m â ‘ ın yasaklanmasını istemeleri ve Emir’in meseleyi Sadreddin Koneviye götürüp danışması ve Şeyhin, müdahaleden Emir Pervâneyi vazgeçirmesi ;

Emir Pervaneden semânın yasaklanmasını isteyenlerin bu talebi karşısında Şeyh Sadreddin onları vazgeçirmeğe çalışmış ve semaa itiraz edilmemesini öğütleyip şunları söylemiştir; “ Çünkü bu, velilerden yüz çevirmedir. Velilerden yüz çevirmek ise, uğursuzluk getirir. Tanrı velilerinin bu çeşit bid’atleri, ulu Peygamberlerin sünneti mesabesindedir. Kâdir olan Tanrının işareti olmadan onlardan bir şey sadır olmaz. Nitekim; “ velilerin olgunla-

rından sadır olan güzel bid'at, Peygamberlerden sadır olan parlak sünnet gibidir" demişlerdir . Pervâne istiğfar etti, o cemaat da dağıldı.

Yapılan izâhın açıklanması gerekmektedir. Bid'at-ı Hasene'nin sünnet yerine geçtiğini kabul etmek, Velilerin Enbiyâdan değerli olduğunu söylemek gibidir. Belki o aleme ait ölçülerle bu husus normal görülürse de, hadis ilimleri açısından bu ölçü yanlıştır. (Eflâki, Menâkıb., II, 1).

2- Sadreddin Konevi'nin Mevlâna Celâleddin Rumi'yi hasta iken ziyarete gitmesi, onu öğmesi ve Mevlânanın ölümün yakın olduğunu işaret eden ifadeleri ;

Bu ziyaret esnasında Sadreddin Konevi Mevlâna'ya şifâlar dilemiş ve hastalığın âhirette derece yükselmesine sebep olduğunu belirtmiştir. Mevlâna ise; " Bundan sonra Tanrı sizlere şifâ versin, âşıkla ma'suk arasında bir kıl gömlekten başka bir şey kalmadı; bunu da soyup çıkarmalarını ve nurun nura ulaşmasını istemiyor musunuz?" dedi. Şeyh Sadreddin yanındakilerle birlikte göz yaşı dökerek kalkıp gitti. Mevlâna Allah'a vuslatı işleyen şiirler okudu. (Eflâki, Menâkıb., II , 4-5).

3- Mevlâna'ya, Çelebi Hüsâmettin; " cenâze namazınızı kim kıldırır?" demesi üzerine; " Sadreddin hepsinden evladır" cevabını vermiştir. Mevlâna'nın namazını kıldırmak için bir çok kişi istekli idi. Fakat bu özel lütuf Sadreddine nasip oldu. Kendisine sunulmak üzere hazırlanan bir kâse şerbete Mevlâna iltifat etmedi. Birkaç kişi el değiştirdi. Sirâceddin dışarı çıkınca Sadreddin Konevi içeri girdi ve kaseyi Çelebi Hüsâmeddinin elinde aldı, Mevlâna'ya sundu. Mevlâna birkaç yudum içip iâde etti. Sadreddin; "yazık, yazık Hudâvendigarın mübarek vücudundan mahrum kaldığımız vakit hâlimiz nice olur? Dedi. Mevlâna; "Bizden sonra siz de göçücü (geçici?) bu âlemde vuslat âlemine ve hakiki maksada erişeceksiniz" buyurdu. (Eflaki, Menâkıb., II, 17-18).

4- Bir cenâze merâsiminde, cenâzenin ardından bir şeyler okunması, söylenmesi ve yas tutulması gibi konular tartışılıyordu. Her kes bir şeyler söylemişti. " Bu törende tasavvuf erbabı da hazır bulunuyordu. Meseleyi Şeyhulislam Sadreddin'e açtılar. O da " Hak Mevlâna Bahâeddin tarafındadır. Onun buyurduğu gibidir. Bu tıpkı şuna benzer; bir halife bir âriften; Cüneyd mi, yoksa Bâyezid mi daha büyüktür? diye sormuş. Arif; Bu ikisinden büyük bir adam lazımdır ki bu iki veli arasındaki büyüklüğü ve fazileti tayin edebilsin demiştir. (Eflâki, Menâkıb., II, 279-280)..

Bu atıfları tek tek incelediğimiz zaman, Mevleviliğin bu önemli kaynağının, Sadreddin Konevi'ye ait sakladığı bilgileri de görmüş olacağız. İleride arzedeceğimiz gibi, bu atıfları kullanarak, tarihçiler bir takım olumlu veya olumsuz sonuçlara varabilmektedir. Sık sık Mevlâna hakkında olumsuz iddialarda bulunan bir ilim mensubuna, bir isnadı sebebiyle; “ bu hükme nereden vardınız ? “ dediğimde, “ Menâkıbu'l-Arifin'de kendileri söylüyor” cevabını almıştım. O gözle, eserin tamamına tekrar baktım, bir atıf var, oradaki “ evladı şeyhin hizmetine verme” olayı zikredilmekte, normal görünen bu ifade, bakış açısı değişince başka bir takım yorumlara sebep olmaktadır. Bu bakımdan bu yirmi kadar atfın iyice incelenmesi; olumsuz veya olumlu düşünülerek, türlü ihtimaller göz önüne alınarak okunması faydalı olacaktır.

Ahi Natur'un oğlu Ahmet Eflâki'nin eseri Menakıbu'-Arifin, Mevlâna'dan takriben doksan sene sonra kaleme alınmış bir kitaptır. Elbette, her tarih malzemesi gibi o da tenkide tabidir. Fakat, düşmanlık nasıl kötü bir şeyse, aşırı dost görünüp, doğruları ikinci plana atmak da ilme yakışmayan bir husustur.

Eserin mütercimi Dr. Tahsin Yazıcı bir Fars dili ve edebiyatı profesörüdür. O, birinci ciltte Sadreddin Konevi için şunları söylemektedir : “ Sadreddin Konevi; Konya'da yetişmiş olan meşhur bilginlerdendir. Daha çocukken babası ölmüş, dul kalan annesi o sıralarda Konya'ya gelen Muhyiddin-i Arabi ile evlenmiştir. Muhyiddin-i Arabi, onu yetiştirmiştir. Mevlâna'nın da ondan ders aldığı rivayet edilir. “Nusus”, “en-Nefahatü'l-ilahiyye” ve “ Miftâhü'l-Gayb” adlı eserleri vardır. H. 572/1263 M. Tarihinde Konya'da ölmüştür”. (Eflâki, Menâkıbu'l-Arifin, (Terc. Tahsin Yazıcı, I, Açıklama, 692).

SİPEHSALAR'DAKİ ATIFLAR;

Araştıracığımız ikinci kaynak, Feridun b. Ahmed adlı bir yazarın Sipehsâlar adlı eseridir. (Tercümesi; Terceme-i Sipehsâlar be Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendgar, Mütercimi; tarikat-ı Aliyye Bendegânından Midhat Bahâri-i Hüsâmi, 1331, Der-i Seâdet). Bu eserdeki atıfları da izleyen sahifelere alıyoruz;

1- “ Sultan-ı Said Rükneddin'in zaman-ı saltanatında idi. Müşarun ileyh sarayında büyük bir ziyafet tertib etti. O asrın ne kadar Ekâbir ve Meşâyih var ise hepsini ziyafete çağırıldı.

Kadı Sirâceddin Urmevi bir sedirde... Şeyh Sadreddin Konevi hazretleri de diğer bir sedirde ve Seyyid şerefeddin tahtın ayağı ucunda. Diğer Ekâbir ise

sıkı sıkıya birbirinin yanında oturmuş idiler. Nâgah Hazret-i Hudavendigar ashap ve yaran ile teşrif buyurdular. Selâm vererek sarayın ortasına doğru yürüdüler. Orada mevcut olan havuzun kenarına oturdular. Emir Pervâne her ne kadar yukarı teşrif buyurmalarını arz ve pek çok rica ettiyse de, Hazret muvafık buyurmadı. Şeyh Sadreddin, yüzünü Hazret-i Hudâvendigara çevirip dedi ki “ Ve ce’alna mine’l-mai kulle şeyin hayy”. Cenab-ı Hudâvendigarımız efendimiz buyurdular ki; “ Hayır, belki minallahi kulle şeyin hayy”. (Feridun Ahmet, Sipehsâlar,120).

2- “ Şeyh Sadreddin rahmetüllahi aleyh bir gece rüyasında gördü ki Hazret-i Hudâvendigarı gıdıklıyordu. Hazret-i hudavendigar alessabah Şeyhin hânîkahı kapısına geldi. Şeyhe haber verdiler. İstikbale çıktı. Yekdigere selam verdiler. Her ne kadar Şeyh; oturmaları için iltimasta bulunduyse da kabul edip oturmadılar. Cenab-ı Mevlâna buyurdu; “ dün geceki zahmetlerin özrü için geldim. Şeyhe soracağım ki, dün geceki zahmetlerden ve lütuflardan ne haldedirler?”. Hazret-i Hudâvendigarın rûşeni-i zamir-i mübareklerine Şeyh hayret etti. Yekdigere karşı bir çok tevazu ve iltifat göstererek avdet buyurdular”. (Feridun Ahmet, Sipehsâlar,121-122).

3- “ Şeyh Sadreddin rahmetüllahi aleyh bir gece rüyasında Rasûlullah salavatullahi aleyh efendimiz hazretlerini gördü ki, kendi hanîkâhını teşrif buyurup, sofanın ser-i sadr-i iclâline oturdular. Ashab ve Evliyâ... yemin ve yesarda teşkil-i saff eylediler. Hazret-i Hudâvendigar-kaddesallahü sirrah- efendimiz dahi o meclis-i feyz-eniste hazırды. Hazret-i Risâlet salevatullahi aleyh efendimiz, Cenab-ı Hudâvendigar hakkında inayet ve iltifat göstererek, Hazret-i Ebu Bekir Sıddık rıdvanullahi aleyh efendimize cemel-i tâbnakini tevcih ile buyurdular ki ; “ bir ferzend-i mukbile maliksin. Bizim didemiz onunla rûşendir”. Bunu müteakıp, Cenâb-ı Bedr-i Kâinat aleyhi ezka’t-tehiyyat efendimiz, Hazret-i Hudâvendigarımıza yer gösterip oturdular. Sabahleyin cenab-ı Hudâvendigar hânîkah-ı Şeyhi teşrif etti. Şeyh istikbale çıktı. Arz-ı ikram edip sadra oturtmak istediysе de Hazret kabul etmedi. “ Hazret-i Risalet salevatullahi aleyh efendimizin işaret buyurdukları mahalle oturacağım” diyerek oraya oturdular. Şeyh; Hazretin rûşeni-i zamir-i pâkine tahsin-han oldu. Gördüğü rüyayı şerh ve beyan ile sâir hâzıranı dahi keyfiyetten haberdar ettiler. Vakta ki Hazret-i Hudâvendigar dışarıya çıktı, Şeyh hâzırına tenbih ve nasihat etti. Dedi ki; “ sakın o zat-ı mübarekin huzurunda gönlünüzü perişan etmeyin. Zira o, her gönülden müşerrif ve her kalbe vâkıftır”. (127-128).

4- “ O gece Hazretin techiz ve tekfinine ait levâzım ihzar edildi...halkın hücumunu değneklerle, kılıçlarla def edebiliyorlardı. O izdiham ve kalabalıkla ancak akşam namazına yakın musallaya vasıl oldular. Âdet üzere muarrif önüne

geldi. Şeyh Sadreddin Konevi- rahmetullahi aleyhe; “ Melikü'l-Meşâyih ! buyurunuz” dedi. Mevlâna Ekmeleddin tabib hemen oradan seslendi... dedi ki ; muarriif, edebe riayet ediniz !, Sultan-ı Meşâyih-i hakiki Mevlâna idi...rihlet buyurdu”.

“ Vakta ki Şeyh Sadreddin namaz kılmak için ileri geldi, bir şehka vurdu(hıçkırık tuttu), kendinden geçti. Kadı Siraceddin – rahmetüllah aleyh- ileri geldi, imamet buyurdu. Şeyh Sadreddinden keyfiyet-i şehkayı sordukları zaman dedi ki; “ o zaman ki huzura doğru ilerledim, suret-i melâikede bir cem'iyet gördüm ki, saf bağlayıp namaz ve ziyaretle meşgul oluyorlardı. O halin heybet ve dehşetinden aklım başımdan gitti”. (a.g.e.,156).

DEĞERLENDİRME VE BAZI TESPİTLER ;

Değerlendirmelerde yapılan tahlil ve terkiplerin, akıl yürütmelerin, acele ile yapılması takdir olunur ki, insanı yanlış noktalara götürür. Aynı şekilde, konuya sabit/peşin fikirle yaklaşmak da zararlıdır. Biz aşağıda arzedeceğimiz birkaç paragrafta, acele etmeden, peşin fikre saplanmadan bir intikad yamağa ve sonuçlara varmağa çalışacağız. Elbet, bu çalışmalar, değerli mütehasşsıların fikirleriyle gelişir ve doğruya yaklaşır.

Aslında bu konular, ülke ilim adamlarının ilgilendiği konular değildir. Mevlâna, Yunus, Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli gibi birkaç kişi, İslâmdan taviz ve dini hayatı kötüleme anlarında resmi makamların, dinimiz ile araları pek hoş olmayanların ağzından dökülür. Onlar, bu kişilerin ne olduklarıyla da doğrusu pek ilgilenmezler. Çünkü, önemli olan o anda, o zatların adlarını kullanmaktır. Bir çok kişi de, bu zatları, İslâm İlimlerinin önemli kişileri ve dini ilimler için kaynak kabul edilmesi gereken şahıslar olarak tanımaktadır ki, asıl yanlış buradadır. Çünkü, dini edebiyatta bu kişilerin hiç ismi söz konusu olmamaktadır.

Rivâyet ve menkabe türü nakillerin, tarih ve edebiyatta belirli bir yeri vardır. Yazılı metinlerin bile korunamadığı bir dünyada, sözlü ve şifâhi rivâyete elbette bir çok eklemeler olacaktır. Aynı şekilde rivâyetlerde de, bir çok değerli parça, zamanla kaybolabilecektir. Günümüzde bile, otuz kırk yıllık dönemde, çevremizdeki bir çok insandan bazı şeyleri defalarca dinleriz; bu bilgiler ve hatıralar, her anlatılıştta bazı noktaları eksik ve bazı yerleri fazla olarak bize sunulur. Bazan biz bu değişikliklerin farkında oluruz bazan da olmayabiliriz. Ama, eksikliğin/fazlalığın farkında olan dinleyiciler ve tespit gücü fazla insanlar bulunur, bulunacaktır. Bazan da , önceleri olayları başkası üzerinden

bize anlatan insanlar, zamanla olayla bütünleşerek, kendi başından geçmiş bir hadise gibi onu anlattığı/olayın artık bizzat kahramanı kendisi olduğu görülmektedir. Bu durum pekala olmaktadır.

Menkabelerdeki dil ve anlatım, mesela bir tarih ve bir hadis rivâyeti kadar güçlü değildir. Mübalağalar, hatta kısır anlatımlar olabilir. Sevgi ve nefretin bu anlatımlarda etkisi unutulmamalıdır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, menkabenin, kişilere etki eden, yol gösteren, ilme yardımcı olan, hatta toplumların kaderinde, geleceklerinde ufuk açan bir hizmeti ve bir değeri mevcuttur. Keşke, bir çok kişi için, Mevlâna'ya yazıldığı gibi, böyle menâkıbnâmeler ve tarihçeler yazılsa ve hatıra notları tutulabilseydi. Ama bu yapılmamıştır. Üzücü olan nokta şudur; bu gün bile günlük ve hatıra not tutanımız, üstadları hakkında terceme-i haller yazarlarımız hemen hemen yok denecek kadar azdır. Yani böyle bir ananemiz, ne tarihte ve ne de günümüzde olmuştur. Bazı milletlerde bu; biyografi, tabakat, terâcim yazma âdeti, hatıra not tutma ananesi, yüzyıllar boyunca devam etmiş, değerli eserler yazılmıştır.

Bizim tebliğimizde incelediğimiz her iki menkabe kitabının, Mevlânadan çok sonraları yazıldığı malumdur. Ağızlardaki şifahi bilgiyi yazıya döken iki kişi, öyle görünüyor ki, Mevlâna'ya bağlı ve o zümreyi seven kişilerdir. Tekrim ve tazim ifadeleri yanında, metinlerdeki dile ve edebiyata ışık tutan pek çok nokta bize bu hususu anlatmaktadır. Biz, bizden yediyüz küsur sene önce, şehrimizde yaşamış hayatların, bugün tam bir levha halinde sağlam ve sahih olarak naklini bekleme hakkımız bulunmamaktadır. Bu levhanın, doğruya yakın algılanması için, bir deneme olmak üzere biz, iki yolu izlemek istiyoruz; bunlardan birincisi, bugünün Konya hayatıyla o günkü hayatı karşılaştırmak ve bazı sonuçlara varmak, ikinci yol ise; 1940'lı yıllara uzanarak, değerlendirmemize bir mukayese ufku açmak. Çünkü, o tarihlerin Konyası, yediyüz yıl öncesine ait, bugünkünden daha çok unsur taşımaktaydı. Bir çok Selçuklu binası o zaman henüz hayatta idi yıkılmamıştı. Mesela bugün Konyada vakıf han kalmamıştır. Halbuki ellili yılların başında, onlar, yapılarıyla kapı ve pencereleriyle, müşterileriyle ayakta idiler. Yerlerini beton almadan önce onların tespitleri bile yapılmadı. Keza pek çok türbe yıktırıldı, yıkıldı. Kalanların en az üç katı, yok edilmiş bina, bugün soluk resimlerden izlenebilmektedir. Günümüzde, Konya'yı Diyarbakir gibi çevreleyen surlardan eser kalmadığı gibi, onların taşınıp kullanıldığı yeni binalarda taşlarını, izlerini, eserlerini de görmemekteyiz.

Rivâyetlerin arzettiği güçlüklerden birkaç tanesine temas ettik. Aslında, bir tarihi rivayetin, bir haberin günümüze taşınarak kullanılabilmesi için, pek çok ilmi faaliyetin gösterilmesi gereği bilinmektedir. Bu rivâyetlerde de durum

aynıdır. Dikkatle baktığımız zaman, biz burada zikretmesek de, rivâyetlerin hepsinde şahıs ismi; yani rivayet silsilesini teşkil eden sened ricâlinin isimleri verilmemektedir. Şahıs adı verilmeyince, rivâyet inceleme ilimleri (usul-i hadis ve cerh-ta'dil disiplinleri) açısından mesele hayli müşkil olmaktadır. Verilen şahıs adları da, biyografilere geçmemiş, rivâyet sahibi olarak, isnad zincirlerinde çokca yer almamış kişilerdir.

Bizim, Hadis anabilim dalında, müphem sigalar dediğimiz, temriz ifadeleriyle verilenler de ayrı bir zayıflık noktasıdır; “ rivâyet olunur ki, ululardan biri rivâyet etti ki, ahlaki iyi büyüklerden birisi dedi ki” tarzındaki rivâyetler, hep meçhul kişilerin rivâyetleridir. Bunların hem kişilikleri meçhuldür ve hem de halleri; yani rivâyete ehil olup olmadıkları meçhuldür. Bu konuları uzatmak mümkündür. Uzatılması da gerekir. Çünkü, haberlerin kıymeti bu tahlillere bağlıdır. Bu bakımdan, her atfın, her iki kitaptaki her menkabenin/haberin tek tek ele alınıp, tenkide tabi tutulması şarttır. Fakat bizim buradaki hedefimiz bu değildir.

Atıfların tamamında, Mevlânayı yüze çıkaran, saygı ifadeleri çokça mevcuttur. Sadreddin Koneviye hakaret taşıyan hemen hiç ifâde bulunmamaktadır. Bu da önemli bir noktadır. Bir tek yerde, Şeyhülislamı ögen ifadelerde bulunan bir muarrife- bir teşrifat görevlisine, bir tabip devlet yetkilisi, ilan ettiği sıfatların, sadece Mevlânada bulunduğunu söylemesi ve itirazı dışında, hemen bütün rivâyetlerde Konevi'yi saygı ile anış göze çarpmaktadır. Bu tür nazik olmayan itirazlar, kendilerini cemiyetten farklı bir çizgide gören insanlar tarafından günümüzde de çokça yapılmaktadır.

Bütün atıflarda dikkatı çeken bir diğer nokta; onların incelenmesinde şu sonuç'un çıkmasıdır; Sadreddin Konevi, önceleri, ilmi ve manevi kıymetini pek fazla tanımaz iken, Mevlânayı zaman içinde daha iyi tanımıştır. Önceleri değerini pek fazla bilemezken, olaylar üzerine daha da bilmiş ve ona olan inancı ve takdiri artmıştır. Bu durum tabii Mevlânaya yakın iki kaynağın görüşüdür. Burada dengeyi temin edecek, Konevinin hayatı için tanzim edilmiş ve Mevlânayı da aynı anda tanıtan kitapları bilmeyişimiz veya en azından bu tebliğde onların yer almaması, meseleyi dengeye getirememektedir. Aslolan, her iki tarafı anlatan kaynaklar, hatta her iki tarafı anlatan, tarafsız menba'ların bulunmasıdır.

İki sûfi/alimi iyi tanımak için, onların kişiliklerini bu menkabelerden öğrenmeğe ve istinbata gayret gerekmektedir. Bunların verdiği bilgiye göre Mevlâna, kendisini Abdallardan saymaktadır. Abdalların özellikleri bilinmektedir. Bunlar, evi barkı olmayan, daha sonraları Kalender adını da alan derviş-

lerdir. Fakat burada Mevlanâ'ya bu tarifler uymamaktadır. Çünkü, onun evi-barkı, evladı eşi vardır. Bir yerde iskan etmiş durumdadır, etrafı ve sevenle-ri/bağlıları bulunmaktadır. Şems Tebrizi'nin de bir tür Kalenderi dervîşi oldu-ğu artık yazılıp çizilmektedir. Kalenderiler, Hindistan'daki, tırnağını kesme-yen, saçını kesmeyen, çıplak dolaşan, halktan ayrı yaşayan, halkın kutsal say-dığı Sadolar'ın biraz daha temiz şeklidir, toplumla az da olsa ilişkisi vardır. Sadreddin Konevi'nin, Mevlâna tarafından tanıtımına göre, onun ev hayatı biraz daha masraflı, gelip giden misafirlere kapısını açan bir yapıdadır. Demek ki o, halkın içine daha da karışmıştır, normal bir aile hayatı vardır.

Menkabelerde Mevlâna, çabuk öfkelenen, hareketlerinin anlamı zor çö-zülen bir kişiliktir. Halbuki biz onun, eserlerinde, kendisini âşık, cezbeli ve coşkun bir kişi olarak görmekteyiz. Küçük bir harekete çabucak kızan, o hare-ketin sahibini, manevi aleme şikayet ederek terbiye ettiren, öldürten bir yapıda takdim, doğrusu Hakkın veli kullarını iyi anlamamak demektir. "Size bir soru sorduğu, küçük bir sü-i edep yaptığı için, ayak takımı tarafından Allah falanca-yı öldürttü, sırf senin kalbini üzdüğü için Hak bu fi'li işledi" deseniz, bir veli buna üzülür. Ama menkabelerde anlatılan Mevlâna'da, sanki bu intikam ruhu vardır. Biz bunu uygun bulmamaktayız. Veli, o müridin, o sorusunun yersizli-ğini orada, kibarca herkesin öğrenmesi için, onların kalbini üzmeden açıklar. Oradakiler bir edeb öğrenir. Üç-beş menkabede anlatılan Mevlâna çok fevri hareket etmektedir. Gerçek kişilik acaba böyle midir?. Buna mukabil, Sadreddin Konevi'de, alimliğ/sûfilüğün verdiği bir ağırlık sezilmektedir. Mevlâna bu hususu takdir etmektedir. " Namazı, bilgili, kişilik sahibi sûfi ah-laklı birisinin kıldırmasını isterken", böylesi bir insanın ardında kılınan na-mazı, Nebiyy-i Ekrem'in ardında kılınan namaza benzetmektedir. Buradan anladığımıza göre, Mevlâna, ferdi coşkunluktan öte, mabetlerde, ibadet esna-sında, daha geniş söyleyişle İslam dininin temsilinde, cezbeyle, fevri harekete, coşkunluğa pek itibar etmemektedir. Bunu normal saymak gerekmektedir. Çünkü, bu temsilin en büyük görünümü, Üsve-i hasene olan Allahın rasülü'dür, onda da oturmuşluk, ağırlık ve ölçülü hareket hâkim sıfattır. Biz menkabelerden, her iki alimin asıl kişiliklerini anlayamamaktayız. Bu husus tespit olunursa, o zaman pek çok mesele çözülecektir. Beşeri za'flar, insan ola-rak eksik yanlarımız elbet bulunacaktır. Olaylarda bunları da sezmek müm-kündür. Ama doğrusu bu zatlarda, bu tür haller en küçük ölçüye inmiş du-rumdadır. Nakledenlerin, olayları kendi açılarından, kendi gözleriyle naklet-tiklerini de unutmamak gerekmektedir. Bu iki zatın sözleri, umumiyetle, nak-ledeenin kendi öz ifadeleri biçiminde olmağa – çok kere- mahkumdur.

Rüyalarda görülen bir olay, aynı anda hem Sadreddin Konevi’de ve hem de Celâleddin Rûmî’de görülmektedir. Rüyalarda Rûmî daha baskın feyiz ve büyüklüğe sahiptir. Bunlar da tek yanlıdır; Konevi’nin Mevlâna’nın gördüğü bir rüyayı, ona anlatması olayı geçmemektedir. Bir atıfta yer alan farklı bir ifade dışında Mevlâna, Şeyhi hep yüceltici cümlelerle ve takdirle anmaktadır. “Evet biz orada idik, fakat şeyhi orada görmedik” şeklindeki bu ifade’yi küçük görme anlamında almamalıyız. Çünkü, manevi dereceler ve velayetler farklı farklıdır. Alem-i melekutta bulunan Rûmî, belki de daha üst düzey bir yerde olan Koneviyi elbette göremez. Bunun aksi, anlatılmak istenen- Şeyhin daha aşağı mertebelerde bulunması hali- de elbette vâridir, hatıra gelebilir. Fakat bir cenâze merasiminde, Muarrifin, hoş geldiniz ! derken, insanları lakaplarıyla söylemesi üzerine Mevlâna , Kemâleddin isimli bu zatı çağırıp; “Eğer Bunlar hala Sadreddin, Bedreddin iseler..., çıksınlar görelim. Sadreddinin göğsünde din, Bedreddin’in ruhunda nur kalmamış...” demesi, eğer gerçek ise düşünmek gerekir. Çünkü, böyle bir suçlamanın yapılması çok zordur. İnsanların hallerini ancak Allah bilir. Ama bunları, insanların taşıdıkları sıfatlara uymadıkları, bazan o sıfatlara yakışmayan işler yaptıkları anlamında alırsak, böyle bir serzenişin, emsal insanlara yapılması düşündürücüdür. Bu sözler Mevlâna’nın gerçek inancını mı, yoksa o andaki ifadeye duyduğu tepkiyi mi yansıtmaktadır, doğrusu düşünmek gerekir.

Bu mertebelerin ve Melekût Alemleri gibi, madde ile ilgisi olmayan mefhumların, şahısların kendi iç dünyalarına ait olduğunu vurgulamak gerekir. Hatta bu iç alem tespitleri, bir anlamda izâfî olmağa da mahkumdur. Bir sûfinin ulaştığı tecelliler, verdiği sonuçlar, bir başkası tarafından bilinmeyebilir. Hatta her ikisi de aynı melekût alemini görseler, yine de o algılamalar farklıdır. Daha doğrusu bu alemin ıstılahları ve sözcükleriyle bunların anlatılması devamlı olarak eksiklik doğuracaktır. Durum böyle olunca, her sûfî cemâatinin, kendi büyüğünü, çevresini üste çıkarma çabaları normal görülmelidir. Bizim tebliğimizle ilgili olarak diyebiliriz ki; haberlerdeki bu, rekabet ifade eden unsurları böyle anlamalıyız. Çünkü bunların ispatı mümkün olmadığı gibi, inkarı da ilme ve insanlara bir şey kazandırmamaktadır.

Menkabelerde zikredilen bir başka farklı nokta, Sadreddin Konevi’nin yaşadığı hayat ve çevresi hakkındaki bilgilerdir. Tarihçilerin söylediğine göre Şeyh, mütevazî bir hayat yaşamıştır. Menakıb’te belirtildiğine göre; köleleri, hizmetçileri, büyük köşkleri ve kalabalık bir ev halkı bulunmaktadır. Hatta bu o kadar büyük bir görkem arz etmektedir ki, ziyaretçiler, böyle bir debdebeye şaşırıp kalmışlardır. Mevlâna ise kendisini; “biz Abdallardanız, nere olsa sığırırız” tarzında tanıtmaktadır. Araştırmacıların belirttiğine göre Mevlâna’nın

evi, eski kız öğretmen okulu civarlarındaki - şimdiki rektörlük merkez binası- küçük bir evdir. Sadreddin Konevi'nin evi'nin ise, hânîkah civarında olması tahmin olunmaktadır. Bu husus gerçekten araştırmaya değer bir konudur. Tarihi bilgilere göre Şeyh Sadreddin Konevi'nin, Sekine isimli bir kız evladından başka evinde aile efradı bulunmamaktadır. Eşiyle birlikte üç kişilik bir aile söz konusudur. Hânikahta bulunan kişiler veya toplantı zamanlarında oraya gelenler, eğer ev halkı olarak mutalaa edilirse, o zaman bu durum belirtilmelidir. Mevlânanın, en az üç erkek evladı bilinmektedir. Onların evleri de üç-beş kişiyi geçmeyen bir topluluktur. O devrin maddi durumu, gelirleri ve bütçesi hakkında bilgi sahibi değiliz.

1930-1950'li yılların Konyasında, şehrin nüfusu otuz bindir. Evlerin büyük bölümü tek katlı ve bahçelidir. Evlerde üretim vardır. Küçük ve büyük baş hayvan beslenir, onların ürünleri evin gıda ihtiyacını temin ederdi. Gaz yağı ve vergiler dışında, nakit paraya ihtiyaç yoktu. Her evde dokuma tezgahı bulunuyordu. Hatta bazı yerleşim merkezlerinde, halı ve emsali malzeme de dokunurdu. Evlerde sofralar yerine göre yirmi kişiyi aşan kalabalıkta kurulurdu. Bu evlerin, Harem ve Har(i)ciye'li olanları, hizmetçi ve aşçısı bulunanları görüldü. Şimdi bu kalabalık evlerden hareket ederek, kalabalık ailelerin olabileceği sonucuna varmak mümkündür. Söz gelişi; dört erkek evladı olan bir babanın, aynı mahalde dört ayrı küçük evi var demektir. Bunların eşleri ve çocukları, hep dede"nin sofrasına bağlıdır. hizmetler ortak yürütülür. Bahçe-bağ, hayvan bakımları.. aynı noktada toplanır ve kalabalık bir zümre tarafından yürütülürdü.

Mevlâna ve Sadreddin Konevi'nin, çok sayıda evlatları bulunmamaktadır. Evde, biraderleri ve kız kardeşleri de zikrolunmamaktadır. Burada bir nokta akla gelebilir; acaba bu kalabalık aile ve haşmetli bir hayat isnadı, zamanla teşekkül etmiş bir haber mi? O sayede, sûfi olan bir zat, sûfilîğe göre, fazla sayılan bir debdebe ile mi suçlanmaktadır?. Meselenin bir başka yönü de mevcuttur; demek ki bu sûfi kişi, cemiyetten ayrılmamış, münzevi olmayan, insanların içinde yaşayan birisidir. Bu soruların cevapları, zaman içinde bulunacak bilgilerle verilebilir. Tahmini konuşmak da mümkün değildir. Sahabe gününde, çok eşliliğin yaygın olduğu kanaati bizlerde yaygın idi. Yakına kadar herkes, Peygamberimizin eşlerinin çokluğuna bakarak bu fikri taşıymaktaydı. Konyada yapılan bir toplumbilim/ictimâ ilimler dalındaki araştırma, Sahabeden en az beş yüz aile üzerindeki tespitlerle, bu bilgi ve tespitin yanlışlığını ortaya koydu. Belli oldu ki, iki veya daha çok eşli Sahabi sayısı, yüzde beşleri bulmamaktadır. 1930'ların Konyasıyla Mevlâna ve Sadreddin Konevi döneminin Konyasını karşılaştırdınca, mesele biraz daha anlaşılır hale gelmektedir.

Cenâzelerde anlatılan büyük kalabalıklar... ifadelerin ne anlama geldiği pek ala bilinmektedir. 1960 senesinde meydana gelen Mustafa Kurucu hoca efendinin cenaze merasimindeki Konyanın nüfusu ile, Selçuklu Konyasının nüfusu benzerlikler arz etmektedir. Konya üzerinde çalışanlar, o günlerde şehrin 5/100 binlik bir sekenesinin olduğundan bahsetmektedirler.

Öyle görünüyor ki, her iki kaynak da, kendi büyüklerini biraz daha üstün tutmakla beraber, Sadreddin Konevi için de oldukça edepli bir üslup kullanmaktadır. Ayrıca, her iki büyüğün de, birbirlerine olan davranışları oldukça zarif bir görünümündedir. Fakat birkaç mesele daha vardır ki onları söylemek, bilmem faydalı olabilir mi ?. Bunlardan birinci şudur; insanların karşdakine davranışları ikili durum da arz edebilir. Yani, kendi yakınları ile bareberken, yüzyüze durumdan biraz farklı davranış ve değerlendirmeler olabilir. Bunu iki yüzlülük veya ahlâki bir farklılık olarak görmek de gerekmebilir. Bu durum olabildiğince azalması, insanın karakteri ve ahlâki için müspet bir durumdur. Ama, toplumda bunlar vardır ve inkar etmek de mümkün değildir. Dolayısıyla, her iki alimin ve sûfinin, birbirleri hakkındaki gerçek ve samimi kanaatlarını öğrenmek de mümkün olmayacaktır.

İkinci mesele ise şudur; aynı işi yapan insanlar, toplumda aynı konumdakiler, birbirlerini de beğenmeyebilirler. Yaygın bir atasözümüz şöyledir; “usta ustayı beğenmez, hoca hocayı”. Gerçek hayatta, birbirlerini çok seven sa-yan alimlerin bulunduğunu da bilmekteyiz. Ama şu da bir gerçektir ki, bugün, alimler, sanatkarlar birbirleriyle nasıl ilişki içinde ise, dün de bu ilişkiler buna yakındır. İslam alimlerinin her birinin kendine göre bir havzası vardır, orada yaşar. Bir araya gelerek; bilgileri, tecrübeleri ortaya dökerek, ortak çalışarak, ümmetin/insanlığın meselelerini çözmek ve mesela ortak makale ve kitap yazmak, ortak irşad çalışmalarında bulunmak... gibi faaliyetleri, bugün görmediğimiz gibi, dün de bunların olduğuna dair belirtileri görememekteyiz. Aynı kurumda öğretim üyeliği yapan insanların bile, aynı dersi okuturken, zümreleşme yoluyla yapmaları gereken işbirliğini kırk yılı aşkın zamanda; görev hayatımızda hiç göremedik. Kaldı ki, diğer dalların hocalarıyla bir araya gelip, bir bütün teşkil edip, okulun veya fakültenin, yetiştirdiği elemanların kazandıkları özellikleri görüşmek ve konuşmak, bu ortaklaşa faaliyet içinde husule gelebilirdi. Ondan sonra da, kırk yıllık dönemde mezun edilen kırk grup ilim mensubuyla, yazışmalar/görüşmeler yoluyla, merkezdeki öğretim/egitim geliştirilebilirdi. Bunlar olmamaktadır. Dolayısıyla, Mevlâna ve Sadreddin Konevi işbirliğini beklemek de bir hayaldir. Kaldı ki, bu iki zatın üslupları, meşrepleri, ilim alanları, felsefeleri ve tarzları tamamen diğerinden ayrıdır. Bizim korkuğumuz husus, birbirine tamamen zıt bir durumun tespit olunması halinin

fecaatıdır. Bu nokta, öyle görülüyor ki, zannedildiği veya bazı alimlerin iddia ettikleri şekilde ve boyutta değildir. Durum bizim kanaatımızca olumludur. Bu hükmü verirken, bunların bir katkı olarak kalmasını, daha mükemmellerinin yapılmasını/araştırılmasını dilemekteyiz.

Tebliğimizin son cümleleri olarak, sözlerimizi dualarla bitirmek isteriz; her iki alime Allah rahmetle muamele etsin. Onların bizi İslam'a götüren yolları, fikirleri, uygulamaları haleflerince kıyamete kadar izlensin; güzel halleri uygulanıp, hataları varsa onlar terkedilsin. Ruhları şâd olsun.

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİ GELENEĞİNDE MEVLÂNÂ'NIN YERİ VE EDEBÎ MİRAS TARTIŞMALARI

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Böyle bir başlık malûmu ilân gibi görülebilir ve konuyla ilgili olanlarca şiir geleneğimizde Mevlânâ'nın pek tabîî bir yere ve öneme sahip bulunduğu rahatlıkla dile getirilebilir. Bu doğru bilgi ve kanaatlere ilave olarak bazı değerlendirmeler yapmak ve Hz. Mevlânâ'nın Türk edebiyatındaki yeri hususunda açık olarak dile getirilen veya getirilmeyen ancak olumsuz etkileri gözlenebilen bazı görüşleri irdelemek, burada, bu tebliğin amacını oluşturmaktadır.

Türk edebiyatı tarihi içerisinde Mevlânâ sevgisi ve tesirine tereddüde düşülmeden genel olarak yer verilmektedir. Ancak bunun nasıl ve ne şekilde olduğu dile getirilirken; bu sevgi ve etki belirli şahıslar, çevreler, ürünler ve eğilimlerle sınırlandırılmaktadır. Bu duruma kısaca değinmek gerekirse, "Mevlevî Edebiyatı" başlığı altında veya benzer isimlendirmelerle, bu sevgi ve bağlılığın tarihî seyrinden söz açılmaktadır. Örnek olarak "Mevlevî Şairler" nitelmesiyle Mevlevî olan ve şiirlerini açıkça bu hissiyatla şiir söyleyen şairlerden söz edilmektedir. Meselâ XVIII. asırda Sâkıb Dede (ö. 1732), *Sefîne-i Mevlevîye*; Esrâr Dede (ö. 1796) *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîye* isimli eserleriyle Mevlevî şairleri bir araya getirme gayretinde bulunmuşlardır. Son yıllarda aynı yönde Farsça kaleme alınmış *Mekteb-i Mevlevîye*¹ ve Türkçe *Mevleviyâne*² gibi eserler de yayınlanmıştır. Osmanlı döneminde ve günümüzde Mevlânâ'yı anmak ve övmek üzere yazılan şiirler, binlerle belirtilecek kadar çoktur.

¹ Hüseyin Muhammedzâde-i Sadık, Seyrî der eş'âr-i Türkî; Mekteb-i Mevlevîye, Tahran, 1369 hş.

² Necip Fazıl Duru, *Mevleviyâne*, İstanbul, 2000.

Mevlânâ ve Mesnevî etkisini, hemen Mevlânâ'dan sonraki Türkçe mesnevîlerde araştıran ve somut delillerle ortaya koyan araştırmalar, yapılmıştır. Merhum Âmil Çelebioğlu, bunun ilk anlamlı örneğini ortaya koymuştur³. Bu yıllarda bu konu, aynı tarzda daha ayrıntılı verilere dayalı bir şekilde ele alınmıştır⁴. Dikkat edilecek olursa bütün bu çalışmalar, açık bir şekilde Mevlânâ sevgisi, tesiri ve Mevlevîlik üzerine kuruludur. Bu noktaya ısrarla işaret etmekteki amacım, genel olarak klâsik Türk şiirinin mazisinde, Mevlânâ'nın şiir anlayışının, şiirindeki mana ve mazmunların varlığını aramak ve irdelemektir. Buradan hareketle Mevlânâ ile Anadolu'da etkin hâle gelen şiir anlayışının, son asırda farklı çehreler taşıdığı belirtilen Osmanlı dönemi şairleriyle ilgisi olup olmadığını tartışmaktır.

Mevlânâ ve eserlerinin Türk edebiyatı içerisinde ne denli yer alacağı; kültürel anlamda mı yoksa bir edebî şahsiyet olarak mı değerlendirileceği konusunda Türkiye'de farklı düşünceler vardır. Uygulamada, Mevlânâ'nın ve eserlerinin, Türk edebiyatı için ana konulardan biri görülmediği söylene, sanırım, bir vakıa dile getirilmiş olur. Bunun esas gerekçesi, Mevlânâ'nın eserlerinin genelde Farsça olmasıdır.

Dilin esas alındığı edebiyat tarihçiliğinde Mevlânâ'yı Türk edebiyatının dışında tutmak, Türkiye'deki bazı araştırmacıları rahatsız etmiştir ve edecektir. Dili, edebiyatları ayırıcı özellikte gören A. S. Levend, durumu açıklarken ünlü Nizâmî için "Örneğin Nizâmî Gence'de doğmuş bir Türk'tür. Ama İran edebiyatının temel taşlarından biri sayılır. Çünkü eserleriyle İran edebiyatının gelişmesinde en büyük rolü oynamıştır" demektedir ve onun adının Türk edebiyatı tarihinde ancak karşılaştırmalı edebiyat çerçevesinde anılabileceğini söylemektedir.⁵ Buna karşılık "... Mevlânâ'yı incelemeyen Türk tasavvuf edebiyatı anlatılmaz" hükmünü koymakta ve "Kaldı ki, Mevlânâ'nın -Fars diliyle de olsa- Mesnevî'de aşılamağa çalıştığı düşünce ve temsil ettiği ruh öylesine Türk'tür ki, bu esere geniş bir yer ayırmadan Türk kültür hayatı açıklanamaz" demektedir. Bu ifadelerde bir hakikat dile getirilirken; kanaatimce, ilave olarak, bir sınırlama söz konusudur. Bu da Mevlânâ'nın şiirinin, yalnız Türk tasavvuf edebiyatı ile ilgili görülmesidir. Ünlü bilim adamlarından merhum Ali Nihat Tarlan'ın ise, *İran Edebiyatı* (İstanbul, 1944) isimli kitabında Mevlânâ'ya yer vermemesi dikkat çekici bir tutumdur. Hemen bütün dünyada Mevlânâ,

³ Âmil Çelebioğlu, XIII-XV (ilk yarısı). Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri, Mevlânâ ve Yaşama Sevinci, Hazırlayan Feyzi Halıcı, Konya, 1978, s. 99-126.

⁴ Nezahat Öztekin, Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin XIII-XV. Yüzyıl Anadolu Mesnevîlerine Etkisi, İzmir, 2000.

⁵ Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1973, s. 41-43.

İran edebiyatının en önde gelen şahsiyeti olarak görülürken neden böyle davranmıştır? Haklı oluşu anlamında değildir, bu soru. Ancak sorunun gerçekte Türkiye’de alanın uzmanlarını, güç durumda bıraktığını göstermek içindir. Zaten o, *Şeyhî Divanı’nı Tetkik* (İstanbul, 1964) isimli değerli araştırmasının fihrist bölümünde Mevlânâ’ya “İran şairleri” başlığı altında yer vermektedir. Bugün Mevlânâ, şairlerinin büyük çoğunluğunu Farsça yazmış olması nedeniyle İran edebiyatında, önemli sayıda Arapça beyitleri bulunduğu için de Arap edebiyatında konu edilmektedir.

Milletlerin edebiyatları sınıflandırılırken dilin belirleyici olarak tayin edilmesi isimlendirmede kolaylık sağlarken sakıncalar da taşımaktadır. Çeşitli sebeplerle Türk şiiri, Fars şiiri veya İran şiiri isimlendirmeleri uygun görülebilir, ancak bu isimlendirmelerin kuşatıcı ve yeterli olduğunun düşünülmesi, yanıltıcıdır. Günümüze ait düşünce ve dikkatlerle konulan bu ölçü, geçmiş için ve özellikle de Türkler için eksiktir, hatta yanıltıcıdır. Doğu’daki klâsik şiiri, dil farklılığı sebebiyle başlıca Arap, Fars ve Türk şiiri olarak sınıflandırmak bilhassa Türk edebiyatı için büyük bir kayba yol açmaktadır. Son bir-iki asra ait bu yaklaşım, Anadolu’da yazılan Arapça, Farsça şiirlerin Arap ve Fars edebiyatlarına ait görülmesini sağlarken; Fuzûlî ve Nefî gibi birçok Osmanlı dönemi şairinin divan hacminde olan veya olmayan Farsça şiirlerinin Türk edebiyatı içerisinde değerlendirilmemesine yol açmaktadır. Mevlânâ’nın başta İran edebiyatı olmak üzere çeşitli ülkelerin edebiyat tarihlerinde yer alması için makul gerekçeler bulunabilir ve de vardır. Bütün bunlar, bu tür kesin ayırıcı ifade ve tutumların Doğu’da klâsik edebiyatları sınıflandırmak için yeterli olmadığını, sanırım, ortaya koymaktadır.

Farsça eser vermiş olan Mevlânâ ve diğer şairlerimize karşı bazılarında duyulan buruklukta, onların eserlerinde Fars kimliği ve İran geleneğinin tesiri bulunduğu düşüncesi yatmaktadır. Batılı ve İranlı kimi araştırmacılar, asrımızda etkin olan bir tutumla bunu söyleyebilir, ancak Türkiye’de ciddi araştırmalar yapılmadan bunun neredeyse genel kabul görmesi, şaşırtıcıdır. Yukarıdaki bazı ifadeler, bunun böyle olmadığı yönünde çok az da olsa işaretler taşımaktadır. Konu detaylı olarak tartışılmalıdır. Tarih, edebiyat ve kültürümüz açısından nice kayba yol açan bu bakışla ilgili olarak ünlü sosyolog merhum Erol Güngör’ün şu vurgulu tespiti, tarihî bilgilerle birlikte daha çok anlam kazanmaktadır: “Gerçi içimizde Türklerin siyasî hâkimiyeti elde tutmakla beraber başkalarının kültürel hâkimiyeti altında kalmış olduklarını id-

dia edecek kadar tarih ve sosyoloji bilgisinden mahrum kimselere hâlâ rastlıyoruz.”⁶

Doğu’da Anadolu dışında Gazneli ve Selçuklu devletleri gibi Türk asıllı devletlerin himayesinde söylenen Farsça şiirler, içerik itibarıyla çoğunlukla Türklerle ilgilidir. İlave olarak bu şiirleri yazan şairlerin önemli kısmı Türk asıllıdır. Bu hususlar Türkiye’de edebî gelenek açısından pek dikkate alınmazken; şaşırtıcı bir şekilde bu ilgilerin görülmesini engelleyen bir tutum daha etken oldu. Bu tutum, geçmişte bazı Farsça ve Türkçe eserlerde Türk adının olumsuz anlamdaki kullanımlarına, olumlu yöndeki kullanımlarından çok daha çok ilgi gösterilmesidir. Bu konuda merhum Osman Turan’ın yaptığı bilimsel tespitler, edebiyat ve kültür çevrelerinde görmezlikten gelinmiştir. Onun bu değerlendirmelerine göre, İslâm dünyasında ve Müslüman Türkler arasında, Türk adı önce Müslüman olmamış Türkleri, sonra İslâmiyet Türklerinin umumî bir dini hâline gelince de çoğu zaman göçebeleri ve köylüleri isimlendirmek için kullanılmıştır⁷. Dolayısıyla olumsuz kullanım, bu tabloyla ilişkilidir. Bunun dışında gerçekteyse, Türkiye’deki yaygın kanaatin aksine nice Farsça eserde Türkler için söylenen övgüler, ulusal hislerin tekrar öne çıktığı yirminci asırda Türkçe söylenen şiirlerle benzerlik taşımaktadır. Nizâmî ve Mevlânâ’nın eserlerinde de bu tarzda birçok örneği aktarmak mümkündür. Burada sadece genel kanaati, etkilemiş olması nedeniyle bu konuya, değinme gereği duyuldu.

Konuya şiir tarihi açısından yaklaşmak zaruridir. Doğu’da klâsik şiir, lafız, mana ve üslup açısından büyük değişiklikler geçirmiştir. İlk hicrî asırlardaki Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerde dünyaya, hayata ve gönül dünyasına ait bakış, özellikle XII. ve XIII. asırda büyük değişime uğramıştır. Bu değişimde Selçukluların varlığı, Gazzâlî’nin rehberlik ettiği dini anlayış ve Senâî ile ilk büyük şairini yetiştiren farklı bir şiir tarzı etkin olmuştur. Mevlânâ ve şiiri bu gelişmelerin en üst ürünüdür. Dil farklılığı göz ardı edilerek bakıldığında üç dilde de aynı bakışın, Doğuda şiire egemen olduğunu söylemek hiç abartılı olmaz. Özellikle Anadolu’da daha ortak özellikler taşıyan bir şair kişiliği ve şiir anlayışı oluşmuştur.

Konuyu artık özelleştirirsek, ülkemizde Mevlânâ’nın ve oğlu Sultan Veled’in eserlerinde, az sayıda da olsa, Türkçe kelime ve beyit bulunması yeterince önemli görülmemektedir. Mevlânâ iyimser bakışla yaklaşanlarca ancak “Türk tasavvuf edebiyatı” sınıflaması içerisine alınmaktadır. Farklı özelliklere

⁶ Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul, 1999, s. 71.

⁷ Osman Turan, Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul, 1999, s. 450-463.

sahip oldukları düşünölen diğör Anadolu şairlerinin şiir dünyaları ayrı görölmektedir. Bu kanaatler öncelikle Doğuda şiirin gelişim süreci açısından; mazmun, anlam ve üslup tercihleri yönünden temelsizdir. Geline aşama hem Anadolu'da hem de İran, Horasan ve Türkistan'da aynıdır ve de Mevlânâ'nın ve benimsediğı şiir anlayışının varlığı her bölgede şiirde kendini hissettirmiştir. Şiirin yönü genel olarak Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde, gazel ve rubailerinde öne çıkandan pek farklı değildir. Mevlânâ ve benzeri şairlerin şiddetle tenkit ettiğı dünyalık için şiir söyleyen "saray şairi" tabirine uygun şairlerin, özellikle Anadolu da artık pek örneğı kalmamıştır. Anadolu'da, Gazneliler ve Selçuklular dönemlerinde Horasan ve Türkistan sahasındaki Ferruhî, Muizzî ve Enverî gibi şairler, sadece sanatları açısından beğenilip takdir edilmiştir. Bilhassa Osmanlı döneminde geçimini sadece şiir söyleyerek sağlayan, yani mesleğı şairlik olan bir kişiden söz edilmemektedir. Şairlerin meslekleriyle ilgili yapılan araştırmalarda böyle bir şair grubu söz konusu değildir. Sultan Veled'in *İbtidâ-nâme*'de uzun eleştirilerine maruz kalan bu şair kişiliğinin Anadolu'da Osmanlı döneminde bulunmayışı bir tesadüf değildir.

Anadolu'daki şiir ve şairin arka planında Selçuklu üslubu ve Mevlânâ'nın varlığı etkindir. Latîfî'nin Tezkiretü's-şu'arâ'sında Hazret-i Konevî lakabıyla ilk sırada yer verdiği Mevlânâ'yı Anadolu şairlerinin önderi ve öncüsü gibi sıfatlarla anmış olması ve Anadolu şiirindeki mana ve mazmunlar hakkında verdiği bilgiler, bu durumun açık teyididir⁸. Tebrizli Sâib'in

Sâib! Mevlânâ'nın şiiriyle kendimi kaybettim. Bu ruhânî kadehin başka bir şarabı var.

derken hissettiğini geçmişte paylaşmayan şair, acaba, olmuş mudur, özellikle de Anadolu'da? Doğuda şiirde üslup değişikliklerine rağmen Mevlânâ, hemen daima ilgi odağı olmayı sürdürmüştür. Anadolu'daki edebî birikimde saklı veya açık hâlde Mevlânâ ve öncesi şiir zevki ve anlayışı bulunmaktadır. Farsça ve Türkçe şiirler vasıtasıyla Horasan ve Türkistan kaynağına ulaşan geleneğı, XIV. asır itibariyle Anadolu'da birbirine karşıt sınıflara ayırmak ve kimi şairleri birbiriyle ilgisiz görmek tarihî ve edebî bilgilere aykırıdır.

Bu aşamada örneklerin öne çıkması lüzumludur. Klâsik Türk edebiyatında farklı şiir dünyasına sahip oldukları, yani maddî zevk ve eğlence üzerine şiir söyledikleri tasavvur edilen şairler topluluğunun öncüsü Ahmet Paşa, Bâkî ve Yahyâ'nın bazı beyitlerine göz gezdirelim. Önce doğrudan

⁸ Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin), Hazırlayan Rıdvan Canım, Ankara, 2000, s. 110, 81.

Mevlânâ'nın ve onunla özdeşleşmiş lafız ve mazmunların bulunduğu birkaç beyte bakalım;

Bâkî, aşk meydanında Hazret-i Mevlânâ'yı ve Mevlevîleri görmekte-
dir:

Arsa-i aşkda gör Hazret-i Mevlânâ'yı

Turmayup dahi döner üstine yoldaşları⁹

Ahmed Paşa ve Yahyâ'nın dilinde ney ve neyistan;

İnledürdi gökleri feryâdı gönlüm nâyınun

Ne neyistândan kesildüğün eger ifşâ kulsam¹⁰

Ney gibi bir âşık-ı demsâz buldum kendüme

Sırr-ı aşkı söylerüm hem-râz buldum kendüme¹¹

Sarîr-i bâb-ı cennetdür nevâ-yı nây uşşâka

Semâ itsün sadâ-yı feth irişdi cân-ı müştâka¹²

(Neyin ahengi, aşıklar için cennet kapısının sesidir. İsteklinin canı-
na, açılma sesi erişti, sema etsin.)

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde ve diğer eserlerinde etkileyici bir şekilde
sunduğu ayrılık derdi ve üzüntüsünü anlatan ifadelerinden birkaçını, andığı-
mız şairlerin dizeleriyle buluşturup değerlendirelim;

Mevlânâ *Mesnevî*'de şöyle demektedir:

نالم و ترسم که او باور کند

وز کرم آن چور را کمتر کند

عاشقم بر قهر و بر لطفش به جد

بوالعجب من عاشق این هر دو ضد

*Yakarıp ağlıyorum, ama inanır ve cömertliğinden bu eziyeti azaltır
diye korkuyorum.*

*Onun kahır ve lütfunu cidden aşığım, Çok şaşılacak şey ben bu iki zıdda a-
şığım.¹³*

⁹ Bâkî Dîvânı, Hazırlayan Sabahattin Küçük, Ankara, 1994, s. 399.

¹⁰ Ahmed Paşa Divanı, Hazırlayan Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1966, s. 263.

¹¹ Şeyhülislâm Yahyâ Divanı, Hazırlayan Hasan Kavruk, Ankara, 2001, s. 346.

¹² Şeyhülislâm Yahyâ Divanı,

Külliyyât-ı Şems'ten bir rubai:

بیمارم و غم در امتحانم دارد
اما غم او تر و جوانم دارد
این طرفه نگر که هرچه در رنجوری
بیرون ز غمش خورم زیانم دارد

Hastayım, onun gamı beni imtihan ediyor. Ama onun gamı beni canlı ve genç tutuyor.

Şu şaşılacak işe bak, hastalıkta onun gamının dışında ne yersem, bana zarar veriyor.¹⁴

Yine Külliyyât-ı Şems'ten bir beyit:

جانم ز جفا خرم و خندان باشد
زیرا ز جفا بوی وفای تو رسد

Canım, cefayla mutlu ve neşelidir. Çünkü cefadan senin vefanın kokusu ulaşmaktadır.¹⁵

Şu beyitler ise, Ahmet Paşa ve Bâkî'ye aittir:

Cevr ü cefâsı cânuma lütf u vefâ yiter

Derd ü belâsı gönüme zevk ü safâ yiter¹⁶

Âşıklara çün derd ü belâ zevk ü safâdur

Yâ zevk ü safâ derdine düşmek ne belâdur¹⁷

Yârdan cevır ü cefâ lutf u kerem gibi gelür

Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür¹⁸

Aşk etrafında âşık, maşuk, sâkî ve bâde gibi özel anlamlar kazanmış kelime ve mazmunlarla özellikle aynı coğrafyada kaleme alınan şiirleri ve bu şairleri Mevlânâ'yla ilgisi yokmuşçasına değerlendirmek, kanaatimce, mümkün değildir. Gönülde ve hayalde oluşturulan bir dünyada hissedilen huzura ve neşeye dair örneklerle yer verelim:

¹³ Jalâlu'ddîn Rûmî, The Mathnawî, nşr. R. A. Nicholson, I-VII, London, 1925-1940, I/92 (Beyit 1569-1570).

¹⁴ Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî, Tahran, 1345 hş. (Emîr-i Kebîr Yayınları), s. 1365.

¹⁵ Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî, s. 1370.

¹⁶ Ahmed Paşa Divanı, s. 192.

¹⁷ Bâkî Dîvânı, s. 165.

¹⁸ Bâkî Dîvânı, s. 192.

بیا که مجلس عشقت و صحبت ساقی
بنوش باده باقی به دولت ساقی

Gel; aşk meclisidir ve sâkî sohbeti. Bâkî kalan şarabı iç, sâkî devletinde.¹⁹

Ve bir rubaisi:

شب رفت و هنوز ما به خمار خودیم
هم مجلس و هم ببل و گلزار خودیم
هم عاشق و هم بیدل و دلدar خودیم
در دولت تو همیشه سرکار خودیم

Gece gitti ve henüz kendimizin mahmuruyuz. Kendi bahçemizin hem meclisi, hem bülbulüyüz

*Kendimizin hem aşığı, hem şeydası ve hem sevgilisiyiz. Senin devletinde da-ima kendimizin işindeyiz.*²⁰

Sadece Bâkî, Rûhî ve Nefî'den birer örnek:

Bâkiyâ işrettedür aşkıyla yârun kâinât

*Nukl encüm mey şafak sâkî felek sâgar hilâl*²¹

(Bâkî! Kâinat, sevgilinin aşkıyla eğlencededir. Yıldızlar, çerez; şafak, mey; felek, sâkî; hilal, kadehtir.)

Peymâne-i hurşîd ile her subh ederiz ays

*Îsâ ile peymânekeş-i bezm-i sabûhuz*²²

(Her sabah güneş kadehiyle eğlence yaparız. İsa ile sabah bezminde kadeh arkadaşımız.)

Etse Nefî nola ger gönlüyle dâim bezm-i hâs

*Hem kadeh hem bâde hem şûh sâkidir gönül*²³

(Nefî, gönlüyle sürekli olarak özel eğlence meclisi kursa ne olur? Gönül hem kadehtir, hem şarap, hem de şuh bir sâki.)

¹⁹ Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî, s.1216

²⁰ Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî, s. 1426.

²¹ Bâkî Dîvânı, s. 281.

²² Tercî-i bend-i Rûhî ile Sâmi'nin ve Ziyâ Paşa'nın Nazîreleri, İstanbul, 1304 (Kitâbhâne-i Ebu'z-Ziyâ), s. 17.

²³ Nefî Divanı, Hazırlayan Metin Akkuş, Ankara, 1993, s. 316.

Ana teması, insan hayatını anlamaya ve dünya durdukça kafa yorulacak varlık problemini çözümlemeye odaklaşan klâsik şiir anlayışının gözdesi Mevlânâ ile Bâkî'nin birer beytiyle örneklere son verelim:

Mevlânâ der ki

باغ و گل و بلبل و سماع و شاهد
این جمله بهانه و همه مقصود اوست

*Bahçe, gül, bülbül, sema ve güzel; bütün bunlar bahanedir, bütün amaç O'dur.*²⁴

Bâkî der ki

*Kelâm-ı aşk ey Bâkî serâser sır-ı vahdetdür
Murâd-ı cümleñün birdür bütün dünyayı söyletseñ*²⁵

(Ey Bâkî! Aşk sözü, baştanbaşa vahdet/birlik sırrıdır. Bütün dünyayı söyletseñ, herkesin/her şeyin arzusu birdir.)

Mevlânâ'nın eserlerinde yer alan mazmunların yanı sıra çok sayıda kelime ve tabiri, dil farklılığına rağmen Ahmed Paşa, Bâkî, Nefî ve diğer şairlerimizin eserlerinde bulmak, verilen birkaç örnekte olduğu gibi, mümkündür. Kısaca, Ahmet Paşa, Bâkî, Rûhî, Yahyâ ve Nefî gibi şairlerimizin, şairlik hissiyatı ve edebî gelenek açısından Mevlânâ'dan çok farklı zeminlerde görülmesi yerinde değildir. Dil farklılığı bulunsa dahi, işaret edilen şiir geleneğini ve Mevlânâ'yı Anadolu şairleriyle buluşturmak gerekmektedir. Merhum Erol Güngör'ün; "Gerçekten, Türk edebiyatında Yûnus'tan daha büyük bir şair gösterilemez. Farsça yazmış olmakla birlikte Mevlânâ da yine en büyük şairler arasındadır" şeklindeki hükmü galiba edebiyat tarihinin dar çerçevesi aşıldığında söylenebilmiştir²⁶.

Sonuç olarak, geçmişte Farsça yazılmış önemli sayıdaki edebî eserin Türklerin siyasî iktidarlarının himayesinde, kendi coğrafyalarında, kendi inanç ve özelliklerine uygun şekilde yazılması, bunların sahibi birçok şairin Türk asıllı olması ve bu şiir geleneğinin Mevlânâ diliyle Anadolu'da güçlü bir şekilde Türkçe ve Farsça olarak ifade imkanı bulması, Mevlânâ'yı doğrudan ve hiçbir sınırlama bulunmaksızın Türk edebiyatının önemli bir şahsiyeti yapmaktadır. Bu nedenle Anadolu'daki şiirin tarihi ve anlam dünyası, Mevlânâ ile bütünleştirilmelidir. Diğer bir ifadeyle Mevlânâ ve eserleri, bu yönde bizi gerçek izlere ulaştıran temel kaynak olarak görülmelidir.

²⁴ Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî, s. 1333.

²⁵ Bâkî Dîvânı, s. 263.

²⁶ Erol Güngör, İslâm Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul, 1993, s. 197.

XIX. YÜZYILDA KONYALI MEVLEVÎ ŞAİRLER

Doç.Dr. Emine YENİTERZİ

Büyük Türk mütefekkeri, mutasavvıfı ve şairi Mevlânâ'nın düşünceleri bir yandan eserleri, diğer yandan oğlu Sultan Veled tarafından kurulan ve zamanla disiplinli bir sistem hâline gelen Mevlevîlik ile yaşatılmış; Mevlevî dergâhları yalnızca tarikat ve tasavvuf anlayışını yayan merkezler olarak kalmamış, asırlarca birer akademi gibi faaliyet göstererek başta edebiyat ve musiki olmak üzere; hat, tezhip, ebru, katı, nakş, minyatür ve cilt gibi geleneksel Türk İslâm sanatlarının gelişmesinde önemli rol oynamış; Mevlevîlik Türk kültür ve sanatına her alanda hizmet eden büyük sanatkârların yetişmesine vesile olmuştur.

Mevlânâ'nın eserleri Anadolu'da Türk edebiyatının kurulmasında ve gelişmesinde yüzyıllar süren bir etkiye sahipken, Mevlevîlik kültürü de özellikle edebiyatta büyük bir tesire sahiptir. Şeyh Gâlib, Esrar Dede, Nefî, Neşâtî, Cevrî, Ahmed Fasîh Dede, Mezâkî, Adnî Receb Dede, Nesîb Dede, Nâfiz Dede, Yenişehirli Avnî Bey, Şeref Hanım, Leyla Hanım, Ahmet Remzi Akyürek gibi Türk şiirinin büyük şöhrete sahip şairleri Mevlevîlik halkasına dahil olarak Mevlânâ'dan ve Mevlevîlik kültüründen feyz almışlardır. Bu halka içinde yer almayan birçok şairde de Mevlânâ sevgisini ve tesirini görmek mümkündür.

Sayısı yüzleri aşan Mevlevî şairler, divan şiirinin en önemli kaynakları olan şuara tezkirelerinde tanıtılırken; yalnızca Mevlevî şairleri ele alan biyografik eserler de kaleme alınmıştır. Bunların başında Esrâr Dede'nin Tezkire-i

Şuarâ-yı Mevleviyye (1211/1796) adlı eseri 211 şair hakkında bilgi veren ve Mevlevî şairleri tespit açısından en önemli kaynaktır. (Esrar Dede 2000) Diğer tezkireler arasında Ali Enver'in Esrâr Dede Tezkiresi'nin özeti mahiyetindeki Semâ'-hâne-i Edeb adlı eseri ve nüshaları bilinmeyen ancak kaynaklarda adları geçen İhsan Mahvî'nin Mevlevî Şairleri ve Seyyid Sâlih Ahmed Dede'nin Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye adlı eserleri sayılabilir. (Levend 1973:351-352) Ayrıca Mevlevî şairler, Mevlevîlik hakkında kaleme alınan birçok eserde de tanıtılmıştır. Bunların da en önemlisi Esrar Dede'nin de kaynak olarak kullanıldığı Sâkib Mustafa Dede (ö.1148/1735)'nin Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân adlı; Mevlânâ soyundan gelen çelebileri, Mevlevî şeyhlerini ve dervişlerini tanıtan üç ciltlik eseridir. (Sâkib 1283) Bunlar dışında muhtelif eserlerde Mevlevî şairlerin biyografilerine yer verilmiştir. (Esrar Dede 2000:CLXVII-CLXIX)

Elimizdeki Mevlevî şairlere ait biyografik eserler on sekizinci yüzyıl sonuna kadar gelmektedir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Cumhuriyetin ila-nında hayatta olan şairler de göz önüne alınınca bir buçuk asır boyunca Mevlevî şairler hakkında kaleme alınmış müstakil biyografilerin eksikliği göze çarpmaktadır. Bu yüzden öncelikle "Pîr Dergâhı" ve Mevlevîlik âleminin manevî başkenti olarak asırlarca büyük önem ve değere sahip Konya'da on dokuzuncu yüzyıl Mevlevî şairlerini araştırdık. Bu dönemde yaşayan yirmi iki Mevlevî şair ve âşığın adını tespit edebildik. Bu şairlerden onu divan şairi, on ikisi de tekke ve saz şairidir. Divan şairi sınıfına dahil edebileceğimiz şairler: Ahrârî, Burhan Efendi, Celâleddin Çelebi, Hasîb Dede, Saîd Hemdem Çelebi, Hüseyin Nesîb Efendi, Mahbûb Efendi, Râsih, Süleyman Şemsî ve Veled Çelebi'dir. Âşıklar ise Mehmed, Mehmed Feyzî, Ömer, Seyyid, Şem'î, Şevkî, Demirci Ahmed, Hikmetî, Kâşif, Safderî, Seyyid Figânî ve İsmilli Tâhirî'dir.

Bu şairlerden ikisi; Ahrârî ve Hüseyin Nesîb Efendi Karaman'da; diğerleri Konya'da dünyada gelmişlerdir. Esrâr Dede Tezkiresi'nde doğum yerleri belirtilen yüz yirmi iki şairden on biri Konya, biri Akşehir ve üçü Karamanlı olmak üzere Konyalı on beş şairden söz edilir. Divan şiirinin gücünü kaybettiği on dokuzuncu yüzyılda bizim on şair tespit etmemiz, daha uzun bir dönemi kapsayan Esrâr Dede Tezkiresi'ne Konyalı şairlerden bir kısmının alınmamış olabileceğini, çok kısa sürede tamamlanan Tezkire'de bazı eksiklerin olma ihtimalini düşündürmektedir. Ayrıca şuarâ tezkirelerinde tekke ve saz şairlerine yer verilmediği de unutulmamalıdır.

On dokuzuncu yüzyıl Mevlevî şairlerinin tarikat içindeki konumları gözden geçirilince Saîd Hemdem Çelebi, oğlu Celâleddin Çelebi ve Veled Çelebi Mevlânâ soyundan gelen ve meşihat makamına geçen çelebi ve şairler ola-

rak karşımıza çıkar. Hüseyin Nesîb Efendi ve Seyyid Mustafa Râsih, Saîd Hemdem Çelebi'nin damadı olarak aileye dahil olmuşlardır. Hasîb Dede, Sertarik Hasan Emir Dede'nin oğludur ve bir süre Konya Mevlevîhânesinde neyzen başı görevinde bulunmuştur. Süleyman Şemsî Dede ise önce Aydın Güzelhisar'daki Horasânî Ali Dede Dergâhında, sonra da Hanya Mevlevîhânesinde şeyhlik yapmıştır. Diğerleri müntesip olan bu şairlerden Mahbûb Efendinin intisabı konusunda yalnızca bir kaynakta rivayet şeklinde bilgi mevcuttur.

Bu şairler meslekleri açısından incelenince eğitim düzeylerinin daha düşük olduğu tahmin edilen âşıklardan üç çiftçi, iki kâtip, bir imam, bir kereste tüccarı, bir kasap, bir kol uşağı ve bir attar görüyoruz. İsmilli Tâhirî'nin de mesleği belirtilmemiştir. Divan şairlerinin meslekleri gözden geçirilince; Ahrârî hattat, Hüseyin Nesîb Efendi kaymakam ve hattat, Seyyid Mustafa Râsih kaymakam, Hasîb Çelebi ressam, hekim, neyzen olarak şiir, musiki ve resim gibi güzel sanatlarda mahir bir sanatkâr, Mahbûb Efendi çeşitli devlet memuriyetlerinde görev almış hattat, nakkaş ve musikişinas bir sanatçı, Saîd Hemdem Çelebi, Celâleddin Çelebi ve Süleyman Şemsî Dede meşihat makamı sahibidir. Burhan Efendi'nin mesleği kendisinden bahseden tek kaynak olan Konya Halkiyyat ve Harsiyyatı'nda belirtilmemiştir. 1867-1953 yılları arasında hayatta olan Veled Çelebi, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreği ile yirminci yüzyılın ilk yarısını idrak etmiş; seksen altı yıllık ömrünü postnişinlik, milletvekilliği, yazarlık, öğretmenlik, TDK üyeliği gibi çeşitli görevlerle dolu dolu yaşamış; ilmî, fikrî ve edebî alanlarda çok sayıda eseriyle müstesna bir şahsiyettir.

Tespit edebildiğimiz şairlerin kısa biyografileri aşağıda belirtilmiştir.

1. Ahrârî

On dokuzuncu yüzyıl ortalarından ve yirminci yüzyılın başlarına kadar hayatta olan Karamanlı bir şairdir. Müretteb dîvanı olan Ahrârî'nin tarihleri Karaman'da birçok kitabede yazılıdır. Fenârî Mahallesi'ndeki çeşmenin tami-rine ait kıt'ası 1316/1900-1 tarihini verir. Şiirlerinden bir kısmı tasavvufî olan şairin Mevlevîliğe intisabını aşağıdaki beytinden anlıyoruz:

Ahrârîyim ol Hakka tehâlûk edegeldim

Pîr bendesiyim başka izâfet neme lâzım (Gülcan 1989: 193-195)

2. Âşık Mehmed

Âşık Mehmed, 1251/1836'da Konya'nın Ulurmak Mahallesi'nde doğmuştur. Rençberlikle geçimini sağlayan âşık, şiirlerinde Deli Mehmed mahlâ-

sını kullanmıştır. 1310/1894-5'te vefat etmiştir. (Gazimihâl 1945a:6; Gazimihâl 1947: 48)

3. Âşık Mehmed Feyzî

1280/1864-1345/1929 yılları arasında yaşamış, kereste tüccarlığıyla iştigal eden bir âşıktır. (Gazimihâl 1946:4; Gazimihâl 1947: 55)

4. Âşık Ömer

1255/1840-1325/1910 yılları arasında yaşamıştır. Çiftçilikle geçimini sağlayan bir halk şairidir. (Gazimihâl 1945b: 3; Gazimihâl 1947: 50)

5. Âşık Seyyid

1255/1840-1325/1910 yılları arasında yaşamış, kitabetle uğraşan bir şairdir. (Gazimihâl 1945b: 3; Gazimihâl 1947: 50)

6. Âşık Şem'i

Asıl adı Ahmed olan Şem'i, 1198/1783'te Konya'da doğmuştur. Bir süre baba mesleği olan helvacılığa devam eden Şem'i, sazı ve sözüyle şöhet kazanmış, Konya'da birçok âşığa ustalık etmiş, birkaç kere İstanbul'a gitmiştir. Okur yazar olmamasına rağmen eski kültürümüze vakıftır. Hece vezniyle yazdığı destanları dikkat çekici olan âşığın aruzla yazdığı şiirleri ihtiva eden divanı defalarca yayımlanmıştır. 1255/1840'ta vefat etmiştir. ([Ergun-Uğur] 1926: 53-58; Halıcı 1982: III-XIII; Sakaoğlu 1989: 191)

7. Âşık Şevkî

1255/1840'ta Konya'da Şems Mahallesi'nde doğmuştur. Kâtiplikle hayatını kazanan bir şairdir. 1325/1909'da vefat etmiştir. (Gazimihâl 1945b:3; Gazimihâl 1947: 50)

8. Burhan Efendi

1230/1815'te dünyaya gelmiştir. Konya'da Burhan-zâdeler namıyla meşhur köklü bir ailedendir. Eğlence meclislerinden, latifeden hoşlanan nüktedan bir şairdir. Nasreddin Hoca'nın fıkralarını şerh ettiği bir eseri kaleme alan şairin çok sayıda şiiri olduğu söylenmektedir. 1313/1897-8'de vefat etmiştir. ([Ergun-Uğur] 1926: 339; Türkmen 1999)

9. Celâleddin Efendi

Mehmed Saîd Hemdem Çelebinin en büyük oğludur. Babası, Mısırlı İbrâhîm Paşanın orduyla Konya'ya gelmesi üzerine Afyon yoluyla İstanbul'a kaçınca; Celâleddin Çelebi İbrâhîm Paşa tarafından Konya Mevlevîhânesi

şeyhliğine tayin edilmiştir. Bir yıl sonra Konya'ya gelen Saîd Hemdem Çelebi görevine iade edilmiş ve bu olay yüzünden oğluna kırılmıştır. Babasının vefatıyla şeyhlik görevi tekrar teklif edilince; "Pederimi hayatında muğber ettim. Öldükten sonra da edemem." diyerek görevi reddeden Celâleddin Çelebi 1287/1871-2'de vefat etmiştir. Celâlî mahlâsıyla ve aruz vezniyle şiirleri vardır. ([Ergun-Uğur] 1926: 15)

10. Demirci Ahmed

1280/1864'te Konya'da doğmuş, 1340/1924'te yine Konya'da vefat etmiş bir âşıktır. Mesleği kasaplıktır. (Gazimihâl 1946: 3)

11. Hasîb Dede

Neyzen Hasîb Dede, musikişinas Mevlevî şairlerdendir. Sertarik Hasan Emir Dedenin oğludur. 1800-1870 yılları arasında yaşamıştır. Medrese tahsilinden sonra, 1829'da Konya Mevlevîhânesinde neyzen başı görevine getirilmiş, bir süre Mısır'da İbrahim Paşanın sarayında misafir olmuş, oradayken hekimliğe merak salmış ve tababet konusunda hüner kazanmıştır. Aynı zamanda resimle de uğraşan ince ruhlu, sanatkâr bir şairdir. "Tâbût-ı Ali" adlı tablosundaki şiirin ilk dörtlüğü şöyledir:

Ey gönül var tâ elinde câm-ı Cem

Bûd u nâ-bâd-ı cihâna etme hem

Hâtıra hiç gelmesin bi'llâh gam

Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem

(Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1981: 4, 136)

12. Hemdem Çelebi

Adı Mehmed Saîd'dir. 1222/1807'de Konya'da doğmuştur. Babası El-hâc Mehmed Emîn Çelebi Efendi, ölümünden üç gün önce 1230/1815'te meşihatı henüz sekiz yaşında olan Hemdem Çelebiye devretmiştir. Çelebi on iki yaşına kadar kendisine vekil ve mürebbi tayin edilen Hasan Emîr Dede'den tarikat âdâbını öğrenmiş, daha sonra da Seyyid Süleyman Tûrâbî irşat yolundaki rehberi olmuştur. Bu süre zarfında her ikisinden de Mesnevî dersleri almış, ayrıca Hindistan'dan Anadolu'ya gelen Hoca Vecdî Efendiden de Farsça dersleri almıştır. Hemdem Çelebi, Mısırlı İbrahim Paşa ordusuyla Konya'ya geldiği zaman İstanbul'a gitmiş, Sultan Abdülmecid'in iltifat ve ihsanlarına mazhar olmuş, Mısır ordusunun çekilmesinden sonra Konya'ya dönmüştür.

Sultanın daveti üzerine oğullarıyla birlikte tekrar İstanbul'a giden Hemdem Çelebi 1275/1859'da Konya'da vefat etmiş, Mevlevîhânenin haziyesine defnedilmiştir. Kırk beş yıl Konya Dergâhında şeyhlik eden Hemdem Çelebinin çok sayıda Türkçe ve Farsça şiiri vardır. Fatin ve Sadeddin Nüzhet ilim ve irfanından övgüyle söz ederler. (Fatin 1271:453-455; [Ergun-Uğur] 1926: 143-147; Tuman 1949: II/1206; İnal 1970: IV/628-630; Gölpınarlı 1983: 174-176)

13. Hikmetî

Diğilli Mehmet Çavuş namıyla şöhret kazanan Hikmetî, 1235/1820'de (Gazimihâl 1947: 48)¹ Konya'nın Uluirmak Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Okur yazar olmayan âşıklardandır. İrticalen şiir söylemekte, muamma söylemek ve halletmekte ustalık kazanmıştır. Gençliğinde güzel saz çalan Hikmetî özellikle saz şairlerinin şiirlerine nazire söylemekten hoşlanırdı. Mevlevîliğe intisap eden Hikmetî'nin sanatı kol uşaklığıdır. 1315/1899 yılında vefat etmiştir. ([Ergun-Uğur] 1926: 21-22; Kendi 1945:12, 19; Gazimihâl 1945a:6)

14. Hüseyin Nesîb Efendi

Karamanlıdır. *Tarîkat-ı Muhammediyye* şarihi Hâdimî Efendinin torunlarından Karaman Müftüsü Hasîb Efendinin oğludur. 1234/1818'de Karaman'da doğmuştur. İyi bir tahsil yapmış, hâcelik rütbesini kazanmış ve 1255/1840'ta Karaman Kazası Müdürlüğüne tayin edilmiştir. 1265/1849-50'de Konya Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Saîd Çelebinin kızı Aliye Hanım ile evlenmiş, Konya'ya yerleşmiştir. Sâlise rütbesini kazandıktan sonra Konya Vilayeti İdare Meclisi üyeliğine getirilmiş; bilahare Adana'nın Karaisalı Sancağı, Niğde, Isparta, Alanya ve Burdur Sancağı kaymakamlıklarında bulunmuştur. 1292/1876-7'de Yozgat Mutasarrıflığına atanmış, üç yıl bu görevde kaldıktan sonra Konya'ya dönmüştür. 1314/1896'da vefat eden² Hüseyin Nesîb, şiir ve hatıralarını iki defter hâlinde kaleme almıştır. Yayımlanmayan bu defterlerden biri oğlu Necîb Beyde, iki yüz sayfalık diğer defter de oğlu Kemal Şeber Beydedir. Saîd Çelebinin kızıyla evliliği münasebetiyle Mevlevîliğe intisap eden şair, Nesîb mahlâsını kullanmıştır. Fevkalâde Arapça ve Farsça bilen âlim bir şahsiyet, usta bir şair, iyi bir hattattır. Şiirleri Muallim Naci tarafından takdir görmüştür. (Fatin 1271: 405; Mehmed Süreyyâ 1311: IV/552; [Ergun-Uğur] 1926: 26-27; Tuman 1949: II/1052; Gülcan 1989: 202-205)

¹ Hikmetî'den söz eden diğer kaynaklar doğum tarihini 1251/1836 olarak verirler.

² Gülcan, vefatı için 1312/1893 tarihini verir.

15. Kâşif

Asıl adı Mehmet'tir. İmamlıkla geçinen bir âşıktır. 1290/1874-1345/1929 yılları arasında yaşamıştır. (Gazimihâl 1946: 4; Gazimihâl 1947: 55)

16. Mahbûb Efendi

Mevlevî olduğu rivayet edilen (Gazimihâl 1946a: 4) Mahbûb Efendi; hattat ve şair Ahmed Hamdî Kadî-zâde'nin torunlarından. Babası Mustafa Rüştü Efendi de hattattır. 1259/1843-4'te Konya'da dünyaya gelmiş, Sıbyan Mektebinde Kur'an'ı hatmettikten sonra, on beş yıl Karatay Medresesinde ilim tahsil etmiş, bilhassa kıraat ilminde uzmanlaşmıştır. Ailesinden gelen hattatlık kabiliyetine, hakkâklık becerisini de ilâve etmiş; bu iki sanatta devrinin en iyi ustalarından biri olmuştur. Mektubî Kalemî kâtipliği ve mümeyyizliği, Konya Matbaası müdür ve muharrirliği, Konya ve Bozkır a'sâr memurlukları gibi görevlerde bulunmuş, daha sonra hattatlık, nakkaşlık ve hakkâklık ile uğraşmıştır. Her tür yazıyı yazmakla birlikte özellikle celî sülûste büyük maharet sahibidir. Konya'da Aziziye, Şerefeddin, Sultan Selim, Dursunoğlu, Kışla ve Kapı Camilerinde nefis yazıları vardır. Isparta camilerinde de bazı yazıları olan Mahbûb Efendinin kazdığı mühürler nadir ve kıymetli işlerden sayılır, büyük rağbet görürdü. Kırk yaşlarına doğru kanun çalmağa heves etmiş, başarılı da olmuştur. Aruz ve heceyle yazılmış şiirleri bir dîvançe teşkil edecek sayıda, ancak bunların çok az kısmı kaydedilmiştir. Çok yönlü bir sanatçı olan Mahbûb Efendi, otuz beş yaşlarında iken eğlence hayatına müptelâ olmuş, elli altı yaşında iken 10 Mart 1315/1900 tarihinde vefat etmiştir. Şems-i Tebrîzî Türbesinin haziresinde medfundur. ([Ergun-Uğur] 1926: 100-104; Evren 1937: 25; Gazimihâl 1946a: 4; Özönder 1994: 93-101)

17. Safderî

Âşık Rızâ'nın kardeşi olan Safderî'nin asıl adı Sâlih'tir. Şiirlerinin büyük bir bölümü tasavvufî mahiyettir. Konya'da attarlıkla iştigal eden ve Mevlevî olduğu söylenen Safderî, 1265/1849-50'de doğmuş, 1330/1914-5'te ölmüştür. Üçler Mezarlığında medfundur. ([Ergun-Uğur] 1926: 60; Gazimihâl 1945b:4; Gazimihâl 1947: 51)

18. Seyyid Figânî

Konya'da Mahkemeönü civarında 1300/1884'te dünyaya gelmiştir. Rençberlikle geçinen bir âşıktır. 1345/1929'da vefat etmiştir. (Gazimihâl 1946: 4; Gazimihâl 1947: 55)

19. Seyyid Mustafa Râsih

Seyyid Mustafa Râsih, *Tarikat-i Muhammediyye*'yi şerh eden Mehmed Efendinin torunudur. Babası Hâdim Müftüsü Ahmed Efendidir. 1238/1823'te Konya'da dünyaya gelen Râsih, Konya Müftüsü Abdülehad Efendiden ilim tahsil etmiş, Mevlevî şeyhi Saîd Çelebiye damat olmuş, hâcelik rütbesi kazanmış ve Tarsus Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Sultan Abdülaziz zamanında (1861-1876) vefat eden Râsih, Mevlevî şairlerdendir. Dîvan teşkil edecek kadar çok sayıda şiiri varsa da, bunlar toplanmamıştır. (Fatin 1271: 107-108; Mehmed Süreyyâ 1311: II/348-349; Tuman 1949: I/307; Şemsettin Sâmî 1996: 3/2243)

20. Süleyman Şemsî

Asıl adı Süleyman, babasının adı Âşık Osman'dır. 1244/1828 yılının Ramazan ayında Konya'da doğdu. Çocukluğunda yaz aylarında babasının koyunlarına bakan, kışın da okula giden Şemsî; 1259/1843'te Şems-i Tebrîzî Dergâhına intisap etmiştir. Burada süpürgecilik vazifesiyle meşgul olan Şemsî'yi, Türbedar Kaygusuz Abdâl yeniden okula gönderdi. Dört yıl boyunca dinî ilimler tahsil etti, bir süre de mürşidi Mehmed Sûdî Dedenin hizmetinde bulundu. Hilafetnamesini aldıktan sonra mürşidinin arzusuyla gittiği Afyon'da dört yıl daha ilim tahsil etti. Bursa ve İstanbul'da bulunan Şemsî, 1272/1856'da Konya'ya döndü. Dergâhta Mesnevî dersleri veren Şemsî, 1287/1871'de Aydın Güzelhisar'daki Horasânî Ali Dede Dergâhına şeyhlik görevine tayin edildi. 1289/1873'te ailesiyle Girit'e gitti ve Hanya'daki Mevlevîhaneyi yaptırdı. Hanya Mevlevîhânesinin şeyhi iken 1303/1887 tarihinde vefat etti. Mürşidi tarafından kendisine Sem'î, Nûrî, Şemsî ve Abdâl gibi mahlâslar verilen şair Kara Abdâl Şemsî'nin *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ Hubbi'l-Haydarî* adlı 23 sayfadan oluşan 340 beyitlik Farsça mesnevîsi ve 49 sayfadan oluşan yaklaşık 700 beyitlik *Divançe*'si 1305'te İstanbul'da tek kitap hâlinde yayımlandı. Şiirleri tasavvufî mahiyettedir. (İnal 1970: X/1768-1769; Sevgi 1996: 62-73)

21. Tâhirî

1277/1861'de Konya'da dünyaya gelmiş, İsmilli Tâhirî adıyla meşhur bir âşıktır. 1342/1926'da Konya'da vefat etmiştir. (Gazimihâl 1946: 4; Gazimihâl 1947: 54)

22. Veled Çelebi (İzbudak)

Mevlânâ soyundan gelen ve son postnişinlerden olan Veled Çelebi, Mustafa Necîb Efendinin oğludur. 16 Temmuz 1867'de Konya'da dünyaya gelmiş, Rüştiyeden sonra Sultan Veled Medresesinde tahsil görmüş, Kon-

ya'daki hocalardan özel dersler almış, Arapça ve Farsça öğrenmiş ve tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gitmiştir. Bir müddet de Şam'da ve Hicaz'da bulunarak oradaki âlimlerden de istifade eden Veled Çelebi, İstanbul'da kaldığı süre boyunca devrin birçok âlim ve edibiyle tanışıp görüşme imkânına sahip olmuş, Konya'da başlayan yazı hayatını İstanbul'daki çeşitli dergilerde devam ettirmiş, *Türk Lugati* adlı eserinin telifine burada başlamıştır. Meşrutiyetin ilk yıllarında Konya Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin edilen Çelebi, I. Dünya Savaşı'nda Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı'nın başında dördüncü orduya katılmış ve üç yıl Şam'da kalmıştır. Savaş sonunda yeniden Konya'ya dönmüş, 1919'da postnişinlik görevinden alınmış, Devlet Şurası üyeliğine seçilmiş, 1925'te yeniden postnişinliğe atanmışsa da aynı yıl tekke ve zaviyelerin kapanmasıyla bu görevi sona ermiştir. 1923-1943 yılları arasında Kastamonu ve Yozgat milletvekilliği görevlerinde bulunmuş, Türk Dil Kurumundaki çalışmaları ise hayatının sonuna kadar devam etmiştir. 4 Mayıs 1953'te hayata gözlerini kapayan Veled Çelebi; Türk dili ve edebiyatı, Mevlevîlik ve farklı alanlarda bir kısmı yayımlanmış birçok eser bırakmıştır. Arapça Gramer, Atalar Sözü, Aynü'l-Hayât, Bedâ'i'ü'l-Efkâr, Birbirimizi Kırmayalım, Çocuklara Mahsus Letâif-i Hoca Nasreddin, Darülfünun Dersleri, Dîvân-ı Kebîr'den Seçme Gazeller, Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled, El-İdrak Hâşiyesi, Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercemesi, Hayr'ü'l-Kelâm (Vasiyetnâme-i Şerife Şerhi), Türk Diline Medhal, Kur'an-ı Kerim Elifbâsı, Leylâ ile Mecnun, Orhun Abideleri ve Mesnevî (6 cilt-çeviri) sayısı otuz beşe ulaşan eserlerinden bir kısmıdır. Hayatını Türk diline ve Türk kültürüne adayan bu mümtaz ilim adamı ve edibin şiirleri de bir dîvan teşkil edecek kadar çoktur. ([Ergun-Uğur] 1926: 139-143; İnal 1970: XI/1934-1939; Kayaoğlu 1993: 51-60; Korucuoğlu 1994; Akar 1999)

Sonuç:

Selçukluların başkenti, Osmanlılar döneminde de siyasî önemini koruyan büyük bir merkez olan Konya; asırlar boyunca ilim, fikir, sanat ve edebiyatta seçkin bir kültürel ortama sahip olmuştur. On dokuzuncu yüzyıl ise birçok gazete ve derginin matbuat hayatında yer almasıyla edebî zenginliğin gelişmesi ve tespiti açısından farklı bir önem taşır. Bu asırda yüzün üzerinde şair ve âşık mevcuttur. (Yeniterzi 2001: 78) Bunlardan bir kısmının tasavvufi muhtevada şiirleri olmakla birlikte, kaynaklarda meşrepleri belirtilmemiştir. Ancak toplam sayının yirmi ikisini, bir başka deyişle beşte birini Mevlevî şahsiyetler oluşturur. Aynı zaman diliminde Konyalı şair ve âşıklardan on altısı diğer tarikatlerin müntesibidir. (Nazenin 10, Nakşebendî 4, Bektaşî 1, Uşşâkî 1) Bu sayılar geçmişte kültür, sanat ve eğitim ocakları olarak hizmet veren dergahların fonksiyonunu belirtirken, Mevlevîliğin en eski ve büyük merkezi olan

Konya'da Mevlevîliğin edebî ortama katkısı açısından da anlamlıdır. Yeni çalışmalarla bu isimlere ilavelerin olması da mümkündür.

Kaynaklar:

- AKAR, Metin (1999), **Veled Çelebi İzbudak**, Ankara.
- BURSALI MEHMED TÂHİR (1333), **Osmanlı Mü'ellifleri**, İstanbul.
- ERDOĞAN, Muzaffer (1952), **İzahlı Konya Bibliyografyası**, İstanbul.
- [ERGUN]SADEDDİN NÜZHET-MEHMED FERİD [UĞUR] (1926), **Konya Vilâyeti Halkiyyât ve Harsiyyâtı**, Konya.
- ESRAR DEDE (2000), **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin**, hzl: İlhan Genç, Ankara.
- FATİN Dâvûd Efendi (1271), **Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr**, İstanbul.
- GAZİMİHÂL, R. Mahmut (1945a), "Konyalı Halk Musikicileri", *Folklor Postası*, I(9):5-6.
- GAZİMİHÂL, R. Mahmut (1945b), "Konyalı Halk Musikicileri II", *Folklor Postası*, I(10):3-4.
- GAZİMİHÂL, R. Mahmut (1946), "Konya Halk Sazcıları III", *Folklor Postası*, II(15):3-6.
- GAZİMİHÂL, Ragıp Mahmut (1947), **Konya'da Musiki**, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1983), **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, 2. bs., İstanbul.
- GÜLCAN, D. Ali (1989 ?), **Geçmiş Yüzyılların Karaman Büyükleri ve Şairleri**, Ankara.
- HALICI, Feyzi (1982), **Âşık Şem'î, Hayatı ve Şiirleri**, Ankara.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (1970), **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul.
- KAYAOĞLU, İsmet (1993), "Çağdaş Mevlevî Bilgin ve Edib Veled Çelebi İzbudak 1868-1953", *Selçuk Üniversitesi 6. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler) 24-25 Mayıs 1992*: 51-60.
- KENDİ, İbrahim Aczi (1945), "Âşık Hikmetî", *Folklor Postası*, I(7):12, 19.
- KORUCUOĞLU, Nevin (1994), **Veled Çelebi İzbudak**, Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı ((1973), **Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt Giriş**, Ankara.
- MEHMED SÜREYYÂ (1311), **Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, İstanbul.
- ÖZÖNDER, Hasan (1994), "Mevlâna Türbesi Mescid ve Semâ-hânesi'nin Son Nakkaş ve Hattatı Konyalı Mahbub Efendi", *Selçuk Üniversitesi*

tesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, I (1):93-109.

SAKAOĞLU, Saim (1989), "Türk Saz Şiiri", *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, (445-450):191.

SÂKIB Mustafa Dede (1283), *Sefine-i Nefise-i Mevleviyân*, I-III, Mısır (Kahire).

SEVGİ, Ahmet (1996), "XIX. Yüzyıl Mevlevî Şâirlerinden Konyalı Şemsî Dede ve Dîvançesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi 7. Millî Mevlânâ Sempozyumu-13 Aralık 1995*: 62-73.

SÜLEYMAN ŞEMSÎ DEDE (1305), *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ Hubbî'l-Haydarî ve Dîvançe-i Şemsî*, İstanbul.

ŞEMSETTİN SÂMÎ (1996), *Kâmûsu'l-A'lâm-Tıpkıbasım*, Ankara.

(TUMAN), İnehanzade Mehmed Nail (1949), *Tuhfe-i Nâilî-Dîvan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. I-II, MEB Yayınlar Dairesi Nüshası:D/870.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ (1981), "Hasîb Dede", İstanbul IV:136.

TÜRKMEN, Fikret (1999), *Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)-Transkripsiyon, İnceleme, Metin*, İzmir.

YENİTERZİ, Emine (2001), "Tanzimattan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Konyalı Şair ve Yazarlar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (10):77-159.

SÜLEYMAN BELHÎ AİLESİ VE SON MEVLEVÎ POSTNİŞİNLERİ İLE MEKTUPLAŞMALARI

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖZ

Süleyman Belhî ve ailesi, Afganistan'ın Kunduz şehri halkından olup 1853 yılında ülkesinden göç ederek, 1861 yılında oniki ferdiyle İstanbul'a gelip yerleşmiş bir ailedir. Eyüp Nişancası'ndaki Murad Molla Dergâhı postnişinlerinden olan Şeyh Süleyman ve onun büyük oğlu, aynı zamanda adı geçen dergâhın son şeyhi Abdülkâdir; şair ve hattat olarak bilinen kardeşi Muhammed Burhaneddin Kılıç ve Burhaneddin Kılıç'ın daha ziyade hattat olarak bilinen oğlu Muhammed Musa, bu ailenin önemli kişilerinden olup "Belhî" nisbesiyle anılırlar. Bu aile, çoğunluğu Kunduz, Bedahşan ve bu iki şehre bağlı kasaba ve köylerde yaşayan Tacik ve Özbeklerin oluşturduğu kalabalık bir kafil ile Afganistan'dan göç etmiştir.

Bu göçün hikâyesi kısaca şöyledir: XIX. yüzyılın ortalarına doğru Afganistan İngilizler tarafından işgal edilmiş; Afganların direnişi neticesinde İngilizler bu ülkeden çekilmiştir. Ardından Afgan emirleri arasında taht kavgaları ve bir iç savaş zuhur etmiştir. Süleyman Belhî, ülkesindeki bu istikrarsızlık nedeniyle 1269 (1853) yılında malını mülkünü vakfederek hacca gitmek üzere, ailesinden, Seyyide Sa'îde (ölm.1311/1893), Seyyide Aykuzu (ölm.1284/1867) ve Seyyide Aycan adlarında üç nikahlı hanımı; Gulâm-ı Kâdir (Abdülkâdir), Ahmed Sa'îd, Muhammed Bahaüddînü'l-hak, Aycan, Muhammed Burhaneddin Kılıç, Sâcide adlarında dört erkek ve iki kız evlâdı; Dürdâne adında bir cariyesi, Şaban ve Devlet Bey adlarında iki hizmetçisi; mürid ve müridelerinin iştirak ettiği bir kafil ile ülkesinden ayrılmıştır¹.

¹ Burhaneddin Belhî, Defter-i kuyûdât, Selçuk Üniv. Selçuklu Araştırmaları Merkezi (SÜSAM) Uzluk Arşivi, no.Y.23, s. 9-10

Kafile başkanı olan Seyyid Süleyman Belhî, kafilende yer alan kişilerin isimlerini ve mensubu oldukları beldelerin adlarını kaydetmiştir. Burhaneddin Kılıç, babasının Farsça olarak tuttuğu bu kayıtları, bir metin haline getirmiş ve bu metne, babasının tuttuğu kayıtlarda adı geçen bazı şahıslarla ilgili -doğum, ikamet, evlilik ve vefat gibi- Türkçe notlar da eklemiştir. Bu belge, Belhî ailesinin özel mektup ve resmi yazışmalarını içeren ve Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Uzluk Arşivi Y.23 numarada “Defter-i Kiyûdât” adıyla kayıtlı olan defterin 9-15. sayfaları arasında yer almaktadır. Söz konusu belgede; Kunduz şehrine tabi Hacıoğlu, Kırgız, Yir-Teper, Saray, Tantay, Endicân, Kasimir, Kaltatay, Kalkaban, Sarıbaş, Arap, Subak, Barak, Sucanî, Sarı Katagan, Çiçeke; Bedahşan’a bağlı olarak Rüstak, Kanklı, Yamçı gibi, elli civarında yerleşim adı geçmekte; İbrâhim Hâce, Kurban Sofi, Mehmed Sofi, Hurrem Sofi, Cemal Sofi, Turdî Ali, Molla İvaz Mehmed, Cövre Kul Sofi, Molla Beg Nazar, Yâr Mehmed, Kanber Kul Sofi, Rahman Kuli, Heyyit Sofi, Töre Kul, Selim Bay, Molla Artuk, Molla Sefer Ali, Kerim Şah, Mirzâ Ali, Dırâz Mehmed, Öz Timur Sofi, Tagay Nazar gibi 242 kişinin adı geçmektedir. Fakat, yine bu defterde yer alan ve Burhaneddin Kılıç tarafından II. Abdülhamit’e yazılmış bir mektupta², kişi sayısı “üç yüz neferi mütecaviz” olarak ifade edilmektedir. Kafile bu yolculuğu esnasında, Afgan sultanı Dost Muhammed (1819-1863)’in³ oğullarından ve bir süre yönetimde kalan Muhammed Efdal Han⁴ ile, dönemin bölge valisi ve kumandanlarından Sultan Murad Atalık Han Gazi ve Muhammed Said Han’ın da güvenlik ve sınırlardan geçiş hususunda yardımlarını görmüştür⁵. Kafile, Bağdat’a gelirken İran’ın Meşhed şehrinde İmam Rıza’nın, Necefte Hazret-i Ali ve Kerbelâ’da Hazret-i Hüseyin’in ve bölgedeki diğer İmamların kabirlerini ziyaret etmiştir. Kafile Bağdat’da iken bir elçi vasıtasıyla Osmanlı-Rus savaşının (1852-1856) sona erdiği haberini almışlar ve Süleyman Belhî bu haber üzerine hac niyetini erteleyerek kafilayla birlikte Anadolu’ya geçmiş ve 1274 (1857) yılında Konya’ya ulaşmıştır⁶. Kafile Konya’da dört yıl kalmıştır. Süleyman Belhî ve beraberindekiler, Sultan Abdülaziz (1861-1876)’in daveti üzerine Bursa üzerinden

² Burhaneddin Belhî, Defter-i kuyûdât, s.5-9

³ Kahraman, Kemal, “Dost Muhammed” maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.), c. 9, İstanbul, 1994, s.510-511

⁴ Saray, Mehmet, Dünden Bugüne Afganistan, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981, s.75-76

⁵ Burhaneddin Belhî, Defter-i kuyûdât, s.15-16

⁶ Bazı kaynaklarda Belhî ailesinin Konya’ya geliş tarihi 1859’dur (bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlâna’dan Sonra Mevlevilik, 2. baskı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983, s.401; Gölpınarlı, A., Melâmilik ve Melâmîler, İstanbul, 1992, Gri yayın, tıpkıbasım, s.182; Azamat, Nihat, “Abdülkâdir-i Belhî” mad., DİA., c.I, İstanbul, 1988, s. 231; Işın, Ekrem, “Abdülkâdir Belhî” mad., Dünden Bugüne İstanbul Ans., c.I, İstanbul, 1993, s.44; --, “Abdülkâdir Belhî” mad., Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ans., c.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s.56

1278 (1861) yılında İstanbul'a ulaşmıştır. Kafiide yer alanlar, iki yıl süreyle devlet misafirhanesinde ağırlandı.

Seyyid Süleyman Belhî: Kunduz ve Bedahşan halkının şeyhi olan ve Sâdât-ı Hüseyniye kolundan gelen Süleyman Belhî, 1220 (1805) yılında Belh yakınlarında Kunduz şehrine bağlı Hankah kasabası Çal köyünde doğmuştur. Künyesi, Şeyh Süleyman İbn Şeyh İbrahim Hâce Kelân İbn Şeyh Muhammed Baba Hâce el-Hüseynî el-Belhî el-Kundûzî'dir⁷. Ayrıca "et-Tâlekânî el-Çâlî el-Hânkâhî" nisbeleri de zikredilir. Seyyid Süleyman, tahsilini Buhara'da tamamlamış, bir süre eğitimle meşgul olduktan sonra 1259 (1843) yılında Hindistan'a giderek üç yıl Dehli'de kalmış, bu süre içerisinde bâtinî ilimlerde tahsil görmüştür.

1853 yılında Belh'ten ayrılan Süleyman Belhî, Nefef ve Kerbelâ'da ziyaretlerde bulunurken İmamiye müctehidleriyle de görüşmüş, bu görüşmeler neticesinde, kafiide yer alan bazı kişilerle birlikte Şia-İmamiye mezhebini kabul etmiştir⁸. Belhî ailesinin Konya'da dört yıl ikameti esnasında, Şeyh Seyyid Süleyman ve oğlu Abdülkâdir Belhî, bazı edebî ve dinî eserleri okumak ve incelemekle meşgul olmuşlardır⁹. Bu yıllarda Mevlevî çevreleriyle de görüşen Süleyman Belhî, Mehmed Saîd Hemdem Çelebi çelebilik makamında (1815-1859) iken, 1855-59 yılları arasında Mevlevîliğe intisab etmiş¹⁰; Şems türbedârı Ahmed Dede tarafından da Seyyid Süleyman Belhî'ye bir hilâfet-nâme verilmiştir¹¹. Süleyman Belhî, Sultan Abdülaziz (1861-1876)'in daveti üzerine 1278 (1861) yılında İstanbul'a geçmiş, iki yıl süreyle devlet misafirhanesinde ağırlandı. Süleyman Belhî bu misafirhanede uzun süre kalmış, ayrıca arzu ettiği kitapların istinsah edilmesi için hizmetine üç kâtip verilmiştir¹².

Osmanlı Devleti, hayatta kaldığı sürece Süleyman Belhî'ye ikibin kuruş maaş bağlamıştır. Maaş bağlanmasıyla misafirhaneden ayrılmış, İstanbul'un muhtelif semtlerinde kiracı olarak ikamet etmiş ve kira bedeli devlet tarafından karşılanmıştır. Bu dönemde dinî kitapları okumak ve yıllardır temin etmeyi arzu ettiği "Kütüb-i sitte"yi incelemekle meşgul olmuştur. 1284 (1867)

⁷ Seyyid Süleyman Belhî, Yenâbî'ü'l-mevedde, c. I, Marbaa-i Ahter, İstanbul, 1301, s.1

⁸ Tebrîzî, Muhammed Tâhir, Seyyid Süleyman Belhî'nin Hal Tercümesi, yazma, Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpinarlı Kitaplığı, nr.147, s.1-2; Gölpinarlı, A., Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, s.401

⁹ Gölpinarlı, A., Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s.359

¹⁰ Gölpinarlı, A., Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, s.401

¹¹ Gölpinarlı, A., Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, s.113, 401-404

¹² Burhaneddin Belhî, Defter-i kuyûdât, s.18

yılında hacca gitmek üzere hazırlık yaptığı ve gerekli harçlıkların devlet tarafından karşılandığı bir sırada, Meclis-i Meşâyih reisi Hâfız Feyzullah Efendi'nin 1867 yılında vefatı üzerine, Meclis-i Meşâyih'in yeni reisi Osman Selahaddin Mevlevî (ölm.1887) ve beraberindeki oniki meclis üyesi, kendisini ziyaret ederek Nakşî şeyhi ve Mesnevî-hân Feyzullah Efendi'den boşalan Eyüp Nişancası'ndaki Şeyh Murad Buhârî Dergâhı meşihatine atandığını haber vermişlerdir. Bu tayin üzerine dergâha taşınmış ve hayatının sonuna kadar dergâhta şeyhlik makamında bulunmuştur. İstanbul'da, Sultan Abdülaziz'in saltanatı süresince onaltı yıl yaşayan Süleyman Belhî, sinir hastalığına yakalanarak 6 Şaban 1294 (16 Ağustos 1877) tarihinde Perşembe günü vefat etmiştir. Kabri dergâhın haziresindedir¹³.

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Süleyman Belhî'nin on yıl süren post-nişinliği sırasında, dergâhı, bazı önemli simâlar ve ülke elçileri tarafından ziyaret edilmiştir. Hatta Kaşgar hükümdarı Yakup Han (1873-1877), dönemin büyük diplomatlarından sayılan ve kısa adıyla Hoca Töre olarak bilinen Yakup Han Taşkendi'yi 1873 yılında Sultan Abdülaziz'e elçi sıfatıyla gönderdiğinde¹⁴, elçisi aracılığıyla Süleyman Belhî'nin külâhını istetmiş ve şeyh yün külâhını aynı elçi vasıtasıyla sultana hediye etmiştir¹⁵.

Ehl-i Beyt'in üstünlüğünü ve Şia-İmâmiye mezhebinin doğrulunu ispat için¹⁶ kaleme aldığı kitaplarında, temel kaynak olarak *Kütüb-i sitte*'den yararlanan Süleyman Belhî, "*Ecma'u'l-fevâ'id*", "*Muşriku'l-ekvân*", "*Gıbtatu'l-emân*" ve "*Yenâbî'u'l-mevedde*" adlarında dört eser yazmıştır¹⁷. Arapça yazdığı bu kitaplardan yalnızca *Yenâbî'u'l-mevedde* iki kez basılmıştır¹⁸. Yazma halde olan diğer eserlerinin nüshaları bugün bazı kütüphanelerimize intikal etmiştir¹⁹.

¹³ Şenalp, Mithat Recai, "Eyüpsultan'da Şeyh Murad Külliyesi", *Lâle*, yıl:1, sayı:1, Temmuz-1982, s.23

¹⁴ Saray, Mehmet, Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.103-115

¹⁵ Burhaneddin Belhî, *Defter-i kuyûdât*, s.23

¹⁶ Gölpınarlı, A., *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s.401

¹⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, son üç eserin adını kaydeder (bkz. Gölpınarlı, A., *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, s. 401). İbnülemin de anılan kitaplardan başka, *İcâzu'l-Kur'ân* adıyla beşinci bir eserini zikreder (İbnülemin, Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Üçüncü baskı, c.I, İstanbul, 1988, s. 182).

¹⁸ *Yenâbî'u'l-mevedde*, c.I-II, İstanbul 1301, Ahter Matbaası; İstanbul 1302, İraniye Matbaası.

¹⁹ Eserlerin nüshaları: *Muşriku'l-ekvân*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1364, 1365 (müstensih: Muhammed Musa, istinsah tarihi: İstanbul 1325); *Gıbtatu'l-emân*, Yazma Bağışlar 1363 (müstensih: Muhammed Musa, istinsah tarihi: İstanbul 1327, Mevlana Müzesi A. Gölpınarlı Kitaplığı 66 (müellif hatıyla yazılmış, müsvedde halinde noksan bir nüshadır). *Ecma'u'l-fevâ'id* (*İcâzu'l-Kur'ân* adıyla kayıtlı), Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1367 (müstensih: Muhammed Musa, istinsah tarihi: Üsküdar 1328).

Abdülkâdir Belhî: 1255 (1839) yılında Kunduz'a bağlı Hankâh'da doğmuştur. Asıl adı Gulâm-ı Kâdir olup Abdülkâdir adıyla tanınmıştır. Babasıyla birlikte 14 yaşında iken yolculuğa çıkan Abdülkâdir Belhî, 22-23 yaşlarında İstanbul'a gelmiş; babasının vefatı üzerine, vasiyeti gereği 1887 yılında Eyüp Nişancası'nda mezkur dergâhın meşihatına atanmıştır. Hayatının sonuna kadar bu makamda kalmış; meşihatının 47. yılında, 27 Receb 1341 (17 Mart 1923) tarihinde vefat etmiştir. Kabri dergâhın haziresindedir. Abdülkâdir Belhî, Nakşibendî tarikatına bağlı olmakla birlikte Melâmî-Hamzavî kutbu olarak kabul edilmiş; Mevlevî ve Bektaşiler arasından da kendisine intisâb edenler olmuştur. Bunlar arsında, Mevlevîlerden, çelebilik makamını temsil eden Abdülhalim Çelebi (ölm.1925), Yenikapı Mevlevîhanesi postnişinlerinden Mehmed Celâleddin Dede (ölm.1908), Abdülbâki Dede (ölm.1935), Ahmed Celâleddin Dede (ölm.1946), Bahariye Mevlevîhanesi postnişini Hüseyin Fahreddin Dede (ölm.1911); Bektaşilerden, Sütluçe Tekkesi şeyhi Münir Baba ve Rumelihisarı Şehitlik Tekkesi şeyhi Nâfi Baba da vardır²⁰.

XX. yüzyıl mutasavvıfları arasında önemli bir yeri olan Abdülkâdir Belhî, kaynaklarda, "son zamanın en ünlü ve gerçek sûfisi", "son asrın en büyük sûfî şairi" ve "son asrın en meşhur mutasavvıfı", "Mevlâna'dan sonra en uzun manzum tasavvufî eser veren şair" gibi nitelemelerle anılır²¹.

Abdülkâdir Belhî'nin, tasavvufî mahiyette Türkçe ve Farsça manzumelerden oluşan bir Divan'ı vardır²². Bazı manzumelerini Çağatay lehçesiyle nazmetmiş, kimi şiirlerde Çağatay Türkçesi kelimeler kullanmıştır. *Gülşen-i esrâr*²³ (6876 beyit), *Künûzu'l-ârifîn*²⁴ (5453 beyit), *Yenâbî'u'l-hikem*²⁵ (11000

²⁰ Abdülkâdir Belhî'nin hayatı ve meşihâtı hakkında kaynaklarda geniş bilgi verilmiştir (Gölpınarlı, A., Seyyid Abdülkâdir-i Belhî'nin Hal Tercümesi, yazma, Mevlâna Müzesi A. Gölpınarlı Kitaplığı nr. 133, Konya, s.1-6; Gölpınarlı, A., Melâmilik ve Melâmîler, s.181-186; Ergun, Sadeddin Nüzhet, Türk Şairleri, I,229-233; Azamat, Nihat, "Abdülkâdir-i Belhî" mad., DİA, I,231-232; Işın, Ekrem, "Abdülkâdir Belhî" mad., Düünden Bugüne İstanbul Ans., I,44; --, "Abdülkâdir Belhî" mad., Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ans., I,56

²¹ Ayrıca bkz. Mevlâna Celâleddin, Mesnevî, çev. Veled İzbudak, şerhlerle karşılaştırma ve açıklamalar: Abdülbâki Gölpınarlı, beşinci baskı, Milli Eğitim Basımevi, c.I, İstanbul, 1966, s. L; Gölpınarlı, A., Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu, c.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s.359; Şenalp, Mithat Recai, "Eyüpsultan'da Şeyh Murad Külliyesi", s. 23

²² Divan'ın bir nüshasının mikrofilm, "Divan-ı Fârisi ve Türkî" adıyla Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi 1994 A 4166 numarada kayıtlıdır. S. Nüzhet Ergun, Abdülkâdir Belhî'nin Divan'ından 8 Türkçe, 4 Farsça manzume nakletmiştir (bkz. Ergun, Sadeddin Nüzhet, Türk Şairleri, I,232-233).

²³ Eserin, müellif hattıyla yazılmış nüshasının mikrofilm, Milli Ktp. MFA. 1994 C 283 numara-da, ikisi müellif hattıyla yazılmış ve biri A. Gölpınarlı tarafından istinsah edilmiş üç muhtasar nüsha, Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi 38, 131 ve 132 numaralarda kayıtlıdır (Nüshaların tavsifi için bkz. Gölpınarlı, A., Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, c.I, Konya, 1996, s.78, c. II, s.245, 246). 1905 yılında Rahman

beyit), *Sunûhât-ı İlâhiye ve ilhâmât-ı Rabbâniye*²⁶ (2260 beyit), *Şems-i rahşân* (7777 beyit), *Esrâr-ı tevhîd* (232 beyit) adlı mesnevîlerini ise Farsça yazmıştır. Mesnevîlerinden yalnızca *Esrâr-ı tevhîd* matbudur²⁷. Abdülkâdir Belhî'nin müridlerinden olup Selanik valiliği görevinden emekli olmuş Mehmed Nazım Paşa (1840-1926) bu mesnevîyi manzum olarak tercüme etmiş²⁸ ve bu çevirisi, Farsça metni ile birlikte basılmıştır²⁹.

Ta'likte iyi bir hattat olarak da zikredilen Abdülkâdir Belhî³⁰, şiir sanatı yönüyle değil, eserlerinin mahiyeti itibarıyla önemli bir mutasavvıf şair sayılmıştır. "Bütün eserlerinde, Mesnevî'yi esas tutmuş, bir kısmında onu tanzir

Efendi tarafından istinsah edilmiş diğer bir nüsha da Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Kitaplığı 636 numaradadır (tavsif için bkz. Bayraktar, Nail, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu-I, İstanbul Büyükşehir belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Genel Müdürlüğü, c.I, İstanbul, 1993, s.2).

²⁴ 27 Zülkade 1322 (2.2.1905) tarihinde nazmedilen bu mesnevînin mikrofilmi Milli Ktp. MFA. 1994 C 292 numarada mevcuttur. Ayrıca, A. Gölpınarlı tarafından aslından kısaltılarak kopya edilmiş bir nüsha, Mevlâna Müzesi A. Gölpınarlı Kitaplığı 132 numaradadır (tavsif için bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, II,246).

²⁵ Nazmı 27 Şaban 1320 (28.11.1902) tarihinde tamamlanmış olan bu mesnevînin bir nüshasının mikrofilmi, Milli Ktp. MFA. 1994 C 293 numaradadır. A. Gölpınarlı, Yenâbî'ü'l-hikem'i aslından kısaltarak istinsah etmiştir. Bu nüsha, Mevlâna Müzesi A. Gölpınarlı Kitaplığı 132 numarada kayıtlıdır (tavsif için bkz. Gölpınarlı, A., Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, II,246).

²⁶ Müellif hattı nüshası, İstanbul Üniv. Ktp., İbnülemin Kitaplığı 3360 numaradadır. A. Gölpınarlı, "fâilâtün fâilâtün fâilün" ve "mefâilün mefâilün feülün" vezinleriyle yazılıp, 26 Rebîülevvel 1331 (5.3.1913) tarihinde tamamlanmış olan bu mesnevîyi, aynı vezinlerde manzum olarak tercüme etmiştir. Eserin metni, A. Gölpınarlı tarafından Cafer Erkilic'e ait nüshadan 1936 yılında istinsah edilmiştir. Metin ve çevirisinin yer aldığı nüsha, Mevlâna Müzesi A. Gölpınarlı Kütüphanesi 145 numarada kayıtlıdır (Gölpınarlı, A., Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, II,265-266). Manzum *Sunûhât-ı İlâhiye ve ilhâmât-ı Rabbâniyye Tercümesi*, A. Gölpınarlı'nın yayınlanmamış tercümeleri arasındadır.

²⁷ *Esrâr-ı tevhîd*, ngr. Seyyid Ali Seyfullah, İstanbul 1325/1907, Ahmet Sakî Efendi Matbaası, 14 S.

²⁸ İbnülemin, Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, üçüncü baskı, c.II, Dergah Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1144-48

²⁹ İstanbul 1331/1915, Şems Matbaası, 28 S., Farsça metin s.1-19. *Esrâr-ı tevhîd* ve Türkçe manzum çevirisinin yazma nüshası, Mevlâna Müzesi A. Gölpınarlı Kütüphanesi 48 numarada kayıtlıdır (Gölpınarlı, A., Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, I,92).

³⁰ İbnülemin, Mahmut Kemal İnal, Son Hattatlar, Maarif Matbaası, İstanbul, 1955, s.487-489; Tilgen, Nurullah, Eyüplü Hattatlar, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1950, s.1; Günüş, Fevzi, Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Levhalar Kataloğu, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Konya,1999, s.65

etmiş, yer yer Mesnevî'den beyitler almış ve Mevlâna'ya büyük bir hürmet göstermiştir³¹."

Muhammed Burhaneddin Kılıç : Şeyh Seyyid Süleyman'ın dördüncü oğlu olup 1265 (1849) yılında Kunduz'da doğmuştur. Adını, mektup ve imzalarında "Seyyid Muhammed Burhaneddin", "Seyyid Muhammed Burhaneddin Kılıç"; nisbesini ise, genellikle "el-Hüseynî el-Belhî", aile fertlerine gönderdiği mektuplarında da nâdiren "el-Hâşimî el-Alevî" şeklinde zikreder.

Eğitimi babasından alan Burhaneddin Kılıç, 13 yaşlarında İstanbul'a gelmiş; hayatı boyunca bir görevde bulunmamış, yalnızca şiir ve hat sanatıyla meşgul olmuştur. Geçimini babasına bağlanan ve babasının vefatından sonra kendisine miras kalan maaşla sürdürmüştür. Bu maaş zamanla yetersiz kaldığından geçim konusunda sıkıntılar çekmiş; resmi makamlara ve kişilere yazdığı mektuplarda bu sıkıntıları dile getirerek maaşının arttırılması hususunda yardım talep etmiştir.

Muhammed Burhaneddin Kılıç, Ekim 1929'da hastalanmış ve 4 Mart 1930 tarihinde Heybeliada'da vefat etmiştir. Kabri, sağlığında şair mizacına muvafık gördüğü Heybeliada mezarlığındadır.

Son dönem fikir ve siyaset adamlarından olan Abdullah Cevdet (1869-1932), Burhaneddin'in ölümü üzerine "*İctihat*" dergisinde yayınladığı "*Bir Şark Zekâsı Söndü*" başlıklı kısa yazısında, "kadîm Şark terbiye ve tahsilinde emsali kalmamış kibar, necib bir ârif ve şair, onun vefatıyla gayib oldu. (...) Şahsî muarefemiz olan bu kudsî zatın Çağatay Türkçesiyle latif şiirleri vardır ve Ali Şîr Nevâî'nin 'adîli idi' ifadelerine yer vermiştir³²."

Burhaneddin Belhî, şiiri ruhun gıdası saymış, bulunduğu her meclisi şiirleriyle şenlendirmiştir. İbnülemin, şairin karşılaştığı dost ve tanıdıklarıyla merhabalaştıktan sonra hal hatır sormak yerine şiirler okuduğunu, bu sebeple kendisini "şi'r-i seyyâr" lakabıyla andığını belirtir³³. Sadeddin Nüzhet Ergun

³¹ Mevlâna, Mesnevî, çev. Veled İzbudak, Şerhlerle karşılaştırma ve açıklamalar: Abdülbâki Gölpınarlı, 5. baskı, Milli Eğitim Basımevi, c.I, İstanbul, 1966, s. L

³² Cevdet, Abdullah, "Bir Şark Zekâsı Söndü", İctihad, sayı:296, İstanbul, 1 Mayıs 1930, s.5382. İctihad'ın 15 Mayıs 1930 tarihli 297. sayısının 5388. sayfasında, şairin "Merhum Seyyid Burhaneddin Belhî" alt yazılı bir fotoğrafı yer alır.

³³ İbnülemin, Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, I,183.

ise, şairin sanatı³⁴ ve edebî kişiliği ile; yakın dostları ve çevresi hakkında bilgi aktararak Türkçe ve Farsça yazılmış bazı manzumelerine yer vermiştir³⁵.

Burhaneddîn Belhî'nin Mevlevî çevresiyle dostlukları olmuş; Konya Mevlâna Dergâhı post-nişînlerinden Mahmud Sadreddin Çelebi (1858-1881) ve Abdülvâhid Çelebi (1887-1907) ile mektuplaşmıştır.

Şiirlerinde "Burhan" mahlasını kullanan şairin, 157 gazeli içeren Farsça *Divan*'ı³⁶, 183 gazelin yer aldığı Türkçe *Divan*'ı³⁷; Ahmed Yesevî, Ali Şîr Nevâyî, Fuzûlî ve Nefî gibi ünlü şairlerimiz ile, Nâsır-ı Husrev, Hâcû-yi Kirmânî, Hâfız, Sa'dî, Câmî ve Feyzî-i Hindî gibi Fars edebiyatının seçkin şairlerinin bazı beyit ve gazellerine yazdığı toplam 44 tahmisin yer aldığı *Mecmû'a-i tahmisât*'ı³⁸; muhtelif şahısların doğum ve vefatlarına dair Farsça ve Türkçe tarih manzumeleri³⁹; muhtelif başlıklar altında toplanmış şiirleri içeren *Nakarath Manzumât ve Şarkıyyât*'ı⁴⁰, 1635 civarında Farsça rubaiyi ihtiva eden *Defter-i rubaiyyât*'ı⁴¹, Âyîne-i Dil-i Burhân, Ahsenü'l-kasas gibi çoğunluğu Farsça ve bazısı Türkçe olmak üzere 11 mesnevisinin yer aldığı *Mesneviyât*'ı⁴² vardır. Mektupları, büyük bir kısmı kendisine ait yazışmaların yer aldığı *Defter-i kuyûdât*'ta yer alır. Hoş bir üslûpla yazdığı mektuplarını beyitlerle süslemiştir⁴³.

³⁴ Kaynaklarda hattatlığı ile ilgili bilgiler de verilmektedir (bkz. İbnülemin, M. Kemal İnal, Son Hattatlar, s.523-525; Günüg, Fevzi, Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpinarlı Kütüphanesi Levhalar Kataloğu, s.70-71).

³⁵ Ergun, Sadeddin Nüzhet, Türk Şairleri, II, 874-879

³⁶ Nüshaları: Farsça Divan (Birinci Defter), Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1368, 1379; İkinci Defter, Yazma Bağışlar 1378. Nüshalar oğlu Muhammed Musa tarafından yazılmıştır.

³⁷ Nüshaları: Türkçe Divan (Birinci Defter), Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1368 (yp.66a vd.); İkinci Defter, Yazma Bağışlar 1378 (yp.28b-98a); Üçüncü Defter, Yazma Bağışlar 1380 (s.2-56). Nüshalar Muhammed Musa tarafından yazılmıştır. Burhaneddin Belhî, divanlarında beğendiği Türkçe ve Farsça gazelleri işaretlemiş, bu işaretli gazeller bir müntehab olarak ayrı bir defterde toplanmıştır. Nüshası, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar 1371 numarada kayıtlıdır.

³⁸ Bir nüshası, SÜSAM Uzluk Arşivi Y.55 numarada mevcuttur.

³⁹ Nüshası, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1372 numaradadır.

⁴⁰ Müellif nüshası, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1370 numara bulunmaktadır.

⁴¹ Muhammed Musa tarafından yazılmış bir nüshası, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1373 numarada mevcuttur. Bu nüshada ayrıca, Hayretü'l-ebrâr'dan seçilmiş beyitler (s.1-3), Nimetullah Velî'nin bir manzumesine yazılmış eksik bir tahmis (s.278), Abuşka Lügati'nin baştan birkaç maddesini içeren bir bölümü (s.280-283), Burhaneddin Belhî'nin Farsça ve Türkçe hat levhalarının metinleri (s.284-286) de yer alır.

⁴² Nüshaları: Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1380 (yp.61-91), Yazma Bağışlar 1374.

⁴³ Burhaneddin Belhî'nin yazdığı ve kendisine gönderilen özel ve edebî nitelikteki Türkçe mektuplar, latin harflere aktarılarak yayına hazırlanmıştır.

Burhaneddin Belhî'nin, Yahya Kemaleddin, Muhammed Musa, Süleyman Celaledin ve Ahmed İsa adlarında dört oğlu olmuştur.

DEFTER-İ KUYÛDÂT

Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Uzluk Arşivi Y.23 numarada kayıtlı, orta boy zarf içerisinde, ciltsiz, talik ve nesih hatla yazılmış satır sayısı muhtelif 150 sayfadan ibaret bir defterdir.

Burhaneddin Belhî'nin oğlu Muhammed Musa (1875-1930) tarafından derlenip yazılan bu mecmua, Belhî ailesinin Farsça ve Türkçe mektup ve resmî yazışmaları ile, gönderilen mektup ve yazıların suretlerini ihtiva eder. Mektup suretleri bu deftere 1 Muharrem 1347 (19.6.1928) tarihinde yazılmıştır. Muhammed Musa bu mektup ve belgeleri asıllarından istinsah etmiş; mektupların başına, içeriklerine dair açıklamalar yazmış ve ayrıca mektup metinleri içerisinde gerek görülen yerlere kısa notlar düşmüştür.

Başında, Burhaneddin Belhî'ye ait Farsça bir "Tahmîd" ve "Na't-ı Şerîf" in yer aldığı Defter-i kuyûdât'ta, Farsça ve Türkçe olmak üzere toplam 90 adet mektup ve resmî yazının metni yer alır. Tarihi belgeleri de haiz olan bu mecmuada, Mahmud Sadreddin Çelebi tarafından Seyyid Süleyman Belhî'ye yazılmış 21 Zilkâde 1281 (18.4.1865) ve 9 Şevval 1283 (14.2.1867) tarihlerinde yazılmış 2, İbrahim Fahreddin Çelebi tarafından Abdülkâdir Belhî'ye gönderilmiş 3 Cemâziyelâhir 1299 (21.4.1882) tarihli 1, Abdülvahid Çelebi tarafından Muhammed Burhaneddin Belhî'ye gönderilmiş 23 Eylül 1314 (1896) tarihli 1, Burhaneddin Belhî tarafından, Abdülvâhid Çelebi'ye yazılmış 16 Rebiülâhir 1316 (3.9.1898) ve 30 Muharrem 1325 (5.3.1907) tarihli iki mektup bulunmaktadır.

Aşağıda bu mektup metinleri tarihi kronolojiye göre Latin harflerine aktararak sunulmuştur. Bu mektupların Defter-i kuyûdât'ta kırmızı mürekkeple yazılmış kısımları, çeviriyazıda kalın, Muhammed Musa'ya ait ilâve notlar italik karakterde ve tarafımızdan yapılan ilâveler köşeli parantez ile belirtilmiştir.

(MEKTUP 1, Defter-i kuyûdât, s.126)

Seyyid Süleyman el-Belhî el-Kundûzî Hazretleri'ne İstanbul'da Aksaray'da ikametleri esnasında post-nişîn-i Dergâh-ı Mevlâna Mahmud Sadreddin Çelebi Efendi tarafından yazılmıştır.

Fazîletli, Sehâmetli, Zehâdetli Efendim Hazretleri

Sûb-i zâhidânelerine derkâr olan hulûs ve husûsiyyet-i semâverânem ik-tizâsınca hemîşe tendürüstî ve âfiyetleri de'âvâtıyla tezyîn-i lisân-ı muhâlasat kılınmakta ise de irsâl-i muharrerât ile ibzâr-ı hulûs ve müvâlâta rasad-şümâr olduğum halde ol sûb-i me'âlî evbihi müteveccihen azîmet etmiş olan Hacı Niyâzî Efendi dâ'îleri işbu emniye-i hâlisânemin icrâsına vesile-i cemîle ittihâ-zıyla tahrîk-i rişte-i husûsiyyete ibtidâr ve me'lûf olduğum teveccühât-ı fâzîlânelerinin istihsâline i'tinâ kılınmıştır. Her halde lutf u himmet Efendi-mindir.

21 Zilkâde [1]281 [18.4.1865]

İbn Hazret-i Mevlâna

Mahmud Sadreddin

(MEKTUP 2, Defter-i kuyûdât, s.127)

Fazîletli, Salâhatli Efendim Hazretleri

Sûb-i muhlisîye derkâr olan hüsn-i teveccüh-i 'aliyyeleri tebşîrâtıyla ar-zû-keş bulundukları Harem-i şerîfe ilâ-elân nâ'il olunamadığı beyânını mutazammın raha zîb vusûl bulan tahrîrât-ı ârifâneleri meâl-i vâlâsı karîn-i iz'ân-ı âcizi olup tebşîr-i teveccühâtı mûcib-i memnuniyet ve nâ'il-i maksad olamadıkları bâ'is-i te'essûf ve keder olmuştur. Hemân Cenâb-ı Hak dilhâh-ı âli-yi semûhîlerine nâiliyetle şâdmânî-i ferâvân buyurmaları de'âvâtı bilhassa huzûr-ı Hazret-i Pîr-i dest-gîr efendimizde îfâ ve tezkâra kıyâm ve bu vesile ile istimzâc-ı tab-ı âlîlerine mübâderet kılındı Efendim.

9 Şevval [12]83 [14.2.1867]

İbn Hazret-i Mevlâna

Mahmud Sadreddin

(MEKTUP 3, Defter-i kuyûdât, s.128)

Eyüp Sultan civarında Nişanca'da Şeyh Murad el-Buhârî en-Nakşibendî post-nişîni Şeyh Abdülkadir Belhî Efendi'ye Konya'da Dergâh-ı Mevlâna seccâde-nişîni İbrahim Fahrüddin Çelebi Efendi tarafından yazılmıştır.

Fazîletli Efendi

Biraderim merhûmdan münhal olan hıdmet-i celîle-i meşîhatın suverî ve ma'nevî uhde-i senâverine tevcih buyurulmasından dolayı tebrîk ve tehniyet vesilesiyle birâder-i vâlâları (*Muhammed Bahâ'uddin*) selâmıyla selâmet-encâmalarını ve ol sûretle tebrîk-sâziye taraf-ı aliyyelerinden ve kasîde tanzîmine Efendi-yi müşârun ileyh tarafından vukû bulan himmetleri mûcib-i kemâl-i memnuniyet olarak duâ-yı hayriyeleri tekrar ve mukâbeleten mûmâ ileyhümâya aşk-ı mahsûsî ihdâsıyla tab-ı vâlâları istifsâr siyâkında cevâb-nâme-i muhibbî terkîmine ibtidâr kılındı.

3 Cemaziyelâhir [1]299 [21.4.1882]

Meşîhat şod

İbn Mevlâna İbrâhim Fahreddin

(Mektup 4, Defter-i kuyûdât, s.129)

Dersâdet'te fuzalâ-yı benâmdan merhûm Belhî Süleyman Hüseyinî-zâde fazîletli Muhammed Burhâneddin Efendi'nin sûb-i fâzılânelerine

Fazîletli Efendim Hazretleri

Muhibbân-ı zuyu'l-irfândan Hâfız Ahmed Efendi vedâatiyle irsâl buyurulan tahrîrât-ı müveddet-i gâyat fâzılâneleri resîde-i dest-i tekvîr ve memnûniyet olarak hakk-ı senâ-hânîde bu vechle ibrâz ve izhâr buyurulan meveddet ve muhabbet-i samîme-i ârifâneleri mûcib-i mahzûziyyet-i muhibbî olmakla ed'îye-i hayriyeleri yâd u tezkâr kılınmıştır. Mûmâ ileyh Ahmed Efendi ile sohbet ve muhabbet edilerek hilye-i ilm u irfânla ârâste ve muhibb-i ehl-i beyt ve evliyâullah olmakla pîrâste bir zât-ı sûtûde-semât olmakla kendileriyle mülâkâtımızda delâlet-i ârifânelerinden dolayı beyân-ı memnûniyet ve Efendi-yi mûmâ ileyh ka'betü'l-'uşşâk olan Hazret-i Pîr-i dest-gîr kudsî sırruhu'l-münîr efendimizi kemâl-i aşkla ziyâret ederek avdet eylemiş olduğunun iş'ârına ibtidârla te'yîd-i muhabbet ve müveddet olunur Efendi-yi muhlisim.

23 Eylül [1]314 [1896]

İbn Hazret-i Mevlâna

Abdülvâhid

(MEKTUP 5, Defter-i kuyûdât, s.128)

Bu tavsiye-nâme Konya'da post-nişîn-i Dergâh-ı Mevlâna Vâhid Çelebi Efendi'ye yazılmıştır

Ma'rûz-ı Dâ'îleridir

Hâmil-i rakîmetü'd-duâ Hâfız Ahmed Efendi bendeleri ihvân-ı din ve muhibbân-ı meveddet-karînden olup öteden beri âksâ-yı âmâlî olan **Ka'betü'l-uşşâk bâşed in mekâm / Her ki nâkıs âmed incâ şud temâm**⁴⁴ mefhum ve muktezâsı üzere mutâf-ı âşıkân olan makâm-ı meâlî-ittisâm-ı Hazret-i Pîr-i dest-gîr Efendimizin ziyâret-i bâ-sefâzetini müteâkip **Ânân ki hâk râ be-nazar kimyâ kunend / Âyâ buved ki gûşe-i çeşmî be-mâ kunend**⁴⁵ medlûlünce kendisinin nazar-ı iksîr-eser-i âlîlerine mazhar olmak emniyesiyle izhâr ettiği kemâl-i muhabbetin neticesi olmak üzere bu bâbta delâlet-i âcizânemi iltimas etmiş dâ'îniz de böyle bir sırâtü'l-müstakîme delâlet eylemekle istihsâl-i ecr ve sü'ûbât-ı irem ve delâlet-i seniyyenizde bulunmakla iktisâb-ı fahr u mübâhât eylerim ve zann-ı âcizâneme göre eylediğim dava bî-delîl ü burhân olmadığı gibi isti'mâl eylediğim şemşîr de cevhersiz değildir.

Be-ten mukassirem ez devlet-i mülâzemetet/Velî hulâsa-i can hâk-ı âstâne-i tust⁴⁶ fehvâsınca cism-i nahîf-i fakîrânem egerçi kabz-ı sohbet-i âlîlerinden dûr ve devlet-i mücâleset-i seniyyelerinden mehcûr ise de dil-i müştâk-ı müstemendânem maksûd ve merâm-ı uşşâk olan harîm-i bezm-i hâssü'l-hâss-ı huzûr-ı bâhirü'n-nûr-ı ârifânelerinde mukîm olduğu vâreste-i arz u beyan olmakla ve muhtâcı olduğum teveccühât-ı cihân-derecât-ı Hazret-i reşâdet-penâhîlerinin devam ve bekası babında ve herhalde emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir.

16 Rebiülâhîr sene 1316 [3.9.1898]

22 Ağustos 1314

Seyyid Muhammed Burhaneddin

el-Hüseynî el-Belhî

⁴⁴ Abdurrahman Câmî'ye ait olan ve Dergâh girişinde de yer alan bu beytin anlamı: "Bu makam âşıklar kâbesidir; bir eksigi olan burada eksigini giderir."

⁴⁵ "Toprağı bakışlarıyla Kimyaya dönüştürenler acaba göz ucuyla da olsa bize bakarlar mı?" anlamındaki bu beyit, Hâfız-ı Şîrâzî'ye ait bir gazelin matla beytidir (Divân-ı Hâfız, Hâfız-Ganî, s.199).

⁴⁶ Beyit Hâfız'ın bir gazelindendir (Divân-ı Hâfız, Kazvînî-Ganî, s.113). Anlamı: "Devletten bütün kıstım senin aracılığındır, fakat gönlümden geçen eşığının toprağıdır."

(MEKTUP 6, Defter-i kuyûdât, Müstakil)

Ma'rûz-ı dâ'ileridir

'Avn u tevîk-i Hazret-i samedânî ile kitâb-ı müstetâb-ı Muşriku'l-ekvân'ı kâmilten yazdık ve mahdûm-i bendeleriyle huzûr-i 'âlî-i siyâdetlerine takdîm eyledik. (Evfû bi'l-'ahdi inne'l-'ahde kâne mes'ûlâ)⁴⁷ âyet-i şerîfin medlûl-i münîfine imtisâlen îfâ-yı 'ahd eylediğimizin beyânı ile kitâb-ı mezkûrun lutfen tab'ını deruhte buyurmuş olduklarından bahs ile îfâ-yı va'd buyuracaklarından be-heme-hâl emniyetimiz ber-kemâl olmakla beraber mahzan lutfi reşâdet-penâhîleriyle bir an evvel tab'ıyla hissemend ve hursend olmaklığımızın arzusunda bulunmakda olduğumuzdan teskîn-i iştiyâkımıza medâr olmak üzere taraf-ı devletlerinden şifâhen veya tahrîren tasvîr-i iltifât-ı bî-gâyât-ı mürşidânelerine eşed ihtiyâc ile muhtâc olduğumuzun 'arzına mücâseret kılınmıştır. Ol bâbda emr u fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir.

fî 30 Muharremü'l-Harâm sene 1325 [15.3.1907]

ve fî 2 Mart er-Rûmî sene 1323

Pîr-zâde-i Kabâ'il-i Belh u Bedahşân u Kunduz

Seyyid Muhammed Burhâneddîn el-Hüseynî

Dâileri

⁴⁷ Kur'ân, 17/34: "Ahdi de yerine getirin, doğrusu verilen ahidde sorumluluk vardır."

BÜTÜN YÖNLERİYLE XIX. YÜZYILDA YENİKAPI MEVLEVÎHANESİ

Yrd.Doç.Dr. Sezai Küçük

İstanbul'da kurulmuş olan Mevlevî dergâhları arasında, kuruluş tarihi itibarıyla Galata Mevlevîhânesinden sonra ikinci sırayı alan Yenikapı Mevlevîhânesi, 1006/1597 tarihinde Yeniçeri Katibi Malkoç Mehmed Efendi (ö. 1056/1646)¹ tarafından bugün Mevlanâkapı olarak bilinen mahalde tesis edilmiştir.²

¹ Hüseyin bin İsmail Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, İstanbul 1281, I, 228; M. Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, 35. Ayvansarayî "sahibü'l-hayr şadırvan kurbünde medfundur" diyor. M. Ziyâ ise; "Katib Mehmed Efendinin medfeni hakkında tetkikat" başlığı altında, bâninin medfun olduğu rivayet edilen ya da muhtemel olan çeşitli yerleri belirttikten sonra semahâneye bitişik hücrelerin önünde bulunan ve zamanla "Mumu Sönmez Dede"nin kabri olarak bilinmeye başlayan kabrin Malkoç Mehmed Efendiye ait olduğu kanaatini belirtiyor. Malkoç Mehmed Efendi ile ilgili geniş bilgi için bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 38-41.

² *Tarih-i Nâimâ*, I, 187; Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervişân II*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphânesi (İSAM), nr. 18112, s. 46; Ahmet Rifat, *Lügat-i Tarihîyye ve Coğrafya*, İstanbul 1300., VII, 41; *Ayvansarayî, a.g.e.*, s. 228; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 38. Yenikapı Mevlevîhânesiyle ilgili bilgi veren kaynaklar arasında Mehmed Ziyâ'nın "*Yenikapı Mevlevîhânesi*" isimli kitabı mevlevîhânenin tarihçesi ve dergâhta görev yapan şeyhler hakkında en geniş ve doğru bilgileri ihtivâ etmektedir. Bundan sonra yapılan çalışmaların çoğu bu kaynaktan yararlanmıştı. Bir çok araştırmacı gibi bizde bu kitabı esas alarak konumuzu aktarmaya çalışacağız. Bk. R. Ekrem Koçu, "Yenikapı Mevlevîhânesi" *Mûsikî Mecmuası* sy. 170, 1962, s. 59-61; Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", *İ.Ü.E.F. Güney-Doğu ve Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 4-5, İstanbul 1975-1976, s. 29-32; Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevîhânesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 93-108; Ekrem Işın "İstanbul Mistik Tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesi", *İstanbul Dergisi*, 1993, sy. 4, s. 125-131.

Yenikapı Mevlevîhânesi, tarîkâtın yapısına uygun bir şekilde, diğer Mevlevî dergâhları gibi şehrin dışına kurulmuştur. Zaman içerisinde gelişip büyüyen ve tarîkâtın İstanbul'daki en büyük merkezi haline gelen bu dergâh, bütün unsurlarını bir arada bulunduran bir külliye niteliğine bürünüp, mevlevîlerce "âsîtâne" olarak kabul edilmiştir. Dergâhın bânisi Yeniçeri Katibi Malkoç Mehmed Efendi, Galata Mevlevîhânesinde olduğu gibi zamanın ileri gelen Osmanlı devlet ricalindendir. Bu da XVI. yüzyılda başlayan Mevlevî dergâhlarının devlet ricâli tarafından inşâ edilmesi geleneğinin sürdüğünün başka bir örneğidir.³

Yenikapı Mevlevîhânesinin tarihine bakıldığında; dergâha yardım hususunda padişahlar başta olmak üzere devlet ricâlinin ve zengin kimsele-
rin, yardım ellerini dergâh üzerinden hiç çekmedikleri görülmektedir ki, bu durum özellikle İstanbul mevlevîliğinin devlete ve yöneticilere yakınlığının anlaşılması açısından önemlidir.

Sultan IV. Murad dergâhın ikinci postnişini Doğanî Ahmed Dede'ye teveccühlerinden dolayı çeşitli yardımlarda bulunmuştur.⁴ IV. Murad'dan başka, Yenikapı Mevlevîhânesine gerek nakden gerekse vakıflar tahsisi veya dergâhın bazı kısımlarını tamir suretiyle yardım edenler olmuştur ki, bunların çoğunluğunu Padişahlar başta olmak üzere devlet adamları veya onların hanımları ve kızları teşkil etmektedir. Vezirazam Hekimoğlu Ali Paşa (ö. 1689-1758)⁵ 1731/32 yılında semahâneyi biraz genişletmek suretiyle onarılmasını sağlamış,⁶ 1754-55'te harab olan hücreler Sadrazam Nâilî Abdullah Paşa (ö. 1698-1758) tarafından yeniden yaptırılmış, yine Vezirazam Saf-
ranbolulu İzzet Mehmet Paşa (ö. 1745-1812) bazı Mevlevî büyüklerinin türbelerini yenilemiş,⁷ XVIII. yüzyıldaki onarımlar meyanında, Şeyhulislam Mekkî Efendi (ö. 1714-1797) çöken dergâh şadırvanını 1785 yılında yenilemiş,⁸ III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan (ö. 1220/1805) Yenikapı Mevlevîhânesine fodla, yağ, pirinç vesair malzeme tahsis etmek suretiyle yardımda bulunmuştur.⁹

Ayrıca XIX. yüzyılda dergâha yapılan yardımlar sadedinde; Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid mevlevîhâneye erzak bağışında bulunmuş,

³ E. Işın, a.g.m., s. 125

⁴ M. Ziyâ, a.g.e., s. 61, 114-115.

⁵ *Defter-i Dervişân II*, s. 46.

⁶ *Defter-i Dervişân II*, s. 46, 53; M. Ziyâ, a.g.e., s. 53.

⁷ M. Ziyâ, a.g.e., s. 84

⁸ *Defter-i Dervişân II*, s. 46, 53; M. Ziyâ, a.g.e., s. 87-88.

⁹ M. Ziyâ, a.g.e., s. 62-63.

Maliye Nâzırı Abdurrahman Nâfiz Paşa dergâha kütüphâne ve sebîl yaptırdıktan sonra, Maliye Nezâretine işletilip artırılması ve dergâh giderlerine harcanması için yüklüce para bırakmış, Hâlet Efendi ve Kasabbaşı Bâkir Efendi çeşitli bağışlarda bulunmuş, Sabık Konya Valisi Mustafa Hıfzî Dede Paşa bir miktar para vakfetmiş, Mehmed Ârif Paşanın Hanımı yanan mutfağı yenilemiş, Sultan Mahmud'un kızı Âdile Sultan (1826-1899), eşi Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa (ö. 1813-1868) Mevlevîhânedeki sarnıcı yaptırmış, Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa (ö. 1808-1886) Kalender Çeşmesinden Mevlevîhâneye kadar olan yolu kaldırım döşetmiş, Keçecizade Fuad Paşa (ö. 1814-1868)'nın eşi Behiye Hanım dergâha 1000 lira bağışlamış, Sadrazam Midhat Paşa (ö. 1822-1884)'nın kızı Memduha Hanım da mevlevîhânenin harem dairesine bitişik olan bostanı satın alıp dergâha bağışlamıştır.¹⁰

Yine yapılan tahsisatlar sadedinde, dergâha Filibe Nezareti Mukataası malından taâmiye olarak senelik bir miktar pirinç tahsis edilmiş ve bu tahsisat Abdülbâkî Nâsır Dede döneminde senelik on sekiz kilo olarak Filibe'den Matbah-ı Âmire'ye gelen ocaklık pirincinden alınmıştır.¹¹ Bu tahsisatın Receb Hüsnî Dede döneminde de devam ettiğini ve senelik on sekiz kilo olarak alındığını görüyoruz.¹² Bu miktar Osman Selahaddin Dede döneminde muhtemelen Dede'nin isteği üzerine elli kiloya çıkartılmış ve yükseltilen bu miktarın verilmesi için Gümrükçü Bey'e emir verilmiş.¹³ ve bu tahsisat daha sonra da devam etmiştir.¹⁴

Ayrıca dönemin padişahları tarafından Yenikapı dergâhı şeyhlerine atıyye ve ihsanları da yapılmaktadır.¹⁵ Hatta Konya'da bulunan Mevlânâ'nın kabrini ziyaret edecek olan Osman Selahaddin Dede'nin yol masraflarını karşılanması için atıyye ihsan edilmiştir.¹⁶ Daha ilginç bir tah-

¹⁰ M. Ziyâ, a.g.e., s. 61-64.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (CT) 26246, (26 Şaban 1235/1819)

¹² BOA, CT 2132, (10 Ramazan 1241/1825)

¹³ BOA, CT 553, (22 Cemaziyelâhir 1252/1836)

¹⁴ BOA, İrade Dahiliye (İD) 2212, (4 Şaban 1263/1846)

¹⁵ Buna örnek olarak; Osman Selahaddin Dede'ye 23 Zilkade 1260/1844 tarihinde verilen atıyye verilebilir. bk. BOA, İD 4713.

¹⁶ BOA, Sadaret Evrakı, Amedi Kalemi (SEAK) 5032-83-4, (17 Zilkade 1274/1857). Südlüce Sa'di Dergâhı şeyhi ve Osman Selahaddin Dede'nin müridi Elif Efendi ise onun Konya'ya gidişini şu cümlelerle nakletmektedir: "Konya'da cedd-i a'lâsı sultânü'l-muhakkıkîn Hz. Hüdâvendigâr (ks.) âsitâne-i aliyyesinde mesnednişin olan Şeyh Mehmed Saîd Hemdem Çelebi (ks.) âhir ömürlerinde kendilerine bazı emanet tevdi etmek üzere Konya'ya davet buyurmakla Hz. Şeyh Konya'ya âzîmet, ve Hz. Hüdâvendigârı ziyaret, Çelebi müşârun ileyh hazretleriyle mülâki ve sohbet-i aliyelerıyla müşerref olarak ahz-i tarikat ve hilâfetle kâm-yâb olup İstanbul'a avdetle âhir ömr-ü ârifânelerine kadar dergâh-ı şeriflerinde makam-ı irşâd da kâim olmuşlardır." bk. Elif

sisat da, 1261/1845 senesinde Yenikapı Mevlevîhânesinde bulunan hayvanlar için arpa ve saman tayinin yapılmasıdır.¹⁷

Kuruluşundan itibaren devlet büyüklerinin teveccühünü kazanan Yenikapı Mevlevîhânesinde ilk postnişin Kemâl Ahmed Dede'den, son postnişin Abdülbâkî Dede'ye kadar yirmi Mevlevî şeyhi görev yapmış¹⁸, bunlardan on üçü XIX. yüzyıldan önce bu görevde bulunmuştur.¹⁹

Yenikapı Mevlevîhânesi, XIX. yüzyıla gelinceye kadar Mevlevî tarîkatının önemli merkezlerinden biri kabul edilmiş, mevlevîlik tarihine mühürünü vuran önemli bir çok Mevlevî'nin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Bunlardan Câmî Ahmed Dede'nin dervişlerinden olan Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendî müsikî bilgilerini bu dergâhta almış, Şeyh Galip ve Hammamîzâde İsmail Dede Efendi Ali Nutkî Dede'nin elinde bu dergâhta yetişmiştir.²⁰

Önceleri Melâmî meşreb mevlevîlerin merkezi olan bu dergâhta²¹, bu özellikleriyle tanınan Sabûhî Ahmed Dede²², Câmî Ahmed Dede²³, Peçevî Ahmed Dede²⁴ ve Ebû Bekir Dede²⁵ meşihat makamında bulunmuşlardır.

Bu asırda, başta İstanbul dergâhlarına mensup olmak üzere bazı mevlevîler de Bektâşî tarikatine mensuptur veya bir neşve olarak Bektâşîliği benimsemiştir. Hatta İstanbul mevlevîhâneleri arasında, Yenikapı

Efendi, *Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn*, İstanbul 1300/1883, s. 43.

¹⁷ BOA, ID 4867, (23 Za 1260/1844)

¹⁸ bk. Zakir Şükrü Efendi, "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyih (Mecmuâ-yı Tekâyâ)", *İslam Medeniyeti Dergisi*, sy. 4, Ağustos 1980, s. 85-86; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 107-217; "Yenikapı Mevlevîhânesi" *Müsikî Mecmuası* sy. 170, İstanbul 1962, s. 59-61.

¹⁹ M. Ziyâ, Kemâl Ahmed Dede'den sonra XIX. yüzyıla kadar yani Ali Nutkî Dede'ye kadar, on üç postnişin ismi verirken, Ayvansarayî ve Zâkir Şükrü Efendi on iki postnişin ismi vermektedir. Bu farklılık da, Ayvansarayî ve Zâkir Şükrü Efendi'nin Pendârî Ahmed Dede'yi postnişin sıralamasında zikretmemesinden ileri gelmektedir. M. Ziyâ ise Pendârî Ahmed Dede'yi dergâhın yedinci postnişini olarak vermektedir. bk. Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 228-229; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 118-122; Zâkir Şükrü Efendi, *a.g.e.*, s. 85.

²⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 158.

²¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, (İkinci Baskı), İstanbul 1983, s. 220.

²² Gençlik yıllarında Eyüb'lü Kasım Baba'dan Bektâşî icâzeti almış ve ardından Konya Mevlânâ Âsitânesinde Mevlevîliğe intisab ederek çile çıkarmıştır. *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyyân (Sefîne-i Mevlevîyye)*, Mısır 1283, II, 76; Ali Enverî, *Semâ'hâne-i Edeb*, Âlem Matbaası, İstanbul 1309, s. 120; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 95-98.

²³ Şeyhi Sabuhî Ahmed Dede'den Melâmet neş'esini almıştır. *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 106; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 130-131.

²⁴ Müstakimzâde'ye göre tanınmış Melâmî-Hamzâvîlerden Emir Halil Ağa'nın sohbetlerine katılmış ve bu neş'esini oradan almıştır. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 308.

²⁵ Melâmîler'den Habeşîzâde Zâim Ağa'nın sohbetlerine katılmıştır. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 308.

Mevlevîhânesi zâhid Mevlevîlerin merkezi olarak bilinirken, Galata, Bahâ-riye ve Kasımpaşa mevlevîhâneleri de rind ve Alevî-Bektâşî meşreb Mevlevîlerin merkezi olarak meşhur olmuştur. Kasımpaşa dedelerinin sikkeleri altında Ergun Çelebi'de olduğu gibi Bektâşî taçları vardır. Yenikapı Mevlevîhânesinde abdestsiz yere basılmazken, Bahariye mevlevîhânesinde namaz bir adettendir.²⁶

1159/1746 yılından itibaren tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar da Yenikapı Mevlevîhânesinin yönetimini, dergâhın on üçüncü şeyhi olan Ebu Bekir Dede ailesine mensub Mevlevî şeyhleri üstlenmiş²⁷ ve ailenin diğer bir kolu da Galata Mevlevîhânesinin yönetimine gelmiştir. Bu aile aynı zamanda saray ile Konya'daki çelebilik makamı arasında XIX. yüzyıl başlarından itibaren idârî ve kültürel reformlarda ortaya çıkan anlaşmazlıkları çok iyi değerlendirmiş, ağırlığını modernleşme yanlısı kadrolardan yana koyarak sarayında desteğini almış ve bu tarihe kadar mevlevîliğin merkeziyetçi yapısını temsil eden Mevlânâ Âsitânesi postnişinleri, özellikle şeyh atamalarında yalnızca tasdik makamına indirebilecek kadar siyasî nüfûz kazanmıştır.²⁸

XIX. yüzyılın Yenikapı dergâhındaki son şeyhi ve yine bu yüzyıla kişiliği ve siyasî yönüyle damgasını vurmuş Osman Selahaddin Dede'nin oğlu Celâleddin Dede'nin, Konya Dergâhı tarafından Mâbeyn'e yazılacak arizaları müsvedde olarak Konya'ya göndermesi ve burada Çelebi Efendi tarafından temize çekilerek mühürlenip gereken makamlara takdimi²⁹ bu yüzyılda İstanbul Mevlevî dergâhlarının Mevlevî tarîkatı içindeki ağırlığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Şimdi sırasıyla bu asır içinde Yenikapı Mevlevihanesinde vazife yapan şeyhlerin hayat hikayeleri çerçevesinde, dergah merkezli olup biten tasavvuf, siyaset ve sanatla ilgili olayları incelemeye çalışalım.

XIX. yüzyıla girildiğinde İstanbul'da mevcut bulunan tekkelerin başında gelen ve kapanıncaya kadar Ramazan ayında ve özellikle de Kadir

²⁶ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 211. Tâhirü'l-Mevlevî, İstanbul mevlevîhâneleriyle ilgili bir anekdotunda şunları aktarmaktadır: "İstanbul Mevlevî dergâhları öteden beri bazı şeyleriyle iştihâr etmişlerdir. Mesela Yenikapı sûfileriyle, Kulekapısı (Galata) sarhoşlarıyla, Beşiktaş cerrarlarıyla (dilenci) meşhurdur. Bk. Tahirü'l-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, (hızl: Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen), Ankara 1995, s. 82.

²⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 265. Ebu Bekir Dede ailesi ile ilgili geniş bilgi için bk. Mustafa Erdoğan, "İstanbul'da Kütahyalı bir Şeyh Ailesi Seyyid Ebu Bekir Dede ve Ahfadı", İstanbul Araştırmaları, (Güz 1998), Sayı: VII, 125-169.

²⁸ E. Işın, a.g.m., s. 128

²⁹ M. Ziyâ, a.g.e., s. 204.

gecelelerinde tanınmış zevatla birlikte ahalinin ekseriyetinin ziyâretine koştuğu³⁰ bu dergâhın yönetiminde Ebu Bekir Dede'nin vefatıyla postnişinlik makamına geçen büyük oğlu Ali Nutkî Dede bulunmaktadır.

1. Ali Nutkî Dede (ö. 1219/1804)

Babası Ebu Bekir Dede (ö. 1189/1775)'nin vefatıyla, henüz on dört yaşında iken dergâh postuna oturan Ali Nutkî Dede, bu dergâhın on dördüncü postnişinidir.³¹

Kütahyalı Halvetî silsilesine mensup bir aileden gelen ve 1117/1705 yılında Kütahya'da doğan Ebu Bekir Dede, Mevlvî büyüklerinden *Sefîne-i Mevlevîyye* müellifi, Mustafa Sakıb Dede'nin müridi olarak yaklaşık otuz yıl kadar ondan feyz almıştır. Daha sonra aynı ismi taşıyan Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi Ebu Bekir Çelebi Efendi tarafından Yenikapı Dergâhına şeyh tayin edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.³² Yenikapı Dergâhına postnişin olarak gelen Ebu Bekir Dede, burada Galata Mevlevîhânesi postnişini Sırrî Abdülbâkî Dede (ö. 1166/1753)'nin kızı Saîde Hanımla ikinci evliliğini yapmıştır.³³

Ebu Bekir Dede, 1159/1746'dan itibaren Yenikapı mevlvîhânesinin on üçüncü şeyhi olarak otuz sene hizmet verdikten sonra 1189/1775'te vefat etmiştir.³⁴

Mehmed Ziyâ Bey'in ifadesine göre; Ebu Bekir Dede kendisine, daha sonra XIX. yüzyıla girildiğinde de Yenikapı dergâhı postnişinliğini yürütecek olan, büyük oğlu Ali Nutkî Dede'yi halife olarak seçmiştir.³⁵

³⁰ Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty., s. 172.

³¹ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakayıkı Ezkârı Mevlânâ*, Bosnevi El-Hac Muharrem Efendi Destgâhı, İstanbul 1283/1866, s.443; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 144; *Semahâne-i Edeb*, s. 232.

³² M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 143; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265.

³³ Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîyye*, Fatih Millet Kütüphânesi, Ali Emiri Yazmaları, nu: 756, s. 378. Saîde Hanım aynı zamanda Ebu Bekir Dede'nin halasının yani Seyyid Ahmed Efendi'nin kız kardeşinin kızıdır. Yenikapı ve Galata Mevlevîhânesi şeyh aileleri arasındaki bağılık bu evlilikle bir kez daha perçinleşmiştir. Nitekim ileride Ebu Bekir Dede'nin yeğenleri yani Ömer Dede'nin çocukları Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh oldukları gibi, nitekim Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Gavsî Ahmed Dede de Ali Nutkî Dede'nin teyzesi Fahrunnisâ Hanım'ın oğludur. İstanbul Mevlvî dergâhları arasındaki bu tür aile bağları ileride bahsedileceği gibi XIX. yüzyılda da devam etmiştir. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 39.

³⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (hzl. O. Hülâgû-M. Ekincikli-H. Savaş) İstanbul 1998, I, 181.

³⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 158; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 259-260.

Ali Nutkî Dede, 27 Temmuz 1762 tarihinde Yenikapı dergâhı bitişi-
ğindeki evlerinde dünyaya gelmiştir. Annesi Saîde Hanım'dır.³⁶ Doğumun-
dan bir müddet sonra amcası Ömer Dede'nin oğlu semâzenbaşı Sahîh
Ahmed Dede (ö. 1228/1813)'nin himayesine verilmiştir. Sahîh Ahmed De-
de'nin terbiyesi altında sekiz yaşında Kur'an okumaya başlamış ve on dört
yaşlarına kadar ilm-i hal ve akîde-i İslamiyye dersleri almıştır.³⁷

Babasının 30 Ağustos 1775 tarihinde vefatı üzerine, Ebu Bekir Çelebi
Efendi tarafından kendisine destâr giydirilerek dergâha şeyh tayin edilmiş
fakat yaşının küçük olması sebebiyle dergâhın idaresi "sinleri şebâbetinden
âzâde oluncaya kadar" Sahîh Ahmed Dede tarafından yürütülmüştür.³⁸

Ali Nutkî Dede, derin ilmi, mütevâzî kişiliği ile otuz senelik şeyhliği
müddetince herkesin hürmetini kazanmış, devrinin belli başlı şeyhleri ara-
sında yer almış, şiir ve mûsiki dallarındaki maharetleri, zamanın sanat çev-
relerince takdir edilmiştir. Bazı kaynaklarda önce babasının verdiği
"Memîş", daha sonra "Nutkî" mahlasıyla manzumeler yazdığı kaydedilmek-
tedir.³⁹

Esrar Dede, *Tezkire'sini* tamamladığı günlerde hayatta olan Ali Nutkî
Dede ile ilgili; "*Elân ol hangah-ı refîada meşihat buyurmaktadırlar. Evsâf-ı
âliyyeleri ma'lûm-i hakâik-i ihvândır.*" kaydını düşmüştür.⁴⁰

³⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 144; Nuri Özcan "Ali Nutkî Dede", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), II, 423.

³⁷ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 444; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 144; N. Özcan, *a.g.m.*, DİA, II, 423.

³⁸ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 444; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 144; N. Özcan, *a.g.m.*, DİA, II, 423. Sahîh Ahmed Dede daha sonra, Ali Nutkî Dedenin küçük kardeşi Seyyid Abdülbâkî Dede'nin meşihatının bidâyetinde Nûmân isminde bir dervişin dergâhtan uzaklaştırılıp uzaklaştırılmaması meselesi üzerine ortaya çıkan ihtilaf sebebiyle tekkeyi terk ederek, Şehremîni civarındaki evine çekilmiştir. Vakur ve şeyhâne tavırlarıyla maruf olduğundan buraya bazı dervişler ve müntesibin-i ricalden çokları gelip gitmeye ve mübarek gecelerde ism-i celâl okumaya başlamışlar ve Sahîh Ahmed Dede'nin hânesi adeta bir tekke halini almıştır. Vefatı da bu evde vuku' bulmuştur. Yenikapı Mevlevîhânesinin karşı-
sındaki mezarlığa defnedilmiş daha sonra 1235/1820 senesinde Halet Efendi tarafından mezarı üzerine bir türbe yaptırılmıştır. *Defter-i Dervîşân II*, s. 86; M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 145-146. Ayrıca Sahîh Ahmed Dede'nin hayatına dair geniş bilgi için bk. Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 442-443; Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmuatü't-tevârihi'l-Mevleviyye*, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Kayıt no: 5446, s. 181-191; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265-266.

³⁹ Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *a.g.e.*, s. 444; Mehmet Ziyâ, Dedenin kendi el yazısıyla tertib ettiği bir mecmuası olduğu ve şiirlerini buraya topladığını nakletmektedir. Fakat bu mecmuanın nerede olduğuna dair bilgi vermemektedir. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.* s. 147.

⁴⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 147.

Ali Nutkî Dede meşîhati müddetince Mevlevî tarihinde mûsiki ve e-debiyat alanlarında ün yapmış bir çok kişinin yetişmesinde, dergâha intisap ederek veya muhip sıfatıyla bir çok zevatın Mevlevî terbiyesi almasına rehberlik etmiştir.⁴¹ Bunlar arasında Konya’da başladığı çilesinin İstanbul’da Yenikapı dergâhında tamamlayan ve devrinin büyük şairlerinden olan Galata Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Galib’i ve zaman zaman dergâha devam eden Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi’yi⁴², Vak’anüvis Pertev Efendi, Mehmed Saîd Hâlet Efendi, şuarâdan Hayret Efendi, Süleyman Neşâti, Musâhib Seyyid Ahmed Ağa’yı bilhassa zikretmek gerekir.⁴³

Ayrıca 1203/1788 senesinde Yenikapı mevlevîhânesinde doğan ve daha sonra Galata mevlevihanesi şeyhi olan Kudretullah Dede⁴⁴ de, amcazâdesi olan Ali Nutkî Dede’nin terbiyesi altında yetişmiş ve Şeyhi Ali Nutkî Dede’den 1217/1803 senesinde kendisine hilâfet-i tarîkat-ı âliyye-i Mevlevîyye almıştır.⁴⁵

⁴¹ Ali Nutkî Dede zamanında; Bostancıbaşı Ferhat Ağa (ö. 1213/1798), şuarâdan Hayret Efendi ve Hâlet Efendi 1779’da arakiye, 1787’de de sikke giymiştir. Bk. Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervîşân I*, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa nr. 1194. vr. 15b.

⁴² Ali Nutkî Dede’nin bestelediği ve ölümünden bir ay kadar önce dergâhta okunan “Şevkutarab” Mevlevî âyininin talebesi olmasına rağmen İsmâil Dede’ye ithaf etmesi de, aralarındaki samimiyetin bir neticesidir. Bk. Rauf Yekta, *Dede Efendi- Esâtiz-i Elhân*, 3. Cüz , İstanbul 1341, s. 127-128; N. Özcan , a.g.m., *DİA*, II, 423.

⁴³ *Defter-i Dervîşân I*, s. 1; Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tetkik u Tahkik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Yazmaları. nu: 1242/1, s. 2b; M. Ziyâ, a.g.e. s. 144; N. Özcan , a.g.m., *DİA*, II, 423.

⁴⁴ Kudretullah Dede’nin dünyaya gelişine Şeyh Gâlib şu mısraları tarih düşmüştür:

“Şerîf Ahmed Dede merd-i tarîkat
Yüzünden doğdu bir mühr-ü münevver
Dedim târîh-i milâdını Gâlib

Muhammed Kudretullah lutf-u Haydar” Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa, a.g.e., s.445-446; Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, I, 370-372; Zâkir Şükrü Efendi, a.g.e., s. 84. Ayrıca Kudretullah Dede’nin müntesibi olan Şerifzâde Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Mehmed Fazıl Paşa), aynı eserde kendisi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Bu abd-i zelîl, Bosnasaraylı ve Şerifzâde diye meşhur Mirlivâ es-Seyyid Muhammed Fazıl el-Mevlevîibni Seyyid Mustafa Nuruddin Nakşbendî ibni Seyyid Muhammed Hâşim ibni Seyyid Şerif Ahmed el-Hüseynî el-Hânefî el-Kırımî. 1275/1858 sene-i hicriyesinde şeyhim Kudretullah Dede Efendi Hazretlerinden inabet aldım.” Devamında, Kudretullah Dede’nin kendisinden *Evrâd-ı Şerife-i Celâliyye*’yi kısaca şerh etmesini istediğini ve *Şerh-i Hakâik-i Ezkâr-ı Mevlânâ* ismiyle şerh ettiğini belirtmektedir. Müellifin hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Şerifzade M. Fazıl Paşa, a.g.e., s. 447-449; *Son Asır Türk Şairleri*, s., 370-372; Lamiya Hadziosmanoviç, “Fazılpaşa Şerifoviç Bosnavî (XIX. Yüzyıl) Eserlerinde Mevlevîlik Hattı”, *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (3-5 Mayıs 1990), (Tebliğler), Konya 1991, s. 155-158.

⁴⁵ Şerifzade M. Fazıl Paşa, a.g.e., s. 445. Mehmed Kudretullah Dede’nin, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ebû Bekir Dede (ö. 1181/1778) ailesine mensub olması nedeniyle, Galata Mevlevîhânesinin bu döneminde idari açıdan Yenikapı Melevîhânesi’ne bağ-

Zamanının sanat zevkiyle yetişen Ali Nutkî Dede, hat, mûsikî ve şiir dallarında eserler vermiştir. 1203/1788'de talik hattı ile istinsah ettiği *Neşâtî Dîvânı*, Süleyman Neşât Efendi'nin şiir severler tarafından sürekli hatırlanmasına sebep olmuştur.⁴⁶

Günümüze bıraktığı en önemli eseri ise, kendi türünün ilk örnekliği sayılabilecek, Yenikapı mevlevîhânesinin bir çeşit günlüğü olan *Defter-i Dervîşân I* isimli defteridir. Vefatı üzerine yarım kalan bu eser, kardeşi Şeyh Abdalbaki Nâsır Dede tarafından tamamlanmıştır. Bu defterde Ali Nutkî Dede yaşadığı dönemde, Yenikapı mevlevîhânesinde ve dışarıda olup biten olayları tarihleriyle birlikte notlar halinde kaydetmiştir.⁴⁷

III. Selim dönemi Mevlevî şeyhlerinden Ali Nutkî Dede,⁴⁸ otuz sene şeyhlik makamında bulunduktan sonra Cemaziyelevvel 1219'da (Ağustos 1804) kırk üç yaşında dergâhtaki odasında vefat etmiş ve dergâh haziyesinde, Sâfi Mûsâ Dede ile Abdurrahim Efendi'nin ayak ucuna defnedilmiştir.⁴⁹

2. Abdülbâkî Nâsır Dede (ö. 1236/1821)

Yenikapı mevlevîhânesi şeyhlerinden Ebu Bekir Dede'nin ikinci oğlu⁵⁰, Ali Nutkî Dede'nin küçük kardeşi olan Abdülbâkî Nâsır Dede, bu der-

landığını söyleyebiliriz. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu aile, hem Mevlevîlik hem de Osmanlı siyasî tarihinde çok önemli rol oynamış, brokrasinin kilit noktalarındaki devlet adamlarını tarikat şemsiyesi altına alarak yönetimin üzerindeki nüfuzunu artırmıştır. Galata Mevlevîhânesini tarihini yakından ilgilendiren devlet Kethudâsı Hâlet Efendi'nin faaliyetlerini de bu çerçevede değer kazanmaktadır. Ali Nutkî Dede müntesiblerinden olan Hâlet Efendi II. Mahmud üzerindeki nüfuzunu kullanarak Kudretullah Dede'nin Galata Mevlevîhânesi meşihatine atanmasını sağlamıştır. Bk. Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1323, s. 36. *Sicill-i Osmani*, IV/1, s. 63.

⁴⁶ Süleyman Neşât Efendi, *Neşâtî Dîvânı*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Yazmaları, nu: 942; Saadettin Nuzhet Ergun, *Neşâtî*, İstanbul 1933, s. XLVII.

⁴⁷ Bk. *Defter-i Dervîşân I*, vr. 1b, 4b, 7b, 10b, 24b, 53b.

⁴⁸ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, V, 206; *Semâhâne-i Edeb*, s. 236.

⁴⁹ Şerîfzâde Mehmed Fâzıl Paşa, a.g.e., s. 444; *Defter-i Dervîşân I*, s. 28; *Sicill-i Osmânî*, II, 190; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; M. Ziyâ, a.g.e., s. 146; Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 415; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 423. Sandukasının üzerindeki levhada şunlar yazılıdır:

Hüzn ile Es'ad dedim tarihi

Huû deyip Mevlâyâ döndü şeyh Ali. 1219/1804

Bir başka tarih:

Çâr ile tarih çıktı cennete

Göçtü Seyyid Şeyh Ali Mevlevî. 1219/1804. bk. M. Ziyâ, a.g.e., s. 147.

⁵⁰ Ebu Bekir Dede'nin üç çocuğu vardır. Ali Nutkî Dede, Abdülbâkî Nâsır Dede ve Abdurrahman Kühî Dede. Yılmaz Öztuna, *Türk Mûsikî Ansiklopedisi*, İstanbul 1969, I, 32-33.

gâhın on beşinci postnişinidir.⁵¹

İstanbul'da, Yenikapı mevlevîhânesi civarında bulunan evlerinde 1179/1765'te dünyaya gelmiştir.⁵² Annesi Saîde Hanım'dır.⁵³ İlk öğrenimini babasından yapan Abdülbâkî Nâsır Dede, 1189/1775 yılında babasının vefatından üzerine Farsça, Arapça ve dini bilgilerini Milas müftüsüzâde Halil Efendi'den ikmal etmiştir.⁵⁴ 1190/1776 yılında dergâhta semâ meşkedip ayine girmeye başlayan Abdülbâkî Nâsır Dede,⁵⁵ dergâhtaki mûsikîşinaslardan da mûsikî tahsil etmiş, bir sürede Hammamîzâde İsmail Dede Efendi'den ney meşk ederek⁵⁶ kendisini bu alanda geliştirmiştir.⁵⁷ Babasının vefatı esnasında on yaşlarında olması, o tarihte ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin de yaşının küçüklüğü sebebiyle, eğitim ve öğretimiyle Ali Nutkî Dede'nin müreb-bisi, Sahîh Ahmed Dede ilgilenmiştir.⁵⁸

Abdülbaki Nâsır Dede, ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin şeyhliği sırasında genç yaşta dergâhın neyzenbaşılığı görevini üslenmiştir.⁵⁹ 1209/1794 yılında kardeşlerinin izniyle⁶⁰ Yenikapı dergâhı kafescisi Şerife Ayşe Hanım'ın kızı Şerife Nefise Hanım'la evlenmiş⁶¹, bu evlilikten Ebu Bekir Şaban⁶², Seyyid Ebû Bekir, Seyyid Muhammed⁶³, Hüseyin Receb, Osman Selahaddin, isimlerinde beş oğlu ve Ayşe Sıdika isminde bir kızı olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Çocuklarından Hüseyin Receb Dede ve Osman Selahaddin Dedeler daha sonra Yenikapı mevlevîhânesine şeyh olmuşlardır.⁶⁴

⁵¹ *Semahâne-i Edeb*, s. 232; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 148; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 257-258; Nuri Özcan, "Abdülbâkî Nâsır Dede", *DİA*, II, 199.

⁵² Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, V, 206a.

⁵³ *Defter-i Dervîşân II*, s. 31; İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 24.

⁵⁴ Davud Fatin, *Hatimetü'l-Eş'âr*, y.y., Yazma, ty., s. 389; Nuri Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

⁵⁵ *Defter-i Dervîşân I*, s. 7.

⁵⁶ *Esâtîz-i Elhân*, 3. Cüz, s. 133.

⁵⁷ *Sefîne-i Evliyâ*, V, 206; Nuri Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

⁵⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 144.

⁵⁹ *Sefîne-i Evliyâ*, s. 206; *Türk Mûsikî Antolojisi*, II/637.

⁶⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 148.

⁶¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 32; *Hoş Sadâ*, s. 24. Nefise Hanım 1234/1819 senesinde vefat etmiştir. bk. *Defter-i Dervîşân II*, a. yer.

⁶² Bu oğlu 1228/1813 yılında on beş yaşında hummadan vefat etmiştir. *Defter-i Dervîşân II*, s. 31.

⁶³ Bu iki oğlu da birer yıl arayla 1231-1232/ 1816-1817 senelerinde vefat etmişlerdir. *Defter-i Dervîşân II*, s. 32.

⁶⁴ *Defter-i Dervîşân II*, s. 22. Ayrıca bk. Fatma Adile Aksu, *Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tetkik ü Tahkik*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1988, s. 30.

Ali Nutkî Dede'nin 1219/1804 yılında vefatı üzerine, 24 Ağustos 1804 tarihinde Çelebi Hacı Mehmed Efendi tarafından sikke destarlanarak Yenikapı mevlevîhânesi meşîhatine tayin edilmiştir.⁶⁵ Abdülbâkî Nâsır Dede, vazifesi müddetince dergâhta haftanın Salı ve Cumartesi günleri *Mesnevî* okutmaya başlamış ve bu görev yaklaşık iki yıl sürmüştür.⁶⁶

Esrar Dede'nin "*İnşâallah el-sine-i selâsede sâhib-i dîvân olurlar*"⁶⁷ diye kendisine duâda bulunduğu Abdülbâkî Nâsır Dede, ulûm-ı riyâziyyede, özellikle mûsikîye teâlluk eden elhân ve sadâda, sahib-i hüner olduğundan Isfahân ve Acem Bûselik makamında iki âyin bestelemiştir. Şevkutarab âyini de kendisine aittir.⁶⁸ Esrar Dede'nin muâsırı ve hemdemi olarak onun teşviki üzerine şiirdeki maharetini ortaya koyan bir de *Dîvân* tertip etmiştir.⁶⁹

Kaynaklarda kendisinden tazizle bahsedilen Abdülbâkî Nâsır Dede'nin meclislerinde bulunmak bir mazhariyet sayıldığı belirtilmektedir.⁷⁰ Meşîhatte bulunduğu dönem içerisinde Yenikapı mevlevîhânesi tam anlamıyla mûsikî konservatuarına dönüştürmüş, Türk mûsikîsi konusundaki derin bilgisi nedeniyle dergâhta geniş bir sanat çevresi oluşmuştur. Dede Efendi ile mûsikî çalışmalarında bulunmuş ve II. Mahmud zamanında padişahın huzurunda icrâ olunan küme fasıllarında bulunmuştur.⁷¹

II. Mahmud nazarında Abdülbâkî Nâsır Dede'nin özel bir yeri vardır. Devrinin padişahlarıyla kurmuş olduğu yakınlık neticesinde, II. Mahmud döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi himmet-i padişahî ile esaslı bir tamir geçirmiş, dergâhın semahâne ile türbesi yeniden yaptırılmıştır.

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde yetiştirdiği talebeler, tasavvuf, edebiyat ve mûsikî alanında telif ettiği ve bestelediği eserlerle şöhrat bulmuş, bir otorite olduğunu göstermiş ve her iki padişahın da yakın ilgi görmüştür.⁷²

⁶⁵ *Defter-i Dervîşân I*, s. 2

⁶⁶ *Defter-i Dervîşân II*, s. 21.

⁶⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 378.

⁶⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 148; *Hoş Sadâ*, s. 25-27.

⁶⁹ *Semahâne-i Edeb*, s. 236-237.

⁷⁰ Ahmed Atâ, *Atâ Tarihi*, III, 193.

⁷¹ E. Işın, *a.g.m.*, s. 129. Nuri Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

⁷² Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (hızl. A.F. Yavuz-İ. Özen), İstanbul ty., I, 39; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199. Yenikapı Mevlevîhânesini sık sık ziyaret giden II. Mahmud'a, mevlevîhâneye ziyaret için geldiği sıralarda, dervişler tarafından tekkedeki normal faaliyetleri aksatacak derecede özel bir karşılama merasimleri yapılmaktadır. Tekkelerin ve dervişlerin genel anlayışına ters olan bu nevî hareketlerden sıkılan Şeyh Abdülbaki Nâsır

Dönemin devlet erkanından Keçecizâde İzzet Molla da, Abdülbâkî Dede'nin mürididir.⁷³

XIX. asrın en tanınmış Mevlevî ressamı Hasan Leylek Dede (ö.1243/1827) de bu dergahta çile çıkarmış ve mesnevihan sıfatıyla mevlevîhânede hücrenişin olmuştur.⁷⁴ Bursa mevleviyanesi şeyhlerinden Mehmed Dede (ö. 1269/1852) Üvey babası ile birlikte Abdülbâkî Nâsır Dede zamanında, bu dergâha intisab etmiş ve çile çıkarmıştır.⁷⁵

Beşiktaş Mevleviyanesi şeyhlerinden Kadri Dede (ö. 1267/1851), 1232/1817 senesi Cemâziyelülâ ayı başlarında Yenikapı mevlevîhânesine girmiş ve burada Abdülbâkî Nâsır Dede'nin hizmet-i meşîhati döneminde hücreye çıkmış, semâ'zenbaşı ve duâcılık hizmetlerinde bulunmuştur.⁷⁶ Abdülbâkî Nâsır Dede'den mûsikî tahsili almış ve onunla birlikte II. Mahmud'un huzurunda tertib edilen küme fasıllarına davet edilmiştir.⁷⁷ Kadri Dede, Yenikapı dergâhında hücrenişin iken Beşiktaş mevlevîhânesi şeyhi Mahmud Dede'nin vefatı üzerine de adı geçen dergâha şeyh tayin edilmiştir.⁷⁸

Dede (ö. 1236/1820), bir fırsatını kollayarak durumu padişaha arz etmek ister. Yine bir ziyaret dönüşü, mükabele bitiminden sonra, memnuniyetini ifade için şeyhin yanına gelen padişah, gark olduğu manevi zevkten dolayı şeyhe teşekkür eder. Şeyh de bu fırsatın geldiğine inanarak padişaha: "*Ne olur Efendim, bir daha böyle bu dergâha gelmeyin.*" dediğinde, ummadığı ve beklemeyişi bu sözler karşısında irkilen ve şaşkına dönen padişah birden kendini toparlayarak: "*Şeyhim beni bâb-ı Mevlâna'dan mı kovuyorsunuz?*" deyince, şeyh Abdülbâkî Dede: "*Hayır Deolettüm, bu kapıdan kimse kovulmaz. Fakat siz geliyorsunuz giderken de dervişe para dağıtıyor, hediyeler veriyorsunuz. Bu durum onları dervişlik yerine dünyaperest yapıyor. Sizden istirhamım bir daha bu dergâha Sultan Mahmud olarak değil Mahmud Efendi olarak gelmeniz. Hatta her zaman buyurun gelin.*" demiştir. Padişah şeyhin kastını anlamış ve "*Eyvallah*" diyerek ayrılmıştır. Fakat Abdülbâkî Nâsır Dede, padişaha karşı bu cüretkarlığını affettirmek için İstanbul'da mevcut diğer Mevlevî dergâh şeyhleriyle görüşerek, mevcut mevlevîhânelerde mukabele günlerin programlamış ve durumu padişaha arz ederek, "*Ne zaman Mevlânâ aşkı zuhûr ederse buyuramız.*" diyerek padişahın gönlünü almıştır. Bk. A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1969, s. 162-165.

⁷³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, İstanbul ty., II, 834. Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatıyla ilgili geniş bilgi için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, ty, s. 735-756; A. Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1988, s. 88-93; İbrahim Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, Ankara 1989, s. 1-45.

⁷⁴ Ş. Uzluk, a.g.e., s. 66-68; Malik Arsel, *Türklerde Dînî Resimler*, İstanbul 1967, s. 77; Celal Esat Arseven, "Yazı Resimler", *Yedigün*, XVIII, 1973, s. 12-13.

⁷⁵ M. Şemseddin, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, (hzl. M.Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 510.

⁷⁶ *Defter-i Dervişân II*, s. 78; Hüseyin Fahreddin Dede, *Mecmuâ*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, nr. 7467, s. 3.

⁷⁷ *Tarih-i Atâ*, II, 193; Ayvansarayî, a.g.e., II, 107; Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 3; *Sicill-i Osmânî*, IV/1, 64, I, 264; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s.107; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 179, 232.

⁷⁸ *Defter-i Dervişân II*, s. 78; Mehmed Ziya, a.g.e., s. 170. Bir Mevlevî dergâhına şeyh olacak

Abdûlbâkî Nâsır Dede, bu dergâhta on yedi sene şeyhlik makamında bulunduktan sonra elli altı yaşında, 20 Cemaziyelevvel 1236 (25 Mart 1821 Pazar) günü saat beşte vefat etmiş, vefatına Safâî; “*Âlem-i lâhûta can attı bu dem Bâkî Dede*” mısrası tarih düşmüş ve ağabeyi Ali Nutkî Dede’nin yanına defnedilmiştir.⁷⁹

Abdûlbâkî Dede’nin başlıca eserleri şunlardır:

1. Tercüme-i Menâkıbü’l-Ârifin

Ahmed Eflâkî’nin *Menâkıbü’l-Ârifin* adlı eserinin Farsça’dan tercümesidir. Sahîh Ahmed Dede’nin teşvikiyle ve bazı ilavelerle 1793-1797 tarihleri arasında tercüme etmiş⁸⁰ ve III. Selim’e ithaf edilmiştir. Müellif nüshası, talik hattıyla 670 sayfa ve Süleymâniye Kütüphânesi Nafiz Paşa 1126 numarada kayıtlı olan kitabın⁸¹ bir diğer nüshası da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi’nde Emanet Hazinesi 1205 numarada bulunmaktadır.⁸²

2. Defter-i Dervîşân II

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede tarafından dergâha intisab edenlerin kayıtlarının tutulduğu ve dergâh dışında cerayan eden bazı olayların not alındığı defteri, aynı usul üzere Abdûlbâkî Dede devam ettirmiştir. Müelliflerin hattı ve talik yazısıyla telif edilen ve tek nüsha olan eser, Süleymâniye Kütüphânesi Nafiz Paşa Bölümü 1194 no’da kayıtlı bulunmaktadır.⁸³ *Defter-i Dervîşân II* ise; Abdûlbâkî Dede’nin 1231/1815 tarihinden vefatına kadar dergâhın dervîş kayıtlarına devam ettiği diğer bir defterdir. Vefatından sonra bu deftere

zâtın “Dede” olması gerekiyor ve dedelik de 1001 gün (yaklaşık üç sene) sonunda verilen bir unvan olduğuna göre, 1234/1819 senesinde Beşiktaş Mevlevîhânesi’ne şeyh tayin edilen Kadri Dede’nin, 1232/1817 tarihinden önce Yenikapı Mevlevîhânesine intisab etmiş olması gerekmektedir.

⁷⁹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 88; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 207; Ayvansarayî, *a.g.e.*, I, 230; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; *Sicill-i Osmânî*, II, 190; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 152-153; *Hoş Sadâ*, s. 24; S. N. Ergin, *a.g.e.*, II, 415-420. Osmanlı Müellifleri, vefat tarihini yanlış olarak hicri 1226/1811 olarak vermektedir. bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 39

⁸⁰ Saadettin Nüzhet, *Mevlânâ*, İstanbul 1932, s. 36. Mehmed Önder-İ. Binark-N. Sefercioğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası*, Ankara 1974, II, 290.

⁸¹ Sülemaniye Kütüphanesin’de bulunan 220x152-160x85 ebadında 670 yapraklı. Tâlik, miklebli, şemseli, koyu kahverengi meşin ciltlidir. Bk. *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, 290-291.

⁸² Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, “eş-Şeyh Nâsır Abdûlbâkî el-Mevlevî ve Tetkik ü Tahkik’i”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, (2-4 Aralık 1991 Ankara), Ankara 1992, s. 69; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199; Fatma Adile Başer, “Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi, Mûsikîşinas Abdûlbâkî Nâsır Dede”, *İstanbul Araştırmaları*, sy.3, İstanbul 1997, s. 200.

⁸³ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, *a.g.m.*, s. 69; N. Özcan, *a.g.m.*, *DİA*, II, 199.

dergâhın diğer şeyhleri sırasıyla Hüseyin Hüsni Dede, Abdürrahim Künhî Dede, Osman Selahaddin Dede, Mehmed Celaladdin Dede ve Abdülbâkî (Baykara) Dede kayıtlar düşmeye devam etmişlerdir. Şu an bir fotokopi nüshası İSAM Kütüphanesinde (nr. 18112) bulunmaktadır.⁸⁴

3. *Şerh-i Ta'rib-i Şâhidî*

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Sâfî Mûsâ Dede'nin te'lifi olan Tuhfe-i Şâhidî adlı Arapça eserine Abdülbâkî Dede'nin 1798-1800 yılları arasında yazdığı Türkçe şerhtir. Bu eser Yenikapı Mevlevîhânesi Kütüphanesine vakfedilmiştir. Tek nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Bölümü 1483 numarada bulunan eser, Talik hatla on yedi satır esasına göre yazılmış, kırmızı meşin ciltli ve 249 varaktan ibarettir.⁸⁵

4. *Dîvân-ı Eş'âr:*

Şairliğiyle de ün yapmış olan Abdülbaaki Dede'nin 1794 tarihinden itibaren kaleme aldığı ve 3000 beyitten oluşan müellif hatlı nüshası, talik hattıyla yazılmış olup Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 941 numarada kayıtlıdır.⁸⁶

5. *Tahrîriyetü'l-Mûsikî:*

Abdülbâkî Nâsır Dede tarafından icat edilen, nota sistemini açıklayan ve bu nota sistemiyle yazılmış dört besteyi ihtiva eden eser, 1807 yılında III. Selim'e takdim edilmiştir. Müellif hattıyla olan bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 1242/2'de kayıtlı bulunmaktadır.⁸⁷

6. *Tetkîk ü Tahkîk:*

136 makam ve 21 uusûlün kısaca açıklandığı mûsikî nazariyesine ait bu eseri, Abdülbâkî Dede dervişliği döneminde telif etmiş ve 1795 yılında tamamlayıp, III. Selim'e takdim etmiştir. Bir çok istinsah nüshaları bulunan eserin müellif nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Bölümü 1242/1 numarada kayıtlı bulunmaktadır.⁸⁸

⁸⁴ Geniş Bilgi İçin bk. Nuri Özcan "Defter-i Dervîşân", *DİA*, IX, 90-91; F. A. Başer, a.g.m., s. 201.

⁸⁵ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 200.

⁸⁶ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 201.

⁸⁷ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 69; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 201.

⁸⁸ Geniş bilgi için bk. Nazîf Öztürk, a.g.m., s. 70-71; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 199; F. A. Başer, a.g.m., s. 199.

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Süleymaniye Kütüphanesi Ekrem Karadeniz Koleksiyonu, nr. 4, sayfa 47-53 ve nr. 15, sayfa 62-71 arasında *Acem Bûselik Âyini* isimli iki matbu bestesi bulunmaktadır.⁸⁹

Ayrıca Mehmed Ziyâ; *Edvâr Risâlesi* isiminde bir eserinin daha bulunduğu ve 1906 yılında yanan Yenikapı Dergâhı Kütüphanesi'nde olduğundan da bahsetmektedir.⁹⁰

3. Receb Hüsni Dede (ö. 1245/1826)

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin vefatıyla yerine postnişin olan Receb Hüsni Dede, Yenikapı Mevlevîhanesinin on altıncı postnişinidir. 1215/1801 tarihinde doğan Hüsni Dede Abdülbâkî Nâsır Dede'nin oğludur.⁹¹ 1231/1816 senesinde babasının gözetiminde semahâneye girmiştir.⁹²

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin vefatı üzerine meşihat makamına kardeşi Abdurrahim Dede'nin geçmesi usûlden iken, kendisine cezbe hali galip geldiğinden bu makama, Saîd Hemdem Çelebi tarafından 1236/1820 tarihinde Hüsni Dede tayin edilmiştir.⁹³

Üstün ahlaki yapısı, fazileti ve doğruluğu ile tanınan Hüsni Dede, dokuz sene süren şeyhliği müddetince şeriat ve tarikat usullerine olan bağlılığı sebebiyle herkesin hürmet ve teveccühünü kazanmıştır. Şeyh Osman Selahaddin Dede'nin mürebbisi, herkes tarafından ârif olarak bilinen Sadık Dede, Receb Hüsni Dede'nin huzuruna girdiği zaman kendisine fevkaledelik hürmet gösterdiği rivayeti⁹⁴ de kemâline işaret etmektedir.

Zevcesinden ayrıldıktan sonra yakalandığı verem hastalığı neticesi, yirmi sekiz yaşlarında iken, 1245 Ramazan'ının son günlerinde (Mart 1830) vefat etmiştir.⁹⁵

⁸⁹ F. A. Başer, a.g.m., s. 198.

⁹⁰ M. Ziyâ, a.g.e., s. 150.

⁹¹ M. Ziyâ doğum tarihini 1225/1811 olarak vermektedir. Dede'nin 1245/1830 tarihinde 29 yaşında vefatı bilindiğine göre doğru doğum tarihi 1215/1801 olması gerekmektedir. Bk.; M. Ziyâ, a.g.e., s. 153.

⁹² *Defter-i Dervîşân II*, s. 10.

⁹³ *Defter-i Dervîşân II*, s. 88; M. Ziyâ, a.g.e., s. 161. *Defter-i Dervîşân*'a Receb Hüsni Dede'nin meşihata tayinine dair kendi el yazısıyla düştüğü not şöyledir: "Şubat Pazar gecesi Hâlet Efendi tarafından meşihat haberi gelip, ferdası Pazar günü sertabbah Sadık Dede ile maan Hâlet Efendinin yanına varıp, meşihatnâme-yi Sadık Dedeye verip oda Kasımpaşa Şeyhi Ali Dedeye verüp, şeyh Ali Dede dahi fakire verip, mah-ı mezbûrun on beşinci Pazartesi günü iclas ve mukabele-i şerifeye bed' olunmuştur. 14 Cemadiyelahir 1236/1821. bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 88.

⁹⁴ M. Ziyâ, a.g.e., s. 153-154.

⁹⁵ Ayvannsarayî, a.g.e., I, 230; *Sicill-i Osmânî*, II, 190; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, 85; M.

Receb Hüsnî Dedenî'nin *Defter-i Dervîşân II*'a kaydettiği mevlevîlere bakıldığında, tarîkate o dönemde daha önce olduğu ve sonra da devam ettiği gibi toplumun her kesiminden insanların intisabı ve devlet erkanından olan zevatın da Mevlevîliğe teveccühü dikkat çekmektedir.⁹⁶

4. Abdurrahim Künhî Dede (ö. 1247/1831)

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ebu Bekir Dede'nin en küçük oğlu, Ali Nutkî ve Abdalbaki Nâsır Dede'nin kardeşi olan Abdurrahim Dede, bu dergâhın on yedinci postnişinidir.⁹⁷

1183/1769 yılında Yenikapı civarındaki evlerinde dünyaya gelmiştir. Altı yaşında iken babası vefat ettiği için büyük ağabeyi Şeyh Ali Nutkî Dede'nin himayesinde tasavvuf, edebiyat, mûsikî dersleri alarak yetişmiştir. Gayet rakîk, müessir ve latîf bir sese sahip olduğundan bir müddet sonra da dergâhın kudümzenbaşılığına getirilmiştir.⁹⁸

Böylece aynı anda Yenikapı mevlevîhânesinde aynı aileden Ali Nutkî Dede şeyh, küçük kardeşi Abdalbaki Nâsır Dede neyzenbaşı ve en küçük kardeş Abdurrahim Dede de kudümzenbaşı olarak bulunmuşlardır ki, bu durum mevlevîler de özellikle de İstanbul mevlevîliğinde XIX. yüzyıla has bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Abdurrahim Künhî Dede'nin Şerife Ayşe Hanım'la olan evliliğinden, Abdülkerim Kadri, ismini Ali Nutkî Dede'den alan Ali Efendi ve Fatma isminde üç çocuğu dünyaya gelmiştir.⁹⁹ *Defter-i Dervîşân II*'deki kayıtlar göre; 1231/1815'de eşinin vefatından sonra, yaptığı ikinci evliliğinden de, Mehmed Nazîf, Abdülhalim, Mehmed Rıza ve Hâşim isminde dört evladının daha dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

Abdurrahim Dede, gayet tesirli ve güzel sesli, mûsikîye ileri derecede meyli olan, hatta "fenn-i mûsikîde ikinci Fârâbî" sıfatıyla tanınacak kadar

Ziyâ, a.g.e., s. 154.

⁹⁶ Receb Hüsnî Dede, kendi el yazısıyla 1236/1821-1245/1830 dergâha girenleri kaydetmiştir. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 91-92, 101, 110, 112-115.

⁹⁷ M. Ziyâ, a.g.e., s. 154. *Sicill-i Osmânî*'de "Ali Dede'nin oğludur." kaydı varsa da bu yanlışır ve Ali Nutkî Dede'nin üç oğlundan biri olan Abdurrahim'le karıştırılmıştır. Bk. *Sicill-i Osmânî*, III, 334.

⁹⁸ M. Ziyâ, a.g.e., s. 154; Halil Can, "Künhî Abdurrahim Dede Efendi'nin Hicaz Âyin-i Şerîfi", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1966, s. 44; Nuri Özcan, "Abdurrahim Künhî Dede" *DİA*, II, 292.

⁹⁹ *Defter-i Dervîşân I*, s. 17, 44, 45; II, s. 44b

¹⁰⁰ *Defter-i Dervîşân II*, s. 4a, 93b, 94a, 94b.

usta bir zat¹⁰¹, bununla beraber de cezbeli mizaca sahip bir dervıştır. Esrar Dede'nin naklettiğine göre, III. Selim, Abdurrahim Dede'yi kudümzenbaşı görevinde bulunduğu sırasında sesinin güzelliği ve mûsikîdeki mahareti sebebiyle saraya almak istemiş, kendisi de bunu arzuladığı halde, bir ayin esnasında şeyhi Ali Nutkî Dede'nin bir "nazar"ı ile cezbeye kapılmış ve bu sebeple saraya girmesi mümkün olmamıştır.¹⁰² Cezbeli hali Ali Nutkî Dede'nin vefatından sonra da devam etmiştir. Bu hali sebebiyle ağabeyi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin vefatından sonra meşihat makamına geçmesi gerekirken, postnişinliğe Receb Hüsnî Dede atanmıştır. Dergâhta kudümzenbaşılığı görevi devam ederken 1245/1829 tarihinde ağabeyinin oğlu Receb Hüsnî Dede'nin vefatı üzerine cezbe hali üzerinden kalkmış bulunduğu için Mehmed Saîd Hemdem Çelebi tarafından Yenikapı mevlevîhânesine bu tarihte şeyh tayin edilmiştir.¹⁰³

Mûsikîdeki maharetini şiirde de ortaya koyan Abdurrahim Dede, "Künhî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şiirlerinde daha çok tasavvufî konuları ele alan Abdurrahim Dede, şiirlerini bir divanda toplamamıştır. Tabii bir ses güzelliğine sahip olan Abdurrahim Dede, bestelediği dînî ve dînî olmayan eserler ve yetiştirdiği talebeleriyle zamanının en önemli mûsikî üstadlarından sayılmıştır. Yetiştirdiği talebeleri arasında Galata Mevlevîhânesi kudümzenbaşı Derviş Mehmed'le, III. Selim'in Mûsâhibi Ahmed Ağa en meşhurlarıdır.¹⁰⁴

Mûsikîye karşı aşırı istidadı ve meyli olan Mûsâhib Ahmed Ağa Mevlî olduktan sonra bütün mûsikî bilgisini makamât-ı Mevlevîyyeye sarf ederek Hicaz, Nihavend ve Saba makamında ayin bestelemiş ve III. Selimin huzurunda okumuştur. Dinlediği bu bestelerin tesiriyle de III. Selim meşhur Sûz-i Dilârâ makamını ihdas ederek bir ayin bestelemiştir ki, bu ayin daha sonra Yenikapı Dergâhında okunagelmıştır.¹⁰⁵

İki sene kadar şeyhlik makamında bulunduğu Yenikapı Mevlevîhânesinde 1247/1831 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın haziresine Sâfi Mûsâ Dede'nin merkadine bitişik olarak defnedilmiştir.¹⁰⁶

¹⁰¹ Zekâizâde Ahmed-Dr. Suphi-Mesut Cemil, *Mevlevî Ayinleri*, İstanbul Konservatuarı, İstanbul 1936, s. 560.

¹⁰² S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 420.

¹⁰³ M. Ziyâ, a.g.e., s. 155; H. Can, a.g.m., s. 45; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 292.

¹⁰⁴ M. Ziyâ, a.g.e., s. 155-156; H. Can, a.g.m., s. 47-48; N. Özcan, a.g.m., *DİA*, II, 292.

¹⁰⁵ M. Ziyâ, a.g.e., s. 157. Mûsâhib Ahmed Ağa 1209/1794 tarihinde vefat ederek Galata dergâhı haziresine defnedilmiştir. M. Ziyâ, a.g.e., s. 157.

¹⁰⁶ Ayvannsarayî, a.g.e., I, 230; *Sicill-i Osmânî*, II, 190, III, 334; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, 85; M. Ziyâ, a.g.e., s. 159.

5. Osman Selahaddin Dede (ö. 1304/1887)

Yenikapı Mevlevîhânesinin en önemli şeyhlerinden biri olan ve Tanzimat dönemi ve XIX. yüzyıl siyâsî hayatına damgasını vuran Osman Selahaddin Dede, Abdurrahim Kühî Dede'nin vefatından sonra posta geçmiş ve bu dergâhın on sekizinci postnişi olmuştur.¹⁰⁷

Osman Selahaddin Dede; 10 Rebûlâhir 1235/1820 tarihinde, İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi civarındaki evlerinde dünyaya gelmiştir.¹⁰⁸ Babası yine bu dergâhın şeyhlerinden Abdülbâkî Nâsır Dede'dir. Osman Selahaddin Dede henüz bir kaç aylık iken, babası tarafından başına arakiye tekbirlenmiştir.¹⁰⁹ Babasının 25 Cemaziyelûlâ 1236/1820 yılında vefatıyla, dergâh postuna önce Seyyid Receb Hüseyin Hüsnî Dede, daha sonra da amcası Abdurrahim Kühî Dede geçmiştir. Abdurrahim Kühî Dede'nin posta geçmesiyle birlikte Osman Selahaddin Dede'nin hayatında yeni bir dönem açılmış, Abdurrahim Kühî Dede, Osman Selahaddin Dede'yi, terbiyesi ile vazifeli dergâhın çilekeşlerinden Beşiktaş tekkesi şeyhi Kadri Dede'yi, sertabbah Mehmed Dede ile dergâha mensup bazı kadınları, bilhassa validesini Kılıç Ali Mahallesi'nde kiraladığı bir eve naklettirmiştir. Osman Selahaddin Dede iki sene kadar bu mahalde Şeyh Kadri Dede'nin terbiyesi altında bulunmuştur. Aynı zamanda dergâhın Hünkar Mahfili sokağında Mahmud Ağa ismindeki Sıbyan Mektebi'ne devam etmiştir.¹¹⁰

Şeyh Abdurrahim Kühî Dede, iki sene kadar Yenikapı Mevlevîhânesi postnişinliğinde bulunduktan sonra 1244/1828 senesinde vefat etmesi üzerine, şeyhlik makamı 25 Rebiulahir 1247/3 Ekim 1831 tarihinde Konya'da bulunan Hemdem Çelebi tarafından henüz 11 yaşında olan Osman Selahaddin Dede'ye tevcih edilmiştir.

Yaşının küçüklüğü sebebiyle dergâhın yönetimi, Yenikapı Mevlevîhânesi dervişlerinden Ümmî Sinan Dergâhı şeyhi Halvetî Zekâî Efendi'nin damadı Mehmed Sadık Dede'ye verilmiş, Mehmed Sadık Dede Konya Dergâhı tarafından, aşçıbaşılık görevine getirilmiş ve aynı zamanda

¹⁰⁷ *Sicill-i Osmânî*, II, 190, III, 352; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 160; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

¹⁰⁸ Elif Efendi ise, Osman Selahaddin Dede'nin doğum tarihi ile ilgili şunları aktarmaktadır: "Velâdet-i aliyeleri peder-i mükerremlerinin hattı destiyle görülen tarihle sâbit olduğu üzere 1235/1820 senesi Rebûlâhiri'nin 10. günüdür. Buna binâen müddet-i ömürleri 69 sene, 1 ay 8 gün olur." Bk. Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 43. Biz ise *Defter-i Dervişan IP*deki kaydı esas aldık çünkü bu kayıt daha sonraki bilgilere de uygun düşmektedir.

¹⁰⁹ *Defter-i Dervişan II*, s. 23.

¹¹⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 162; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85.

Osman Salahaddin Dede'ye vekil ve mürebbî tayin edilmiştir.¹¹¹

Beşiktaş Şeyhi Kadri Dede ve Mehmed Sadık Dede'nin terbiyeleri altında yetişen Osman Salahaddin Dede, aynı zamanda devrinin ileri gelen hocalarından da dersler okumuştur. Bunlar arasında Hoca Mahmud Efendi, Evliya Hoca diye meşhur Abdurrahim Efendi, Kaldırımîzâde Şehrî Ahmed Efendi, Tunuslu Mustafa Efendi ve en önemlisi Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi bulunmaktadır. Aynı zamanda Nakşî şeyhi olan Hoca Hüsameddin Efendi'den önce Koca Mustafapaşa Dergâhında Hadis ve Tefsir okumaya başlayan Osman Salahaddin Dede, daha sonra Hoca'nın Eyüp Hatuniye dergâhında verdiği *Mesnevî* derslerine iştirak etmiştir. Bir dergâh şeyhi olarak katıldığı bu derslerde Hoca Hüsameddin Efendi tarafından her zaman hürmet ve saygıyla karşılanan Osman Salahaddin Dede, daha sonra aynı tekkede düzenlenen bir törenle mesnevîhanlık icazetini almıştır.¹¹² Hoca Hüsameddin Efendi'nin 1 Şevval 1280 (10 Mart 1864) Perşembe günü¹¹³ vefatından sonra da, 1282/1865 senesi Muharremine rastlayan bir Perşembe günü, Yenikapı Mevlevîhânesinde *Mesnevî* dersleri vermeye başlamış ve bu ders uzun yıllar devam etmiştir.¹¹⁴

1275/1858 senesinde de meşhur Evliyâ Hoca'dan tekmil-i nuseh ederek Kıbrıslı Hoca gibi Fatih ve Bâyezid Cami ulemasından bir çoklarının hazır oldukları bir mecliste dergâhın semahânesinde icazet almışlardır.¹¹⁵

Mehmed Ziyâ, Osman Salahaddin Dede'nin 1275/1858 yılında yüksek mevkide bulunan çok sayıda faziletli kimselere, İbn Arabî'nin *Fusûs-u Hikem*'ini baştan sona okutarak zamanın âlim, şeyh ve devlet adamlarının da hazır bulundukları bir mecliste, semahâne merasimle icazet verdiğini ve bu merasimde oğlu Mehmed Celâleddin Dede ve Bursa Merkez Şer'iyye Mahkemesi nâibi iken vefat eden Asım Bey gibi muhterem kişilerin de bulunduğunu nakletmektedir.¹¹⁶

Yenikapı Mevlevîhânesi, şeyhin gençlik zamanından başlayarak devrin ileri gelen devlet adamlarının, âlimlerin ve âriflerin toplantı yeri haline gelmiştir. Bu sebeple Osman Salahaddin Dede'nin ilimine ve şeyhliğindeki kemaline hayran olan toplumun çok geniş bir yelpazesinden müntesipleri vardır. Bu toplantılara katılanlar arasında, kendisine intisab eden Sadrazam

¹¹¹ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 41; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 163.

¹¹² Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 39-41; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 166. İcazetname sureti için bk. M. Ziyâ, *a. yer.*

¹¹³ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 18; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 164.

¹¹⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 163-164.

¹¹⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 166.

¹¹⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 168.

Kececizade Fuad Paşa¹¹⁷, Ali Paşa, Mısırlı Kamil Paşa, Prens Mustafa Paşa, Adile Sultanın eşi Mehmed Ali Paşa, Sadrazam Midhat Paşa ve Şeyhulislam Sadeddin ve Refik Efendiler bulunmaktadır.¹¹⁸

Mehmed Ziya, Abdülvahid Çelebi (ö.1325/1907)'nin de Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'nin yetiştirdiği mevlevîlerden olduğunu kaydeder.¹¹⁹

XIX. asrın sonlarında Beşiktaş mevlevihanesi şeyliği görevini üslenen Hüseyin Fahreddin Dede, Osman Salahaddin Dede'nin hem damadıdır hem de ondan *Mesnevî* dersleri almıştır.¹²⁰

1272/1855 senesinde Edirne Mevlevihanesine postnişin olan Ali Eşref Dede (ö.1319/1901), Osman Salahaddin Dede'ye müntesib Mevlevî şeyhlerindendir olup, XIX. asrın son çeyreğinde yeni yerinde faaliyete geçen Çorum Mevlevîhânesinin bu yeni dönemdeki postnişini Muhammed İzzet Dede de Osman Salahaddin Dede'nin yetiştirdiği Mevlevî dervişlerindendir.¹²¹

Bu asrın en önde gelen mevlevilerinden biri olan şair ve Mesnevihan Es'ad Muhammed Dede de, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'ye intisab etmiş ve onun ilim halkasına dahil olarak, *Fusûs-u Hikem* ve *Mesnevî* okumuş, şeyhinin vefatından sonra, *Mesnevî* icazetini, Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede'den almıştır. Daha sonra Fatih Cami'inde *Mesnevî*, *Hâfız Divânı*, *Pend-i Attâr*, *Gülîstân*, *Levâyih*, *Molla Câmî*, *Gülşen-i Râz* ve *Sipehsalar* okutmuş ve bir taraftan da, Davud Paşa ve Mahmûdiye rüştiyelerinde Farsça muallimliği yapmıştır.

Seyahat etmeyi seven Es'ad Dede, kitaba karşı aşırı merakı sebebiyle, büyük bir kütüphâne oluşturmuş fakat kitaplarının bir kısmı Yenikapı Mevlevîhânesinde çıkan yangında yok olmuştur.

¹¹⁷ Fuad Paşa'nın intisabı babası Kececizade İzzet Molla'nın Abdülbâkî Nâsır Dedenin müridi olması sebebiyledir ki, bu dergâha ailece bağlanmanın bir sonucu olarak yorumlanabilir. Nitekim her iki devlet adamının aile mezarlar da Yenikapı Mevlevîhânesi haziresinde bulunmaktadır. E. Işın, a.g.m., s. 130

¹¹⁸ M. Ziyâ, a.g.e., s. 180.

¹¹⁹ M. Ziya, a.g.e., s. 190.

¹²⁰ Hüseyin Fahreddin Dede, a.g.e., s. 12; *Mûsâver Nevsal-i Osmânî*, s. 273; *Sefîne-i Evliyâ*, V, 184-185; *Son Asır Türk Şairleri*, I, 348; R. E. Koçu, "Fahreddin Dede Efendi", *İA*, İstanbul 1971, X, 5481; E. Işın, "Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi", *İstanbul Dergisi*, İstanbul 1993, sy. VI, s. 134; a. mlf., "Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi", *DBİA*, IV, 107.

¹²¹ Mehmed Ziya, a.g.e., s. 191. 1300/1883-1313/1898 yılları arasındaki Konya Salnamele-ri'nde Muhammed İzzet Dede Çorum Mevlevîhânesi şeyhi olara ismi geçmektedir. bk. *1300/1883 Konya Salnamesi*, s. 208; *1313/1898 Konya Salnamesi*, s. 315.

Daha çok mesnevîhanlığı ile tanınan Es'ad Dede'nin bir özelliği de, "câmiu't-turuk" olmasıdır. Mevlevî olmasıyla beraber devrinin diğer tarikat şeyhlerinden, Şâzelî, Kâdirî, Şa'bânî ve Nakşî icazetleri almış, bunlarla da kalmayıp, Mekke'de Sünûsî-İdrisî, Haleb'de Ekberî tarikatlerinden de icazet almıştır.

Son zamanlarında bir müddet Yenikapı Mevlevîhânesinde oturmuş daha sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhanlığına tayin olmuştur. İki sene kadar burada görev yaptıktan sonra 1329/1911 yılında vefat etmiş ve bu mevlevîhânenin hamuşuna defnedilmiştir. Tasavvufa dair telif ettiği kitapları yanında şiirlerini topladığı *Dîvânçe-i Eş'âr* isminde bir de dîvânı bulunmaktadır. Bir de;

Görünen cümle eşyadan Hudâ'dır

Sakın sanma âmı senden cüdâdır

matla'lı ve "Tevhîd" başlıklı üç yüz beytli bir de mesnevîsi vardır.¹²²

Sütlüce Sa'dî Dergâhı şeyhi Ahmed Muhtar Efendi'nin oğlu Mehmed Elif Efendi de, mevlevîliğe intisab etmiş, Osman Salahaddin Dede'den de *Mesnevî* dersleri alarak, hem *Mesnevî* icâzetnâmesi, hem de Mevlevî hilafetnâmesi almıştır. Osman Salahaddin Dede'nin terceme-i halini de ihtivâ eden *Tenşîtü'l-Muhibbîn* isimli bir eser telif etmiştir.¹²³ Babasından sonra Sütlüce Sa'dî Dergâhına şeyh olmuş ve dergâhında *Mesnevî* okutmuştur. 1325/1907 yılında Meclis-i Meşâyih reisliğine getirilmiş ve 1345/1927 yılında vefat etmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça gazellerden müteşekkil bir dîvânı vardır.¹²⁴

Yine bu asrın Mevlevî mûsikîşinaslarından bestekar Behlül Efendi (ö. 1313/1895) genç yaşta¹²⁵, XIX. asrın sonlarında büyük bir şöhrat kazanan mûsikîşinas bestekarlardan Hafız Mehmed Zekâî Dede (ö. 1315/1897) de 1285/1868 yılında Osman Salahaddin Dede'ye intisab ederek Mevlevî ol-

¹²² *Sefîne-i Evliya*, I, 329-332; *Osmanlı Müellifleri*, II, 95; *Son Asır Türk Şâirleri*, II, 328-330.

¹²³ Sütlüce Dergâhı şeyhi Elif Efendi; Osman Salahaddin Dede'nin zamanının bir çok şeyhi ile de sohbet etmekten hoşlandığını ve bunlardan birinin de Şeyh İbrâhim Berâdetü'l-Medenî eş-Şâzilî olduğunu, Osman Salahaddin Dede'nin, onun vasıtasıyla Şazeliyye'ye intisab ettiği gibi, Şeyh İbrâhim Efendi'nin de, Osman Salahaddin Dede vasıtasıyla mevlevîliğe intisap ettiğini aktarmaktadır. Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 42.

¹²⁴ *Son Hattatlar*, s. 810-813; *Son Asır Türk Şâirleri*, II, 291-293. Ayrıca diğer eserleri için bk. a. yer.

¹²⁵ S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 442-444; *Hoş Sadâ*, s. 104-105; Behlül Efendi ile ilgili kaynaklar için bk. Y. Öztuna, *Türk Mûsikî Ansiklopedisi* (TMA), İstanbul 1969, I, 104; Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 76.

muştur. Zekai Dede her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri dergâha devam ederek âyin okumuştur.¹²⁶

Bu asrı idrak eden kadın şâirlerden Sadrazam Mehmed Derviş Paşa'nın kızı Mü'mine Hanım (ö. 1321/1903) ve Münecimbaşı Osman Saib Efendi'nin kızı Hatice Nakiye Hanım, Osman Salahaddin Dede'nin müridelerindendir.¹²⁷ Hatice Nakiye Hanım aynı zamanda ondan *Mesnevî* dersleri alarak icazetnameye mâlik olmuştur.¹²⁸

“Osman Salahaddin Dede'nin ilminde ve şeyhliğindeki kemâli yanında, üzerinde durulması gereken en önemli özelliği Tanzimat dönemi siyâsî kadrolarıyla kurduğu yakın ilişki sonunda, Yenikapı Mevlevîhânesini özgürlük fikirlerinin tartışılabildiği başlıca merkezlerden biri durumuna getirmesidir.”¹²⁹

Hiç kuşkusuz Osman Salahaddin Dede'yi devrin siyâsî olayları içine çeken, Dede'nin her konudaki irfan ve ferasetinden yararlanmayı düşünen Sadrazam Midhat Paşa'dır. Midhat Paşa'nın Mevlevî olduğuna dair her ne kadar sarıh bir bilgi yoksa da Mehmed Ziyâ, paşanın zaman zaman konağında başında Mevlevî sikkesi ile oturduğunu kerimesi Memduha Hanım'dan işittiğini nakletmektedir.¹³⁰ Midhat Paşa'nın dergâhın yakınındaki Arapzade Çiftliği'ni satın alması ve bu komşuluk sayesinde dergâha daha sık gelip gitmesi¹³¹ de Osman Salahaddin Dede'ye hürmeti ve mevlvîliğe muhabbetiyle yorumlanabilir.

XIX. yüzyılda Osmanlı tahtına geçen üç padişahı ve dönemlerini de idrak eden Osman Salahaddin Dede, bu üç padişahın da teveccüh ve iltifatını kazanmıştır. Sultan Mahmud'un Yenikapı Dergâhı müdavimlerinden olduğu, hatta karlı ve soğuk kış günlerinde dahi dergâhı ve Osman Salahaddin Dede'yi ziyâret ettiği, oğlu Abdülmecîd'in de tahta geçtikten

¹²⁶ Rauf Yektâ, *Esatiz-i Elhan, Hoca Zekai Dede Efendi*, İstanbul 1900; İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, 286-300; S. N. Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 446-464; Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 94-108; Bülent Aksoy, “Zekâi Dede”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (DBİA), VII, 544-545.

¹²⁷ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, İstanbul 1970, VI, 1015. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1015-1017.

¹²⁸ *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1094-1095. Şiirlerine örnek için bk. *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1096-1099.

¹²⁹ E. Işın, “İstanbul Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler” *İstanbul Dergisi*, sy. 4, s. 130.

¹³⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 181.

¹³¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 181.

sonra babası gibi Yenikapı Dergâhını ve Osman Selahaddin Dede'yi sık sık ziyâret ettiği herkesçe malumdur.¹³²

II. Mahmud devrinde henüz genç olan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede, bir gün dergâhı ziyarete gelen padişahın ziyaretinden çok mütehassis olacak ki, dergâhlardaki usûlü ve manevî otoritesinin icabını unutarak cümle kapısından dışarı çıkmış ve padişahı karşılamak için arabasının yanına kadar gelmiştir. Fakat Padişah hükümdarlık gururundan üstün tuttuğu manevî haysiyetin bu suretle ihlalinden memnun olmamış ve yanındakilere; *"Eskiden böyle bir usûl yoktu, Şeyhler bizi cümle kapısının içinde karşılardı. Acaba biz mi büyüydük? Onlar mı küçüldü?"* demekten kendisini alamamıştır.¹³³

Yine Mehmed Ziyâ'nın naklettiğine göre; Sultan Abdülmecîd maiyetinde bulunan şehzade Abdulhamîd ve Reşâd efendilerle birlikte dergâha geldiği gibi, ayrıca Abdülhamîd kardeşi Reşad Efendi ile birlikte dergâha iki defa da yalnız gelmişlerdir.¹³⁴

Mehmet Ziyâ, Sultan V. Reşad ile ilgili; "Veliâhtlığı döneminden itibaren Osman Selahaddin Dede'ye bağlı ve ona hürmetini her vesilede ibraz ederdi. Ne zaman onun sözü edilse daima muhabbetle ve takdirle anardı. 11 Haziran 1911 tarihinde Rumeli'ye yaptığı bir seyahat esnasında huzurunda yapılan Mevlevî Mukabelesi neticesinde, mukabeleden aldığı manevî hazzı ifade için *"Şeyh Osman Efendi'nin mukabelesi gibi ruhâniyetli ve neşeli oldu"* dediğini işittiğini" nakletmektedir.¹³⁵

Osman Selahaddin Dede'nin Abdülhamîdle dergâha gelişleri anındaki diyalogları daha sonra Abdülhamîd Han'ın tahta geçmeye hazırlandığı sıralarda ve tahta geçtikten sonra da devam etmiş ve Veliâht Abdülhamid'in tahta geçmesi için destek talebine olumlu cevap vermiştir.¹³⁶ Ayrıca devrin etkili siyâsî ismi Midhat Paşa ile Abdülhamid Han'ın diyalogunu da Osman Selahaddin Dede temin etmiş ve bu görüşmeler neticesinde Midhat Paşa da bazı şartlarla Abdülhamid Han'a destek sözü vermiştir.¹³⁷

¹³² M. Ziyâ, a.g.e., s. 182

¹³³ S. Ayverdi, *Boğaziçinde Tarih*, İstanbul 1982, s. 185-186.

¹³⁴ M. Ziyâ, a.g.e., s. 186.

¹³⁵ M. Ziyâ, a.g.e., s. 191.

¹³⁶ M. Ziyâ, a.g.e., s. 184.

¹³⁷ M. Ziyâ, a.g.e., s. 184-185. Mustafa Kara, "Tanzimat Dönemi ve Tasavvufî Hayat" *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1991, s. 301.

Abdülhamîd ile Osman Salahaddin Dede arasında dergâh dışındaki ilk mülakat ise, Beşiktaş Sarayın'da bulunan Abdülhamîd Han'ının veliaht dairesinde gerçekleşmiştir. V. Murad'ın padişahlığı döneminde, Veliaht Abdülhamîd'in daveti üzerine gerçekleşen buluşmada muhtemeldir ki, Abdülhamîd Han Osman Salahaddin Dede'den tahta geçmesi hususunda destek talebinde bulunmuş, talebine olumlu cevap almış olmalıdır ki, Abdülhamîd Şeyhin elini öpüp hürmet ve yakınlık göstermiş, kendisinden Sultan Abdülaziz'e ait olan ve Hırastaki isminde birine rehin verilen mücevherlerin kaybolmaya başladığından bahsederek, şeyhe bu hususta dahil bulunan Damat Nuri Paşa'yı şikayet etmiş, buna çare bulunması için durumu Midhat Paşa'ya anlatmasını rica etmiştir.¹³⁸

Bu buluşma neticesinde Osman Salahaddin Dede aracılığı ile Sultan Abdülhamîd Han'la Midhat Paşa arasında ilk mülakat, Boğaziçi'nde Hacı Osman Bayırı ile maslak yolu üzerindeki köşkte vukua gelmiştir.¹³⁹ Mehmed Ziya bu buluşmaya aracılık edenin Cemile Sultan'ın eşi Tâifte vefat eden Damad Mahmud Paşa olduğunu kaydediyor.¹⁴⁰ Bu buluşmaya Midhat Paşa'yı Osman Salahaddin Dede götürmüş¹⁴¹ ve bu önemli buluşma neticesinde Şehzade Abdülhamîd Midhat Paşa'ya padişah olduğu takdirde Teşkilat-ı Esâsiyye Kanunu'nu ilan edeceğine dair söz vermiş ve bu sözün tek tanığı da Osman Salahaddin Dede olmuştur.¹⁴²

Osman Salahaddin Dede V. Murad'ın tahttan indirilip yerine Abdülhamîd Han'ın tahta çıkarıldığı gün, Koca Mustafa Dergâhı şeyhi Râzî Efendi, Merkez Efendi Şeyhi Nureddin Efendi ve diğer meşâyihle beraber Topkapı Sarayı'nda yapılan beyat merasimine çağırılmışlar, Abdülhamîd'in tahta geçmesi için yazılan fetvânın saraya gelmesinin gecikmesi üzerine telaşa düşen Şeyhulislam Hayrullah Efendi'ye: "*İcmâ-yı ümmet fetva değil midir?*" diyerek, orada bulunan zevâtın Abdülhamîd'e beyat etmesini sağlamış ve bu sözlerden ve Dede'nin ferâsetinden etkilenen Abdülhamîd Han eğilip Dede'nin elini öperek saygısını belirtmiştir.¹⁴³

Sultan Abdülhamîd tahta geçtikten sonra da Osman Salahaddin Dede'ye yakın ilgi ve alaka göstermiş, saltanatı süresince zaman zaman huzura çağırılmış, bazı konularda görüşlerine başvurulmuş, sarayda *Mesnevî* okut-

¹³⁸ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 184.

¹³⁹ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 183-184.

¹⁴⁰ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁴¹ Mustafa Kara, *a.g.m.*, s. 301.

¹⁴² M. Ziya, *a.g.e.*, s. 184-185. M. Kara, *a.g.m.*, s. 301.

¹⁴³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 182.

masını istemiş ve kendisine ayda 1000 kuruş maaş bağlanmışır.¹⁴⁴

Fakat bu yakınlık fazla sürmemiş, Midhat Paşa'nın Sultan Abdülazîz'in hal'inde dahli bulunduğuş suçlamasıyla saray nezdinde gözden düşmesi, onunla samimiyeti bilindiğuş için, Osman Selahaddin Dede ile Abdülhamid Han arasındaki ilişkileri de etkilemiş, yaşlı olması bahâne edilerek sarayda verdiği *Mesnevî* derslerine son verilmiştir. Dedeye karşı önceden husumet sahibi olanlarında durumdan istifade etmesiyle, kendisine verilen maaş da kesilmiştir. Duruma hayli üzülen Osman Selahaddin Dede, bundan sonraki günlerini okuyup yazmakla geçirmiştir.¹⁴⁵

Osman Selahaddin Dede, Hoca İshak Efendi'ye cevap olarak *Risâle-i Vahdet-i Vücûd* isminde bir Türkçe risale ve *el-Lisânü'l-Muhammediyye fi mâ dalle bihi'l-İseviyye* isimli Arapça bir eser telif etmiş, bunlarla beraber Sultan Reşad adına yazdığuş padişahlara lazım olan vasıflar ve yüksek hasletlerden bahseden ahlakî ve siyâsî risâleleri ve bazı mutasavvîfâne şiirleri vardır.¹⁴⁶

Özellikle dergâhta yirmi sene sürekli okuttuğuş *Mesnevî*'ye yaptığuş şerhleri hâvî kıymetli bir eseri daha bulunmaktadır ki, oğuş Celâleddin Efendi yirmi sene devam eden şeyhliği sırasında *Mesnevî* derslerini sürekli bu şerhten yapmıştır.

Maalesef bu kıymetli eserlerin tamamı, 1323/1906 yılında dergâh kütüphânesinin altındaki ahırlarda çıkan yangın neticesinde yanmıştır. Yalnız Mehmet Ziyâ, Osman Selahaddin Dede'nin, Sultan Reşad'a yazdığuş "padişahlara lazım olan ahlakî ve siyâsî vasıflar"a dair eserinin bir nüshasının padişahda olduğunu nakletmektedir.¹⁴⁷

Osman Selahaddin Dede, 1868-1878 yılları arasında Meclis-i Meşâyıh'ın ilk safhası diye de nitelenen dönemde Meclis-i Meşâyıh reisliği görevinde bulunmuştur. Osman Selahaddin Dede'nin bu makama layık görülmesinde Dede'nin salahiyetiyle birlikte; devrin padişahı Abdülazîz'in Mevlevî muhibbi ve aynı zamanda neyzen olmasının da tesiri olmuştur.¹⁴⁸

¹⁴⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 186, 188.

¹⁴⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁴⁶ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 38; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 191; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

¹⁴⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 192. E, Işın, *a.g.m.*, s. 131. Mehmet Tâhir bu yangında yok olan kütüphâne ve Osman Selahaddin Dede'nin eserleriyle ilgili şuş kaydı düşmüştür: "Osman Selahaddin Efendi'nin tedrisine ibtidâr ve Aziz-i merhûm (Celâleddin Efendi)'un da takrîrine devam buyurduğuş hâşiyeli ve kayıtlı *Mesnevî-yi Şerif* -ki bir eser-i fevkalâde olup fakir de hizmet-i tahrîrinde bulunmuştur- orada bir avuç külden ibaret kaldı." Mehmet Tâhir, *Yenikapı Mevlevihânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326, s. 9.

¹⁴⁸ M. Kara, *a.g.e.*, s. 304.

Meclis-i Meşâyih reisliği ile beraber bazı komisyonlarda da üye olarak bulunan Osman Selahaddin Dede, buralarda da hizmet etmiştir. Nitekim 1293/1876 Osmanlı-Rus Harbi sırasında kurulan iâne Komisyonu'nda görev almış, görevlendirildiğine dair yazı Mareşal Avni Paşa tarafından kendilerine tebliğ edilmiştir. O esnada Hindistanlı Müslümanlar sadarete başvurarak Osman Selahaddin Dede başkanlığında oluşturulacak bir komisyona yardım yapabileceklerini beyan etmeleri üzerine Şeyh Efendi “ *Benim adıma müracaat idare bakımından uygunsuzdur. Hükümet varken böyle bir müracaatın adıma yapılması hükümetin haysiyetini kırar. Doğrudan hükümet adına müracaat gerekir. Zaten ben de o komisyonda üye olduğuma göre yardımlar o komisyona gönderilsin.*” diyerek ferâsetini göstermiştir.¹⁴⁹

Osman Nuri Ergin'in naklettiği ve daha sonra da Abdülbâkî Gölpınarlı'nın “*Abdülbâkî Efendi'den ve daha çoklarından duydum*” diyerek tasdik ettiği bir olay Osman Selahaddin Dede'nin, bilgisiyle irfanıyla vakarıyla hatta siyâsî hayatıyla olgun bir Mevlevî olmakla beraber, ahlaki salabeti, nezaketi ve Mevlevî erkanına riayetiyle de tanınmış bir zahid olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Olay şöyle cereyan eder:

Kale dışındaki Yenikapı Mevlevîhânesinin yakınında bulunan bir köşkte düğün dolayısıyla bir kıptî mûsikî grubu tarafından eğlence yapılmaktadır. Eğlence esnasında grubun nekkâresi yani çifte narası (kudüm) patlamış, eğlencenin tadı kaçmıştır. Birisinin aklına aynı aletten yakınlardaki Mevlevîhâne'de bulunduğu gelmiş, kıptî tekkeye giderek kudümzenbaşidan bu aletin kendisine âriyet olarak verilmesini rica etmiş, fakat kıptî nakkâre ile kudüm-u şerif arasındaki tâbir farkını ve inceliği bilmediğinden, isteme esnasında kudüm-i şerif yerine çifte nâra demesi kudümzenbaşının sinirine dokunmuş ve kıptîyi azarlayarak; “*ona çifte nâra demezler kudüm-i şerif derler*” diyerek vermemiş, hatta gidip Şeyh Osman Selahaddin Dede'ye şikayet etmiş. Dervişin kıptîye revâ gördüğü muameleyi beğenmeyen Osman Selahaddin Dede:

-Neşelerini kaçırmayaydın, vereydin! demiş.

Derviş de:

- Ama Efendim, kudüm-i şerife bu çingene, çifte nâra diyor! deyince,

Şeyh Efendi:

- Zararı yok, o çingene eline düşerse çifte nâra, senin eline geçerse

¹⁴⁹ M. Ziyâ, a.g.e., s. 305.?

kudüm-i şerif olur” diye cevap vermiştir.¹⁵⁰

1301/1882 senesinde yapılan umumi nüfus sayımı ve tertip edilen istatistiğe göre; o tarihte İstanbul’da bulunan 260 tekkede 1901’i erkek 1184’ü kadın, toplam 3275 nüfus bulunmaktadır.¹⁵¹ İstanbul’da o tarihte mevcut beş Mevlevî tekkesinden biri olan Yenikapı Mevlevîhânesinde ise, -Osman Selahaddin Dede’nin meşihatının son yıllarına rastlamaktadır- bu dönemde 24’ü erkek 17’si kadın toplam 41 kişilik bir topluluğun ikamet ettiği tespit edilmiştir.¹⁵²

Osman Selahaddin Dede’nin meşihat döneminde Yenikapı Mevlevîhânesi üç büyük tamirat geçirmiştir. 1253/1837 yılında II. Mahmud tarafından yaptırılan birinci tamiratta dergâhın bütün yapıları yenilenmiştir. Sultan Abdülmecîd döneminde de ikinci tamirata geçiren dergâha çevre duvarları tamir edilmiştir.¹⁵³ 1261/1845-1267/1851 tarihleri arasında yer alan bu dönem içerisinde dergâh dahilinde bulunan çeşmeler ve bazı mahaller de tamirata tabi tutulmuştur.¹⁵⁴

Mehmed Ziyâ Bey, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mesnevîhan Osman Selahaddin Dede’nin son günlerini ve vefatını şöyle nakletmektedir: “Çekildiği köşesinde karaciğer iltihabına yakalandı, daha sonra sekiz on defa zatürre oldu. Vefatından beş on gün evvel, damatları Bahariye Mevlevîhânesi postnişini Hüseyin Fahreddin Dede’nin yanına hava değişimi için gitti. Orada şiddetini artıran verem hastalığı sebebiyle 18 Cemaziyelâhîr 1304/1886-87 tarihinde¹⁵⁵ Perşembe günü akşam üzeri, şeyhliğinin elli yedinci senesinde vefat etti. “*Hû deyip Osman Efendi vardı Mevlâsına*”¹⁵⁶ mısrası ve Mevlevî halifelerinden Beylikçi Muavini İsmet Bey tarafından da “*Etti Hakka can feda Osman Selahaddin Dede*” mısrası vefatına tarih düştü. Vefat ettiği zaman 69 yaşında idi. Şeyhin ölüm haberi yıldırım hızıyla şehre yayıldı. Cenazesi ertesi günü yani Cuma günü tabutuna sağlığında giydiği derviş hırkası sarılı olduğu halde Bahariye dergâhından kaldırıldı. Önde Mevlevî şeyh ve dervişleri, diğer tarikat mensubları tekbir

¹⁵⁰ Osman Nuri Ergin, *Maârif Tarihi*, İstanbul 1939, I, 193-194; A. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik* s. 220-221.

¹⁵¹ O. Ergin, *a.g.e.*, I, 207.

¹⁵² 1882/1301 nolu İstatistik Cetveli, s. 54.

¹⁵³ BOA, İD 6298, (14 Receb 1262/1845)

¹⁵⁴ BOA, İD 6755, (22 Zilkade 1262/1845). 1851 yılında tamamlanan bu tamiratın Mûsâhabe-sine ait defter, BOA, NSEK 17518’de kayıtlıdır.

¹⁵⁵ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 42; *Sicill-i Osmanî*, III, 452; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171; Zâkir Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s.

¹⁵⁶ *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

getirmekte, ismi celal okumakta idiler. Arkada ise Vezirler ve diğer devlet büyükleri cenazeyi takib etmekte idiler. Kafiye böylece Eyüb Camii'ne geldi Burada büyük bir kalabalıkla kılınan ikindi namazını müteakib kılınan cenaze namazından sonra yine büyük bir kalabalıkla Yenikapı Mevlevîhânesindeki önceden hazırladığı merkadine defnedildi"¹⁵⁷

6. Mehmed Celâleddin Dede (ö. 1326/1908)

XIX. yüzyılın en önemli Mevlevî şeyhlerinden Osman Selahaddin Dede'nin vefatı üzerine, oğlu Mehmet Celâleddin Dede, Yenikapı Mevlevîhânesine postnişin tayin edilmiştir. Dergâhın on dokuzuncu postnişini¹⁵⁸ olarak vazifeye başlayan Celâleddin Dede, babasının ihtiyarlığı sebebiyle bir kenara çekilmesiyle, 1286/1870 yılından itibaren Konya Mevlevî Dergâhı postnişini Safvet Çelebi'nin izniyle, yirmi iki yaşında¹⁵⁹ babasına vekaleten dergâhta Mukabele ve İsm-i Celâl okumaya başlamış, bu vekaleti babası hayatta iken on sekiz seneye yakın devam etmiştir. 1305/1887 yılında babasının vefatıyla da asaleten posta geçmiş ve altmış bir yaşında vefat edinceye kadar bu makamda yirmi iki yıla yakın hizmet-i meşihatte bulunmuştur.¹⁶⁰

Babasının yerine vekaleten dergâhı yönettiği esnada da ilim tahsilini sürdüren Celâleddin Dede, Selanikli Mehmed Efendi'den *Mesnevî* okumuş, 1305/1887 yılı Aralık ayında Eskişehir Mevlevî Dergâhı şeyhi Hasan Hüsnî Dede Efendi tarafından kendisine *Mesnevî* icâzeti verilmiştir.¹⁶¹

Kendisine şeyhlik makamı tevcih edildikten sonra mukabele günü olan Perşembe¹⁶² günleri, kürsüden babasının telif ettiği *Mesnevî* şerhini tak-

¹⁵⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 65-66. Ayrıca bk. Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁵⁸ Tomar-ı Tekâyâ'da ise 1901 yılına kadar bu dergâhta vazife yapan postnişinlerin sayısı 18 olarak verilmektedir. Bk. M. Erol Kılıç, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin Tomar-ı Tekâyâ'sı", *İstanbul Armağanı III*, (hzl. Mustafa Armağan), İstanbul 1997, s. 269.

¹⁵⁹ Abdülbâkî (Baykara) Dede'nin Defter-i dervişana düştüğü kaytta "on sekiz yaşına vasil olduğunda peder-i âlileri merhumun ma'luliyetine binaen vekaletine tayin edildi" ifadesi bulunmaktadır. Bk. *Defter-i Dervişân II*, s. 103.

¹⁶⁰ *Defter-i Dervişân II*, s. 103; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 204-205; Mehmet Tâhir, *a.g.e.*, s. 17; *Hoş Sadâ*, s. 109; Saadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul, ty., II/939.

¹⁶¹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁶² Yenikapı Dergâhı'nın mukabele günü 1256/1840'dan beri Pazartesi olarak geçmektedir. *Defter-i Dervişân*'a "Perşembe" ifadesi sehven yazılmış olmalıdır. Bk. *Âsitâne-i Âliyyede ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Olan Mevcud ve Muhterik Olmuş tekkelerin İsim ve Şöhretleri ve Mukabele-i şerif Günleri Beyan Olunur*. İstanbul 1256/1840. Ayrıca Bandırmalizâde Ahmed Münib Efendi Celâleddin Dede döneminde Yenikapı Mevlevîhânesini mukabele gününü Pazartesi olarak vermektedir. Bk. Seyyid Ahmed Münib Bandırmalizâde, *Mecmuâ-ı Tekâyâ*, İs-

rire başlamış ve takrir on sekiz sene devam etmiştir.¹⁶³ Mehmed Ziyâ, ayrıca onun vefatından bir iki sene evvel de Cuma geceleri şeyh dairesinde Mecdüddin Sipahsalar'ın Farsça *Menâkıb*'ını okuyarak hazır bulunan dedelere, dervişlere ve sevenlerine şerh ettiğini nakletmektedir.¹⁶⁴

Şeyh Celâleddin Dede, sahip olmuş olduğu yüksek ahlakî seciyyesi, ilmî kariyeri ile gerek tarikat ehli gerekse de ilmiyye sınıfı nazarında, kendisine hürmet ve saygı duyulan bir zat olmasını sağlamıştır.¹⁶⁵ “Mübarek gün ve gecelerde dergâhı ziyârete gelen her ziyâretçi dergâhtan şeyhin seviyeli sohbeti ve manevî himmetiyle memnun ayrıldığına kaç kere şahit olunmuştur. Sohbet meclislerine hakim olan ciddiyet, sohbetine mevzu ettiği konuları dinleyenlerin seviyesine göre takdimi, akıl ve mantıktan uzak rivayetlerden kaçınması, daha çok ahlaki konulara teması, zor beğenenlere bile “Celâl Efendi gerçekten şeyh imiş” cümlesini söylettirmiştir. Hatta kendisinden büyük olan nice zevât-ı kirâm dahi sohbet neticesinde Hâlet Efendinin söylediği “*Şeyhim beni bu gece yaktın*” ifadesini kullanmaya mecbur etmiştir.”¹⁶⁶

Tarikat usûl ve adâbını korumaktaki gayreti, şer'i ölçülere riâyetteki azmi, Mevlevî tarîkati içerisinde bulunan Kalenderî meşrep Mevlevîlerce, “*bu tarîkatı Nakşbendiyyenin Hâlidî koluna çevirdi*” ithamlarına sebep olmuştur.¹⁶⁷

Abdûlbâkî Gölpınarlı ise; Yenikapı Mevlevîhânesi son şeyhi Abdûlbâkî Efendi (Baykara)'den rivayetle, babası Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Celaledin Dede'nin ve onun babası yine aynı dergâh şeyhlerinden Osman Salahaddin Dede'nin de Hamzavî olduklarını, hatta Osman Salahaddin Dede'nin bir mezarı Hamza Bali (ö. 969/1561)'nin zannederek Kapdan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'ya tamir ettirdiğini nakleder.¹⁶⁸

Bununla birlikte diğer kaynaklarda, Mehmed Celâleddin Dede'nin bir çok tarîkatten icazetli olduğu belirtilmekte, fakat Melamî-Hamzavî ol-

tanbul 1307/1889.

¹⁶³ *Defter-i Dervişân II*, s. 103; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 206.

¹⁶⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 207; *Türk Şairleri*, II, 939.

¹⁶⁵ Mehmed Tâhir, Celâleddin Dede'yi anlatırken; “Tarikat-i feyzâ feyz-i Mevlevîyyenin pîşvâ-yı âyini, âşiyân-ı irfan, Mevlevîliğin numûne-i zerâfet ve fadâili, Mekârim-i ahlakın kemâlât-ı insaniyyenin hülâsa-i magrifeti, ahkâm-ı şerife-i şeriatın müderrisi hikmeti, âdâb-ı münife-i tarîkatın muallim-i hakikati, efkâr-ı hürriyet ve adaletin hace-i muhteremi, ma'na-yı sebat ve metanetin timsâl-i mücemesmi idi.” İfadelerine yer vermektedir. M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 4-5.

¹⁶⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 210.

¹⁶⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 209.

¹⁶⁸ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.309-310.

duğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Zaten Mehmed Celaledin Dede'nin en önemli özelliği, Mevlevî kültürüne vukûfiyetiyle birlikte, bir Mevlevî şeyhi olarak diğer tarikatlardan da icâzetli olmasıdır. 1305/1887 yılında Trablusgarblı Mustafa b. Osman Şebnî tarafından kendisine Şâzeliyye hilafeti verilen Celâleddin Dede, 1313/1895 yılı Nisan ayında Cîştîyye şeyhi İmdadullah Farûkî Efendi'den Cîştîyye hilafeti, yine Trablusgarblı Mustafa Efendi'den Kâdiriyye hilafeti almıştır. Celâleddin Dede de İmdadullah Farûkî Efendi'ye Mevlevîyye hilafeti vermiştir.¹⁶⁹

Mahmud Kemâl İnal Bey de, Celâleddin Dede'nin Yakacık'ta Şâbânîyye Tekkesi'nde birkaç gün misafir kaldığı sırada tekkenin şeyhi Hüsnü Efendi nezdinde bir gece görüştüklerini nakletmektedir.¹⁷⁰ ki, alınan ve verilen bu hilafetler ve bu görüşmelerin, XIX. yüzyılda tarikatlar arası ilişki açısından önem arzettiğini belirtmek gerekir.

Celâleddin Dede, devrinin siyâsî olaylarıyla da yakından ilgilenen bir tarikat şeyhidir. Mehmed Ziya'nın da naklettiği gibi, babası Osman Salahaddin Dede'den Yenikapı Mevlevihânesi meşîhatını devralmakla beraber, onun aynı zamanda sosyal ve siyâsî mirasına da konmuştur. Uzun süre babasının meşîhat makamına vekaleti ve babasıyla birlikte bir çok siyâsî ve sosyal meselelere müdahaleleri, kendisine babasının sahip olduğu sosyal ve siyâsî meselelerdeki ince görüşü kazandırmıştır. Hatta bir meseleden dolayı Abdülhamîd Han'ın Celâleddin Dede için; "*Celâl Efendi ince düşüncü*" dediğini işittiğini Mehmed Ziya nakletmektedir.¹⁷¹

Celâleddin Dede kendisine karşı padişahın bu teveccühü olmasına rağmen sarayın takibinden kendini kurtaramamıştır. Bunda Abdülhamîd Han'ını memleketin içinde bulunduğu siyâsî çalkantılar sebebiyle memleketin her yerinde olup biten hadiselerle ilgili müteyakkız olması¹⁷² ve Celâleddin Dede'nin babası üzerindeki kuşkuların da etkisi olmuş, böylece dergâhla ilgili takibat devam etmiştir. Bu takibattan Celâleddin Dede ciddi bir şekilde üzüntü duymuştur. Babasının vefatı neticesinde onun için dergâhta mevlüd okutmaya teşebbüsü, saraydan çekindiği içinde davetliler listesini kısa tuttuğu halde, yine de takibata uğraması ve o gece dergâha âdetâ devletin hafiye teşkilatının her kademesinde görevli zevatın hücumu mevlidin önce men edilmesi daha sonra izin verilmesi, onu daha çok üzü-

¹⁶⁹ M. Ziyâ, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 205-206.

¹⁷⁰ *Hoş Sadâ*, s. 112.

¹⁷¹ M. Ziya, *a.g.e.*, s. 204

¹⁷² Tahsin Paşa (Esbak Mabeyn Başkâtibi), *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 144-145.

tüye sevk etmiştir.¹⁷³

Öyle ki dergâh Abdülhamîd Han'ın hafiyelerince sürekli kontrol altında tutulmuştur. Dergâha giren çıkanlar takip edilir, dergâha müdavim olan zevatla ilgili istihbaratlar toplanır olmuştur. Bu hassasiyet o dereceye varmıştır ki, neticede Celâleddin Dede ve Yenikapı Dergâhıyla ilgili akla gelmedik jurnaller saraya ulaştırılmıştır.

Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Aydınî Eşref Dede'nin vefatı ile görevin oğlu Salahaddin Efendi'ye tevcihini bildiren tezkere ile Konya aşçıbaşı Salahaddin Dede'nin İstanbul'a gelişi "Çelebi Efendi İstanbul'a geldi" şeklinde saraya bildirilmesi neticesinde, olayın takip ve tahkiki için her tarafa gönderilen memurların karlı bir gecede Yenikapı Dergâhına gelerek Celâleddin Dede'yi yatağından kaldırıp sorguya çekmeleri dergâh üzerindeki kontrolü göstermesi açısından ilgi çekicidir.¹⁷⁴

Bunlardan belki de en tuhaf olanı Celâleddin Dedenin oğlu Abdülbâkî Efendi'nin evlendiği sırada vuku bulan olaydır. Saraya ulaşan jurnale göre; düğün esnasında, bu bahâne ile bazı devlet büyükleri kadın kılığına girerek dergâha geleceklerdir ve burada devletle alakalı mühim işler müzakere edilecektir. Bunu haber alan saray, hafiyeleri o gece dergâha doldurmuş ve kale kapısından çıkıp dergâha doğru giden kapalı kadın arabalarına varıncaya kadar aranmıştır.¹⁷⁵

Bu dönemde Abdülhamîd Han'ın Mevlevîliğe karşı bir kuşku içerisine girmesinde, Konya'da bulunan ve kalenderî meşreb haliyle dikkat çeken Abdülvâhid Çelebi'nin davranışlarının da etkisi olmuştur. Çelebinin bu hali, Veliâht Sultan Reşad'ın da Mevlevî olması gibi sebepler, etrafın da telkinleriyle padişahın dikkatini celbetmiş, padişah Çelebi Efendinin sürekli takibini istemiştir. Tabi ki bu takip sadece Çelebi Efendi ile sınırlı kalmamış, bütün Mevlevîleri de içine almıştır.

Sarayın Celâleddin Dede üzerindeki takibine bir başka sebepte; o dönemde memlekette hakim olan istibdadı ortadan kaldırmak için bir teşekkül oluşturan ve merkezi Paris'te bulunan Jön Türkler diye bilinen teşkilatın, aralarına İstanbul'dan bazı zevatı da almaları ve bu zevat içinde yer alan Bedevî Şeyhi Nail Efendi, kardeşi Devlet Şûrası Bidayet Mahkemesi Reisi Hakkı Bey, Müşir Kazım Paşa, Fuad Paşa, Bursa Valisi Azmi Bey'in babası,

¹⁷³ Mehmed Ziyâ, bu mevlit hadisesiyle ilgili bilgileri geniş bir şekilde vermektedir. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 220-224.

¹⁷⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 224.

¹⁷⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 225-226.

Gâlib Paşa'nın damadı Cemal paşaların dergâhta toplanmaları ve Dedeyle fikir alış verişinde bulunmalarıdır. Cemiyetin Paris'te yayınlanan gazetesini Hakkı Bey, Şeyhin damadı Sivil Emekli Sandığı Nâzır Muâvini Muhiddin Bey'e verdiğini, onun da potinlerinin içine koyarak gizli bir şekilde dergâha getirerek okunmasını sağladığını Mehmed Ziyâ kaydetmektedir.¹⁷⁶

Bu olaylar başta Celâleddin Dede olmak üzere bütün Mevlevîlerin hürriyet severliklerine yorumlanmıştır.¹⁷⁷ Bu noktada daha da ileri gidilerek, düzenlenecek bir komplo ile Veliâht Mehmed Reşad'ın II. Abdülhamîd'in yerine tahta geçirileceği Şeyh Naili Efendi tarafından Celâleddin Dedeye anlatılıp fikir alınmış, fakat; *"böyle mühim bir meselede esash tedbirler almadan işe girişmenin millet ve memleketin yararına olmayacağı, durumu kadere terk etmenin bu aşamada en iyi netice olacağını"* ifade eden Celâleddin Dede, ileri görüşlülüğünü ve siyasî alandaki maharetini sergilemiştir.¹⁷⁸

Devrin karmaşık siyâsî ve sosyal olayları içerisinde maharetini ortaya koyan Celâleddin Dede mûsikî alanında da mahir bir sanatçıdır. Mûsikîde üstadlık mertebesi olan Dede, mûsikî bilgilerini ve özellikle Tanbur meşketmeyi, İsmet Ağa'dan, büyük ve küçük Osman beylerle Nikagos Ağa'dan öğrenmiştir. Tanbur çalmaktaki mahareti, mızrab vurmaktaki fevkalade kabiliyeti Memduh Efendi gibi Mûsiki üstadlarınca "Ben şimdiye kadar böyle tanbur dinlememiştım" şeklinde taltif edilmiştir. 1904 yılı içinde Nâyî Osman Dede'nin Hicâz âyininin Dûgâh makamı ve üsûlünde bestelemesi mûsikîdeki yüksek yerine ve Rauf Yektâ Bey'in ifadeleriyle "mûsikî alanındaki ilmî ve tatbikî kudretine" en büyük işaret kabul edilmiştir.¹⁷⁹

Şeyhin ârifâne ve âşıkâne şiirleri bulunduğunu ve "Şeyhî" mahlasını kullandığını Mehmed Ziyâ Bey nakletmektedir.¹⁸⁰

Celâleddin Dede'nin ömrünün son zamanlarında yaşadığı en esef verici olaylardan biri de Yenikapı Dergâhının geçirdiği yangındır. 14 Kasım

¹⁷⁶ Kendisi de bu harekete destek olan Mehmed Ziyâ, bu dönemde bütün Mevlevîlerin Jön Türklere destek verdiğini gösterir bir hadise olarak; kendisinin Bursa'da Lise Müdürlüğü olarak çalıştığı sırada Bursa'da ileri gelen bazı zevâtlarla birlikte Bursa Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede'nin de içinde bulunduğu bir gruba ve diğer Mevlevîlerle birlikte toplanıp bu gazeteyi mütelaâ ettiklerini nakletmektedir. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 229-230

¹⁷⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 230-231; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 4

¹⁷⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 231.

¹⁷⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 235; *Hoş Sadâ*, s. 110; *Türk Şairleri*, II, 940-942.

¹⁸⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 232. Celâleddin Dede'nin yazdığı şiirlerine örnekler için bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 232-234; *Son Asır Türk Şairleri*, II, 217-219; *Türk Şairleri*, II, 939-942.

1906 Çarşamba gecesı, Ramazan Bayramının beşinci günü, dergâh kütüphânesinin altında bulunan ahırdaki çalı çırpıdan çıkan ateşler yarım saat içerisinde dergâhın tamamını sarmış ve her tarafı kül etmiştir.¹⁸¹ Bu yangının müstebitler tarafından çıkarıldığını o zaman Mısır'da çıkan gazeteler iddia etmişler ve bu iddiaya Mehmet Tâhir Efendi de katılsa da, Mehmed Ziyâ yangının dikkatsizlik neticesinde çıktığını söylemektedir.¹⁸²

Dergâhtaki yangını kimin çıkardığından ziyâde bu mevhûm olayda üzüntü veren taraf, dergâh kütüphânesinin tamamen yanmasıdır. Bilhassa Osman Selahaddin Efendi tarafından toplanan veya satın alınan ve Mehmet Tâhir Efendi'nin tabiriyle "hazîne-i nevâdir" denilecek kadar kıymetli eserleri hâvî bu kütüphâne¹⁸³, Mevlevîlik tarihi bakımından da önemlidir. Bu kütüphânede bulunan ve Osman Selahaddin Dede ile beraber diğer Mevlevî büyüklerinin eserleri de yanmıştır. Bu gün elimizde bilhassa Yenikapı Dergâhı şeyhlerinden bazılarının eserleri mevcut değilse bunun sebebi bu yangındır. Dergâhın geçirmiş olduğu yangın, bu sıralarda son derece rahatsız olan Celâleddin Dede'nin rahatsızlığını artırmış ve vefatına sebep olmuştur.¹⁸⁴

XIX. yüzyılın Yenikapı Mevlevîhânesindeki son şeyhi, 1320/1903 yılında yakalandığı ve günden güne artan gırtlak kanseri ve akciğer rahatsızlığıyla 1324/1906 yılının Mayıs ayına kadar mücadele etmiştir. Bu tarihten itibaren dergâha vefatından sonra postnişin olarak atanan oğlu Abdülbâkî Dede (ö. 1935) vekalet etmiştir. Celâleddin Dede şeyhliğinin yirminci yılında, altmış bir yaşında dergâhın 19. şeyhi olarak 30 Rebî'ulâhir 1326 (17 Mayıs 1908) Cumartesi akşamı vefat etmiştir.¹⁸⁵

¹⁸¹ *Defter-i Dervîşân II*, s. 102; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 284; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 8

¹⁸² Celâleddin Dede bu yangın için "bi kazâillahi Teâlâ zuhura gelen bir harîk" tabirini kullanırken, Mehmed Ziyâ da bu iddiayı dipnot olarak vermekte ve doğru olmadığını ifadelemektedir. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 102; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 259; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 8

¹⁸³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 258-264; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 8. Celâleddin Dede *Defter-i Dervîşân*' bu yangın ile ilgili şu notları düşmüştür: " Zaman-ı meşîhat-ı fakîrânemde ikrarbende çilerâh-ı Cenab-ı Hüdavendigâr olan fukarâ-yı nevniyazânın isim ve tarih-i ikrarları bir mecmua-yı mahsûsaya kayıt ve tahrîr olunmakta iken 1324/1906 sene-i hicriyyesi Şevval-i Mükerreminin beşinci Çarşamba gecesı saat üç kararlarında bi kazâillahiteâlâ zuhura gelen bir harîk dergâh-ı şerif ve pederim Ebu'l-Kemâleyn Osman Selahaddin Dede efendimizden cihan değer bir yâdigâr olan kütüb-ü nefîse ve bu âcizin dahi cem iddiğim kütüb-i nâdire ile beraber muhterik olduğundan temenniye ve teberrüken cedd-i büzürkvârem Abdülbâkî Dede Efendi merhûmun iş bu mecmualarına yeniden kayd ve tahrir olunduğu gibi bundan böyle dahi inşâallah kayd ve tahrir olunacaktır. 18 Muharrem 1325/1907. Bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 102.

¹⁸⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 273-274; M. Tâhir, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁸⁵ *Defter-i Dervîşân II*, s. 103; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 242-248; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 26-28; Zâkir

Mehmed Celâleddîn Dede'nin cenaze merâsimine iştirak eden diğer tarikat şeyhleri de, Mevlevîlerle diğer tarikatlar arasındaki ilişkiye işareti açısından önemlidir. Mehmed Celâleddîn Dede'nin vefatından sonra nâşı Yenikapı Mevlevihâhesi matbahında şeyhin vasiyeti gereği Topkapı İmamı Ethem Efendi tarafından yıkanırken, Sûmbül Sinan Tekkesi şeyhi Kutbuddin Efendi (ö.1332/1914), Merkez Musa Muslihiddin dergâhı şeyhi Ahmed Efendi (ö.1332/1914), Odabaşı Dergâhı şeyhi Ahmed Efendi ile beraber diğer şeyh efendiler, bütün dedeler, mühibbân ve dervişler hazır bulunmuşlardır.¹⁸⁶ Cenazesi Koca Mustafa Paşa Dergâhına götürülmüş, orada Meclis-i meşâyih reisi Tophane Kâdirî Dergâhı şeyhi Ahmed Efendi (ö. 1324/1906)'nin de katıldığı ve Südlüce Sa'di Dergâhı şeyhi Elif Efendi tarafından kıldırılmış ve Yenikapı Dergâhına getirilip defnedilmiştir.¹⁸⁷

Definden sonra Hazine-i Hassa memurları, Padişah II. Abdülhamid tarafından cenaze masrafı olarak yollanan 2000 kuruş getirmişlerse de, bu para şeyhin vasiyeti gereğince bu hizmete sarf edilmemiştir.¹⁸⁸

Şükrü, *Mecmuâ-yı Tekâyâ*, s. 86; *Türk Şairleri*, II, 940.

¹⁸⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 251-253.

¹⁸⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 254; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 15-17.

¹⁸⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 254.

MEVLÂNA CELÂLETTİN RÛMÎ

Nevin KORUCUOĞLU

13. yüzyılda yaşayan insanların gönüllerini rahatlatan, imanla sevgiyle gelen kuvvetlere ihtiyaçları olmuştur. Bu yıllarda Anadolu'ya Orta Asya'dan alim olanlar gelmişler ve Anadolu'yu İslamiyetin birleştireceği güç ile sulamak istemişlerdi.

Mevlana'nın ailesi de bu yıllarda Belh'ten göç ederek Anadolu'ya gelmişlerdi. Mevlana'nın hayatı kısaca şöyledir:

Büyük mütefekkir ve mutasavvyuf Mevlana Celaleddin Rumi, 1207'de Horasan ülkesinin Belh şehrinde doğmuş olup, ünlü bir bilgin olan Sultan Bahaeddin Veled'in oğludur. Soylu Harzemşah Hükümdar ailesi ile akraba olan Mevlana'nın babası, ailesi ve yakın dostları ile birlikte 300 develi kervanlarıyla İran, Suriye, Irak taraflarında pek çok yer dolaşmışlar fakat hiçbir yerde kalmak istememişler ve sonunda o zamanlar Konya'da hüküm süren Selçuklu Devleti'nin uygarlığını işittikleri için Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'da Malatya, Erzincan vilayetlerinden geçerek, o zamanki adıyla Larende yani Karaman'a gelip yerleşmişlerdir.

Karaman'da oturdukları yıllar içinde, Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled'in kendi çevresinden seçtiği Cevher Hatun ile Mevlana'yı evlendirmiştir. Larende'deki yıllar içinde Mevlana'nın iki oğlu olmuş, annesi Mumine Hatun da Larende'de vefat etmiştir.

Konya'da hüküm süren Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat, alim Bahaeddin Veled'in yakın dostlarıyla Orta Asya'daki Belh şehrinde geldiklerini ve Larende'ye yerleştiklerini duymuş, Bahaeddin Veled'i ailesi ile birlikte Konya'ya davet etmiştir. Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın davetiyle

Bahaeddin Veled, ailesini alarak Konya'ya gelmişlerdir. 1228 yıllarında ailenin Konya'ya gelişinden sonra Konya'daki Altun Aba Medresesi'nde baba Bahaeddin Veled dersler vermeye başlamış, fakat 1231'de Baba Bahaeddin Veled'in vefatıyla medresedeki hocalığa Mevlana geçmiş, o dönemin toplumunda kadın erkek olarak pek çok öğrenci müridlerine ders vermiştir. Müridlerinin arasında Selçuklu Sarayı'ndan gelen çok değerli kişiler içinde kadınlar da vardı.

Bu yıllarda Konya, o dönemin önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir. Baba Bahaeddin Veled'in vefatından sonra hocalık görevini alan Mevlana'nın irşad ettiği, yani aydınlattığı pek çok öğrenci gelip geçmiştir. O dönemin toplumunda Mevlana'nın verdiği ışık farkedilmiş, medreselerde, camilerde ve tekkelerde o zamana kadar hiç görülmeyen bir hareket başlamıştır.

Mevlana toplumda konuşurken, insanı yücelten insanlık sevgisini ele almış, sevgiyi her şeyden üstün tutmuş, hudutsuz bir hoşgörülükle iyiliği, sabrı, hazımlı olmayı öğütleyerek, şiddet ve öfkeye esir olmamayı, merhamet etmeyi ve affetmeyi konuşmaları arasında söylemiştir. Bir beyti şöyledir: "Aşk-sız olma ki ölü olmayasın, aşkta ol ki diri kalasın". İnsanları toplumda önceleri tecrübesiz olduklarını ve yaşama süresinde olgunlaştıklarını, ölümün bile yüce Tanrı'ya kavuşmak olduğunu, tüm konuşmalarında anlatmış ve "Hamdım, piştim, yandım" demiştir. Mevlevî inanışa göre insan iki kez doğar. İlkinde annesinden, ikincisinde kendi bedeninden. Asıl doğuş kendi bedeninden olandır. "İnsanın bedeni kovan gibidir. Bu kovanın peteği, balı da aşktır, sevgidir. Aşkı sevgiyi alıverdirdin mi, beden sadece dış kabuğu olan içi boş bir kovandır. Gönlüne hikmet çiçeklerinden bal topla da, sevgiyle dolu petekler ör."

Mevlana yıllar yılı, toplumumuzda ve bütün dünyada anlatılmakta, O'nun hakkında bilimsel görüşlerle konuşmalar yapılmakta ve ölüm tarihi 17 Aralık'ta Konya'da uzun senelerden beri törenler uygulanmaktadır.

Mevlana'nın ölüm yıldönümü olan 17 Aralık'ta (1273) yapılan törenler, Konya Valiliği, Konya Belediyesi ve Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından düzenlenmekte, bu törenlere yurdumuzdan ve yurt dışından bir çok bilim adamları katılmaktadır.

Memleketimizin eski ilim adamlarından Farsça'yı çok iyi bilenler Mevlana'nın eserlerini 13. yüzyıldan beri tercüme etmişler ve O'nun hakkında çalışmalar yapmışlardır.

Mevlana ailesinden gelmekliğim nedeniyle bu alanda çalışmalar yapmış ve son Post-nişin olan Veled Çelebi hakkında bir eseri Kültür Bakanlığı yayınlarından ortaya çıkarmış bulunuyorum.

Mevlana'nın eserlerinden Mesnevi ve Divan'ı Kebir, en ünlü olan, elimizde okunan, izlenen, topluma, insanlara aydınlık yolları gösteren bilgilerle dolu eserlerdir.

Dünyadaki tüm insanların dostluk ve sevgiye ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Mevlana, dizelerinde ana tema olarak Tanrının verdiği tüm güzellikleri görerek insanların mutluluk yolunda yürüyebileceklerini söyler. Günümüzde büyük hırs ve menfaat duygularıyla yaşayanlar Mevlana'nın söylemek istediği ana fikirden ders alabilirler.

Mevlana, varlığın temelinin, evrensel aşkın, yaratıcı aşkın Tanrı yoluna düşmekle ve O'nu tanımakla ortaya çıkarılabileceğini söylüyor.

Tasavvuf, Tanrı ile bütünleşmektir. Ölüm, ruhun bedenden ayrılması, ilahi bedenle buluşması, yani Vuslat'dır, Kavuşma'dır.

Mevlana'nın sözlerinin anlamını araştırdıkça nice yollar açılır. İnsanın karşısına toplumda çeşitli yönlerden ışıklar açılabilir.

Günümüzde, Mevlevilik törenlerinden bugüne geçmiş SEMA denilen grup halinde ellerini Tanrıya açmış, dönen insanların gösterileri sık sık televizyon ekranlarında ve bazı Milli törenlerde gösterilmektedir.

Bu törenlerdeki uygulamalar Tanrı'ya yani Yaradana karşı duyulan engin sevgiyi ifade etme şekli, Semazenler tarafından önce ağır bir tempoyla başlayan dönüşler, Tanrı'ya karşı duyulan büyük sevgi ve coşkuyla sürmektedir.

Mevlevilikte uygulanan, Mevlana tekkesinde yıllarca yapılan törenlerde benim dedem ve dayılarım, amcalarım SEMA denilen bu törenlerde bulunmuşlardır. Giydikleri elbiselere TENNURE denir. Bu elbiseler içinde tertemiz düşüncelerle insanlığı sevme, insanlığa insancıl düşüncelerle bağlanma yolunda yaşamı güzel görme, uygulama duygularıyla Mevlevilikte yıllardır uygulanan bu törenler bir sembol ve anlam derinliği taşımaktadır.

Törenlerde beyaz elbiseleriyle dönen dervişlerden başka POST-NİŞİN denilen Mevlevi grubunun başkanı vardır. MEVLEVİLER, yani rakslarını yapanlar sağ ellerini yukarıya, Tanrı'ya çevirirler, sol elleri de aşağıya, yere dönüktür. Bunun anlamı, halktan alınan yere saçılır, yani Tanrı'ya avuç açıktır. Öbür el ile de Tanrı'dan gelen, insandan geçerek topluma dağılır.

Töreni idare eden musiki heyetine MUTRİP denir. Mutrip heyetinde ney çalanlara NEYZEN, kudüm çalanlara KUDÜMZEN, şarkı şeklinde söyleyenlere AYİNHAN ve NAATHAN denir.

Mutrip heyetinin tam karşısında Post-nişin denilen Şeyh'in postu bulunmaktadır. Postun ucunda Semahane ortasına kadar bir çizgi olduğu düşünülürse bu çizgiye HATT-I İSTİVA, en kısa yol anlamına gelen tabir kullanılır. Bu çizgi kutsaldır, basılmaz.

1. Nat-ı Şerif - Muhammed anlatılır.
2. Ol emri - kün- Kudüm
3. Ney taksim - nefes, can veren
4. Selam - nefes, gizli ruha saygı
5. Hırka çıkan - Allah tek çıplak
6. Bakara süresi
7. Dua

Mevlana'nın oğlu Sultan Veled ile onun oğlu ve Mevlana'nın yanında yetişen Selahaddin Zerkubi ve Hüsameddin Çelebi Mevlevilik Tarikatını kurarlar. Mevlana ilk onsekiz beyti yazar ve Hüsameddin Çelebi'ye verir. Eserlerde ondan sonraki beyitlerden oluşan dizeler Mevlana tarafından söylenmiş ve Hüsameddin Çelebi'ye verilmiştir.

Gönüller sultanı Mevlana Celaleddin Rumi 700 yıldır sözleri ve eserleriyle insanlık alemine bir yaşama sevinci sunuyor. İnsanlığa ahlakın, faziletin, dürüstlüğün, iyilik ve yardımseverliğin potasında yaşamın değerli olabileceğini anlatıyor. Aynı zamanda insanlığa, ölümün bile güzelliğini, Tanrı'ya kavuşmanın anlamını, öz düşünceler ve sözlerle anlatıyor.

Mevlana, ölümü Vuslat (düğün) gecesi olarak yorumluyor. Hak'kın birliği yolunda insanlar arasında bir ayırım yapmıyor ve onlara, şiirin altın kalıpları içinde şöyle sesleniyor: 'Ey dost, sevgiyle dostuz, seninle varız'. Mevlana, bir insan günah işlemiş olsa da, Tanrı'nın ilgisi ve yüceliğinden ümit kesmemesini, tövbe ve istiğfar kapısının son nefese kadar açık olduğunu, böylece Hak Yoluna dönmek gerektiğini söylüyor.

Mevlana inanışına göre insan iki kere doğuyor. İlki annesinden, ikincisi de kendi bedeninden. Asıl doğuş, kendi bedeninden olandır. Çünkü insan oluş bu doğumla başlar. İstirap insanın kendi bedeninden doğmasını sağlar ve sırra giden uzun yolculuğun kapılarını açar.

Mevlana ne demiş:

Dünyada ve her yerde O var, bir tek O var.

Dünyada her şey yalan sadece yüce dost O var.

Gene Mevlana'nın deyişi ile:

Coştum da dedin ki "İsterim kal suskun"

Sustum da dedin ki "Coş, köpür, kal coşkun"

Tekrar coştum "Hayır," dedin, "Sakin ol"

Sakin oldum "Hayır" dedin "Kal coşkun"

xxxx

Yazgım seni seçmektir, elden ne gelir..

Üzgün gönlüm mecalsiz, elden ne gelir?

Sordun: "Feleğin çarkına bağlandık mı?"

Başka işim yok benim, elden ne gelir?

xxxx

Aşk geldi damarlarımda cildimde bu kan.

Bomboştum, sonra taştım, aşktan, aşktan...

Dost, işte gelip doldu da, tüm varlığıma...

Sırf ismim kaldı, bende Dosttur yaşayan...

xxxxx

Dünyada ve ahrette O var, bir tek O var.

Tek taptığımız O, sahte tüm varlıklar...

Gökler de yalan, güneş de, bağ bahçe yalan...

Her sözde, her anlamda O, tek gerçek, O var.

xxxxx

Bir sayfa çevir şöyle, benim aşk eserimden:

Hayrette kalırsın sana her söylediğimden.

Bildinler ilim almak için hep seni ister,

Bir kez benim aşk dersimi candan duyabilsen...

xxxxx

Peyda olurum, saklanırım, işte buyum,

Müslüman, Hristiyan, Musevi olurum.

Kalbim yerleşsin diye her bir yüreğe,

Ben kendime her gün yeni bir yüz bulurum.

xxxxx

Ben ben değilim, sen de değilsin ben,

Hem ben benim işte, sen de sen, bensin sen.

Biz yan yanayız, ey Moğolistan güzeli..

Bilmem? ya ben oldum sen, yahur sen, ben..

xxxxx

Ben tertemizim ve kirli, her küfr hem din,
Ben pirim, gencim, çocuğum, böyle bilin,
Öldümse, sakın siz "Can vermiş" demeyin,
Ölmüştü, dirildi..Dost alıp gitti" deyin.

xxxxx

Gelsin varlık namına ne varsa gelsin,
Kafiri, putperesti, ateşe tapanı gelsin,
Dergahımızda bizim yoktur nevmidi,
Yüz kere tövbe edip tövbesini bozan da gelsin.

MESNEVÎ'NİN İLK DİZELERİ

Dinle Ney'den nasıl şikayet eder, ayrılıklardan hikayet eder
Koptuğumdan beri kamışlıktan ben, ağlar kadın, erkek inleyişimden
İsterim hasretle donanmış yürek, derdimi dökeyim feryad ederek
Aslından kopup da ayrı kalanlar, gene O kavuşma gününü arar.

ABDÜLGANÎ EN-NABLÛSÎ'NİN MEVLEVÎLİK ÂDÂBINA DÂİR EL-UKÛDÛ'L-LÛ'LÛİYYE'Sİ VE MÛSTAKÎMZÂDE'NİN ŞERHİ

Prof. Dr. Recep DİKİCİ

Mevlevîlik, yedi asra yakın bir müddet, üç kıtada hüküm süren Osmanlıların geniş ve feyizli topraklarında İslâm medeniyetini temsil etmiştir. Gün geçtikçe Batı dünyasını da saran Mevlevîlik, kendi estetik ve teknik şartları dahilinde, medeniyet âleminde silinmez izler bırakmıştır.

Mevlevîlik tarikatı, büyük Türk şâir, mütefekkir ve mutasavvıf Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin 1273 tarihinde vefâtından sonra, onun ismine izâfetle, oğlu Sultan Veled (1312) tarafından onun fikir yapısını, âdâb ve erkânını, gelenek ve göreneklerini yaşatmak amacıyla kurulmuştur. Dünya ve ahiret görüşündeki gerçekçilik; sosyal, kültürel ve siyasî prensiplerindeki açıklık sebebiyle çok çeşitli çevrelerden insanların güçlü sempati, temâyül ve intisâbiyle Mevlevîlik, Türk kültür ve tefekkür tarihinde büyük görevler ifâ ederek, önemli bir mevkiye sâhip olmuştur. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinin başta gelen tasavvufi müesseselerinden biri olmuş¹; kendine has âdâb, erkân, teşkilât ve teşrifâtı ile İslâm dünyasının her yerinde büyük kitleleri bünyesinde toplamıştır.

Mevlevîlik bu etkinliğini, Osmanlılar zamanında en müessir hâle getirmiştir. İmparatorluğun geniş sınırları içerisinde açtığı yüze yakın temsilci-

¹ Osmanlı sultanları Mevlevîlere ve Mevlevîyye dergâhlarına değer vermişlerdir. Nitekim Sultan II. Beyazîd Mevlânâ'nın türbesindeki "sandukaları" yenilemiş ve örtü olarak kıymetli kumaşlar göndermiştir. Yavuz Sultan Selim dergâha vakıflar tahsis etmiş ve türbeye su getirtip şadırvan yaptırmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman, dergâhın mescidini inşâ ettirmiştir. Sultan II. Selim ise, Mevlânâ dergâhını genişletip derviş hücreleri ilâve ettirmiş ve dergâhın yanına da kendi adıyla anılan Sultan Selim Camii'ni yaptırmıştır.

likleri vasıtasıyla, bütün kültür ve coğrafya farklılıklarına rağmen büyük bir toleransla kitleleri celbetmiştir. Böylece Anadolu'daki psikolojik, sosyolojik ve kültürel görevlerinin yanısıra, imparatorluğun engin toprakları üzerindeki bütün farklı, hatta yabancı dil, ırk, kültür ve tefekkür çevrelerinde, Türk kültür ve tefekkürünün etkili olmasını da büyük ölçüde temin etmiştir. Mevlevîlik, müntesiplerine sağladığı rûhî terbiye ve tezkiyenin yanısıra onlara, çeşitli sanat dallarında yetişme imkanını da vermiştir. Bu yüksek duygu ve düşünce zemininde bir çok ilim, fikir ve sanat erbabı, topluma kazandırılmıştır. Bir çok edip, hatip, şair, hattat, nakkaş, ressam, minyatörcü, heykeltıraş, musikişinas, mütefekkir, mücellit, müzehhip, ebrucu, âharcı ve daha bir çok sanat erbabı, bu maharetlerini mevlevîhanelerde öğrenmiş veya geliştirmiş oldukları için "Mevlevî" ünvanıyla anılmaktan şeref duymuşlardır.

Mevlevîlik yolunda en önemli mevki babadan oğula veya âilenin büyüğüne geçen "Çelebîlik" tir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den sonra Çelebî Hüsâmeddîn hariç, Mevlevîyye tarikatının Mevlânâ soyundan gelen Çelebîler idâre etmiştir. Çelebîler, Mevlevîyye yolunun ve Mevlânâ'nın temsilcisi sıfatıyla Konya'da merkez dergâhta bulunurlardı. Tekkelere şeyh tayin eder, şeyhlere icâzetnâme verirlerdi. Çelebî, çalap kelimesiyle ilgili olup, ilâhî anlamına gelir.

Mevlevîliğe yeni girmiş kişiye "Muhîb" ve "Nev-niyâz" denilirdi. Muhîb, çilesini çıkarmış ve hücre sâhibi olmuş bir "Dede"ye teslim edilir, dede hücrelerinde kalan muhîb'e tarikat âdâbını öğretir, Mesnevî okuturdu. Muhîb, çileye girer ve dergâh hizmetlerinde bulunurdu. Çile ve hizmetlerini bitirirse "Çile çıkarmış ve ikrâr almış" olarak dede olurdu. Dede ve dervişlikten sonraki mertebe "Şeyhlik"ti. Şeyh, pîr makamını işgâl eder, Mevlevî tekkelere şeyh olur, meşihatının tasdiki için Çelebî tarafından "Meşihatnâme" verilirdi. Hilâfet vermek şeyhlerin, dedelerin, bazan da muhiblerin ileri gelenlerine ait bir haktır. Müntesiplerine zikir telkîninde bulunabilmek için hilâfet almak gerekirdi. Mesnevî okutmak için icâzetnâme alan Mevlevîlere ise "Mesnevîhân" denirdi.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kendinden sonra gelecekler için açtığı Mevlevîlik yolunun temel esasları kısaca şunlardır: Allahü teâlâ'ya karşı sonsuz bir îmân ve teslimiyetle birlikte ilâhî bir aşk ve muhabbete sâhip olmak. Peygamber efendimize karşı sonsuz itimat ve bağlılıkla O'nun nurlu yolunda kemâle ermek. Kur'ân-ı kerîm'i bütün hakikatlerin aslı bilmek. Bütün varlığını Allahü teâlâ'nın zikrine ve ibâdetine vererek, en büyük neşeyi O'na kul olmakta bulmak. Ömür boyu Allahü teâlâ'nın yolunda hizmet yaparak, insanların gaflet ve maddecilikten kurtulmalarını sağlamaya çalışmak. Söyledikleri ve

insanlara tavsiyede bulundukları şeyleri önce kendisi yaşayarak amel etmek. Tevâzû, hoşgörü, şefkat, merhamet, cömertlik gibi güzel huylarla ahlâklanmak.

İslâm âleminde tanınmış bir âlim olan Abdülganî en-Nablûsî, Mevlevîliğ'in âdâb ve erkânına dâir el-'Ukûd el-Lü'lüyye fî tarîk es-Sâdati'l-Mevleviyye adlı Arapça ciddi bir eser kaleme almıştır. Bu eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Hafız Paşa 396, Dâru'l-Mesnevî 226 ve Esad Efendi 1585'de bulunmaktadır. 1339'da Şam'da neşredilen el-'Ukûd el-Lü'lüyye'nin (32 sayfa) Müstekimzâde tarafından tercemesi ve şerhi yapılmıştır. Yazma halindeki eser, tercemesi ve şerhiyle SÜSAM Uzluk Arşivi 32'de, 131 varak halinde yer almaktadır.

El-'Ukûd el-Lü'lüyye'yi ele almadan önce eserin daha iyi anlaşılabilmesi için kısaca müellif ve şârihini tanıtmanın yararlı olacağı kanaatindeyim.

Osmanlı devrinde yaşayan Abdülganî en-Nablûsî, XVII. asrın en büyük âlim ve velilerinden biridir. 1640 yılında Şam'da² doğmuştur. Abdülganî en-Nablûsî, küçük yaşta babasından Kur'ân-ı kerîm öğrenmiştir. On iki yaşında yetim kalan bu zat, edebiyat, fıkıh, tefsir, hadîs ve diğer ilimleri, devrin en büyük âlimlerinden okumuştur. Bu arada tasavvufta feyz ve marifetlere kavuşan Abdülganî en-Nablûsî, 20 yaşında ders okutmaya ve kitap yazmaya başlamıştır. Meşhûr Türk âlimi Muhammed Saçaklızâde (ölm.1150/1738)'nin de aralarında bulunduğu bir çok talebe yetiştiren Abdülganî en-Nablûsî, 1664 senesinde İstanbul'a gelmiş ve bir süre burada ders okutmuştur. Ayrıca onun, Bağdat, Lübnan, Kudüs ve Halîlurrahmân'a seyahatlerde bulunduğu da kaynaklarda kaydedilmiştir.

Ömrünü ilim öğrenmek, kitap yazmak ve irşâdda bulunmak sûretiyle geçiren Abdülganî en-Nablûsî, 1730 yılında, Şam'da vefât etmiştir. İslâm âleminde en çok kitap yazan âlimlerden biri olan bu zat, 180 civarında eser kaleme almıştır. Onlardan bazıları şunlardır: 1. Mesnevî Dîbâcesi Şerhi, 2. et-Tahrîru'l-hâvi bi Şerhi Tefsîri'l-Beyzâvî, 3. Bevâtînu'l-Kur'ân ve Mevâtînu'l-İrfân, 4. Kenzu'l-hakki'l-mubîn fî Ehâdisi'l-murselîn, 5. Keşfus-sırri'l-gâmid fî şerhi Divân İbni'l-Fârid, 6.el-Futuhâtu'l-Medeniyye fî hadarâti'l-Muhammediyye, 7. Keşfu'n-nûr an eshâbi'l-kubûr, 8. Cevâhir en-nusûs fî halli kelimâti'l-Fusûs fî ş-Şeyh Muhyiddîn İbni'l-Arabî³

² Bu münâsebetle Şam'ın hazreti Mevlânâ'nın tahsil hayatında önemli bir yeri olduğu da hatırlatılmalıdır. Nitekim Mevlânâ, hocası Seyyid Burhaneddîn'in emri üzerine, ilim tahsili için Şam'a gitmiştir. Mevlânâ, Halep'te el-Haleviyye ve Şam'da el-Makdisiyye medresesinde dört yıl ilim tahsil etmiştir.

³ Corci Zeydân, Târihu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye, Matba'atu'l-hilâl, Mısır, 1913, III, 348; Ömer Ferrûh, Târihu'l-edebi'l-Arabî, Kahire, 1983, III, 522; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, Hediyyetu'l-

Şârih Müstekimzâde Süleymân Sadeddîn Efendi ise, Mesnevî edebiyatı devrinin faziletli ilim adamlarından biri olup, asrın tanınmış biyografi âlimlerindendir.

Müstekimzâde 1718 yılında İstanbul'da doğmuştur. Dedelerinden ikisinin adları Müstekîm olduğu için kendisine Müstekîmzâde denilmiştir. Hayatını okuyup yazmakla geçirmiş olan Müstekîmzâde, Nakşibendî tarikatine mensuptu. Nitekim o, büyük âlim ve yüksek bir velî olan Mehmed Emîn Tokâdî'nin sohbetlerinde ve ilim meclislerinde bulunmuş ve ondan manevî feyz alıp tasavvufta yüksek derecelere ulaşmıştır.

Devrinin en büyük ve mühim dili olan Türkçe, Arapça ve Farsça ile şiirler söylemiştir. Nihayet Müstekîmzâde, 1787'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Müstekîmzâde, din, tasavvuf, edebiyat ve hat sanatı vadilerinde ilmî, felsefî ve biyografik eserler vücûda getirmiş, edebiyata dâir "İstilahâtü's-Şi'riyye" isimli eseriyle temâyüz etmiştir.

Fakat onun en tanınmış eseri Müslüman-Türk hattatlarının biyografilerini ihtivâ eden "Tuhfetü'l-Hattâtîn"(İstanbul,1928)'dir. Ayrıca onun eserlerinden Divân-ı Hazreti Ali, Devhatü'l-Meşâyih, Tercemet-i Fıkhî ekber, Menâkıb-ı Eshâb-ı Bedr, Akîdetü's-Sûfiyye, Mürşidü'l-müteehhilîn Tercemesi ve Menâkıb-ı İmâm A'zâm'ı hatırlatabiliriz.⁴

Bütün bunlardan sonra el-'Ukûd el-Lü'lüyye'nin muhtevâsını ana hatlarıyla şöyle sunabiliriz:

Müellif Abdülganî en-Nablûsî, eserine Allah'a hamd, peygamberimiz Hz. Muhammed'e salavât ile başladıktan sonra, Mevlevîliğe dâir kaleme aldığı bu eserin 10 fasıldan ibaret olduğunu kaydeder (v. 1b-2b). Hamd kelimesinin istiğfâr, duâ ve tesbîh ifâde ettiğini (v. 2a-3b) zikreden Abdülganî en-Nablûsî,

ârifin, İstanbul, 1951, I, 590-594; aynı müellif, İzâhu'l-meknûn, İstanbul, 1971, I, 8, 9, 13, 20; Yûsuf Elyân Serkîs, Mu'cem el-matbû'âtî'l-Arabiyye ve'l-mu'arrebbe, Matba'at Serkîs, Mısır, 1928, s. 1832-1834; Muhammed el-Hanefî, Sefinetu'l-evliyâ, İstanbul, 1908; Yûsuf en-Nebhânî, Câmiu kerâmâtü'l-evliyâ, Mısır, 1982, II, 85; el-Murâdî, Silku'd-durer, İstanbul, 1291, III, 30-38; Abdurrahmân el-Cebertî, Acâibu'l-âsâr, Mısır, 1301, I, 154; Şemseddîn Sâmî, Kâmusu'l-A'lâm, İstanbul, 1888, IV, 3080-3083; Hayreddîn ez-Ziriklî, el-A'lâm, Beyrut, 1969, IV, 32; Ömer Rizâ Kakhâle, Beyrut, tarihsiz, V, 271; Heyet, İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1940, I, 46-47; Carl Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, Leiden, 1949, II, 345-348; aynı müellif, GAL, Supplementband, Leiden, 1939, II, 473-476.

⁴ Bkz. N.Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.790; Agah Sırrı Levent, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, I, 373; İsmet Parmaksızoglu, Türk Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980, XXVIII, 8-9.

Allah'ın kulun işlerinde başarı nasip edip, kerem, inâyet ve ihsânda bulunması için hamd'in gerekliliğine değinir (v. 3a). Bunun yanı sıra o, "İster zâlim, ister mazlûm olsun, kardeşine yardım et" meâlindeki hadîs-i şerîfte, her türlü hukuka riâyet edilmesi gerektiğini beyân eder (v. 4a).

Müellif en-Nablûsî "Kardeşinin etini yemeyi sever misin?" anlamındaki âyette belirtildiği üzere, bir müslümanın gıybetini yapmanın, kişinin zehir yiyerek kendisini helâk etmesi anlamına geldiğini belirtir. Ayrıca o, mürşidler gibi sâlih kimselerin, Mesnevî Şerif öğrenmeleri ve öğretmeleri gerektiğini zikreder (v. 6a).

en-Nablûsî, Ebu'l-Vefâ İbn Akîl'in el-Fusûl adlı eserinde tegannî ile ilgili olarak şöyle dediğini nakleder: "Ahmed b. Hanbel, oğlu Sâlih'den şarkı (tegannî) dinlerdi. Bir gün oğlu, babasına: Ey baba! nasıl olduda şarkı dinlediniz? Aslında siz bundan hoşlanmazdınız? diye sordu. Ahmed b. Hanbel de, diğer tegannî edenler, o tegannîleri ile şeran câiz olmayan şeyleri beraber irtikap ederlerdi. Bu yüzden onlardan hoşlanmazdım ve yaptıklarını uygun görmezdim" diye cevap verdi (v. 11a).

Mevlevî meclisi âdâbına göre, şu esaslara riâyet edilir:

1. Mevlevî meclislerinde

تَفْظُ اللَّهِ تَعَالَى اسْرَارَهُمْ وَ أَظْهَرَ انْوَارَهُمْ دَدَهُمْ عَلَى الشَّرِيفَةِ الْمَحْمُودِيَّةِ

şeklindeki duânın okunması: Mevlevî meclislerinin evvelinde yani duâdan önce ve duâdan sonra aşr okunur.

2. Namaz kılınması: Bundan sonra Kur'ân-ı kerîm yani Âyete'l-kürsî okunur, daha sonra hadîs-i şerîf rivâyet edilir. Nitekim kibârı kirâm tarafından, "Sağ tarafında Kur'ân, sol tarafında hadîs-i şerif olmayan kimse, mürşidliğe ulaşamaz." buyurulmaktadır.
3. Kardeşlere vaaz ve nasihatta bulunulması: Mevlevî şeyhleri, münasip bir vakitte, kürsüde, kalbe ârız olan kötü duyguları ve ahkâmı ilâhiyyeyi îrâd edip, tarikatta pirdâş ve kardeş olan fukarâ, dervişân ile diğer muhib ve dostlara nasihat ve öğüt verirler (v. 18b).
4. Mesnevîyi şerif'in sözlerinin zikredilmesi: Kur'ân'ın özü olan Mesnevîyi bir nevî tefsirdir. Ondan birkaç beyit okunarak, Allah'ın emirleri ve yasakları anlatılır.

5. Mevlevînin, dini kurallara uyarak, temiz bir niyetle semâ'ını icrâ etmesi; devrân ile vecde gelmek ve cezbeyle hakikatı ilâhiyyeyi gerçekleştirmektir.
6. İyilikleri anlatmak: Allahü teâlâ'nın lütuf ve keremini ifâde edip, riyâ ve şöhrat duygusunu fıkirden atarak, Hak teâlâ'nın nimetlerini dile getirmektir. Ayrıca selef meşâyih'in halleriyle hallenmeye çalışmak, onlar anıldığında kalbi ve kalıbıyla saygı göstermektir. Bu arada şeyh-lere itaat ve tazimde bulunmaktır.
7. Şeyhin devrân sırasında selâmı tebliğ etmesi: Dervişler de, selâmı hakkâniyyeyi kavlen ve fiilen kabul edip üç defa bu selâm ve duâları icrâ ederler.
8. Devrân fasılları tamamlanınca şeyhler ve müridler, bir takım merasim icrâ ederler ve Duâcı Dede bârekallah dedikten sonra şeyhin huzurunda yine bazı âyinler yapılır.
9. Herhangi bir tarikatı ilahiyye'ye intisâbı olmasa bile, çeşitli insanların, Mevlevî meclisinde âyinlere dâhil olmalarıdır (v. 19a).
10. Cemaate önem vermek: Gerek Cuma namazı, gerekse beş vakit namazı cemaatle kılmaya özen gösterirler. Ayrıca ilim için ders halkalarına katılırlar. Ve meşâyih-i kirâmın öğüt ve nasihatlerini dinlemek için vaaz meclislerinde toplanırlar. Nitekim bir hadîs-i şerifte, Allahü azîmüşşân kendi zikrinde kâim, fikrinde dâim olan tâfeye nâsir ve muîn olur" buyurulmaktadır (v. 21b).

Abdülganî en-Nablûsî, Mevlevîlerin riâyet ettikleri kuralları daha teferuatlı bir şekilde şöyle açıklıyor:

1.Fasl, Mevlevî meclisi, cemaatla namazı kapsar. Sahih görüşe göre, cemaatla namaz kılmanın sünneti müekke olduğu (v. 22a-22b) belirtilir. Bu arada hayatın çekilmez olacağı ortamda şu şartların bulunacağı kaydedilmektedir: a. Sefihlerin, ululemr postuna geçmesi, b. Zâbit ve hâkimlerin hizmetçilerinin çoğalması, c. Kısâs gerektiğinde icrâ olunmaması, d. Silâyı rahmin terkedilmesi, e. Canlılık ve hareketlilik olsun diye Kur'ân'ın şiir gibi tegannî ile okunması (v. 27a).

Abdülganî en-Nablûsî, bilhassa Mevlevî'nin dünya muhabbetinden uzak durması gerektiğini kaydetmektedir. Nitekim o, peygamber efendimizin (s.a.v)

“Dünyaya muhabbet beslemek, günahların başıdır” buyurduğunu nakleder (v. 35b).

“İlmi bâtın, Allah (cc)’ın sırlarından bir sırdır. Onu dilediğine verir.” hadîs-i şerifini kaydeden en-Nablûsî, peygambere vâris âlimlerin bildikleriyle âmel ettiklerini, ihsan ehli ve takva sâhibi olduklarını belirtir. Ancak şu hasletlerin buna engel teşkil ettiğini söyler: İtikâdı bozuk olmak, şehvete düşkün olmak, şeytanî vesveselere tâbi olmak (v. 40a), zâlim ve güçlülere tevâzu göstermek, fakirleri küçümseyerek dervişlerle ülfetten âr etmek, müslüman kardeşine kin tutmak ve haklı olduğu bir işte adetâ zillete düşmek korkusuyla ona düşman olmak, dünyaya düşkün olmak, cimri olmak, tûlu emel sâhibi olmak, kibrine vesile olacak işlerden hoşnut olmak, insanların ayıplarıyla meşgul olmak, iki yüzlü olmak, kendini beğenmek, insanlar beğensin diye kendini bezemek, tahammülü az olmak, istediği dünyalığı elde edemeyince üzülme, gereksiz yere münâkaşa etmek, eziyet etmek, hayırlı olduğu bilinmeyen bir işte aceleci olmak, kötü sözlü olmak, merhametsiz olmak, Allah’ın emirlerini yerine getirmekle mağrur olmak, malâyani konuşmak, servetine güvenmek, gıybet etmek, haset etmek ve söz taşımak. Nitekim bir şeyin ayıbı çok olursa, onun değeri de o kadar az olur. (v. 40b- 42a).

2.Fasl, Mevlevîlerin meclislerinde Kur’ân okunur ve hadîs-i şerif rivâyet edilir: Şüphesiz bu, taatlerin en faziletlisi, ibâdetlerin en şerefliisidir (v. 47a). Mevlevîler, bunu hayır ve bereket elde etmek için yaparlar.

Bu sırada Abdülganî en-Nablûsî, Ebû Tâlib el-Mekkî’nin Kuvvetu’l-kulûb adlı eserinde şöyle söylediğini nakletmektedir: Bir gün bir adam Peygamberimizin huzuruna geldi ve iki topluluktan birinin Kur’ân okuduğunu, diğerinin ise şiir inşâd ettiğini gördü. Bunun üzerine adam şaşırıp ve “Yâ resûlallah, bir mecliste hem Kur’ân okunuyor, hem de şiir okunuyor?” diye sordu. Bu suâle karşı Peygamberimiz, “Bir kere Kur’ân okuyanlarla, diğer defa şiir okuyanlarla meşgul oluyoruz” buyurdu. Bu ifâdeden kasıt, Kur’ân’la şiirin bir arada olabileceğidir. Zirâ Kur’ân’ın îcâzı, Arapça şiirlerle isbât edilir ve istişhâd olunur (v. 54b).

3.Fasl, Mevlevîlerin meclislerinde fukarâ ihvâna ve diğer insanlara nasihat ve vaaz ederek irşâdda bulunmak. Bu esnada sâlihlerin kıssaları ve peygamberlerin haberleri anlatılır.

4.Fasl, Latîf vezinlerle yazılmış Mesnevîyi şerîfi okumaktır. Ekserîsini ezberlemek mümkün olup, hiç olmazsa bereketlenmek üzere 18 beyit veya birkaç beyit Mevlevîlerin ezberindedir. Mesnevî bir çok âlim tarafından şerh edilmiştir. Mevlânâ’nın şeceresi, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b.

Huseyn b. Ahmed el-Hatibî İbn Mahmûd b. Mevdûd b. Sâkit b. Müseyyeb b. Mutahhar b. Hammâd b. Abdurrahmân b. Ebû Bekr Abdullâh Sıddîk şeklinde olup, nesebi hz. Ebû Bekr'e kadar uzanır (v. 68b).

5.Fasl, Mevlevî meclislerinde şebbâbe (ney), def ve benzeri musikî âletleriyle semâ yapılmasıdır.

6.Fasl, Mevlevî meclislerinde tevâcüd ve devrân yapılmasıdır: Bu meseleyi fukahâ, raks ve tevâcüd tâbiriyle açıklarlar (v. 88a). Tevâcüd, dervişânın kalplarını huşû kaplaması için yapılan bir harekettir. Vecd de, huşûdan peydâ olur (v. 95a).

7.Fasl, Mevlevî meclisindeki selâm hakkındadır: Yedi yerde selâm geçer; a. Selâmun kavlen min rabbirrahîm (Yasin, 58), b. Peygamber miraç gecesinde "es-Selâmu aleyke eyyühennebi" ile ikrâm olundu. c. Tahiyattaki selâm, d. İki müslümanın karşılaştıklarında birbirine verdikleri selâm, e. Namazın sonunda hafazaya ve mevcûd mü'minîne duâ mâhiyetindeki selâm, f. Unutma selâmı, g. Mevlevî selâmı (v. 98a-98b). Bu selâm, devrân sırasındaki selâmdır.

8.Fasl, Mevlevîlerin âyin icrâ ettikleri mecliste, meşâyih ve dervişân haklarında mutâd olarak okunan müstecâb duâları ihtiva eder. Duâ, sultân, ulemâ, vuzerâ, vukelâ, umerâ, umenâ, meşâyihî'l-islâm ve asâkiri'l-müminîn için yapılır. Ayrıca o beldenin zâbitları, âyânı, müftîleri, nakîpleri, mütevellîlerine duâ edilir (v. 110b). Bu münâsebetle Peygamber efendimiz, "İki duâ ile Allah arasında perde yoktur. Mazlûmun bedduâsı müstecâptır. Bir kimsenin din kardeşinin haberi yokken arkasından yaptığı duâ müstecâptır." (v. 111a) ve "Duâ, kazâyı def eder" (v. 113a) hadîsleri kaydedilmiştir.

9.Fasl, Mevlevî dervişlerinin âyin icrâ eyledikleri mecliste turûku âliyyeden gelmiş geçmiş ricâli kirâma yapılan medhiye ve senâları ihtiva eder. Onları rahmetle yâd edip isimleri okunur. Bu tür duâlarla onların ruhları şâd olunur (v. 114a). Mevlevîler, o mecliste evliyâullahın himmetleri hazır olsun diye isimlerini yâd ederler. "Festeînû min ehli'l-kubûr" mefhûmu üzere meded ve şefâat talep ederler (v. 114b). Bilhassa peygamberleri de teberrûken îrâd ve medh ederler. Kur'ân-ı kerîm'de 25 peygamberin ismi mevcuttur. Nitekim bir hadîs-i şerifte "Peyhamberlerin isimlerini anmak ibâdettir" buyurulmaktadır (v. 117b).

10.Fasl, Mevlevî meclisinde bulunanların herbirinin niyeti ve düşüncesi farklıdır. Onların her birinin maksat ve niyetlerini en iyi Allah bilir. Bu arada her müslümân, mümin kardeşinin maksadını herhâlukârda hayra yorumlama-

lıdır (v. 119b). Kişinin zannının güzel olması, Hak teâlânın gizli bir bahşışidir. Kötü zan ise, ilâhî gizli bağıştan mahrûm kalmaya yol açar (v. 120b).

Müstekimzâde, terceme ve şerhinin müsveddesini Allah'ın yardımıyla 20 günde tamamladığını belirtir (v. 125a). İstinsah tarihi olarak, 30 Şaban 1096 kayıtlıdır.

Eserin sonunda “Yâhû dost” başlığı ile tasavvuf ilmine dâir malûmat kaydedilmekte ve bu yolda evliyânın çektiği eziyetler anlatılmaktadır (v. 126a-131b).

Netice olarak Mevlevîlik, kuramlaşmış “âdâb ve erkânı” sâyesinde, Anadolu'dan Ortadoğu'ya, Balkanlardan Orta Avrupa'ya kadar uzanan dergâhların teşkilatlanmasıyla, devlet saygınlığı ve ağırlığına sâhip en itibarlı ve en yaygın tarikatlardan biri olarak tarihte yerini almıştır.

VATAN SAVUNMASINDA GÖNÜL ERLERİ: “MÜCÂHİDİN-İ MEVLEVİYE ALAYI”

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

Daha Balkan Savaşının yaraları sarılmadan, kendini yeni bir savaşın eşiğinde bulan Osmanlı Devleti tabîi olarak seferberlik ilân etti. Arkasından da 14 Kasım 1914'te “cihâd-ı mukaddes” ilân edildi. Maddi tedbirlerin yanısıra, halkın maneviyatının da takviye edilmesi lüzumunu hisseden Padişah'ın bu noktada anlamlı bir teşebbüse giriştiğini görüyoruz. Kendisi de bir Mevlevî olan Sultan Reşad “Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı” kurulmasını arzu etti ve Mevlevîlere bir alay bayrağı ile bir kılıç gönderdi¹. Bütün Mevlevîlerin bu alaya kayd olunması bildirildi. Dervişler, onbaşı, çavuş oldular. Şeyhlere muhtelif rütbelere verildi. Her ne kadar adı “Mevlevî Alayı” olmakla beraber, bu birliğe diğer tarikatlardan veya hiçbir tarikata mensup olmayanlardan da yazılanlar oldu. Fakat hepsinin başına bir Mevlevî sikkesi giydirilerek “Mevlevî” addolundular².

Şüphesiz, bu teşebbüs hemen o günlerde verilen ani bir kararın sonucu değildir. Buna benzer gönüllü birliklerinin fikri hazırlığının ve bazı uygulamaların ve tecrübelerin Balkan Savaşı yıllarında başladığını biliyoruz. İttihatçılar tarafından kurulan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti marifetiyle bazı gönüllü birlikler oluşturulma çalışmaları yapılmıştı. Hatta, Mevlevîlerin şeyhi Veled Çelebi henüz Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı kurulmadan önce “Cihad-ı mu-

¹ Babalık Gazetesi, 11 Şubat 1330, “Mevlevi Alayı”na bazı kaynaklarda “Mevlevi Taburu” dendiğini görüyoruz. Zaten askerî anlamda bu birlik, bölüklerden oluşan bir “Tabur” niteliğinde idi. Ancak, “Mevlevi Alayı” adıyla kurulduğu ve bu adla meşhur olduğu için, biz de araştırmamız boyunca “Alay” kavramını kullandık.

² Rasuhi Baykara, “Birinci Harb-i Umumîde Mücahidîn-i Mevleviye Alayı”, Yeni Tarih Dünya-sı, Ekim 1953, C.I, Sayı:3, s.107.

kaddes" ilanını takip eden günlerde Konya'da gönüllü toplamaya başlamıştı. 14 Aralık 1914 tarihli İkdâm'ın haberine göre, Cihad ilanı Konya halkı üzerinde çok tesirli olmuştu. Ulema ve eşraf, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nde toplanarak gönüllü kaydetmeye başlamışlar ve başta Veled Çelebi olmak üzere Konya ulemasının ileri gelenlerinden 12 kişi gönüllü yazılmışlardı³. Benzeri gelişmelere ülkenin diğer bazı yerlerinde de rastlanıyordu. Mesela, Bursa Mevlevîhanesi de gönüllü teşekkülüne başlamıştı⁴.

Alay komutanlığına, Hz. Mevlânâ Dergâhı Şeyhi ve o zamanda Mevlevîlerin başı sayılan Veled Çelebi (İzbudak)⁵ tayin edildi. Ancak Veled Çelebi Konya'da bulunduğundan teşkil olunan alayı, Konya'ya Alay komutanına vermek görevi, Çelebi Efendi'nin İstanbul'da kapı çuhadarı (umumi vekili) olan Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Abdülbaki Efendi'ye tevdi olundu⁶. Ayrıca Harbiye Nezareti tarafından, askerî müşavir sıfatıyla Kolağası Hüseyin Hüsnü ve Doktor Kıdemli Yzb. Behçet ve Eczacı Zühdi Beyler alayda görevlendirildiler⁷.

Başlarında Mevlevî sikkesi, sırtlarında derviş cübbesi elleri kılınçların kabzalarında olduğu halde bu gönül erleri, Harbiye Nezareti (şimdiki Üniversite merkez binası) önünde toplandılar. Burada yapılan tören ve dualardan sonra Mevlevî Alayı, Şeyh Abdülbaki Efendi başkanlığında Konya'ya uğurlandı. Ankara Mevlevî Şeyhi Mustafa Nureddin Dede (Nuri Dede), Alayın bayraktarı idi. Yol boyunca diğer zaviye ve tekkelerden de alaya katılmalar oldu⁸ ve uğranılan istasyonlarda bu gönüllülere büyük ilgi gösteriliyordu. İzmit istasyonunda karşılama töreni düzenlendi.

³ İkdâm, 1 Kanun-ı evvel 1330, s.1'den nakleden Nazım H. Polat, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Kültür Bak. Yay., Ankara 1991, s.58- 59.

⁴ Nazım H. Polat, a.g.e., s.59

⁵ Veled Çelebi 16 Temmuz 1867'de Konya'da doğmuştur. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin 18. göbekten torunudur. Babası Necip Çelebi'dir Mahalle mektebinde, Rüstiyye, Sultanveled Medresesi'nde öğrenim gördü, özel hocalardan ders aldı. Daha sonra memurluk ve çeşitli kurumlarda öğretmenlik yaptı. Konya Mevlevîhanesi postnişinliğine getirildi. (1914-1918). Cumhuriyet döneminde Kastamonu ve Yozgat Milletvekili olarak 16 yıl TBMM üyeliği yaptı. Tarih, dil ve edebiyat alanında ilmi çalışmalarda bulundu. Türkçülük ve Türkçecilik hakeretinin öncülerinden olarak kabul edilir. Yayınlanmış pek çok eseri vardır. 1953'de vafat etti. Veled Çelebi, Osmanlının son yıllarının siyasi hareketleri içinde İttihat ve Terakki yanlısı olarak bilinir. Hatta İstanbul'da bulunduğu yıllarda bu fırkada aktif görevler almıştır. Postnişinliği sırasında da, Evkaf Nezareti'nde ve Şeyhülislamlık makamına, kendisinin ittihatçı olduğu yönünde pek çok şikayet yazıları gönderilmiştir. (Mesela, Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH: KMS: 51-1/2.).

⁶ Resuhi Baykara, a.g.m., s. 108.

⁷ Babalık, 29 Kanun-i sani 1330 (11 Şubat 1915), Numara:281, s.1.

⁸ Babalık, 29 Kanun-i sani 1330, numara:281, s.1; E. Behnan Şapolya, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi İstanbul 1964, s. 104.

Alay, Afyon'a geldiğinde Mevlevîhaneye misafir oldu ve bir-iki gün burada kaldı. Dergâhta Mevlevî mukabelesi düzenlenerek ayin yapıldı. Hatta çok kalabalık olduğu için semahane semazenleri almadı ve sırayla sema edildi. Mukabele sonrasında vatan mücadelesinin hayırla ve başarıyla bitmesi dileğiyle Musullu ayinhan Hafız Osman Efendi caminin müezzinler bölümünde dua etti. Buradaki merasimden sonra topluluk Belediye Parkı karşısındaki (şu anda yıkılmış bulunan) Hükümet binası önüne gitti ve burada da büyük bir tören yapıldı. Çok sayıda Afyonlu'nun da iştirak ettiği bu tören sırasında Müftü Hüseyin (Bayık) Efendi'nin 8 yaşındaki oğlu Kemal, ileride tam metni verilen, "Mevlevî taburu teşkil eyledi Sultan Reşad" mısralarıyla başlayan şiiri oradakileri coşturan bir heyecanla okudu. Bu törenlerden sonra Alay, Konya'ya hareket etti. Şeyh Celal Efendi'nin yanısıra, Yusuf Ilgar'ın tespitlerine göre, Mevlevî Alayı'na Afyon'dan gönüllü olarak; Bursalı Mehmed Raşid Dede, Neyzen Feyzi Dede, Yahya Dede, Kazanlı Tatar Hacı Abdullah Dede, Mollaoğlu Azmi Bey, Berber Ömer Efendi, Saatçi Can Ali (İdemen) Dede, Ahmet Gümüş Efendi, Karlık Süleyman Dede, Şeyh Celal'in kardeşi Ferruh alaya katıldılar. Bu gönüllülerden Şeyh Celal, Bursalı Mehmed Dede ve Mollaoğlu Azmi çok yaşlı oldukları için daha sonra Şam'dan geri gönderildiler⁹.

Konya'ya gitmek üzere, Afyon'dan hareket eden Mevlevî Alayı'nı 8 Şubat 1915 günü Çelebi Efendinin oğlu Arif Çelebi, Ateşbaz Veli Şeyhi Yakup Dede Efendi, ve Belediye meclisi üyelerinden Moytabzâde Rifat Çelebi Efendi Akşehir'de karşıladılar ve heyet aynı günün gecesi Konya'ya geldi. Konya'ya geldikten sonra cephe hazırlığı için bir müddet burada kaldı. Bu sürede, dönemin mülkî ve askerî erkanının, sivil toplum kuruluşlarının ve özellikle halkın Mevlevî Alayı'na büyük ilgi gösterdiğini görüyoruz. Dönemin Konya basını da bugünlerde sayfalarının büyük bir kısmını Mevlevî Alayı'na ayırdılar. Şimdi dönemin basınından gelişmeleri takip ediyoruz;

Kastamonu Şeyhi Amil Çelebi, Ankara, Çankırı şeyhleri ve maiyyetlerindeki dervişlerin de içinde bulunduğu Alay, Konya istasyonunda dervişler ve halk tarafından meşalelerle coşkulu bir şekilde karşılandılar. Takip eden bir-iki gün içerisinde de İzmir, Manisa, Tire, Denizli, Muğla Mevlevî dergâhları şeyhleri Nuri Dede Efendi, Celaledin Çelebi Efendi, Hayrullah, Hasan Ali Dede ve Cemal Dede Efendiler ile maiyyetleri Alay'a katılmak üzere Konya'ya geldiler. Bu gelenler de aynı şekilde karşılandılar¹⁰.

⁹ Yusuf Ilgar, Tarih Boyunca Afyon'da Mevlevilik, Afyon 1985, s. 91- 93.

¹⁰ Babalık, 29 Kanun-i sani 1330 (11 Şubat 1915), numara: 281, s.2

Mevlevî Alayı mensupları Konya'da uygun yerlere yerleştirildikten sonra, gerekli hazırlıklara başlandı. Levazımat olarak Harbiye Nezareti tarafından Veled Çelebi için Komutan çadırı, şeyhlere subay çadırı ve nefer için de çadırlar ile kaput, karavana, matara, fıçı vb. malzemeler gönderildi. Konya Valisi Azmi Beğ, civar kazalara, cepheye koşan Mevlevî Alayı ve ihtiyaçlar konusunda telgraf gönderdi. Bunun üzerine hemen bütün kazalardan Mevlevî Alayı için yardım gelmeye başladı. Kadınhanı, Sultaniye, Akşehir, Koçhisar, Sille, Yalvaç, Arabsun, Eğirdir, Ereğli, Nevşehir, Aksaray, Bor ve Ulukışla kazaları birer, Isparta sancağı 4, Şarkikaraağaç 2 olmak üzere toplam 19 at gönderdiler. Aynen gönderemeyen yerlerden Niğde 25, Ilgın 15, Bozkır 10 lira at bedeli olarak nakit gönderdiler. Mazeretinden dolayı bilfiil Alay'a katılamayan Burdur Çelebiyanından vergi başkatibi Pertev Efendi de 10 lira ile bu yardım kervanına katıldı. Merkez Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti de gönüllülerin ihtiyaçlarına harcanmak üzere 5000 kuruş hediye etti. Ayrıca Konya adına Alay Komutanı Çelebi Efendi ve Kastamonu Şeyhi Amil Çelebi için mücehhez birer arap atı hazırlandı. Bütün bu yardımlar karşısında oldukça duygulanan Çelebi Efendi başta Konya Valisi olmak üzere yardım gönderenlere teşekkür etti¹¹. Takip eden günlerde de yardımlar devam etti. Konya Müdâfaa-i Milliye Şubesi 10.000 kuruş daha yardımda bulundu. Aksaraylı yardımseverler de 3 at gönderdiler¹².

Günden güne lojistik ihtiyaçları tamamlanmaya çalışılan ve Cepheye hareket günleri yaklaşan Mevlevî Alayı için 19 Şubat akşamı Bağdat Otelinde İttihat ve Terakki ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyetleri tarafından görkemli bir ziyafet verildi. Bu yemeğe başta Vali Azmi Bey olmak üzere, Mevki Kumandanı, Jandarma Alay Kumandanı, Belediye Reisi, Müdâfaa-i Milliye Reisi, Sıhhiye ve Polis Müdürleri, Defterdar, Yusuf Ziya Paşa, Müftü, Mektubî, İdare Meclisi azası Mustafa Efendi, Belediye Meclisi azası Afif ve Kazım Hüsnü, Babalık Gazetesi imtiyaz sahibi Yusuf Mazhar Bey ile eşrafdan Ali Ramiz Bey katılmışlar idi. Bu yemekte hazır bulunan Alay mensupları ve diğer zevat şunlar idi;

Alay Kumandanı Veled Çelebi, Yenikapı Mevlevîhanesi Postnişini Abdülbaki, Bursa Şeyhi Şemseddin, Kastamonu Şeyhi Amil Çelebi, Mevlânâ dergâhı Sertariki Ahmed Adil Çelebi, Edirne Şeyhi Selahaddin, Üsküdar Şeyhi Nuh(?) Çelebi, İzmir Şeyhi Nureddin, Manisa Şeyhi Celaledin, Kasımpaşa Şeyhi Seyfeddin, Ankara Şeyhi Nureddin, Murtaza Çelebi, Gelibolu Şeyhi Burhaneddin, Tire Şeyhi Hayrullah, Eskişehir Şeyhi Şemseddin, Müşavir

¹¹ Babalık, aynı nüsha.

¹² Babalık, 10 Şubat 1330 (23 Şubat 1915), numara: 283, s.3..

Kolağası Hüseyin Hüsnü, , Ser Tabbah Nizameddin Çelebi, Kengiri Şeyhi Hasib, Denizli Şeyhi Ali, Kayseri Şeyhi Hüsameddin, Burdur Şeyhi Fehmi, Muğla Şeyhi Cemal, Kütahya Şeyhi Sakıb, Beğşehir Şeyhi Arif, Ahmed Çelebi, Muhtar Bey, Hayri Bey, Halis Efendi, Doktor Behçet, Eczacı Zühdi, Eyüb taşlıburun Dergâhı Postnişini Sadeddin, Rumeli Hisarda Nalbur Baba Dergâhı şeyhi Kâmil, Çakır Ağa dergâhı Şeyhi Hasan Hulki, Aksaray'da Kara Mehmed Paşa dergâhı Şeyhi Abdülfettah, Mimar dergâhı Şeyhi Mustafa, Deniz Abdalda (?) Uşakiyye tarikatı Şeyhi Şerafeddin, Rifaiye tarikatı şeyhlerinden Hasan Hilmi Efendiler¹³.

Bu listeden de anlaşılacağı üzere, Mevlevî Alayı'na Mevlevî olmayanlardan diğer dergâhlardan da katılanlar olmuş idi. Alay kadrosu hakkında da bir fikir verecek olan bu liste, şüphesiz bu tarihe kadar Konya'ya ulaşanları ve söz konusu yemekte bulunanları ihtiva etmektedir. Takip eden günlerde Konya mülhakatındaki diğer Mevlevîhanelerden gönüllü katılımı devam ediyordu. Biraz sonra ele alınacağı üzere, Konya'dan sonra yol boyunca da Alaysa katılanlar olacaktır.

8 Şubat'tan beri Konya'da bulunan ve günden güne kadrosunu ve hazırlıklarını tamamlamaya çalışan Mevlevî Alayı'nın cepheye hareket zamanı yaklaşmıştı. 26 Şubat (1915) Cuma günü Konya'da olağanüstü bir gün yaşandı. O gün Mevlevî Alayı cepheye uğurlanacak idi. Cuma Namazı Sultan Selim Camiinde kılındıktan sonra Alay kumandanı, şeyhler ve gönüllüler, daha önce Mevtanâ dergâhı mescidine konan sancağı dualarla çıkardılar. Mevtanâ dergâhı önünde uğurlama için toplanmış bulunan Nizamiye askerleri, jandarma, okul öğrencileri ve halk olduğu halde Ser-tarik Adil Çelebi tarafından dua ve arkasından gülbank-ı Mevlevî okundu. Burada gönüllülere silahlar dağıtıldı¹⁴, omuzlarında silahlarıyla fotoğraflar çekildiler.

Daha sonra kendi bayrakları ve flamalarıyla Sultani Mektebi, Darü'lmuallimîn, tatbikat ve diğer okul öğrencileri, asker, polis, jandarma müfrezeleri, askerî ve sanayi mızıkaları, teberdarân, gönüllü bölükleri ve binlerce ahali ve Kumandan Çelebi Efendi ile ellerinde silahlarıyla Mevlevî kıyafetli şeyhler ve süvariler olduğu halde kışlaya gidildi. Burada askeri heyet tarafından karşılanan Alay ve beraberindekilere karşı, gönüllüler içinde bulunan Vakanüvis Giridli Hayreddin Bey günün anlamına uygun bir konuşma yaptı. Hayreddin Bey, Orada bulunan herkesi duygulu ve coşkulu anlar yaşamaya sevk eden bu veciz konuşmasına; tarihte kahramanlığını en gelişmiş

¹³ Babalık, 10 Şubat 1330 (23 Şubat 1915), numara: 283.

¹⁴ Veled Çelebi İzbudak, Hatıralarım, İstanbul 1946, s. 55.

ülke ve hükümetlere karşı her zaman ispat etmiş olan şanlı ordumuzun buradaki temsilcisi kışla kumandanına gösterdiği alâka ve desteklerinden dolayı teşekkür ederek başladı. Hayreddin Bey, Türk milletinin vatan aşkını ve devlet ve milletin selameti için neler yapabileceğini uzun uzadıya anlattıktan sonra, Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı olarak “Diyâr-ı Yusuf”u istila eden düşmana karşı vucudlarıyla sedd çekeceklerini ifade etti. Konuşmasının sonunda, Hayreddin Bey, kahraman askerler ve zabıtlar adına sancak-ı şerif’i öptü ve vedalaşarak, Gönüllü Alayı ile birlikte bu kalabalık Hükümet önüne gitmek üzere oradan ayrıldı¹⁵. Daha sonra Hükümet önünde de muhteşem bir veda töreni yapıldı. Hayreddin Bey burada da Vali Bey’e hitaben Mevlevî Alayı’nın görev ve vatan aşkını anlatan orada bulunanları da coşturan aşağıdaki şiiri¹⁶ okudu;

1-

İşte pîş-i celilinizde durur
Eser-i bâhir-i hamiyetiniz
Ki eder kalb-i mü’mini tehzîz
Lafzatullah ile bu şanlı tabur

2-

Suretâ bir tabursa da ma’nen
Bir cihan bülendi zî- kudret
Pes ü pîşinde şevket ü nusret
Bahr-i umman gibi telâtum-zen

3-

Böyle bir hey’et ü haşem olarak
Seyl ü a’dâya zâil ü kahir
Olacak avn-i hazret-i nâsır
Rehnümâ-yı celâdet-i mutlak

4-

İftihar etseniz sezâ-yı hazret
Bu esed kalbi ceş-i sâkin ile
Bu rehâ-kâr cünd-i bâtın ile
Hazret-i pîrden alır kuvvet

¹⁵ Babalık, 20 Şubat 1330 (5 Mart 1915), s.1

¹⁶ Babalık, aynı nüsha, s.2

5-

Ey ehali-i Konya Lütfunuza
Ederiz arz-ı minnet ve şükran
Hiss-i mühimmat..... şu an
Aşk-ı milliniz âşikâr bize

6-

Biz de isbat-ı aşk-ı dîn ederiz
Kanımızla vatan cihadında
Bu gazâ-yı zafer mefâdında (?)
Ki bize Nur-ı (?) şan saçar şeksiz

7-

Önümüzde Livâ-yı nusret- zâd
Mürşid-i kâmilim cenab-ı Veled
Şübhesiz bizle avn-i Rabb-ı samed
Düşman rû- siyâh olur berbâd

8-

Nûr-ı feyyaz “Ahmed u Mahmûd”
Rûh-ı tâbende-i “Celaledin”
Feyz-i şevket resâ-yı dîn-i mübîn
Eder elbette ümmeti mes’ûd

9-

Elvedâ’ elvedâ ! emin olunuz
Şevk-i dîn ü vatanla çarpışırız
Lûtf-ı rabb-i nasîre muntazırız
Galibiyet bizim metîn olunuz

10-

Geliniz cümleten duâ edelim
Padişah zafer karînimize
Vatan-ı dil-rubâyâ, dinimize
Öyle şâdân u şen olup gidelim

11-

Padişahım celaletinle yaşa
Ordu, millet, vatan, ile (?) var ol
İttihad, her zaman ziyâ-bâr ol
Dîn-i İslâm şerafetinle yaşa

Görüleceği üzere bu şiirin ilk dörtlüklerinde “iman duygusu”, “mazi ve ati”den (pes ü pîş) bahisle “tarih şuuru” ve “alperen” felsefesi işlenmeye çalışılmıştır. 7. ve 8. dörtlüklerde ise “vali”, “Mürşid-i kâmil”, “Peygamber” ve

“Mevlânâ” kavramları madde ve mânâ bütünlüğü içinde birlikte ele alınmış başka ifadeyle tasavvufîdeki “tevhid” vurgulanmaya çalışılmıştır. Devlet adamı, halk, ve peygamberden feyz alan manevî liderler Mevlânâ, Sultan Veleddin bir bütünlük içinde sunulmaya çalışılmıştır. 9. dördlükten itibaren, “din”, “vatan”, “ordu”, “millet” kavramları özellikle vurgulanmıştır. Şiir boyunca yer alan bütün bu kavramlar, dönemin “motivasyon ölçütleri” olarak karşımıza çıkıyor. Son mısralarda, “İttihad, her zaman ziyâ- bâr” ol denirken de zahiri anlamda İttihat Terakki’nin “ışık saçan” olarak görüldüğü şeklinde yorumlanması imkân dahilindedir. Böyle bir mesaj mevcut yapılanmanın, İttihatçı felsefesi ve teşkilatlanmasından uzak olmadığı şeklinde bir değerlendirmeyi de beraberinde getirdiği söylenebilir. Nitekim, aşağıda bahsi geçecek yardımlarda İttihat Terakki’nin ve Millî Müdâfaa Cemiyetlerinin aktif katılımlarının bulunması, söz konusu değerlendirmeyi teyit etmektedir.

Hayrullah Bey’in okuduğu bu şiirden sonra dualar edildi ve uğurlamak için gelen ve başta Vali, Mevki Kumandanı Yusuf Ziya Bey, Vilayetteki diğer mülkî erkan ve eşrafla birlikte hemen bütün Konya halkının bulunduğu bu muhteşem kalabalık ile birlikte gönüllü Mevlevî Alayı istasyona hareket etti. İstasyonda Askeriye tarafından kendilerine yemek ikram edildikten sonra bu muhteşem kalabalığın samimî ve ciddi alkışları arasında Mücahidîn-i Mevlevîye alayı trenle Konya’dan cepheye uğurlandı. Polis Müdürü Selahaddin, Merkez Ahz-ı asker Kalem-i mülhakı Mülazım-ı evvel Vefik, Belediye Reisi Hacı Ali, İdare meclisi azası Mustafa, Belediye azası Afif, Kâzım Hüsnü, Babalık gazetesi imtiyaz sahibi Mazhar ve İhsan Beyler Mevlevî Alayına Ereğli’ye kadar refakat ettiler. Veleddin Çelebi’nin yerine vekaleten Bursa Mevlevî dergâhı postnişini Şemseddin Dede Konya Mevlânâ dergâhına postnişin olarak bırakıldı. Vali Bey tarafından da Alay komutanı Veleddin Çelebi’ye çok kıymetli takımıyla birlikte bir ruvelvör silah hediye edildi.

Mevlevî gönüllüleri yol güzergahındaki her istasyonda fevkalâde merasimle karşılanıyorlardı. Tren Karaman istasyonuna geldiğinde İstasyon fenerleriyle aydınlatılmış olarak Kaymakam Ecved Bey ve diğer mülkî erkân ve eşraf tarafından gösterişli bir şekilde karşılama yapıldı. Misafirlere çay ziyafeti verildi. Karaman Mevlevî Şeyhi Veleddin Çelebi efradıyla birlikte Karaman istasyonunda Mevlevî Alayına katıldı¹⁷. Aynı gün Karaman’dan ayrılan gönüllü Alayı Şam’a doğru hareket etti.

¹⁷ Babalık, aynı nüsha.

Ülkenin diğer yörelerinden de Mevlevî gönüllüleri Şam'a hareket etmişlerdi. Bunlardan güzergah üzerinde bulunanlar Alay'a katılırken bazıları da doğrudan Şam'a hareket edip burada birleşmişlerdi.

Bu cümleden olmak üzere, diğer Mevlevîhaneler gibi, Erzincan Mevlevîhanesi de cihad davetini duyar duymaz büyük bir heyecanla bu davete katılanlar arasındaydı. Erzincan Şeyhi Kemahlı İbrahim Hakkı¹⁸ 11 Ocak pazartesi günü Mücahidîn-i Mevlevîye Alay'ına katılmak üzere Mevlevîhaneden gönüllü Mevlevîlerle birlikte hareket etti. Bu esnada 6 yaşında bulunan oğlu Abdülbaki'nin sağ elinde kınından çıkmış kılıç, sol elinde Sancağ-ı resul bulunuyor, naatlar okunuyor, tekbir getiriliyordu. Gönüllüler, Askerî Saray Meydanı'ndan onbinden fazla cemaat tarafından selamet duaları okunarak yolcu edildiler. Mevlevî gönüllülerini Kemah'ta halk ve ünlü Sağırzâde ailesi karşıladı. Eğin'de yine aynı alâkayı gören gönüllüler Harput'ta Sağırzâde ailesinden Vali Sabit (Sağiroğlu) Bey tarafından iltifat ve ikram görüldükten sonra, büyük alkışlarla karşılanıp uğurlandılar. Daha sonra güzergahları üzerinde bulunan Arapgir, Malatya, Antep, Kilis, Halep ve bunlara bağlı köy ve nahillerde aynı şekilde hürmet ve alaka gören Mevlevî gönüllüleri Şubat ayı içinde Şam'a geldiler¹⁹. Bütün gönüllü Mevlevîler Şam'da toplanmaya başladı.

Hiç bir maaş almadan²⁰ 4. ordu emrinde görev yapacak olan Alay Şam'da tekemmül ettikten sonra Cebelilübnan'da karargahını kurdu ve talimlere başladı²¹.

Mevlevîhaneler konusunda kıymetli mesailerine rastladığımız Süheyl Ünver'in tesbitlerine göre Alay, 1023 kişiden oluşuyordu. Alay bir gönüllü birliği olduğu için, zaman zaman azalma ve çoğalmalar olabileceğini dikkate alarak, verilen bu rakamı yine de ihtiyatla karşılamak lazımdır. Konya Mevlevîhanesi Postnişinliğine vekaleten Konya'da kalan Bursa şeyhi hariç şeyhleriyle birlikte bu alaya 47 Mevlevîhane iştirak etmiş idi. Yukarıda Balkan harpleri sırasında adları geçen hemen bütün Mevlevî şeyhlerinin topladıkları gönüllülerle bu alaya katıldıklarını görüyoruz. Mesela, kendileri dahil, Ankara Mevlevîhanesi Şeyhi Mustafa Nureddin 25 gönüllü ile, Cankırı Mevlevîhanesi

¹⁸ Kemahlı İbrahim Hakkı'nın biyografisi hakkında bkz., Ali Birinci, "Kemahlı Şeyh İbrahim Hakkı'nın Serencamı", Türk Yurdu, Ekim 1996, sayı:110

¹⁹ Ali Birinci, a.g.m., s.6

²⁰ Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Defter no:59 "Edirne Mevlevîhanesi" ; Bizi bu belgeden haberdar eden sayın Barihüda Tanrıkorur hanımefendiye burada teşekkür ediyorum.

²¹ Veled Çelebi İzbudak, A.g.e. s. 55; Cephe haberlerini ve görüntülerini veren Harb Mecmuası, Mevlevî Alay'ının nişan talimlerini ve yürüyüşlerini gösteren fotoğraflar yayınlamıştır. (Harb Mecmuası, Haziran 1332, sayı: 10,s.48; Mayıs 1333)

şeyhi Hasib Dede 33 gönüllü ile, Amasya Şeyhi Hüsameddin Efendi 2 gönüllü ile, Urfa Mevlevîhanesi Şeyhi 5 gönüllü ile Alay'a katılmışlardır. En fazla ile katılan Mevlevîhane Yenikapı Mevlevîhanesi olup alaya 138 mevcudla iştirak etmişti.

Şimdi, Alay'a iştirak eden mevlevihaneler, şeyhleri ve mevcudlarını bir liste halinde veriyoruz²²

Mevlevîhane ve Şeyhleri				Maiyyeti
Konya	Mevlevîhânesi	Postnişini	ÇelebiEfendi	110
Karahisar	Mevlevîhânesi	Postnişini	Celaeddin Çelebi	63
Manisa	Mevlevîhanesi	Postnişini	Celaeddin Efendi	15
Halep	Mevlevîhanesi	Postnişini	Ahmed Remzi Dede	28
Burusa	Mevlevîhanesi	Postnişini	Şemseddin Efendi	67
Yenikapı	Mevlevîhanesi	Postnişini	Abdûlbak iEfendi	138
KasımPaşa	Mevlevîhanesi	Postnişini	Seyfeddin Efendi	5
Gelibolu	Mevlevîhanesi	Postnişini	Burhaneddin Efendi	7
Kastamonu	Mevlevîhanesi	Postnişini	Amil Çelebi Efendi	29
Edirne	Mevlevîhanesi	Postnişini	SalahaddinEfendi	38
Ankara	Mevlevîhanesi	Postnişini	NuriEfendi	25
Denizli	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hasan Ali Efendi	11
Tire	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hayrilluh Efendi	46
İzmir	Mevlevîhanesi	Postnişini	Nuri Efendi	40
Eskişehir	Mevlevîhanesi	Postnişini	Şemseddin Efendi	15
Bahariye	Mevlevîhanesi	Postnişini	Nezif Efendi	9
Aydın	Mevlevîhanesi	Postnişini	Sakıb Efendi	2
Billecik	Mevlevîhanesi	Postnişini	Bahareddin Efendi	2
Karaman	Mevlevîhanesi	Postnişini	Veled Çeleb	9
Beğşehir	Mevlevîhanesi	Postnişini	Arif Çelebi	4
Sivas	Mevlevîhanesi	Postnişini	Reşid Çelebi	15
Ayıntab	Mevlevîhanesi	Postnişini	İsmail Hakkı Çelebi	9
Kilis	Mevlevîhanesi	Postnişini	Ahmed Sabuhi Efendi	31
Erzincan	Mevlevîhanesi	Postnişini	El-Hac İbrahim Dede	32
Samsun	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hacı Mehmed Emin Efendi	38
Maraş	Mevlevîhanesi	Postnişini	SelimEfendi	13
Antakya	Mevlevîhanesi	Postnişini	Mehmed Şah Efendi	8
Çankırı	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hasib Efendi	33
Tokad	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hadi Efendi	31
Üsküdar	Mevlevîhanesi	Postnişini	? Çelebi Efendi	4
Muğla	Mevlevîhanesi	Postnişini	Cemaeddin Efendi	13
Burdur	Mevlevîhanesi	Postnişini	Fehmi Efendi	2
Amasya	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hüsameddin Efendi	2
Kütahya	Mevlevîhanesi	Postnişini	Sakıb Efendi	11
Lazkiye	Mevlevîhanesi	Postnişini	Ragıb Efendi	1
Çorum	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hüsameddin Efendi	5
Eğirdir	Mevlevîhanesi	Postnişini	Osman Nuri Efendi	2
Kayseri	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hüsameddin Efendi	3
Urfa	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hüsameddin Efendi	5
Trablusşam	Mevlevîhanesi	Postnişini	Şefik Efendi	3
Humus	Mevlevîhanesi	Postnişini	Abddüraif Kamil Efendi	4
Niğde	Mevlevîhanesi	Postnişini	Hüsameddin Efendi	10
Kudüs	Mevlevîhanesi	Postnişini	Adil Efendi	5
Galata	Mevlevîhanesi	Postnişini	Ahmed Efendi	9

²² Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defter no; 59 "Edirne Mevlevihanesi".

İslahiye Mevlevîhanesi	Postnişini	(Şeyhin ismi Belil değil)	10
Taraf-ı saire meşayih			8
HaydarPaşa'da iştirak eden sıhiye efradı			20
Şam-ı Şerif Mevlevîhanesi Şeyhi Said Efendi			32
Ulukışla Mevlevîhanesi Şeyhi (Okunamadı)			4
Toplam:			1026

Toplam:

Görüleceği üzere, Kıbrıs gibi intikali zor olan veya düşman işgalinde bulunan yerler haricinde Anadolu'nun hemen her tarafından şeyhlerin önderliğinde pek çok Mevlevî ve diğer gönüllüler alaya katılmışlardır.

4. Ordu emrinde olan Alay, zaman zaman yürüyüş ve atış talimlerine katılmakla birlikte ²³ harbe iştirak etmemiştir²⁴. Ancak ordu komutanı Cemal Paşa'nın da belirttiği gibi, sözkonusu alayın muhtelif hususlarda orduya pek çok yardımı dokunmuştur²⁵. Mevcut bilgilerimiz çerçevesinde şimdilik ayrıntılı ve kesin bir kanaate varmamız güç ise de, bu gönüllülerin geri hizmetlerde ve ordunun maneviyatının yükseltilmesi hususunda oldukça faydalı olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim, bir osmanlı yedek subayının Hicaz cephesine sevkı sırasında Şam'da yaşadığı olaylar, Alay Mensubu Mevlevîlerin lojistik alanda hizmet vermiş olabilecekleri kanaatini kuvvetlendirmektedir.

Yedek Subay Gödeneli Abdullah Cevdet'in anlattığına göre; Hicaz'a sevk olan askerlerle 14 Temmuz 1916 akşamı Şam'a geldikleri vakit, Hamidiye Çarşısı içinde bulunan Mevlevî 2. Bölüğüne misafir olmuşlar ve Şam'dan ayrılınca ya kadar burada ikamet etmişlerdir. Şam'ı gezip dolaştıktan sonra Mevlevî Bölüğünün bulunduğu tekkeye gelen askerler, burada ücretsiz olarak yemeklerini yiyor ve akşamları da yatmaya geliyorlardı. İsteyenler binanın avlusunda bulunan havuzda banyo yapıyordu. Misafirliklerinin 15. gününde 29 Temmuz Cumartesi günü Mevlevî Mülazım-ı sani (teğmen) Arif Efendi tekkeye gelerek sevk olunacaklarını söylemiş fakat iki gün sonra Ramazan Bayramı olduğundan Cemal Paşa'nın emriyle sevkleri ertelenmişti²⁶.

Bu ifadeler, Mevlevî Alayı mensuplarının lojistik hizmetlerinde bulunduğunu gösteriyor. Yedek subayın bu gözlemlerinden Alay'ın nizami bir birlik gibi teşkilatlandığı, bölüklere ayrıldığı neticesini çıkarabiliriz. Burada adı ge-

²³ Harp mecmuası, Haziran 1332, sayı : 10 , s. 148: Mayıs 1333, sayı:19, s.294.

²⁴ Veled Çelebi İzbudak, a.g.e, s,55.

²⁵ Cemal Paşa, Hatıralar, , İstanbul 1977, s.186,

²⁶ Cihat Yıldırım, "Abdullah Kemal'in Hatıratına Göre 1914-1918 Arası Osmanlı Devleti'nin Askeri, Siyasi ve Sosyal Durumuna Dair Bazı Düşünceler" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) S.Ü. Sos Bil. Enstitüsü Konya S. 120-127.

çen Mülazım-ı sani Arif Efendi Beğşehir Mevlevî şeyhi Arif Efendi olmalıdır. Çünkü biraz yukarıda bahsi geçtiği üzere, alay teşkil olunduğu vakit “subay” rütbeleri şeyhlere verilmiş idi. Alaydaki şeyhler içinde ise ismi Arif olan yalnızca Beğşehir şeyhi vardır.

Mevlevî Alayı’nın bağlı bulunduğu 4. ordu Komutanı Cemal Paşa hatıralarında; Harbin gereği olarak Enver Paşa’nın emri üzerine kuvvetlerinin çoğunu İstanbul’a Bağdat’a Bitlis’e, Canakkale’ye gönderildiğini belirterek, “nihayet öyle bir hale geldim ki, bütün ordu dahilinde .. mevcut birlikler 12 Tabura inhisar etti ve bütün ortu mıntıkasında ne bir tek seri ateşli batarya ne de bir tek makinalı tüfenk kalmadı. Buradaki iki taburun efradı kamilen Suriyeli ve Filistinli Araplardan ibaret bulunuyor ve Türk birliği olarak Şam’da bulunan gönüllü Mevlevî Taburu ile ordu karargahı için Dobruca gönüllülerinden teşkil ettiğim bir piyade bölüğünden başka hiç bir şey bulunmuyordu²⁷” demektedir. Her ne katar harbe katılmamış ise de, ordu Komutanı’nın bu ifadeleri Mevlevî Alayı’nın ordu içinde bir değere sahip olduğunu gösteriyor. Bütün bunların yanında Mevlevî Alayı’nın ordu içindeki en önemli fonksiyonu, herhalde askerin maneviyatını yükseltme yönünde olmuş olmalıdır. Edebi yönü de olan Komutan Veled Çelebi’nin “Erenler Gönüllüsü” dediği alayı hakkında yazdığı 17 dörtlük halindeki manzume, bize Alperenleri hatırlatan bu asker dervişlerin halet-i ruhiyesini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Aşağıda tam metnini vereceğimiz manzume, Halep Maarif Müdürü Nezih Bey tarafından acemaşiran makamında bestelenmiştir. Eli silahlı dervişler tarafından söylenen bu bestenin diğer ordu mensublarını çöştürmaması mümkün değildir. Edebiyatçılar için de ayrı bir tahlil konusu olabileceğini zannettiğimiz güfteyi burada aynen vermeyi uygun buluyoruz²⁸.

Reşadetpenahi Çelebi Efendi Hazretleri’nin sâniha-i mürşidaneleridir.

Tanrının askerleri
Erenler gönüllüsü
Molla Hükar erleri
Erenler gönüllüsü

Düşmüşler cümle yola
Bakmazlar sağa sola
Nasib olmaz her kula
Erenler gönüllüsü

Bunlar cünudu’llahdır
Bunlar işe agahdır
Nücum u Şems ü Mahdır
Erenler gönüllüsü

Hazreti Sultan Reşad
Eyledi bize imdad
Odur ihyau’l ibad
Erenler gönüllüsü

²⁷ Cemal Paşa, a.g.e., s.217.

²⁸ MMA Zarf no: 149, Belge no: 2.

Bize bahş etti alem
O Sultan-ı muazzam
Yine oldu mükerrem
Erenler gönüllüsü

Allah dedikçe birden
Ses gelir gökden yerden
Öcün alır kafirden
Erenler gönüllüsü

Bu gün bize Mevlânâ
Eyledi hep hu sala
Dedi cümle amenna
Erenler gönüllüsü

Hakdan hakka giderler
Hakdan gayri niderler
Gönüller feth ederler
Erenler gönüllüsü

Önlerinde Mevlânâ
Hulefası cemi'an
Kılmış ana Efendi
Erenler gönüllüsü

Ulu arif Aslanı
Gezüb mülk-i osmanı
Uyandırdı cihanı
Erenler gönüllüsü

Kelamın kes ey Veled
Bilindi sırr-ı ahad
Oldu hakk'dan müeyyen
Erenler Gönüllüsü

Alemdar alihi
Külâh püshan sipahi
Tutdu bu kutsi rahî
Erenler gönüllüsü

Çalışsın nay ü kudüm
Anlasın ehl-i rüsum
Toplansın bi'l-umum
Erenler gönüllüsü

Çoktan ikrar vermişler
Bunlar Hakka a ermişler
Uzun yola girmişler
Erenler gönüllüsü

Ezelden uyanıktır
Yürekleri yanıktır
Takdire inanıktır
Erenler gönüllüsü

Şam'a kılmışlar sefer
Şems hakkı isterler
Elbet murada ererler
Erenler gönüllüsü

Sanra Sultan divanı
Yanında Çelebiyanı
Mısır'ın oldu revanı
Erenler gönüllüsü

Başlarında sikkeleri ellerinde silahlarıyla cepheye koşan bu insanlar şüphesiz harp mıntıkasında çevrelerini çok etkilediler. Halep Mevlevîhanesi post-nişini Ahmed Remzi Dede'nin yazdığı ve yine Halep Maarif Müdür Nezif

Bey tarafımdan nevaşir makamında bestelenen bir başka güftede²⁹, dervişlikle gaziliğin tek bir ruhda birleşmesinin mesajı veriliyor ve dinleyenlerin kahramanlık duyguları kabartılıyordu. Manzume hem Türkçe hem de Arapça olarak yazılmıştır. Ordudaki Arap askerlere de hitap etmesi için Türkçe'nin yanında Arapça beste yapılmış olmalıdır. Şimdi bu manzumeyi aynen veriyoruz;

“Mevlevî Taburu teşkil eyledi Sultan Reşad
Avn-i Hakkla eyleriz meydan-ı harpde biz cihad
Salikan -ı Mevlevî meydan-ı harbe hu sala
İşte hazırdır gelin aşkıyla meydan-ı vika
Pirimiz pişvamız Hazret-i Molla Celal
Azmimiz düşman ile savlatle etmektir cidal
Halik-i kalb-i aduvdur fahrimiz serde külah
Emr-i hayr harbe sevk etti bizi cün padişah
Velvele-endaz-ı afakt ola çün nay kudüm
Allah Allah hu deyü düşmana etmekte hücum

Harbe katılmamakla birlikte³⁰, gerek geri hizmetlerde, gerekse askerin maneviyatının artırılması yönünde fevkalâde faydası görülen ve Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın da özellikle ilgi gösterip meşgul olduğu bu Alay, Şam'da üç sene kaldı. Suriye bozgununun başlamasıyla Alay Mensupları Konya'ya döndü ve daha sonra dergâhlarına dağıldılar³¹.

²⁹ MMA, Zarf no: 149, belge no:2.

³⁰ Ahmet Avanas, “Mevlevî gönüllüleri yalnız Mısır Cephesinde savaşmadılar. Filistin ve Suriye'de de binlerce Mevlevî vatan uğruna şehid düşmüştür” ifadesini kullanmaktadır (Ahmet Avanas, Millî Mücadele'de Konya, Atatürk Araşt. Merk. Yay., Ankara, 1998, s.15). Bu ifadeler gerçeğin tamamen dışında bulunmaktadır. Zaten, bütün kadrosu bin küsur civarında olan bir Alayın “binlerce şehid vermesi” nin izahı da olamaz.

³¹ Veled Celebi İzbudak, a.g.e., s.55; Cemal Paşa, a.g.e., s.217.

MODERNLEŞME ÇAĞINDA MEVLEVİLİK: SİYASET, İDEOLOJİ VE ÖRGÜTLENME

Ekrem İŞİN

Osmanlı modernleşmesi, Doğu'nun mitosları ile Batı'nın ütopyaları arasındaki trajik çatışmanın tarihidir. Toplumsal ve kültürel kimlik değişiminin şekillendirdiği bu tarih, eski mitlerin yeni idealler karşısında verdikleri varoluş mücadelesine tanıklık eder. Geleneksel kültürün verimli topraklarına kök salmış kurumların temsil ettikleri hayat tarzları ve zihniyet kalıpları, inşa edilmeye çalışılan modern dünyanın değerleriyle birarada yaşama esnekliğini ya da toplumsal doku uyumsuzluğunun yol açtığı karşı tepki reflekslerini, bu süreç içinde kazanmıştır. Esneklik ve tepki, geleneksel Osmanlı kurumlarının, modernleşme çağındaki belirgin iki temel özelliği olarak dikkati çekmektedir. Birbiriyle çelişen bu farklı toplumsal tavır alış biçimleri, bazan aynı kurumun çatısı altında ortak bir kimlik paydası oluşturmuş, bazan da geleneksel yapılanmaları tepki odaklı hareketlerin merkezine yerleştirmiştir.

Modernleşme çağında Mevlevilik, geleneksel bir kurumun yenilikçi toplum projesi karşısındaki farklı tavır alış biçimlerini sergilemesi bakımından, dikkatle incelenmesi gerekli problematik bir alan oluşturmaktadır. Bu alanın sınırlarını, imparatorluk coğrafyasıyla örtüşen tarihsel derinlik, tasavvuf kültürünün inşa ettiği zihniyet yapısı ve siyasi otorite tarafından tanınmış toplumsal haklar manzumesi çizer. Tarikatın sosyo-kültürel kimliğini şekillendiren bu geleneksel güvenlik dünyası, modernleşmenin giderek genişleyen kozmosu içinde kendi yörüngesinden sapma tehlikesiyle karşılaşmıştır. Böyle bir sapmanın yol açabileceği kaos, tarihsel köklerinden kopmuş, zihniyet yapısı zedelenmiş ve toplumsal hakları elinden alınmış bir kurumun, kendisiyle birlikte bütün bir geleneksel hayat tarzını hızlı bir çöküşe doğru sürüklemesi anlamına

gelmektedir. Mevlevîliğin modernleşme çağındaki macerası, eski ile yeninin, geçmiş ile geleceğin kader birliği yaptığı bu toplumsal kaos ortamında, geleceksel kimliğini koruyarak geçirdiği yapısal dönüşümün çarpıcı öyküsüdür.

BİR İMPARATORLUK KURUMU OLARAK MEVLEVİLİK

Tarihçiler arasında, Mevlevîliğin 17. yüzyıldan itibaren bir imparatorluk kurumu olduğu şeklindeki görüş yaygındır.¹ Tarikatın Osmanlı bürokrasisi içinde sağladığı nüfuz alanı dikkate alınarak ileri sürülen bu görüş, doğru olmakla birlikte, zaman itibarıyla hayli geç bir tarihe işaret etmektedir. Gerçekte Mevlevîlik, bu niteliğini II. Bayezid döneminde (1481-1512) elde ettiği idarî ve hukukî haklar çerçevesinde kazanmış ve bu tarihten itibaren Osmanlı kamu yönetiminin imparatorluk coğrafyasındaki başlıca aracı kurumlarından birisi olmuştur. Dolayısıyla modernleşme ideolojisinin 19. yüzyıl boyunca Osmanlı kamu yönetimi alanında yol açtığı dönüşümler, Mevlevîliği de birinci derecede ilgilendirmektedir. Ancak bu dönüşümlerin, tarikat bünyesinde neden olduğu kırılma noktalarını tespit edebilmek için, Mevlevîliğe bir devlet kurumu niteliği kazandıran siyasî ve sosyo-kültürel dinamikleri ana hatlarıyla ele almakta fayda vardır.

Bize bu konudaki ilk ipuçlarını, Ulu Ârif Çelebi'nin 14. yüzyıl başlarında gerçekleştirdiği bir dizi seyahat verir. Günümüze Ahmed Eflâkî'nin görgü tanıklılığıyla ulaşan bu seyahatler, Mevlânâ ailesinin, Anadolu'daki yegâne dinî otoriteyi temsil eden "hanedan" olduğunu vurgulayan bir propaganda içeriğine sahiptir.² Ulu Ârif Çelebi, babası Sultan Veled'in sağlığında önce Moğol hakimiyeti altındaki Selçukluların doğu topraklarına gitmiş, Sivas, Tokat, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Merend ve İlhanlı başkenti Sultaniye'de önde gelen yöneticilerle görüşmüştür. Mevlevîliğin kurumlaşma tarihi açısından asıl önem taşıyan seyahatleri ise, Sultan Veled'in 1312'deki vefatından sonra Batı Anadolu'da ortaya çıkan Türkmen Beylikleri'ne yapılanlardır. Kastamonu, Denizli, Kütahya ve Birgi gibi önemli beylik merkezlerini içine alan bu seyahatlerde, Ulu Ârif Çelebi'nin muhatabı sıradan halk değil, beylik aristokrasile-

¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 2. bs., 1983, s. 248.

² Ahmed Eflâkî, bu seyahatlerin önemli bir kısmında Ulu Ârif Çelebi'ye eşlik etmiştir. Dolayısıyla yazdıkları, birinci derecede bir tanığın gözlemleridir. Bkz., Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menakibeleri* (*Menakib al-Ârifin*), II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 2. bs., 1973, s. 226-326. Bu mitik anlatımlı seyahatlerin arka planındaki sosyo-kültürel yapının çözümlenmesi için bkz., Speros Vryonis Jr., "The Economic and Social Worlds of Anatolia in the Writings of the Mawlawi (Mevlevi) Dervish Eflaki", *Cultural Horizons. A Festschrift in Honor of Talat S. Halman*, I, ed. Jayne L. Warner, Massachusetts, 2001, s. 188-197.

rini temsil eden yöneticilerdir. Germiyan Emîri Alişiroğlu, Kütahya'da Yakub Bey, Birgi'de Aydınolu Mehmed Bey, bu seyahatlar sırasında Ulu Ârif Çelebi ile tanışmışlar, Mevlevîliğe intisap ederek tarikatın Konya dışındaki ilk önemli örgütlenme merkezlerinin temellerini atmışlardır.³ Bunların yanı sıra, henüz gelişme aşamasındaki bu uç beylikleri üzerinde hakimiyet iddiasında bulunan Karamanoğulları da, Mevlevîliğin toplumsal nüfuzundan faydalanan güç odakları arasındadır.⁴

Bizi burada asıl ilgilendiren sorun, Selçuklu Devleti'nin çöküşüyle ortaya çıkan uç beyliklerinin yönetim kadrolarıyla Mevlevîliğin kurduğu ilişki biçimidir. Bu ilişkinin siyasî ve kültürel içeriği, aynı zamanda Mevlevîliğin kendisini ne şekilde tanımladığı ve hangi sosyal rolün sözcüsü saydığının da bir göstergesidir.

Ulu Ârif Çelebi, seyahatleri boyunca kendisini, Mevlânâ soyunun temsilcisi olarak takdim etmiş ve mensubu bulunduğu aileyi, dinî otoriteye sahip bir "hanedan" olarak tanımlamıştır. Çelebi tarafından altı önemle çizilen bu "hanedan" olgusu, Mevlevîliğin kurumlaşma sürecindeki ilk basamağı, yani tarikatın merkeziyetçi yönetim modeline göre düzenlenmiş hiyerarşik yapısını yansıtmaktadır. Bu yapı içinde yer alan "hanedan" üyeleri, henüz yaptırım gücü Anadolu'daki beylik organizasyonları üzerinde pek hissedilmeyen, ama daha da önemlisi Selçuklu ailesini muhatap kabul eden Mısır merkezli "hilâfet" kurumunun yetkisi dahilindeki siyasî otoriteyi meşrulaştırma işlevini, kendi aslî görevleri arasında saymaktadır. Bu açıdan bakıldığında Mevlevîlik, daha 14. yüzyıl başlarında, tarikata merkeziyetçi bir nitelik veren Çelebilik makamının koruyucu şemsiyesi altında şekillenerek kendisini, siyasî kadroları dinî açıdan meşrulaştırma yetkisiyle donatmış bir toplumsal kurum kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Mevlevîlik tarafından temsil edilen siyasî otoriteyi meşrulaştırma işlevinin hangi ideolojik motiflere dayandırılmış olduğudur. Bu motiflerden ilki, kırsal karakterlerini hızla kaybederek şehir merkezlerinde yoğunlaşmaya başlayan Türkmen beyle-

³ Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul, 2001, s. 137-138. Ulu Ârif Çelebi'nin Germiyanogulları, Aydınogulları, Menteşeoğulları ve Karamanoğullarının hakimiyet sahalarındaki faaliyetleri için bkz., Behiç Galip Yavuz, "Birgi'nin Taihteki Adları ve Tarihçesi", *Birgi. Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihî Yerleri*, Ödemiş, 1990, s. 22; Machiel Kiel, "Birgi. Batı Anadolu'da Eski Bir Türk Kültür Merkezi", *Birgi. Tarihî, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, haz. R. H. Ünal, Ankara, 2001, s. 9-10; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği. 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. O. Ş. Gökyay, Ankara, 2. bs., 1986, s. 60; Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara, 2000, s. 129, 132.

⁴ Şikârî, *Karaman Oğulları Tarihi*, çev. M. Mes'ud Koman, Konya, 1946, s. 42-44.

rinin yeni hayat tarzlarına uygun Sünnî İslâm yorumudur. İkinci motif ise, bu hayat tarzına siyasî bir ufuk açan ve ona dinamik bir görünüm kazandıran “gaza” ideolojisidir.⁵

Mevlevîliğin tarihinde 14. yüzyıl, âdetâ bir dönüm noktası olmuştur. Tarikat bu dönemde kurumlaşmasını tamamlamış, Anadolu coğrafyasında şekillenmeye başlayan Türkmen Beylikleri’ne kendisini dinî otoritenin temsilcisi olarak kabul ettirmiş ve bunun karşılığında beylik yönetimlerinden siyasî meşruiyet talebinde bulunabilme gücüne erişmiştir. Bu sırada Kuzeybatı Anadolu’da kurulan Osmanlı Beyliği’nin tanıdığı Mevlevîlik, ana hatlarıyla böyle bir görüntü sunmaktadır. Tarikatın Osmanlı yönetimiyle ilişkileri, II. Bayezid dönemine kadar istikrarlı bir çizgi takip etmez.⁶ Osmanlı topraklarında ilk Mevlevîhâne, ancak 1436’da II. Murad’ın girişimiyle Edirne’de faaliyete geçebilmiştir.⁷ Fatih Sultan Mehmed dönemi ise, tarikatın devletle ilişkilerinin âdetâ dondurulduğu bir zaman dilimidir. Mevlevîliğin, Osmanlı yönetiminin siyasî rakiplerinden Karamanoğulları ile kurduğu yakın ilişki ve Çelebi ailesinin verdiği “hanedan” görüntüsü, Fatih Sultan Mehmed’in şekillendirmeye çalıştığı imparatorluk vizyonu ile ters düşmektedir.⁸

II. Bayezid’in tahta geçmesiyle Osmanlı kamu yönetimi anlayışında köklü değişiklikler olur. Bu değişikliklerin siyasî ve hukukî içeriği, Mevlevîliği bir imparatorluk kurumu statüsüne yerleştiren idarî düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Üzerinde durmamız gereken asıl nokta, kamu sahasındaki bu yeni düzenlemeyi zorunlu kılan, devletin kendi dışındaki siyasî nüfuz odaklarına bakışındaki değişimdir. II. Bayezid döneminin kamu yönetimi anlayışı, yerel güç odaklarına devletin kontrolü altında bulunmak kaydıyla kısmî faaliyet öz-

⁵ Gaza ideolojisini siyasî ve dinî motivasyon aracı olarak kullanan ilk Mevlevî şeyhi, Sultan Veled’dir. Aydınoglu Mehmed Bey için “Sultanü’l-Guzât” tabirini kullanmış, daha sonra “Gazi-i Rabbanî” ve “Gaziân-ı Hâlis” gibi kullanımlar, Mevlevî retoriginde yer almışlardır. Bkz., Feridun M. Emecen, *a.g.e.*, s. 67. Bu ideolojik motivasyon daha sonra Osmanlı Beyliği’nin kuruluş aşamasında da önemli rol oynamış, yeni beylik yönetimine sosyo-kültürel bir miras olarak intikal ettirilmiştir. Bkz., Cemal Kafadar, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, California, 1995, s. 62-64.

⁶ Dönemin tasavvufî düşünce hayatı üzerine yapılmış genel bir değerlendirme için bkz., Mustafa Kara, “XII-XIV. Yüzyıllardaki Tasavvuf Düşüncesine Genel Bir Bakış”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kurucusu Osman Gazi ve Dönemi (Sempozyum Sonuç Bildirileri)*, haz. K. Atlansoy-S. Sevim, Bursa, 1996, s. 83-97.

⁷ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire. The Classical Age (1300-1600)*, London, 1973, s. 201; Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, İstanbul, 1999, s. 18-20.

⁸ Fatih Sultan Mehmed döneminin Mevlevîlik-Devlet ilişkileri açısından değerlendirilmesi için bkz., Ekrem Işın, “Tarikatların İstanbul’da Gündelik Hayatı Şekillendirmesi Üzerine Bazı Notlar (15-17. Yüzyıllar)”, *İstanbul Armağanı. III. Gündelik Hayatın Renkleri*, haz. M. Armağan, İstanbul, 1997, s. 231-237.

gürlüğü tanımak ve böylece taşradaki denetimini bu aracı kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirmektir. Bu aracı kurumlar, başta tarikatlar olmak üzere yerel nüfuzla sahip ayanlar, eşraf aileleri ve bunların kontrolü altındaki aşiret yapılanmalarıdır. Kuşkusuz kamu yönetimindeki bu yeni anlayış, patrimonyal devlet geleneğinin ruhunu oluşturan, tüm siyasî otoriteyi padişahın kişiliğinde toplama ilkesiyle çalışmaktadır.⁹ Bu çalışmanın temelinde, merkezî yönetimin müktesep haklarından olan idarî yetkinin ikincil gruplara devredilmesi sorunu yatar. Ancak bu sorun, İslâm hukukunun tanıdığı tek tüzel kişilik olan vakıf organizasyonları devreye sokularak aşılmıştır.¹⁰ Sonuç Mevlevîlik açısından memnuniyet vericidir. Artık devlet, Mevlevî organizasyonunu imparatorluk coğrafyasındaki kendi sözcüsü gibi görmekte ve bu kurumun sağlıklı bir maddî yapıya kavuşabilmesi için, iktisadî ayrıcalıklar tanımaktadır.

Mevlevîliği bir imparatorluk kurumu yapan iktisadî haklar, vergi muafiyeti, merkezî yönetim tarafından yapılan düzenli nakdî yardımlar ve ihtiyaca göre kapsamı genişletilen vakıf tahsisleridir. Vergi muafiyetinin en önemli kalemi, vakıf arazisi olarak tahsis edilmiş iskân alanlarından toplanan “avârız-ı divânîyye” ve “tekâlif-i örfiyye”nin Çelebilik makamına bırakılmasıdır. Ayrıca Konya’daki Türbe-i Celâliyye Mahallesi’nden merkezî yönetimin topladığı “adet-i agnâm” Türbe Vakfına verilmiş ve “bâd u hava” ile “resm-i arus” vergileri de Konya Mevlâna Âsitânesi’nin gelirleri arasına katılmıştır. Bunların haricinde merkezî yönetim, yılın belli dönemlerinde “şem-i revgân”, “traş bahası” ve “taamiye” adı altında Mevlevî dergâhlarına maddî yardım yapmaktadır.¹¹

Buraya kadar çizilmeye çalışılan ana çerçeve içinde, Mevlevîliğin imparatorluk kurumu kimliğini kazanma süreci ele alınarak, tarikatın modernleşme öncesi “kazanılmış haklar”ının niteliği vurgulanmak istenmiştir. Bu “kazanılmış haklar”, modernleşme döneminde Mevlevîlik ile merkezî yönetim arasında başlıca anlaşmazlık konusu olacak, vakıf ve vergi gelirleriyle güçlenmiş Çelebilik makamı, bu ayrıcalıklarını kaybetme tehlikesiyle yüzyüze gelince, Osmanlı reformcu düşüncesine cephe alacaktır. Siyasî otorite bu sorunu büyük bir hassasiyetle çözmüştür. Kazanılmış haklar geri alınmamış, ama buna karşılık Çelebilerin nüfuzunu ikinci plana iten reform yanlısı Mevlevî şeyh ailelerini des-

⁹ Metin Heper, *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme. Siyaset Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme*, İstanbul, 1977, s. 60.

¹⁰ Halil İnalcık, “Capital Formation in the Ottoman Empire”, *Journal of Economic History*, XXIX/1 (1969), s. 138.

¹¹ Suraiya Faroqhi, “XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu’da Şeyh Aileleri”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar (8-10 Haziran 1973)*, ed. O. Okyar, Ankara, 1975, s. 214-215.

tekleme politikası yürütülmüştür. Bu politika, Mevlevîlik tarihinde önemli bir kırılmaya yol açar. İstanbul Mevlevîliğinin doğrudan reformcu hareketin içinde yer alması ve bu hareketin 19. yüzyılda ortaya çıkarttığı Yeni Osmanlılar ile Jön Türk gruplarıyla siyasî ilişki kurulması, bu kırılmanın başlıca yansımalarındır.

MODERNLEŞME ÇAĞINDA MEVLEVİLİK

Modernleşme öncesi dönemde Mevlevîlik ile merkezî yönetim arasında meydana gelen başlıca anlaşmazlık konularının vakıf gelirleriyle ilişkili olması, bu sorunun modernleşme döneminde de ilk ciddi Mevlevî muhalefetine çıkışında rol oynayacağını âdeta önceden haber vermektedir. Ferruh Çelebi (1591-1631), Ebubekir Çelebi (1638-1642) ve Kara Bostan Çelebi (1705-1711) zamanında meydana gelen olaylar, hep vakıf gelirleriyle ilgilidir.¹²

III. Selim'in 1789'da tahta geçmesiyle ilk planlı modernleşme uygulamaları Osmanlı toplum hayatında görülmeye başlar. Osmanlı modernleşmesinin başlıca uygulama alanlarından eğitim, hukuk, maliye ve bürokrasi, bir bütün olarak kamu yönetiminin çatısı altında yeniden yapılandırılmaya çalışılır. Amaç, güçlü devlet imajını çağın gereklerine uygun bir biçimde sürdürebilme-ktir.¹³ Bizim burada dikkati çekmek istediğimiz konu, modernleşmeyle birlikte katı bir merkezîyetçiliğe yönelen kamu yönetiminin, geleneksel dönemde yerel güç odaklarına tanıdığı yetki ve muafiyetleri kısıtlama, hatta bütünüyle geriye alma girişimlerinin bu toplum kesimleri tarafından nasıl algılandığıdır. Mevlevîlik bu dönemde, söz konusu kesimlerin temsilcisi gibi davranmış ve Nizâm-ı Cedîd uygulamalarına karşı tepki göstermiştir. Kendisi de bir Mevlevî olan III. Selim'in, başlattığı reformlara karşı ilk tepkiyi mensubu bulunduğu tarikattan alması, modernleşme projesinin daha başlanıçta kazandığı trajik boyutun sergilemesi açısından anlamlıdır.

1804'te patlak veren el-Hac Mehmed Çelebi'nin muhalefeti, bu açıdan örnek bir olaydır. 1785-1815 yılları arasında Mevlevîliğin makam postunu işgal eden el-Hac Mehmed Çelebi'nin meşihati, III. Selim'in saltanat dönemine

¹² Abdülbâki Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 152-169; Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevlevîler", *Belleten*, LV/213 (1991), s. 356-357. Mevlevîliğin modernleşme öncesi merkezî yönetimle ilişkileri için ayrıca bkz., Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf. Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul, 2000, s. 205-218; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf. Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul, 2001, s. 251-310.

¹³ Carter V. Findley, "The Legacy of Tradition to Reform: Origins of the Ottoman Foreign Ministry", *International Journal of Middle East Studies*, I (1970), s. 336.

denk düşer. Kişilik bakımından reform düşüncesine açık olmakla birlikte, temsil ettiği makamın “kazanılmış haklar”ından geri adım atmak istemeyen bu Mevlevî figürü, belki de hiç arzulamadığı halde modernleşme karşıtlığının sembolü olmuştur.¹⁴ Sorun, 18. yüzyılda başlayan vakıf denetimini merkezîleştirme çalışmaları neticesinde, Mevlevîliğin en önemli gelir kaynağını meydana getiriren Evkâf-ı Celâliyye’nin Dârüssaâde Ağası’nın nezaretine verilerek fiilen merkezî yönetimin kontrolüne geçmesiyle başlamış ve Çelebilik makamı, avâ- rız muafiyetini kaybetme tehlikesiyle karşılaşınca, bütün bu uygulamaların nedeni olarak gördüğü Nizâm-ı Cedîd’e karşı tavır almıştır.¹⁵

Mevlevî muhalefeti, modernleşmenin yarattığı orta tabaka muhalefetinden, temsil ettiği toplumsal değerler noktasında farklılık göstermektedir. Özellikle Tanzimat sonrasında netleşecek olan orta tabaka Osmanlı muhafazakârlığı, hem ideolojik içeriği hem de siyasî boyutuyla modernleşme sürecinin köklü bir eleştirisini yapmıştır. Oysa Mevlevîliğin el-Hac Mehmed Çelebi hareketiyle somutlaşan tepkisinde bu türden bir ideolojik içerik ya da siyasî boyut aramak, boşuna bir çaba olacaktır. Diğer taraftan merkezî yönetimin bu tepki hareketine karşı Mevlevî organizasyonu içinde bazı şeyh ailelerini Çelebilik makamına rağmen güçlendirme girişimi, tarikatı doğrudan modernleşmeci siyasetin odağına yerleştirmiş, faaliyetlerine ideolojik bir boyut eklemiştir. Özellikle İstanbul merkezli Tanzimat sonrası Mevlevîliği, aşamalı bir şekilde Osmanlı Anayasacı akımların siyasî çizgisini izlemekte, mensupları doğrudan bu hareketlerin içinde yer almakta, İttihad ve Terakki ile kurulan yakın ilişki sonucunda, başta Türkçülük ideolojisi olmak üzere Batıcı düşünce ekolleri Mevlevîlik bünyesinde taraftar bulmaktadır. Bu ideolojik dönüşümün, tarikatın üst tabakasında, Cumhuriyet idealini benimsemiş bir eliti ön plana çıkarttığını söylemek mümkündür.

Burada cevap aradığımız soru, Mevlevîliğin kendi tarihsel süreci içinde meydana gelen bu ideolojik kırılmanın hangi toplumsal ve siyasî dinamikler tarafından gerçekleştirildiğidir. İlk aşamada bu soruya cevap teşkil edecek olan, vakıf anlaşmazlıkları yüzünden ortaya çıkmış modernleşme karşıtı Mevlevî tepkisinin nedenlerini ana hatlarıyla belirlemeye çalıştık. Ancak aradığımız cevabı, tam olarak bulabilmiş değiliz. Bunun için, Tanzimat öncesi yıllara geri

¹⁴ Victoria Rowe Holbrook, *The Unreadable Shores of Love. Turkish Modernity and Mystic Romance*, Austin, 1994, s. 109-110.

¹⁵ Nizâm-ı Cedîd karşıtı bu hareketin ayrıntıları için bkz., Christoph K. Neumann, “19’uncu Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitanesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler”, *II. Milletlerarası Osmanlı Devleti’nde Mevlevîhâneler Kongresi(Tebliğler)*, Konya, 1996, s. 167-179.

dönmemiz ve tarikatın sosyo-kültürel bünyesinde gelişme imkânı bulan nüfuzlu şeyh ailelerinin ortaya çıkış nedenlerine kısaca gözatmamız gerekecektir.

Mevlevîliğin Çelebilik makamı tarafından temsil edilen merkezîyetçi yapısı, 17. yüzyıla kadar bu makamın dışında kan bağına dayalı şeyh ailelerinin ortaya çıkmasına imkân tanımamıştır. Meşihatın babadan oğula geçme ilkesi, yalnızca “hanedan” imajına sahip Çelebilik makamı için geçerlilik taşımış, bunun dışındaki bütün meşihat değişimleri, merkezden yapılan atamalarla sağlanmıştır. Kuşkusuz bu model, imparatorluk coğrafyasına yayılmış Mevlevî organizasyonunun kendi iç hareketliliği açısından işlevseldir. Halep’ten Kayseri’ye ya da Edirne’den İstanbul’a atanan şeyhler, bir bakıma imparatorluğun kültürel dolaşımını gerçekleştirmektedirler. Ama diğer taraftan bu atama modeli, faaliyetleri görev süreleriyle sınırlı şeyhlerin, bulundukları coğrafyada kökleşmelerini, dolayısıyla Mevlevîliğin uzun bir süre sosyo-kültürel açıdan yerleşmesini engellemiştir.¹⁶

17. yüzyıldan itibaren bu yönetim modelinde farklı uygulamaların ortaya çıktığını, başta İstanbul olmak üzere, imparatorluğun belli başlı şehir merkezlerinde faaliyet gösteren Mevlevî şeyhlerinin meşihat haklarını, Çelebilik makamının onayıyla kendi oğullarına aktardıklarını görmekteyiz. Örneğin 17. yüzyılın ilk yarısında Kasımpaşa Mevlevîhânesi’nin kurucusu Sırrî Abdî Dede’ye mensup şeyh ailesinin vücut bulması, bu türden bir olaydır. Konumuza açıklık getirecek bir diğer şeyh ailesi ise, 18. yüzyıl ortalarında Yenikapı Mevlevîhânesi meşihatini üstlenen ve tekkelerin kapatıldığı 1925’e kadar bu görevi sürdüren Ebubekir Dede ailesidir.¹⁷

Aslen Kütahyalı olan Ebubekir Dede’nin 1746’da Yenikapı Mevlevîhânesi’ne atanmasıyla, Mevlevîlik tarihine damgasını vurmuş bir şeyh ailesinin yükseliş dönemi başlar. Bu yükselişin başlıca nedeni, III. Selim’in uygulamaya koyduğu reformlar için Çelebilik makamından görmediği desteği bu şeyh ailesinden almasıdır. Kuşkusuz bu, görünüşteki durumdur. Aslında Ebubekir Dede ailesi, saray tarafından gözetilmiş, başta Hâlet Efendi olmak üzere pek çok siyaset adamı tarafından Çelebilik makamının yaptırımlarına karşı güvence altına alınmıştır. Ailenin Ebubekir Dede’yi izleyen üyeleri, tam anlamıyla Osmanlı modernleşmesinin sözcülüğünü yaparlar.¹⁸ Bu bağlamda

¹⁶ Ekrem Işın, “Mevlevîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, (1994), s. 422-430.

¹⁷ Mustafa Erdoğan, “İstanbul’da Kütahyalı Bir Şeyh Ailesi: Seyyid Ebubekir Dede ve Ahfâdı”, *İstanbul Araştırmaları*, 7 (Güz 1998), s. 125-169.

¹⁸ Ebubekir Dede ailesinin üyeleri ve meşihat süreleri için bkz., Tabibzâde Derviş Mehmed Şükri İbn İsmail, “Sheikhs of the Istanbul Chapter Houses”, ed. T. Kut, *Turkish Sources XXVII*, Harvard University, 1995, s. 32-33.

söz konusu ailenin kültür ortamında yetişen Şeyh Gâlib'in III. Selim ile kurduğu yakın ilişki, İstanbul Mevlevî geleneğinin reformcu niteliğini açıklayacak niteliktedir.¹⁹

Ebubekir Dede ailesinin reformcu kimliği, 1831'de Yenikapı Mevlevîhânesi meşihatini üstlenen Osman Salâhaddîn Dede ile birlikte siyasî bir boyut kazanmıştır. Salâhaddîn Dede, kısa bir sürede çevresine Tanzimat'ın güçlü devlet adamlarını toplamayı başarır. Keçecizâde Fuad Paşa ve Âli Paşa gibi sadrazamlar, Mısırlı Kâmil Paşa ve Şeyhülislâm Sâhib Molla gibi devleti en üst seviyede temsil eden bürokratlar, oluşan bu yeni siyasî grubun aslî üyeleridir. Diğer taraftan Salâhaddîn Dede'nin Sadrazam Midhat Paşa'yla da çok yakın ilişkisi vardır.²⁰ Bu ilişkiler yumağı, Osman Salâhaddîn Dede'nin kişiliğinde Mevlevîliği doğrudan siyasetin içine çekmiş, bunun sonucunda nüfuzu iyice artan söz konusu aile, fiilen Çelebilik makamının idarî kararları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bunun açık kanıtı, Osmanlı İmparatorluğu dahilinde faaliyet gösteren tarikatlara ait bütün tekkeleri denetlemekle görevli Meclis-i Meşayih'in başkanlığına, 1868'de Salâhaddîn Dede'nin getirilmesidir.²¹

Osman Salâhaddîn Dede'nin siyasî mirası, ailenin diğer üyeleri tarafından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar korunmuştur. II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle, aile üzerinde yoğunlaşan baskılar Meşrutiyet'in ilânına kadar devam etmiş, özellikle Mehmed Celâleddîn Dede'nin meşihatine denk düşen bu dönemde Yenikapı Mevlevîhânesi, siyasî otorite tarafından gözetim altında tutulmuştur.²²

Ana hatlarıyla altını çizmeye çalıştığımız Ebubekir Dede ailesinin Mevlevîlik ve modernleşme tarihindeki siyasî ağırlığı, aynı zamanda Çelebilik makamını da Osmanlı reformcu düşüncesine kazandıran güçlü bir motivasyondur. Veled Çelebi'nin İttihad ve Terakki saflarında yer alması, Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı'nın bizzat başına geçerek İttihatçı ideolojiye destek vermesi,

¹⁹ George W. Gawrych, "Şeyh Galib and Selim III: Mevlevism and the Nizam-ı Cedid", *International Journal of Turkish Studies*, IV/1 (1987), s. 91-114. Şeyh Gâlib'in modernleşme sürecindeki rolü için bkz., Ekrem Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Galib", *Şeyh Galib Kitabı*, haz. B. Ayvazoğlu, İstanbul, 1995, s. 51-56. Şeyh Gâlib'in III. Selim ve Nizam-ı Cedid taraftarlığı için bkz., Cem Dilçin, "Şeyh Gâlib'in Mevlevî-Hânelerin Tamerine İlişkin Şiirleri", *Osmanlı Araştırmaları*, XIV (1994), s. 29-76.

²⁰ Ekrem Işın, "İstanbul'un Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler", *İstanbul*, 4 (Ocak 1993), s. 129-130.

²¹ Bilgin Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih'in Şeyhülislâm-lık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi", *İstanbul Araştırmaları*, 7 (Güz 1998), s. 94.

²² Mehmed Tâhir (Tâhirü'l-Mevlevî), *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm*, İstanbul, 1326, s. 9; Mehmed Ziya, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi, Dârü'l-hilâfetü'l-aliyye*, 1329, s. 242.

ayrıca Abdülhalim Çelebi'nin Kurtuluş Savaşı'nı yürüten kadrolarla yakın ilişki kurup Cumhuriyet'in temellerini atan I. Meclis'te görev yapması, Mevlevîliğin modernleşme serüveni içinde katettiği uzun ve yorucu yolun belli başlı kilometre taşları olmuştur.²³ Bu yolun başında reformcu düşünceyle çatışma, sonunda ise uzlaşma vardır.

²³ Son dönem Mevlevîliğinin iki temel siyasî figürü olan Veled Çelebi ve Abdülhalim Çelebi'nin faaliyetleri için bkz., Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara, 1994; Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara, 1999; Ahmed Güner Sayar, "Hz. Mevlana Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi ve Türk Kurtuluş Savaşındaki Hizmetleri", *Türk Yurdu*, 139-141 (1999), s. 27-39.

HAMMÂMÎZÂDE İSMAİL DEDE EFENDİ'NİN
BESTELENMİŞ ESERLERİNİN GÜFTELERİ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

Yrd.Doç.Dr.Mustafa ÇIPAN

*Yüz elli yıl sıradağlar birer birer yücelir
Ve âkıbet Dede'nin anlı şanlı devri gelir
Bu mûstikîyi o son kudretiyle parlattı
Ölünce ülkede bir muhteşem güneş battı
Yahya Kemâl Beyath*

İstanbul Şehzâdebaşı'nda 09.01.1778'de bir Kurban Bayramı'nın ilk günü dünyaya gelen ve bu sebeple kendisine İsmail adı verilen, babası hamam işlettiği için Hammâmî-zâde lâkabıyla tanınan, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile doldurduğu için Dede ünvanını alan dâhî bestekâr, şüphesiz Türk Mûsıkî tarihinin üç büyük isminden biridir.

Küçük yaşlarında ilk tahsiline başladığı Çamaşırcı Mektebinde getirildiği "ilâhîci başı"lık, bir anlamda onun mûsıkî âleminde hep mümtaz bir mevkie sahip olacağıının da bir işareti sayılabilir.

İlk resmî görevi Başdefterdarlık Muhasebe Dâiresi Kalemî'nde kâtip yardımcılığı olan İsmail, 3 Haziran 1798'de Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Ali Nutkî Dede'ye intisâb ederek yaman bir nefis muhasebesine gireceği -dışarıdan kayıt altında gibi görünen bir hayatta, kafesteki kuşluktan ummândaki balık olmaya geçişi sağlayacak- çilenin sonunda "Dede" ünvanını alacak; sonraki yıllarda "Musâhib-i Şehriyârî" ve "Ser-müezzinlik" görevlerinde bulunacaktır.

Türk tasavvuf kültürünün en ince, en derin ve en engin atmosferini oluşturan; Osmanlı Devleti'nin ihtişamına uygunluk göstererek olgunlaşan ve tes-

rini artıran Mevlevîhâneler, hiç şüphesiz -diğer aslî fonksiyonlarının yanında- dönemlerinin birer "Güzel Sanatlar Mektebi" olma özelliğini de taşıyordu. Bu müesseselerin, sosyal hayatı şekillendirmede ve toplumu yönlendirmede mühim vazifeleri vardı.

İlk mûsikî tahsilini "Şişman Hoca" lâkabıyla anılan Uncuzâde Mehmed Emin Efendi'den alan Dede Efendi'ye, Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Ali Nutkî Dede:"Oğlum, mûsikî fenni sana bir Allah vergisidir. Öyle zannediyorum ki istikbâlin en büyük üstâdı olacaksın. Cenâb-ı Hak feyzini artırsın." duâ ve temennisinde bulunur.

Dede Efendi, ilk eseri, "Zülfündedir benim baht-ı siyâhım" mısırâyıyla başlayan Bûselik Şarkısıyla -hakkıyla temsil edeceği- yeni bir hayatın kapılarını açar. Kendisi de büyük bir bestekâr ve icrâcı olan Sultan III. Selîm, huzûruna davet edip eserini dinlediği ve pek beğendiği İsmail Dede'ye iltifat ve ihsanda bulunur; daha sonra bestelediği "Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhâlara saldın beni" Hicâz Nakış Bestesi üzerine:"Yanılmamışım, üstâdlık yolları artık sana açıktır." der ve "Huzur Fasılları"na katılması için irade buyurur.

Şeyhinin duâsı ile padişâhın iltifat ve ihsanına nâil olan, müstesnâ bir kabiliyet sahibi Dede Efendi'de, Koca Râgıp Paşa'nın: "Elde isti'dâd olunca kâr kendin gösterir" mısırâi fehvâsınca, kâr -mûsikî ufkumuzda ve gönüllerimizde bir daha silinmemek üzere- kendini gösterir.

III.Selim, II.Mahmud ve Abdülmecid gibi mûsikîşinâs, kendisine kıymet veren, hürmet gösteren, ihsanda bulunan üç pâdişâh dönemini idrâk eden Dede Efendi, devletin içinde bulunduğu durum da dikkate alındığında, A.Hamdi Tanpınar'ın tam bir vukufla belirttiği gibi "Türk mûsikîsinin, bir inkırâzı muhteşem bir zafer yapan dehâsıdır."; Beşir Ayvazoğlu'nun ifadesiyle de:"Mûsikî, onunla birlikte diğer sahalardaki çözülüşün tam aksine, şaşırtıcı bir yükselişe geçerek, beş yüz yıllık bir macerâyâ harikulâde bir temmet işareti çekmek ister gibidir. Kuğu son şarkısına başlamıştır."

Dede Efendi, mûsikî yanında Türkçe hususundaki hassasiyetini de, kendisinden ders almak isteyen Ermeni asıllı Nikogos Ağa'ya:"Evvelâ Türkçe öğren" diyerek telaffuzunu düzeltmesi yolundaki ikazıyla göstermiş, bu suretle günümüz insanına ibretli bir ders de vermiştir.

Hat san'atıyla meşgul olan, bir kısmını bestelediği şiirler de yazan Dede Efendi'nin günümüze ve geleceğe bıraktığı eserlerinden başka; Dellâlzâde İsmail Efendi, Mutafzâde Ahmed Efendi, Eyyûbî Mehmed Bey, Nikogos Ağa,

Haşım Bey, Hacı Ârif Bey, Rıfat Bey ve Zekâî Dede gibi talebeleri onun üstadlık mevkiini ve kıymetini bir defa daha ortaya koymaktadır.¹

Hayatından hareketle sunulan, eserlerinin güftelerini tercihte bize yardımcı olabilecek bu kısa malumattan sonra, Dede Efendi'nin bestelediği şiirler hakkında tespit ve değerlendirmelerimizi şöyle ifade edebiliriz.

Klâsik Türk Mûsikîsi'ne âit eserleri ihtiva eden "Güfteler Antolojisi", "Güfteler Hazinesi", "Doruktan Doruğa Güfte Şairleri", "TRT Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserler Repertuarı" gibi güfte mecmualarında;² münhasıran Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi' nin hayatı hakkında bilgi verip eserlerinin bir kısmının notalarını da ihtiva eden "Dede Efendi", "Dede Efendi Hayatı-Sanatı-Eserleri", "Dede Efendi Besteleri" gibi biyografi kitaplarında³ Dede Efendi'ye âit 61 ilâ 294 arasında değişen güfte-nota mevcuttur.

Yapılan araştırmalar neticesinde zikredilen kaynaklardan birinde bulunup diğerlerinde bulunmayan 25 güfte tespit edilerek(Bkz.Liste:1), yeni harfli eserlerde mevcut güftelerin sayısı 323'e çıkarılmıştır. Osmanlı Türkçesi elifbasıyla yazılmış matbu "Hacı Ârif Bey Şarkı Mecmuası"nda 3,⁴ "Câmiü'l-Elhân"da⁵(Şed makamlar arasında) 1 güfte daha bulunmuştur.(Bkz.Liste:2)

Bu çalışmanın en kayda değer yanı, bir kısım eski harfli el yazması güfte mecmuaları⁶ taranarak Dede Efendi'nin, eski-yeni harfli matbu eserlerde bu-

¹ Dede Efendi hakkında buraya kadar verilen bilgiler için genellikle aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır:Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*(2.baskı), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996; M.Fatih Salgar, *Ölümünün Yüzellinci Yılında Dede Efendi Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 1995; Beşir Ayvazoğlu, *Kuğunun Son Şarkısı*, Ötüken Yay., İstanbul, 1999, *Aksiyon*, "Dede Efendi:'Bir Kıyısız Okyanus'", S.64, 24 Şubat-1Mart 1996, s.24-31.

² E.Ruhi Üngör, *Türk Musikisi Güfteler Antolojisi*, c.I-II, Eren Yay., İstanbul; Sadun Aksüt, *Türk Musikisi Güfteler Hazinesi*, c.II, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993; M.Turan Yazar, *Doruktan Doruğa Güfte Şairleri*, Antakya, 1992; Tarık Kıp, *TRT Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserler Repertuarı*, Ankara, 1989.

³ Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*,; M.Fatih Salgar, *Ölümünün Yüzellinci Yılında Dede Efendi Hayatı-Sanatı-Eserleri*; E.Ergün,F.Salgar,S.Aytan, *Dede Efendi Besteleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

⁴ S.Akın, S.Karaman, S.Türediler, N.Atasever, *Hacı Ârif Bey Şarkı Mecmuası*, S.Ü.Devlet Konservatuvarı(BT), Konya, 1999.

⁵ Osman Kırklıkçı, *Câmiü'l-Elhân'daki Şed Makamlar*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (YLT), İstanbul, 2000.

⁶ Mustafa Çıpan, *Derviş Avnî Güfte ve Şiir Mecmuası*(Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi No:14695), İl Kültür Müdürlüğü Yay., Konya, 2000; E.Hatipoğlu, A.Endam, A.Pestil, A.Aksın, *Güfte Mecmuası*, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi No:12970, S.Ü.Devlet Konservatuvarı(BT), Konya, 2000; K.Argın, E.Baloğlu, D.Hür, *Güfte Mecmuası*, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi No:13172, S.Ü.Devlet Konservatuvarı(BT), Konya, 2001.

Mimar Ahmet Doğan'ın hususî kütüphanesinde bulunan el yazması *Güfte Mecmuası*.

lunmayan 83 eserinin daha tespit edilmiş olmasıdır. (Bkz. Liste:3) Hepsı birlikte değerlendirildiğinde 9'u saz eseri, 391'i de sözlü eser olmak üzere toplam 400 güfteye ulaşılmış bulunmaktadır.⁷ (Bkz. Liste:4)

Dede Efendi'nin eserleri çeşitli kaynaklarda Dede, İsmail Dede, Hammâmîzâde İsmail Dede, Dede Efendi ve Derviş İsmail adlarına kayıtlı olarak geçmekte, bu da zaman zaman bir takım karışıklıklara sebep olmaktadır.

Listelerin oluşturulmasında Fatih Salgar'ın hazırlamış olduğu -biyografik bilgi, güfte ve bilhassa nota zenginliğine sahip- Dede Efendi kitabı esas alınmış; bu kitaba göre değerlendirmeler yapılmış, saz eserleri ve sözlü eserler dinî-klâsik formda oluşlarına göre tasnif edilmiş; güftelerinin ilk harfleri dikkate alınarak alfabetik sıraya konulmuştur.

Dede Efendi, dinî formlardaki eserlerinde Hz. Mevlânâ, Sultan Veled, Yûnus Emre başta olmak üzere kendisinden önceki asırlarda yaşamış büyük mutasavvıf şâirlerin şiirlerini bestelemiştir. Lâdinî formlardaki eserlerinin güfteleri için Fuzûlî, Nâilî, Şeyh Gâlib, Nedîm gibi Divân şiirinin usta şâirlerinin; ekseriyâ da kendi ve yakın döneminin şâirlerinin şiirlerini seçmiştir.⁸ (Bkz. Liste:10) Dede Efendi'nin bestelediği şiirlerin hangi şâirlere âit olduğu hususunda kaynaklar bilgi vermekle, biz de çalışmalarımızda yeni bazı ilâveler sağlamakla birlikte, bir takım şiirlerin kime âit olduğu tam bir netlikle ortaya konulamamaktadır. Bu tespitin yapılabilmesi, bütün divânların, güfte-şiir mecmualarının taranması; şiir metinlerinin, vezinlerinin ve nazım şekillerinin belirtilmesi ve sağlıklı bir mukayesenin yapılabilmesiyle mümkündür.

Dede Efendi, bestelerinde kullandığı usûl zenginliğine bir işâret olmak üzere de Aruz vezninin Divân şâirlerince ekseriya tercih edilen sekiz bahrine âit (Hezec:8, Recez:5, Remel:7, Muzârî:3, Müctes:1, Medîd:1, Mütেকârîb:2, Kâmil:1) toplam 28 kalıpta yazılmış şiirleri tercih etmiştir. Bunlar arasında kendi yazmış oldukları da mevcuttur. Yeni tespit edilebilen güftelerin sadece ilk mısralarının elimizde olması; hem aruz hem de heceye uygunluk gösteren güfteler bulunması vezin tespitinde bazı zorluklar ortaya çıkarmış, aruzla yazılanlar -yer darlığı sebebiyle- rakamla belirtilmiş, hece ile yazılanların karşısına "Hece" kelimesi, vezni hakkında kesin kanaat oluşmayan güfteler için de "-"

⁷ "Terkeyledi gerçi beni ol mâh-cemâlim" adlı Hicâz eser, bazı kaynaklarda Zaharya adına kayıtlıdır. Bir güftenin aynı makam/usûl/formda bestelenmesi görülen bir husus değildir. Bunun gibi tereddüd meydana getiren eserlerle karşılaşılmaktadır.

⁸ Y.Öztuna, *Dede Efendi*, s.115-117. (Bu eserde 34 şâirin adı verilmekte olup, yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilebilen şâir sayısı 47'e ulaşmış ve isimleri bir liste halinde sunulmuştur.)

işareti konulmuştur.(*Bkz.Liste:4*) Güftelerin karşısında rakamlarla ifade edilen aruz kalıpları, âit oldukları bahirler ve kaç şiirde kullanıldıkları ayrıca bir liste hâlinde sunulmuştur.(*Bkz. Liste:9*)

Bunlardan başka, Dede Efendi'nin bestelediği güftelerde değişik kaynaklara göre ortaya çıkan farklılıklar ve yanlışlıklara(*Bkz.Liste:5*); birden fazla makam/usûl/formda bestelediği aynı güftelere(*Bkz.Liste:6*); hem Dede Efendi, hem de başka bestekârlarca bestelenen güftelere(*Bkz.Liste:7*); yeni harfli kaynaklarda diğer bestekârlarca bestelendikleri belirtilen, ancak Dede Efendi'nin aynı eserleri bestelediğine dâir bir kayıt bulunmayan güftelere(*Bkz.Liste:8*) (bu eserler aynı zamanda birden çok bestekâr tarafından bestelenmiş güfteler olma niteliği de kazanmış olmaktadır) âit örneklerle yer verilmiştir.⁹

Dede Efendi'nin bugün için ulaşılabilen eserlerinin sayısı 400 olup, bunlardan 56 tanesi dinî formdadır. Çalışmaların genişlemesiyle bir miktar daha dinî formda bestelediği eseri tespit mümkün olabilecektir.

Dede Efendi gibi Mevlevî bir bestekârdan -zaman zaman ifade olunan- sadece veya çoğunlukla dinî formda eser bestelemesi beklentisi yukarıda verilen rakamlar dikkate alındığında mümkün görülmemektedir. Zîrâ, Mevlevî olmakla birlikte sosyal hayatın bizatihi içinde olan, sarayla ve mûsikî çevreleriyle yakın alâkası bulunan; sevgileri, hasretleri, üzüntüleri, sevinçleri yaşayan bir insanın bunları dile getiren güfteler seçmesi, makam/usûl/formlar kullanması pek tabiidir.

İlk eserinde "*baht-ı siyâh*"ını sevgilinin zülfüne takan, sonra "*âhû gözlü*"ye seslenip "*hicr ile kendisini tenhâlara saldığını*" söyleyen güfteyi besteleyen; "*Müşâk-ı cemâlin gece gündüz dil-i şeydâ*" mısırâyla başlayan besteyle Sultan III.Selîm'e şükran duygularını ifade eden; "*Kasr-ı cennet, havz-ı kevser âb-ı hay*" güfteli Kârıyla Serdâb kasrının güzelliklerini anlatan; son dönemlerine yetiştiği Şeyh Gâlib'in, ruhundaki dalgalanmaları aksettirdiği "*Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düşdü / Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâre düşdü*" matlaıyla başlayan gazelini hemen aynı ruh hâli ve güzelliğiyle Mâhûr makamında besteleyen; çok sevdiği şeyhi Ali Nutkî Dede'nin ardından üç yaşındaki oğlu Salih'i kaybetmenin rûhunda kopardığı fırtınaları ve hissettiği derin teessürü, güftesi de kendisine âit "*Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde / Âteş dökülürse yeridir âh-ı serimde / Her lahza hayâli duruyor dîdelerimde / Takdire ne çâre bu da varmış kade-rimde*" Bayâtî eseriyle dile getiren Dede Efendi, birkaç eserinde Farsça güfte kullanmış; aruzla yazılmış şiirler dışında heceyle yazılmış "*Bir güzel aldattı be-*

⁹ Listelerde kaynak kitaplarla ilgili verilen kısaltmalar, yazarlarının veya bulundukları kütüphanelerin isimlerinin ilk harflerine göre yapılmıştır.

ni", "Karşıdan yâr güle güle", "Nesin sen a güzel nesin" gibi oldukça sade güftelere de yer vermiş; Hac farîzasını yerine getirirken, tavaf esnasında yaşadığı sonsuz coşku ve huzûru, Yûnus Emre'nin: "Yürük değîrmenler gibi dönerler" mısraıyla başlayan şiirini gözyaşları içinde Şehnâz makâmında bestelediği mükemmel ilâhiyle dile getirmiş; bu eseriyle san'atına, bir anlamda da hayatına son ve en anlamlı noktayı koymuştur.

Hazin bir tecellidir ki, Klâsik Türk Edebiyatı ile Klasik Türk Mûsikîsi hem geçmişte, hem de günümüzde aynı kaderi paylaşmaktadır. Her ikisi için de zaman zaman ortaya atılan değerlendirmeler, bize âit olmadığı ve artık anlaşılamadığı için ömrünü doldurduğu yolundaki kanaatler gerçeği yansıtmamaktadır.

Evet, güftelerin seçildiği edebiyatı anlamak da, bu şiirlerin bestelenmesiyle vücûda gelen mükemmel eserleri icrâ etmek de güçtür. Bu noktada araştırmacılara ve mûsikîşinaslara düşen, yüksek tefekküre ve zevk-i selîme ulaşmak için gayret göstermek ve çalışmaları bu alanda yoğunlaştırmaktır.

Dede Efendi'den hareketle, bütün bestekârlarımız ve onların eserleri için bazı değerlendirmelerimizi ve yapılması gerekenleri şöyle ifade edebiliriz:

1) Bütün güfte mecmuaları taranmak ve ilgili şâirlerin Dîvânlarından karşılaştırılmak sûretiyle güfteler eksiksiz olarak tespit edilmeli,

2) Güftelerin hangi şâirlere âit oldukları, vezinleri ve nazım şekilleri netlikle ortaya konulmalı,

3) Mevcut eksiklikler giderilmeli, anlamı ve vezni bozucu hatalar düzeltilmeli, bestekâr tasarrufu olabilecek değişiklikler belirtilmeli,

4) Tespit edilen güftelerden hareketle, notaları elde olmayan eserler bulunmaya çalışılmalı,

5) Eserlerin hangi san'atkârlarca bestelendiği konusundaki yanlışlıklar düzeltilmeli ve belirsizlikler giderilmeli,

6) Zaman zaman karşılaşılan Makam/Usûl/Form karışıklıkları ortadan kaldırılarak eserler repertuvara kazandırılmalıdır.

Yukarıda ifade edilen hususları gerçekleştirmek için, süratli bir şekilde bilgilenmek, vefa ve vazife duygusuna sahip, yetenekli araştırmacı ve icracılar yetiştirmek gerekir.

Mevlânâ Kongresi vesilesiyle tebliğimize konu ettiğimiz Dede Efendi, bizlere "Ahlâk-ı beşeri saflaştıran mukaddes bir ilim olan mûsıkî" ile Bekir Sıtkı Sezgin'in ifadesince "Meleklerin kanat seslerini aktarmaktadır".

Gönüller Sultânı Hz.Mevlânâ'nın ve dâhî bestekâr Dede Efendi'nin manevî huzurunda ta'zimle eğiliyor, sizlere saygılar sunuyorum.

DEDE EFENDİ'NİN ESERLERİYLE İLGİLİ LİSTELER

Liste:1 (Yeni harfî eserlerde mevcut olup da F.SALGAR'da bulunmayan güfteler)

Yılmaz ÖZTUNA (DEDE EFENDİ)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Bağlandı gönül zülfüne divâneliğinden	Muhayyer-Sünbüle/YürükS./Y.S.	-
Bir gemin var deryalarda paslanır	Evc-Mâye/Düyek/Şarkı	-
Bir taraftan baht durmaz durmadan yüz döndürür	Muhayyer-Bûselik/Hafif/Beste	-
İki de turnam gelir alı kâreli	Karcığâr/YürükAksak/Köçekçe	-
Mahmûr güzel gayet güzel	Râst/Düyek/Şarkı	-
Piyâleler ki o ruhsâr-ı âle dür götürür	Nevâ/Zencir/Beste	Muhtâr
Rûz u şeb bu cihân içre eyledikçe geşt ü güzâr	Acem-Kürdi/Muhammes/Beste	-
Söylen ol âfete dünyâyı harâb eylemesin	Bayâtî/Aksak Semâî/Ağır S.	-
Sûz-i firkat sînemi dağlar benim	Evc/Ağır Aksak/Şarkı	-
Yâ ilâhî cümle sensin cümle sen	Bestenigâr/Düyek/İlahî	Seyfullâh

Etem Ruhi ÜNGÖR (GÜFTELER ANTOLOJİSİ)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Bir devlet için çarha temennâdan usandık	Şehnâz-Bûselik/Remel/Beste	Rûhî
Dilber gerdanından gül izârından	Bayâtî-Arabân/Sofyân/Şarkı	-
Gonca-i hurşidine şebneb tadar yâr olmadık	Hicâz/Evsat/Beste	-
Gönül verdim bir zâlîme	Hicâz/Aksak/Şarkı	-
Görmeyim durma melûl öyle gönül	Mâye/Aksak/Şarkı	Sermed
Güldü dilber âşık-ı gam-hârına	Sabâ/Düyek/Şarkı	-
Güzel gel aklımı aldın	Hicâz/Çeşitli/Şarkı-Köçekçe	-
Hayli demdir ben ararım eşimi	Şedarabân/Aksak/Şarkı	-
Pek cefâ-cûsun sana yok bi-bedel	Hicâz/Aksak/Şarkı	-

Sadun AKSÛT (GÜFTELER HAZİNESİ)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Al yanına bir dil-nûvâz	Mâhûr/Aksak/Şarkı	-
Döküp kâküllerin ruhsâra karşı	Uşşâk/Devr-i Hindî/Şarkı	-
Güldü dilber âşık-ı gam-hârına	Segâh/Müsemmen/Şarkı	-
Zülf-i sünbül-bâyunu ettin kemend	Evc/Aksak/ Şarkı	-

Tarık KİP (TRT TSM SÖZLÜ ESERLER REPERTUVARI)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Ey kible-i ikbâl-i cihân	Bestenigâr/ - /Beste	-
Yine bir muğ-beçe nevreste fidânım	Hicaz/Aksak/Şarkı	-

Liste:2 (Eski harfli matbû eserlerde mevcut olup da yeni harfli eserlerde bulunmayan güfteler)

Hacı Ârif Bey (HACI ÂRİF BEY ŞARKI MECMUASI)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Ey dilber-i âli-neseb	Râst/ - /Şarkı	Besim Bey
Gül yüzlü mâhım	Râst/ - /Şarkı	-
Lutfet benim gel yanıma	Hicâzkâr/ - /Şarkı	-

Muallim İsmail Hakkı Bey (CÂMÎÜ'L-ELHÂN - Şed Makamlar)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Hayli dem oldu perestîş ettiğim nihândır	Nihâvend/Aksak/Şarkı	-

Liste: 3 (Eski harfli el yazması güfte mecmualarında mevcut olup da eski ve yeni harfli matbû eserlerde bulunmayan güfteler)

Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi: 13172 (GÜFTE MECMUASI)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Bir fedâkârın gamı kıldı giryân âlemi	Rast/ - /Şarkı	-
Ey perî-râ dilber-i ra'nâ civân-ı nâzenîn	Rast/ - /Şarkı	-
Hicr ile hâlim diger-gûn	- / - /Şarkı	-
İncitme beni ağılatma amân	- / - / -	-
Tâb-ı hüsnün âfet olmuşdur ser-i sâ mânıma	- / - / -	-

Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi: 12970 (GÜFTE MECMUASI)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Dehânın gonca-i ra'nâ ruhun bağ-ı melâhattır	Rast/Nîm-devir/Beste	-
Durmaz işler tâ ciğerden hançerinin yâresi	Rast/ - /Semâî	-
Ey dil bu kadar hüzn-i firâvâne sebeb ne	Ferah-fezâ/Hafîf/Beste	-

Mimar Ahmet DOĞAN (GÜFTE MECMUASI)

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Ana idemem o pür-cefâyı	Arazbâr/Nakış/Düyek	-
Aşkına dil efgededir	Bûselik/ - /Şarkı	-
Bigânelik ettin bana ey dilber-i cevri-âşinâ	Bayâtî/ - /Şarkı	-
Bak ne âfetdir anı görsen hele	Bûselik/ - /Şarkı	-
Barışdı yıldızım bu gece ol mehveşle ıydim var	Şevk-i cedid/ - /Semâî	-
Ben gönümü verdim sana	Mâhûr/ - /Şarkı	-
Bir fedâkârın gamı kıldı giryân âlemi	Rast/ - /Şarkı	-

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekârı:</u>
Bir ince belsin / Pek bi-bedelsin	Şevk-i cedid/ - /Şarkı	Vâsıf
Bir şâha gönül bağlandı amân	Hüzzâm / - /Şarkı	-
Bir zamân mesrûr iken ey meh-likâ	Rast/ - /Şarkı	-
Bu ne kaşdır bu ne gözdür bu ne câdâ	Tâhir/ - /Şarkı	-
Bu şeb aldı elden irâdetim	Arabân-Büselik/Devr-i Kebir/B.	-
Buldu şöhet ol peri / Âlem oldu müştêrî	Kürdi/ - /Şarkı	-
Cân ile olmuşum bende	Hüzzâm/ - /Şarkı	-
Cân u ten cümle senindir	Nişâbûr/ - /Şarkı	-
Cânânesin sen bir tânesin sen	Rast/ - /Şarkı	-
Cemâlinde cüdâ olmak benim cânâ celâlimdir	Rast/ - /Şarkı	-
Cümbüşüm âleme şöhet salsın	Bayâtî/ - /Şarkı	-
Dil ü cânâ gelmede nev-be-nev	Arazbâr/ - /Beste	-
Döndü sâz-ı gam-ı hicrân ile bir yana gönlüm	Evc/Nakış/Semâî	-
Du'adan unutmâ bu mehcûreni	Bayâtî/ - /Şarkı	-
Dûn seyirde gördüm yine bir şâh-ı sitemkârı	Acem/ - /Şarkı	-
Ey bâğ-ı edeb gel bezme (bu) şeb	Bayâtî-Arabân/ - /Şarkı	-
Ey esmân-ı hayre ser olmuş sinn-i aşka müntesib	Evc-Büselik/ - /Şarkı	-
Ey gonca gül mümtâz / hüsnün gibi dilber az	Hüzzâm / - /Şarkı	-
Ey gül tebeşşüm bilmez misin sen	Hicâzkâr/ - /Şarkı	-
Ey gül-i zîbinde bâğ-ı vefâ	Şevk-i cedid/ - /Şarkı	-
Ey mâh-ı evc-i hüsn ü ân	Pesendide/ - /Şarkı	-
Ey meh bu cânım tendedir	Sûzinâk/ - /Şarkı	-
Ey mehveş-i tâbende oldum çü sana bende	Hüzzâm/ - /Şarkı	-
Ey mest-i işve râz-ı nihânı bilir misin	Şevk-i cedid/ - /Beste	-
Ey nev-nihâl-i ebrû	Sûzinâk / - /Şarkı	-
Ey nevreside-i gül binâ	Irâk/ - /Şarkı	-
Ey nigâh-ı işvebâzım şöyle bil	Acem-Âşîrân/ - /Şarkı	-
Ey pâdişâh-ı mülk-i cân	Hicâz-Büselik/ - /Şarkı	-
Ey perî-nâ dilber-i rânâ civân-ı nâzenîn	Râst/ - /Şarkı	-
Ey nây-ı mâhim ağlatma âhim	Nihâvend/ - /Şarkı	-
Ey şâh-ı şiyem	Acem-Aşîrân/ - /Şarkı	-
Fasl-ı güldür nev-bahâr eyyâmıdır	Bayâtî/ - /Şarkı	-
Gayrıdan bulmaz teşelli sevdiğim	Evc-Büselik/ - /Şarkı	Nazîm
Gel ey nûr-ı reste-i tıf-ı bi-amânım	Büselik/ - /Şarkı	-
Gel eyle ben kulun dilşâd	Uşşâk/ - /Şarkı	-
Gördüm o şâh-mehveşi	Tâhir/ - /Şarkı	-
Gül gibi handân olurdu dâğdâr oldukça ben	Muhayyer-Sünbûle/ - /Beste	-
Gül yüzlü mâhim rahm eyle şâhim çeşm-i siyâhim	Rast/ - /Şarkı	-
Hâk-i râh etti âşık mesken-i evvel heves	Sabâ/Kâr/Hafîf	-

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>
Hicr ile hâlim diger-gün eyledi	Uşşâk/ - /Şarkı	-
Hicrinle ağlamadan dem-be-dem	Hicâz/ - /Şarkı	-
Hoşbûy-ı zülf-i anberinmûşg-i hatâya nâz eder	Evç/Nakış/Semâî	-
Kâküllerin dağıtmış o hûr-i cemîlî gör	Pesendide/Hafîf/Beste	-
Kâyun koyup effâkî penâh eyledim	Hicâz/Nakış/Düyek	-
Kande kaldın ey melek-veş nâzenîn	Bayâtî/ - /Şarkı	-
Kime yansam sûz-ı dilden yüreği pürân olur	Muhayyer-Sünbûle/ - /Beste	-
Lebin sükker boyun (ar ar)	Mâhûr/ - /Şarkı	-
Mâh-tâbân-ı cihânsın	Hicâz/ - /Şarkı	-
Mâ'il oldum hüsnüne ben dilberâ	Bûselik/ - /Şarkı	-
Medîs âmâde cemende edelim bir dem-i safâ	Rast/ - /Şarkı	-
Mihmânım olup bir şeb ey şem'-i şebistânım	Bûselik/Nakış/Semâî	-
Muğbeççe bir dilrûbâya düşdü dil	Evçârâ/ - /Şarkı	-
Ne beyân-ı hâle cür'et ne figâne kudretim var	Şevk-i cedîd/Nakış/Semâî	Vâsîf
Ne zîbâ kasr-ı bâğ-ı cennet olmuş zîb ü zinetle	Hicâz-Bûselik/ - /Şarkı	-
Nice sabra yer kalır çün yârîde uyar dilde	Evç/Nakış/Semâî	-
Niçin fedâ ettin beni böyle bilmezdim ben seni	Bayâtî-Arabân/ - /Şarkı	-
Niçin şerh etsem dil-i gam-hârımı	Hisâr/ - /Şarkı	-
O! gül nevresâde yâr	Evç/ - /Şarkı	-
Reşk etsem sezâ zülfüne sünbûl de semen de	Muhayyer-Sünbûle/ - /Şarkı	-
Sen beni gönlümdeki vech üzre kıldın şâd-kâm	Zavîl/ - /Şarkı	-
Sen gönlümü aldın benim	Acem-Aşîrân/ - /Şarkı	-
Senden usanayım mı	Evç/ - /Şarkı	-
Sevdim yine bir âfet gibi yâr	Hüzzâm / - /Şarkı	-
Seyr edeli gîsû-yı perîşân-ı nigârî	Hicâzkâr/ - /Şarkı	-
Şûh-meşreb dilrûbâ bir nev-civân	Sûzinâk/ - /Şarkı	-
Şu âlemde nazlı dilber çok ammâ	Bayâtî-Arabân/ - /Şarkı	-
Tâb-ı ahmerden o meh kâkûl-i perîşân olmasın	Şevk-i cedîd/ - /Beste	-
Tâb-ı hüsnün âfet olmuşdu ser ü sâmanîma	Bayâtî-Arabân/ - /Şarkı	-
Târ oldu gamınla subh-gâhım	Nişâburek/ - /Şarkı	-
Tîr-i gamzen işledi cân-gâhıma	Hicâzkâr/ - /Şarkı	-
Yine sahn-ı çemen reşk-i cinân olduğu çağlardır	Evç/ - /Şarkı	-
Yok sen gibi dünyâda kaçınma efendim gel	Hicâz/ - /Şarkı	-
Zülfün havâsı aklımı sevdâlara saldı	Bayâtî/ - /Şarkı	-

DEDE EFENDİ'NİN TESPİT EDİLEBİLEN BÜTÜN ESERLERİ

Liste:4 (Dede Efendi'nin eski-yeni harfli matbû-yazma eserlerde mevcut -yeni tespit edilenlerle birlikte- bugün için bilinebilen eserleri)

Yeni harfli eserlerde mevcut olanlar "düz açık", eski harfli matbû eserlerden alınanlar "düz-koyu", eski harfli el yazması eserlerden tespit edilenler ise "*italik koyu*" gösterilmiştir.

I. SAZ ESERLERİ

A. PEŞREVLER

<u>Makâmı</u> :	<u>Usûlü</u> :
Bestenigâr	Devr-i Kebîr
Dügâh	Devr-i Kebîr
Gülruh	Düyek
Hicâz	Devr-i Kebîr
Hicâz-Büselik	Devr-i Kebîr
Hüseyinî	Devr-i Kebîr
Hüseyinî-Aşîrân	Düyek
Şevk u Tarab	Devr-i Kebîr

B. SAZ SEMÂİSİ

<u>Makâmı</u> :	<u>Usûlü</u> :
Hicâz-Büselik	Aksak Semâî

II. SÖZLÜ ESERLER

A. DİNÎ FORMDAKİ ESERLER

1. ÂYİNLER

<u>Makâmı</u> :
Bestenigâr
Ferahfezâ
Hüzzâm
Nevâ
Sabâ
Sabâ-Büselik
Şevk u Tarab

2. DİĞER SÖZLÜ ESERLER

<u>Eserin adı</u> :	<u>Makâmı / Usûlü / Formu</u> :	<u>Güftekarı:</u>	<u>Vezni:</u>
A sultânım sen var iken	Bestenigâr/Düyek/İlâhî	Yûnus	Hece
Aşkınla cihân beste	Rast/Sofyân/İlâhî	Nûrî	7
Aşkınla yandır sultânım Allâh	Irâk/Düyek/İlâhî	Zekâî	11
Ayağın tozunu sürme çekelden gözüme cânım	Sûzidil/Durak Evferî/Durak	Niyâzî	1
Bağrımdaki biten başlar	Hüzzâm/Düyek/İlâhî	Seyfullâh	Hece
Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin	Sûzinâk/Ağır Düyek/İlâhî	Nev'î	4
Ben yürürüm yâne yâne	Arazbâr/Düyek/İlâhî	Yûnus	Hece

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu :	Güftekârı:	Vezni:
Beni bu nefsim eyledi hayrân	Şehnâz/Düyek/İlâhî	Seyfullâh	Hece
Benim Mansûr-ı aşk hûb dâra geldim	Nühûft/Durak Evferî/Durak	Sünbûlî	3
Benim Mecnûn-sıfat Leylâsı aşkın	Evc/Düyek/İlâhî	Gülşenî	3
Benim Mecnûn-sıfat Leylâsı aşkın	Râhatûl-Ervâh/A. Çenber/İlâhî	Gülşenî	3
Bilirsin ben de senin Allâhım	Rast/Sofyân/İlâhî	-	Hece
Bir ismi Mustafâ bir ismi Ahmed	Uşşâk/Evsat/Tevşih	Dervîş Mûsâ	Hece
Deldi bağrım bülbül-i bî-çâre nâlanın senin	Muhayyer/Nim-Evsat/İlâhî	Seyfullâh	14
Dervîş olan kişinin sözleri ümrân olur	Rehâvî/Devr-i Hindî/İlâhî	Niyâzî	23
Durman yanalım âteş-i aşka	Ferahnâk/ - / Savt	Hayâlî	11
Düşeli bu aşkın cânım evine	Muhayyer/Düyek/İlâhî	Eşrefoğlu	Hece
Ey aşık-ı dil-dâde	Arazbâr/Düyek/İlâhî	Sezâî	7
Ey derde dermân dermânım Allâhım	Sûzidil/Düyek/İlâhî	Niyâzî	11
Ey derde dermân isteyen yetmez mi derd ...	Muhayyer/Düyek/İlâhî	Niyâzî	9
Ey gâfil uyan rihlet-i nâ-gâhı unutma	Segâh/Düyek/İlâhî	-	4
Ey gönül güş eyle gel âşıkların güftârını	Sûzidil/Düyek/İlâhî	Niyâzî	14
Ey hakikat erenleri	Nikrîz/Düyek/İlâhî	-	Hece
Ey risâlet büstânında hîrâmân serv-kad	Hisâr/Nim-Evsat/Tevşih	-	14
Ey sûfi-i ehl-i safâ ez-cân be-gû Allâh hû	Hüzzâm/Devr-i Revân/İlâhî	Mevlânâ	9
Eyâ âlemlerin şâhı tesellî kıl tecellî kıl	Hicâz/Düyek/İlâhî	Merkez Ef.	1
Eyâ âlemlerin şâhı tesellî kıl tecellî kıl	Hüzzâm/Muhammes/İlâhî	Merkez Ef.	1
Gel ey sâlik diyem bir söz ki haktır	Dügâh/Düyek/İlâhî	Sünbûlî	3
Gelin gidelim Allâh yoluna	Hicâz/Düyek/İlâhî	Yûnus	Hece
Gül müdür bülbül müdür şol zâr u efgân eyleyen	Pencgâh/Evsat/İlâhî	Niyâzî	14
Habîbullâh cihâna cân değil mi	Sabâ/Düyek/Tevşih	Nûrî	3
Hakka âşık olan zikrullâhtan kaçır mı	Rast/Sofyân/İlâhî	-	-
Kerîm Allâh Rahîm Allâh	Şehnâz/Düyek/İlâhî	-	2
Mevlâm senin âşıkların devrân ederler Hû ile	Irâk/Düyek/İlâhî	-	9
Nûr-ı fahr-i âleme bir zerre olmaz âfitâb	Hüseynî/Yürük Semâî/Tevşih	Şeyh Nakşî	14
Nedir derdin senin bu mâtemin ne	Rast/Sofyân/İlâhî	Şâkir Ef.	3
Olmayıcak senden atâ/Kul neylesin yâ Rabbenâ	Bestenigâr/Düyek/İlâhî	Hüdâî	9
Sultân-ı rûsûl şâh-ı mümeccedsin efendim	Segâh/Evsat/Tevşih	Şeyh Gâlib	4
Şûrîde vü şeydâ kılan	Ferahfezâ/Düyek/İlâhî	Yûnus	10
Toprakta yatacak teni	Muhayyer/Düyek/İlâhî	Yûnus	Hece
Yâ ilâhî cânımın cânânısın	Nühûft/Düyek/İlâhî	-	13
Yâ ilâhî cümle sensin cümle sen	Bestenigâr/Düyek/İlâhî	Seyfullâh	13
Yâ Rabbi aşkın ver bana	Muhayyer/Düyek/İlâhî	Seyfullâh	10
Yâ Rabbi nûrun hakkı çün	Muhayyer/Düyek/İlâhî	Seyfullâh	10
Yâ rahmetenlîl Hak yâ resûl	Bestenigâr/Düyek/Tevşih	-	Hece
Yandıklarım şâm u seher	Bayâtî/Düyek/İlâhî	Seyfullâh	10

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu :	Güftekârı:	Vezni:
Yandım yakıldım ben nâr-ı aşka	İsfahân/Düyek/İlâhî	Şeyh Süleyman	11
Yürük değirmenler gibi dönerler	Segâh/Düyek/İlâhî	Yûnus	Hece
Yürük değirmenler gibi dönerler	Şehnâz/Evsat/İlâhî	Yûnus	Hece

B. KLÂSİK FORMDAKİ ESERLER

Âh eylediğim serv-i hirâmânın içindir	İsfahân/Y. Semâî/Y. Semâî	Fuzûlî	4
Âşık olalı sen yâre gönül	İsfahân/Aksak/Şarkı	-	5
A canım kanıma girdin	Hisâr/Aksak/Şarkı	-	18
Açıl açıl gel efendim cihân bahâr olsun	Hicâz-Büselik/Y.S./Y.Semâî	-	22
Açıldı lâle-izârın ciğerde dağ-ı derûn	Şehnâz/Zencîr/Beste	-	22
Ağlar inler pâyine yüzler sürer gönlüm gözüm	Evç-Büselik/A.Çenber/Beste	Dâniş	14
Ağlatırlar güldürürler	Uşşâk/Aksak/Şarkı	Dede	15
Ağlatma beni incitme amân	Bayâtî/Ağır Aksak S./Şarkı	-	Hece
Akıl alır âşıkların deleyler	Bayâtî Arabân/Aksak/Şarkı	-	Hece
Al yanına bir dil-nûvâz	Mâhûr/Aksak/ -	-	10
Aman felek ömrüm felek	Uşşâk/Aksak/Şarkı	-	10
Ana idemem o pür-cefây	Arazbâr/Nakış/Düyek	-	-
Arz-ı hâlim benim lutf-ı dîlbere kalsın	Bayâtî-Arabân/A.Düyek/Şarkı	-	-
Aşk-ı tû nihâl-i hayret âmed	Râst-ı Cedîd/Hafîf/Kâr-ı Müş. Hafız	-	8
Aşkına dil efgendedir	Büselik/ - /Şarkı	-	10
Aşkınla ben ey nâzenîn mecbûrunum ...	Hicâz/Düyek/Şarkı	-	9
Aybeder hâl-i dil-i âşûfte sâmanım gören	Evç-Büselik/Muhammes/Beste	Ârif A.Bâkî	14
Bîgânelik ettin bana ey dîlber-i cevri-âşînâ	Bayâtî/ - /Şarkı	-	9
Bîgânelik ettin bana ey dîlber-i cevri-âşînâ	Nişâbürek/Düyek/Şarkı	-	9
Bî-vefâ bir çeşm-i bîdâd	Gül'izâr/Aksak/Köçekçe	-	15
Bağlandı gönül zûlfüne dîvâneliğinden	Muhayyer-Sünbûle/Yürük/Semâî	-	4
Bahârın zamânı geldi a cânım	Hicâz/Aksak/Köçekçe	-	Hece
Bak ne âfetdir anı görseñ hele	Büselik/ - /Şarkı	-	13
Bak perime pür-küşâ-yı i'tilâ	Çargâh/Ağır Aksak/Şarkı	-	13
Bana gayrı karışma / Barış ister barışma	Sabâ/Aksak/Köçekçe	-	Hece
Barışdı yıldızım bu gece ol mehveşle ıydım var Şevk-i cedîd/ - /Semâî	-	-	1
Batû yek-dem baht-ı bed hemdem nemî sâzed..Râst-ı Cedîd/Sg.S./A.S.	-	-	14
Beğendim seni efendim geçmem aslâ ben	Ferahnâk/Düyek/Şarkı	-	Hece
Ben bendesiyim bendesiyim bendesiyim	Tarz-ı Cedîd/Ak.S./Nakış A.S.	-	Hece
Ben bilmedim bana n'oldu	Hicâz/Ağır Düyek/Şarkı	-	Hece
Ben gönlümü verdim sana	Mâhûr/ - /Şarkı	-	10
Ben mübtelâ oldum sana	Ferahnâk/Aksak/Şarkı	-	10
Ben mübtelâ oldum sana	Şehnâz-Büselik/Aksak/Şarkı	-	10
Ben mübtelâ oldum sana	Ferahnâk/Çifte Sofyan/Şarkı	-	10

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu :	Güftekârı:	Vezni:
Ben sana âşık değilim	Muhayyer/Yürük Semâi/Şarkı	-	Hece
Ben seni sevdim seveli kaynayıp coştum	Bestenigâr/Çurcuna/Şarkı	Dede	Hece
Bend oldu dil bir şûh-ı cihâne	Nühüft/Aksak Semâi/Şarkı	-	11
Benliyi aldım kaçaktan	Karçıgâr/Aksak/Köçekçe	-	Hece
Bir âfetin aşkıyla gönül eyledi ülfet	Hicâz-Büselik/A. Ak. S./A. Semâi	-	4
Bir âh ile ol gonca-feme hâlin ayân et	Irâk/Remel/Beste	-	4
Bir bî-bedel şûh-ı cihân	Bayâtî/Ağır Düyek/Şarkı	-	10
Bir bülbül-i bağım ki ne zir ü ne bemim var	Beste-İsfahân/A. Ak. S./Şarkı	Dede	4
Bir devlet için çarha temennâdan usandık	Şehnâz-Büselik/Remel/Beste	Rûhî	4
Bir dilbere kul oldum	Tâhir/Sofyân/Şarkı	-	Hece
Bir dilber-i nâdide bir kâmet-i müstesnâ	Ferahfezâ/Sg. Semâi/A. Semâi	-	6
Bir dilberi sevip bilmezem n'oldum	Gerdâniye/Düyek/Şarkı	Saîd	Hece
Bir fedâkârın gamı kıldı giryân âlemi	Râst / - /Şarkı	-	23
Bir gemin var deryâlarda paslanır	Evc-Mâye/Düyek/Şarkı	-	Hece
Bir gonca-fem etti zuhûr	Mâhûr/Sofyân/Şarkı	-	-
Bir gonce-femin yâresi vardır ciğerimde	Bayâtî/Ağır Hafif/Beste	-	4
Bir güzel aldattı beni	Hüzzâm/Yürük Semâi/Şarkı	-	Hece
Bir güzele bende gönül	Acem-Kürdi/Yürük S./Şarkı	-	-
Bir ince belsin pek bî-bedelsin	Şevk-i cedid/ - /Şarkı	Vâsıf	11
Bir letâfetli hevâ kim bugün ey mâhlikâ	Evcârâ/Devr-i Revân/Şarkı	Saîd	17
Bir nev-civânın hüsn-i cemâli	Hüzzâm/Türk Aksağı/Şarkı	-	11
Bir sevdâ geldi başıma	Hicâz/Aksak/Köçekçe	-	Hece
Bir şâha gönül bağlandı amân	Hüzzâm/ - /Şarkı	-	-
Bir taraftan baht durmaz durmadan yüz döndürür	Muhayyer-Büselik/Hafif/Beste	-	14
Bir verd-i ra'nâ ettim temâşâ	Ferahfezâ/Semâi/Şarkı	-	11
Bir zamân mesrûr iken ey meh-likâ	Rast/ - /Şarkı	-	13
Bu dil düştü sana yârim ah bu dem	Hüzzâm/Düyek/Şarkı	-	-
Bu gece ben yine bülbülleri hâmuş ettim	Ferahfezâ/Yürük S./Yürük S.	-	17
Bu hüsn ile sen dilrübâ	Rast/Sofyân/Şarkı	-	10
Bu ne kaşdır bu ne gözdür	Tâhir/ - /Şarkı	-	17
Bu şeb aldı elden irâdetim	Arabân-Büselik/Devr-i Kebîr/Beste	-	-
Buldu şöhrat ol peri / Âlem oldu müşteri	Kürdi/ - /Şarkı	-	23
Bülbül gibi feryâd ü figânım seheridir	Hicâz-Büselik/A. Remel/Beste	-	4
Bülbül-âsâ rûz u şeb kârım nevâ	Evc/Ağır Aksak/Şarkı	-	13
Bülbül-i hoş-nevâ	Ferahfezâ/Semâi/Şarkı	-	27
Cân ile olmuşum bende	Hüzzâm/ - / Şarkı	-	Hece
Cân u dilimiz lutf-ı kerem-kâr ile ma'mûr	Sultânî-Yegâh/Hafif/Beste	-	4
Cân u ten cümle senindir	Nişâbûr/ - / Şarkı	-	Hece
Cânâ beni aşkıyla ferzâne eden sensin	Hicâz-Büselik/Lenk Fâhte/Beste	-	6

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu:	Güftekarı:	Vezni:
Cânâ firâk-ı aşkın ile sûznâkinem	Sûznâk/Yürük S./Nakış Y.S.	-	19
Cânâ gönül verdim sana	Sûzıdil/Aksak/Şarkı	-	10
Cânânesin sen bir tânesin sen	Rast/ - /Şarkı	-	11
Câna te'sir etti cânâ imtidâd-ı hasretin	Bestenigâr/Aksak/Şarkı	-	14
Cânımı aşka salmışım bahr-i fenâyâ dalmışım	Bayâtî-Arabân/Yürük S./Şarkı	-	28
Cemâlınden cüdâ olmak benim cânâ celâlımdır	Rast/ - /Şarkı	-	1
Cümbüşüm âleme şöhrat salsın	Bayâtî/ - /Şarkı	-	Hece
Çoktur gönülde dağ-ı melâlim	Hicâz/Ağır Düyek/Şarkı	-	25
Dehânın gonca-ı ra'nâ ruhun bağ-ı melâhattır	Rast/Nim-devir/Beste	-	1
Dehr olmada bu sûr ile ma'mûr-ı meserret	Bûselik/Yürük S./Yürük S.	Dede	4
Derdim bana kâr eyledi dermâna el ermez	Arazbâr/Yürük S./Yürük S.	-	4
Derdimin dermânı sensin ey perî	Hüzzâm/Ağır Aksak/Şarkı	-	13
Dil bir güzele meyl etti hele	Rast/Sengin Semâi/Şarkı	Dede	-
Dil nâle eder bûlbûl-i şeydâ revîşinde	Uşşâk/Darb-ı Fetih/Beste	Leylâ Hanım	4
Dil oldu şimdi meftûn bir âfet-i zamâne	Bestenigâr/Lenk-Fâhte/Beste	-	20
Dil ü cânâ gelmede nev-be-nev...	Arazbâr/ - /Beste	-	-
Dilber gerdanından gül izârından	Bayâtî-Arabân/Sofyân/Şarkı	-	Hece
Dilberâ sâzın nevâsı	Bayâtî/Düyek/Şarkı	-	15
Dil-i bîçâreyi mecrûh eden tiğ-i nigâhındır	Ferahnâk/A.Ak.S./Nakış A.S.	-	1
Diyemem sîne-i berrâkı semenden gibidir	Nev-eser/Yürük S./Yürük S.	Vâsıf	17
Döküp kâküllerin ruhsâra karşı	Uşşâk/Devr-i Hindî/	-	3
Döndü sâz-ı gam-ı hicrân ile biryâna gönül	Evc/Nakış/Semâi	-	17
Du'âdan unutmâ bu mehcâreni	Bayâtî/ - /Şarkı	-	24
Durmaz işler tâ ciğerden hançerlînin yâresi	Rast/ - /Semâi	-	14
Dûn seyrinde gördüm yine bir şûh-ı sitemkârı	Acem/ - /Şarkı	-	-
Ebrûlerinin zahmı nihândır yüreğimde	Evc/Ağır Ak.S./Şarkı	II.Mahmûd	4
Edâ ile revîşlerin	Bûselik/Türk Aksağı/Şarkı	-	-
El benimçün seni sarmış biliyor	Ferahfezâ/Ağır Aksak/Şarkı	-	16
Erişdi mevsim-i gül seyr-i gülsitân edelim	Bestenigâr/Zencîr/Beste	-	22
Ermesin el o şehin şevket-i vâlâlarına	Şevkefzâ/Ağır Çenber/Beste	-	22
Etmezem ikrâr aşkı saklarım cânım gibi	Hicâz/Ağır Aksak/Ağır S.	-	14
Ey âfet-i cân-ı âşik-âzâr	Pesendide/Yürük S./ Yürük S.	-	8
Ey bâğ-ı edeb gel bezme (bu) şeb	Bayâtî-Arabân/ - / Şarkı	-	-
Ey bülend-ahter şeh-i sâhib-kerem	Rehâvî/Düyek/Şarkı	-	13
Ey bût-i nev-edâ	Hicâz/Yürük Semâi/Şarkı	Vâsıf	29
Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhâlara saldın beni	Hicâz/Ağır Düyek/Beste	Riyâzî	9
Ey dil bu kadar hüzn-i firâvâne sebeb ne	Ferahfezâ/Hafîf/Beste	-	4
Ey dilber-i âli-neseb	Rast/ - /Şarkı	-	10
Ey esmân-ı hayre ser olmuş ...	Evc-Bûselik/ - /Şarkı	-	-

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu:	Güftekârı:	Vezni:
Ey gamzesi fettân hemî gîsûsuna dîdem	Bayâtî/Ağır Aksak/Şarkı	-	4
<i>Ey gonca-i gül mümtâz / hüsnün gibi dîlber az Hüzâm / - / Şarkı</i>		-	6
Ey gonca-dehen âh-ı seherden hazer eyle	Nevâ/Yürük S./Yürük S.	-	4
Ey gonca-dehen hâr-ı elem cânıma geçti	Mâhûr/Ağır Hafif/Beste	-	4
Ey gonca-i bağ-ı cihân v'ey zînet-i destâr-ı cân	Nevâ/Ağır Ak.S./Ağır Semâî	-	9
<i>Ey gül tebessûm bilmez misin sen</i>	<i>Hicâzkâr / - / Şarkı</i>	-	25
Ey gül-i bağ-ı edâ	Hüzâm/Aksak/Şarkı	-	Hece
<i>Ey gül-i zîbinde bağ-ı vefâ</i>	<i>Şevk-i cedîd / - / Şarkı</i>	-	-
Ey hümâ-yı pâdişâhî ber ser-i bâlâ-yı tû	Hisâr Büselik/Sengin S./A.S.	-	14
Ey kaşı kemân tîr-i müjen cânıma geçdi	Ferahfezâ/Firengî-fer/Beste	Salâhî	4
Ey kible-i ikbâl-i cihân	Bestenigâr / - / Beste	-	-
Ey lebleri gonca yüzü gül serv-bülendim	Acem-Aşîrân/A. Sg. S./Ağır S.	-	4
<i>Ey mâh-ı evc-î hüsn ü ân</i>	<i>Pesendide / - / Şarkı</i>	-	10
<i>Ey meh bu cânım tendedir</i>	<i>Sûznâk / - / Şarkı</i>	-	10
<i>Ey mehveş-i tâbende oldum çü sana bende</i>	<i>Hüzâm / - / Şarkı</i>	-	6
<i>Ey mest-i işve râz-ı nihânî bilir misin</i>	<i>Şevk-i cedîd / - / Beste</i>	-	19
Ey mürüvvet ma'denî kân-ı kerem	Hicâz-Büselik/Devr-i Hindî/Şarkı	-	13
<i>Ey nev-nihâl-î ebrâ</i>	<i>Sûzinâk / - / Şarkı</i>	-	21
<i>Ey nevreside-i gül-i binâ</i>	<i>Irâk / - / Şarkı</i>	-	-
<i>Ey nigâh-ı işve-bâzım şöyle bil</i>	<i>Acem-Aşîrân / - / Şarkı</i>	-	13
<i>Ey pâdişâh-ı mülk-i cân</i>	<i>Hicâz-Büselik / - / Şarkı</i>	-	10
Ey pâdişâhim şâd ol efendim	Süzidil/Aksak/Şarkı	-	11
<i>Ey perî-râ dîlber-i ra'nâ civân-ı nâzenîn</i>	<i>Rast / - / Şarkı</i>	-	14
<i>Ey rây-ı mâhim ağılatma âhim</i>	<i>Nihâvend / - / Şarkı</i>	-	11
Ey serv-i nâz-ı nev-resim	Nühüft/Ağır Düyek/Şarkı	-	-
Ey şûh-ı cihân	Ferahnâk/Aksak/Şarkı	-	-
<i>Ey şûh-ı şiyem</i>	<i>Acem-Aşîrân / - / Şarkı</i>	-	-
Ey verd-i ra'nâ şûh-ı melek-veş	Şehnâz/Aksak Semâî/Şarkı	-	11
<i>Fasî-ı güldür nev-bahâr eyyâmıdır</i>	<i>Bayâtî / - / Şarkı</i>	-	13
Figân eder yine bûlbûl bahâr görmüşdür	Ferahnâk/Zencir/Beste	-	22
Firkatin hâlim perişân etti gel	Mâye/Ağır Düyek/Şarkı	-	13
Gâhî ki eder turrası dâmânını çide	Nişâbürek/Sengin S./Nakiş A.S.	Kemâleddin	4
Güş eyle gel bûlbûlleri	Sabâ/Ağır Düyek/Şarkı	-	10
<i>Gayrıdan bulmaz tesellî sevdiğim</i>	<i>Evc-Büselik / - / Şarkı</i>	Nazım Yahyâ	13
Geçen hafta kayıkla ben geçerken	Evcârâ/Ağır Aksak/Şarkı	Sermed	Hece
Gel açıl gül aslı ne durduğunun	Karçığâr/Devr-i Hindî/Şarkı	-	Hece
Gel derim gelmez yanıma	Karçığâr/Aksak/Köçekçe	-	Hece
Gel ey güzeller serveri	Evcârâ/Aksak/Şarkı	Nazîf	-

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu :	Güftekârı:	Vezni:
Gel ey nev-reste tıfı-ı bî-amânım	Bûselik/ - /Şarkı	-	-
Gel eyle ben kulun dîlşâd	Uşşâk/ - /Şarkı	-	2
Gel güzelim gülîstân-ı güle gel	Sabâ/Aksak/Köçekçe	-	-
Girdi gönül aşk yoluna	Karcığâr/Aksak/Köçekçe	-	-
Gitti de gelmeyiverdi	Uşşâk/Aksak/Şarkı	-	-
Gonca-i hurşidine şebneb tadar yâr olmadık	Hicâz/Evsat/Beste	-	14
Gonca-i ikbâl handîd ü dem-i devlet resîd	Arabân-Kürdi/Hafif/Kâr	-	14
Gönlümü bend etti ol mâh	Müstear/Aksak/Şarkı	-	15
Gönül durmaz su gibi çağlar	Şehnâz/Aksak/Şarkı	-	Hece
Gönül ol gonca-femin bûlbûl-i âşüftesidir	Hisâr/Çenber/Beste	-	17
Gönül verdim bir zâlîme	Hicâz/Aksak/Şarkı	-	-
Gör netti cânâ firkatın	Mâhûr/Aksak/Şarkı	-	10
Gördükçe ben ey meh-cemâl	Rast/Ağır Aksak/Şarkı	-	10
Gördüm bu gün cânânı dil	Mâhûr/Düyek/Şarkı	-	10
Gördüm o şâh-mehveşi	Tâhir/ - /Şarkı	-	-
Gören fütâde olur hüsn-i bî-bahânesine	Hüzzâm/Zencîr/Beste	-	22
Görmeyim durma melûl öyle gönül	Mâye/Aksak/Şarkı	Sermed	16
Görsem seni doyunca	Rast/Düyek/Şarkı	Mahfî	-
Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım	Karcığâr/Yürük S./Yürük S.	Nahîfî	12
Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım	Sabâ-Bûselik/Yürük S./Y.S.	Nahîfî	4
Gözümde dâ'im hayâl-i cânân	Rast/Ağır Düyek/Kâr-ı Nev	-	-
Gözümden gönlümden hayâlî gîtmez	Şedd-i Arabân/Düyek/Şarkı	-	Hece
Gül gibi handân olurdu dâğdâr oldukda ben	Muhayyer-Sünbûle/- /Beste -		1
Gül yüzlü mâhım rahm eyle şâhım	Râst/ - /Şarkı	-	11
Gül yüzündür andelîbe âh ü efgân ettiren	Sipîhr/Çenber/Beste	-	14
Güldü dilber âşık-ı gam-hârına	Sabâ/Düyek/Şarkı	-	13
Güldü dilber âşık-ı gam-hârına	Segâh/Müsemmen/ -	-	13
Gülîstân-ı ruhun seyretmeye uşşâk özenmişler	Beste-İsfahân/Ak.S./Şarkı	Dede	1
Gülzâra salın mevsimidir geşt ü güzârin	Nevâ/Ağır Ak.S./Şarkı	Nedîm	4
Güzel gel aklımı aldın	Hicâz/Çeşitli/Şarkı-Köçekçe	-	2
Hâk-i kademin çeşmimize ayn-i cilâdır	Tarz-ı Cedîd/Y.S./Nakış A.S.	-	4
Hâk-i râh etti âşık mesken-i evvel heves	Sabâ/Kâr/Hafif	-	23
Hâlimi bir kerre takrîr eylesem sultânıma	Hüzzâm/Ağır Düyek/Şarkı	Vâsîf	14
Hasretle tamâm nâle döndüm sensiz	Irâk/Yürük S./Yürük S.	-	-
Havâ güzel yine gülşende gösteriş günüdür	Hisâr/Yürük S./Yürük S.	-	22
Hayli dem oldu perestîş ettiğim pinhândır	Nihâvend/Aksak/Şarkı	-	14
Hayli demdir bağlanıp kaldık şitâda zâr ile	Bestenigâr/Ağır Aksak/Şarkı	-	14
Hayli demdir ben ararım eşimi	Şedarabân/Aksak/Şarkı	-	-
Hayli demdir bir gül-i ruhsâra oldum mübtelâ	Nevâ/Ağır Aksak/Şarkı	-	14

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu:	Güftekarı:	Vezni:
Her dem edip meyl-i cefâ	Bayâtî/Ağır Düyek/Şarkı	Enverî	10
Her ne dem aşkıyla deryâlar gibi cûş eylerim	Pesendide/Darb-ı Fetih/Beste	Vasîf	14
Her sözün uşşâka ihsan her kelâmın lutf-ı tâm	Hisâr-Büselik/Muhammes/Beste	-	14
Her zaman pîş-i nigâhımda hüveydâsın sen	Irâk/Devr-i Kebîr/Beste	-	17
Hicr ile hâlim diğer-gün eyledi	Uşşâk/ - /Şarkı	-	13
Hicrinle ağlamadan dem-be-dem	Hicâz/ - /Şarkı	-	-
Hoş-bây-ı zülf-i anberîn müşg-i hatâya nâz eder Evc/Nakış/Semâî	-	-	9
Hüsnün gibi ey bî-vefâ	Irâk/Düyek/Şarkı	-	10
Hüsnüne mâ'il gönlüm ezelden	Evcârâ/Aksak Semâî/Şarkı	-	11
İki de turnam gelir allı kâreli	Karcığâr/Yürük Aksak/Köçekçe	-	Hece
İltifâtınla gönül şâd olduğu demdir bu dem	Tarz-ı Cedîd/Çenber/Beste	-	14
İncitme beni ağlatma amân	- / - / -	-	-
İndim yârın bahçesine gülden geçilmez	Hicâz/Aksak/Şarkı	-	-
Kâküllerin dağıtmış o hûr-i cemîlî gör	Pesendide/Hafîf/Beste	-	-
Kâyun koyup eflâkî penâh eylemedim	Hicâz/Nakış/Düyek	-	-
Kande kaldın ey melek-veş nâzenîn	Bayâtî/ - /Şarkı	-	13
Karşıdan yâr güle güle	Bayâtî/Aksak/Şarkı	-	Hece
Kasdı o şühun dil-i âzâre mi kaldı	Hicâz-Aşîrân/Aksak/Şarkı	Leylâ Hanım	-
Kasdı o şühun dil-i âzâre mi kaldı	Nühüft/Yürük Semâî/Şarkı	Leylâ Hanım	-
Kas-ı cennet havz-ı kevser âb-ı hay	Ferahfezâ/Muhammes/Kâr	Dede	13
Kime yansam sîz-i dilden yüreği biryân olur Muhayyer-Sünbûle/-/Beste	-	-	14
Ko açılalım bilsin her râzımı cânânım	Evc-Büselik/Sengin S./A. S.	-	-
Kurbân-ı tû zülf-i anber-efşân-ı tû	Bestenigâr/Yürük S./Yürük S	-	-
Küçücükten bir yâr sevdim ezeli	Sabâ/Aksak/Köçekçe	-	-
Lebîn sükker boyun (ar ar)	Mâhâr/ - / Şarkı	-	2
Lutfet benim gel yanıma	Hicâzkâr/ - /Şarkı	-	10
Lutfeyle meded rahmeyle şehâ	Acem-Aşîrân/Aksak/Şarkı	-	-
Mâh yüzüne âşikânım	Hicâz/Aksak/Şarkı	-	-
Mâh-tâbân-ı cihânsın	Hicâz/ - /Şarkı	-	18
Mâ'il oldum hüsnüne ben dilberâ	Büselik/ - /Şarkı	-	13
Mahmûr güzel gayet güzel	Râst/Düyek/Şarkı	-	10
Meclis âmâde cemende edelim bir dem-i safâ	Râst/ - /Şarkı	-	-
Mecliste gece kâmet-i cânâne sarılısam	Acem/Aksak Semâî/Ağır S.	-	4
Men bende şüdem bende şüdem	Bestenigâr/Ağır Ak.S./A. S.	-	-
Meşâm-ı hâtıra bûy-ı gül-i safâ bulagör	Acem-Aşîrân/Zencîr/Beste	-	22
Meşâm-ı hâtıra bûy-ı gül-i safâ bulagör	Bestenigâr/Zencîr/Beste	-	22
Mihmânım olup bir şeb ey şem'-i şebistânım	Büselik/Nakış/Semâî	-	6
Misâlini ne zemîn ü zamân görmüştür	Sultânî-Yegâh/Zencîr/Beste	-	22

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu :	Güftekârı:	Vezni:
Muğbeççe bir dilrübâya düşdü dil	Evcârâ/ - /Şarkı	-	13
Mushaf demek hatâdır ol levha-i cemâle	Şehnâz-Büselik/Lenk-Fâhte/B.	Fuzûlî	20
Mübtelâyım ey gül-i ra'nâ sana	Bayâtî/Ağır Aksak/Şarkı	-	13
Müşkil oldu süzişim etmek nihân	Nevâ/Ağır Aksak/Şarkı	-	13
Müştak-ı cemâlin gece gündüz dil-i şeydâ	Sûznâk/Darbeyn/Beste	-	4
Nâvek-i gamzen ki her dem bağırımı pür-hûn eder	Rast-ı Cedîd/Çenber/Beste	-	14
Nasıl edâ bilir ol dilber-i ferdâyı görün	Nev-eser/Zencîr/Beste	Vâsîf	17
Nazlı nazlı sekîp gider o güzel ceylan	Gül'izâr/Aksak/Köçekçe	-	Hece
Ne beyân-ı hâle cür'et ne figâne kudretim var Şevk-i cedîd/Nakış/Semâî	Vâsîf	-	-
Ne dehendir bu ne kâkûldür bu	Şehnâz/Muhammes/Beste	-	16
Ne edâdır bu ne kâkûldür bu	Rehâvî/Muhammes/Beste	-	16
Ne gönül safâyâ mecbûr ne esîr-i dilberdir	Pesendîde/Yürük S./Yürük S.	-	-
Ne hevâ-yı bağ-ı sâzet ne kenâr-ı kışt-i mârâ	Acem-Aşîrân/Y.S./Nakış Y.S.	-	-
Ne zîbâ kasr-ı bağ-ı cennet olmuş zîb ü zinetle Hicâz-Büselik/ - /Şarkı	-	-	1
Nedir derdin senin bu mâtemin ne	Rast/ Düyek/İlâhî	Şakîr Efendi	3
Nesin sen a güzel nesin	Sûznâk/Aksak S./Ağır S.	-	Hece
Nettim sana ben bî-vefâ zâlim	Irâk/Aksak/Şarkı	-	-
Nevrûza erdin ey gönül	Şehnâz-Büselik/ Lenk-Fâhte/B.-	-	10
Nice bir ağlayayım derd ile her gâh meded	Irâk/Aksak S./Ağır S.	-	17
Nice bir aşkınla feryâd edeyim	Bayâtî/Ağır Aksak/Şarkı	-	13
Nice sabra yer kalır cûn yârîde uyar dilde Evc/Nakış/Semâî	-	-	-
Niçin fedâ ettin benî böyle bilmezdim ben seni Bayâtî-Arabân/ - /Şarkı	-	-	-
Niçin şerh etsem dil-i gam-hârımı Hisâr/ - /Şarkı	-	-	-
Nihân ettim seni sinemde ey mehpâre cânımsın	Sultânî-Yegâh/Aksak S./Ağır S.	-	1
O mâhtâbı aceb gösterir mi bana felek	Hicâz/Zencîr/Beste	-	22
O nahl-i bağ-ı letâfet aman aman geliyor	Sabâ-Büselik/Zencîr/Beste	-	22
Ol gül nev-resîde yâr Evc/ - /Şarkı	-	-	-
Ol perî-veş kim melâhat mülkünü sultânıdır	Arazbâr/Muhammes/Beste	Fuzûlî	14
Oldu gönül fütâde	Şevkefzâ/Yürük S./Şarkı	-	21
Oldu gönül üftâde	Acem-Aşîrân/Aksak/Şarkı	-	21
Olduk yine bu şevk ile mesrûr-ı meserret	Büselik/Ağır Remel/Beste	Dede	4
Olmamak zûlfün esîri dilberâ mümkün değil	Mâye/Zencîr/Beste	-	14
Oynar yürek terennûm-i çeng-i çegânenen	Râst-ı Cedîd/Y.S./Y.S.	-	19
Pek cefâ-cûsun sana yok bî-bedel	Hicâz/Aksak/Şarkı	-	13
Pek nâzîkdir ince belin	Bestenigâr/Aksak/Şarkı	-	-
Piyâleler ki o ruhsâr-ı âle dür götürür	Nevâ/Zencîr/Beste	Muhtâr	22
Pür-âteşim açtırma sakın ağzımı zinhâr	Uşşâk/Ağır Ak.S./Şarkı	Leylâ Hanım	4
Rûy-ı tû câm-ı tarâb-ı gül-gün bād	Hisâr-Büselik/D.Revân/Kârçe	-	-
Rûz u şeb bu cihân içre eyledikçe geşt ü güzâr	Acem-Kürdi/Muhammes/Beste-	-	-

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu :	Güftekarı:	Vezni:
Rast getirip fend ile seyretti hümayı	Rast/Yürük Semâî/Kâr-ı Nâtık	İzzet Molla	-
Rehâ bulamadım zülfün telinden	Gül'izâr/Ağır Düyek/Şarkı	-	3
Reh-i aşkında edip kaddimi kütâh gönül	Hüzzâm/Yürük S./Yürük S.	-	17
Rencide sakın olma nigâh eylediğimden	Nihâvend-i Kebîr/Y.S./Y.S.	Enverî	4
Reng-i ruh-ı gülzârı tebâh eyledi bülbül	Sabâ-Büselik/Ağır Sg.S./A.S.	Nâ'îlî	4
Reşk etse sezâ zülfüne sünbül de semen de	Muhayyer-Sünbüle/ - /Şarkı	-	4
Sâkiyâ mest-i müdâm eylesen olmaz mı beni	Evc-Büselik/Yürük S./Yürük S.	-	17
Sûr-ı adlinle cihân oldu şehâ	Şevkefzâ/Sofyân/Şarkı	-	16
Sûr-i şâhi eyledi âlâmı tay	Büselik/Ağır Hafîf/Kâr	Dede	13
Sûz-i firkat sinemi dağlar benim	Evc/Ağır Aksak/Şarkı	-	13
Sabahın seher vaktinde görebilsem yârimi	Gerdâniye/Aksak/Şarkı	-	-
Sahbâyı doldur sâkiyâ peymânenen peymâneye	Sabâ-Büselik/A.Düyek/Şarkı	-	9
Sana ey cânımın cânı efendim	Şehnâz/Ağır Düyek/Şarkı	-	3
Sana lâyük mı ey gülten	Mâhûr/Aksak/Şarkı	-	2
Sarhoş olurum la'l-i leb-i yâr görünse	Arazbâr/Remel/Beste	-	4
Sen beni gönlümdekl vech üzre kıldın şâd-kâm Zâvil/ - /Şarkı	-	-	14
Sen gönlümü aldın benim	Acem-Aşîrân/ - /Şarkı	-	10
Senden usanayım mı	Evc/ - /Şark	-	-
Senin aşkın eleme / Yakıyor hep âlemi	Karcığâr/Düyek/Şarkı	Dede	Hece
Senin çün ey şeh-i hüban	Ferahnâk/Ağır Düyek/Şarkı	-	2
Ser-i zülf-i anberini yüzüne nikâb edersin	Şevkefzâ/Yürük S./Nakış Y.S.	-	26
Sermest-i gamım bâde-i hûn-ı çiğirimden	Mâye/Ağır Ak.S./Şarkı	Âkîf Paşa	4
Sevdi bu gönül seni yaman eylemedi	Şehnâz/Yürük S./Nakış Y.S.	-	-
Sevdi gönlüm bir dilberi	Rast/Düyek/Şarkı	-	-
Sevdiceğim aşıkını ağlatır	Muhayyer/Yürük Semâî/Şarkı	-	-
Sevdim bir gonca-i ra'nâ	Evc/Aksak/Şarkı	-	Hece
Sevdim seni yosma fidan	Arabân-Büselik/Aksak S./Şarkı	-	-
Sevdim seni yosma fidan	Bayâtî-Arabân/Curcuna/Şarkı	-	-
Sevdim yine bir âfet gibi yâr	Hüzzâm/ - /Şarkı	-	-
Seyr edeli gîsâ-yı perîşân-ı nigârı	Hicâzkâr/ - /Şarkı	-	4
Seyredenler hüsn ü ânin	Şehnâz-Büselik/A.Ak./Şarkı	Vâsîf	15
Seyr-i gülşen edelim şîvekâr	Hicâz/Ağır Düyek/Şarkı	Hüsnü Ağa	13
Söylen ol âfete dünyâyı harâb eylesen	Bayâtî/Aksâî/Semâî	-	17
Söylen ol yâre benim çeşmimi pür-âb etmesin	Tâhir-Büselik/Ak.S./Ağır S.	-	14
Söyleyin ol nev-civâne	Evc/Aksak/Şarkı	Dede	15
Sular gibi çağladığım	Gül'izâr/Aksak/Köçekçe	-	-
Sular gibi çağlarım ben	Gül'izâr/Aksak/Köçekçe	-	-
Sünbülü sünbülü siyeh cânım	Sabâ/Muhammes/Nakış Beste	Dehlevî	-
Şâd eyledi cân ü dilimi şâh-ı cihânım	Sultânî-Yegâh/Y.S./Y.S.	-	4

Eserin adı :	Makâmı / Usûlü / Formu :	Güftekarı:	Vezni:
<i>Şüh-meşreb dil-rübâ bir nev-civân</i>	<i>Sâzinâk/ - /Şarkı</i>	-	13
<i>Şu âlemde nazlı dilber çok ammâ</i>	<i>Bayâtî-Arabân/ - /Şarkı</i>	-	-
Şu karşıki dağda bir yeşil çadır	Hicâz/Aksak/Köçekçe	-	Hece
<i>Tâb-ı ahmerden o meh kâkül perîşân olmasın Şevk-i cedîd/ - /Beste</i>	-	-	14
<i>Tâb-ı hüsnün âfet olmuşdu ser ü sâ mânıma</i>	<i>Bayâtî-Arabân/ - /Şarkı</i>	-	14
<i>Târ oldu gamınla subh-gâhım</i>	<i>Nişâburek/ - /Şarkı</i>	-	5
<i>Tîr-i gamzen işledi cân-gâhıma</i>	<i>Hicâzkâr/ - /Şarkı</i>	-	13
Terk eyledi gerçi beni ol mâh-cemâlim	Hicâz/Yürük S./Yürük S.	-	4
Teşrifin ile âlemi reşk-i irem eyle	Nişâbûr/Yürük S./Nakış Y.S.	-	4
Tırmana tırmana çıktım yapıdan	Hicâz/Aksak/Şarkı	-	Hece
Üftadenim ey bi-vefâ	Rast/Düyek/Şarkı	Şemsî	10
Va'd etmiş idin ey gül-i ter vakt-i şitâda	Arazbâr/Ağır Ak.S./Ağır S.	-	4
Yâ Rab kime feryâd edeyim yârin elinden	İsfahân/Ağır Ak.S./Ağır S.	Fuzûlî	4
Yâr ile âteş-mekân olsam da gülşendir bana	Sabâ-Büselik/A.Çenber/Beste	Vâsîf	14
Yine âhlar etti peydâ	Rast/Düyek/Şarkı	-	-
Yine bahâr çayır çemen üstüne	Arazbâr/Aksak/Şarkı	-	-
Yine bezm-i ıyş-ı vuslat dil-i bi-karâra düşdü	Hisâr-Büselik/Y.S./Y.S.	-	-
Yine bir gül-nihâl aldı bu gönümû	Rast/Semâî/Şarkı	-	27
Yine bir muğ-beçe nevreste fidânım	Hicâz/Aksak/Şarkı	-	-
Yine neş'e-i mahabbet dil ü cânım etti şeydâ	Hicâz/Y.S./Y.S.	Dede	26
Yine n'oldu sana nevres fidânım	Hicâz/Aksak/Şarkı	-	3
<i>Yine sahn-ı çemen reşk-i cinân olduğu çağlardır Evc/ - /Şarkı</i>	-	-	1
Yine yeşillendi dağlar çemeni	Hicâz/Aksak/Köçekçe	-	-
Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü	Mâhûr/YürükS./YürükS.	Şeyh Gâlib	26
<i>Yok sen gibi dünyâda kaçınma efendim gel</i>	<i>Hicâz/ - /Şarkı</i>	-	6
Yüzündür cihânı münevver eden	Rast/Yürük Semâî/Şarkı	Dede	Hece
Zeyn eden bağ-ı cihânı gül müdür bülbül müdür	Nevâ/Muhammes/Beste	Ulûî	14
Zülf-i sünbül-büyunu ettin kemend	Evc/Aksak/ -	-	13
<i>Zülfün hevâsı aklımı sevdâlara saldı</i>	<i>Bayâtî/ - /Şarkı</i>	-	-
Zülfündedir benim baht-ı siyâhım	Büselik/Ağır A.S./Şarkı	İzzet Molla	Hece

Liste:5 (Dede Efendi'nin bestelediği güftelerde değişik kaynaklara göre ortaya çıkan farklılıklar ve yanlışlıklara âit örnekler)

(Farklı ve yanlış olan kelimeler *italik koyu* dizilmiştir.)

Eserin adı :	Kaynaklar :
Benim Mansûr-ı aşk <i>hûb</i> dâra geldim	(MFS, s.51)
Benim Mansûr-ı aşk <i>hoş</i> dâra geldim	(MTY, s.29; TK, s.39)

Eserin adı	: Kaynaklar
Bu hüsn ile sen <i>dilberâ</i>	(MFS, s.58)
Bu hüsn ile sen <i>dil-rübâ</i>	(YÖ, s.127; SA, s.1130)
Dervîş olan kişinin sözleri <i>ümran</i> olur	(ND, s.149; MTY, s.77)
Dervîş olan kişinin sözleri <i>ummân</i> olur	(MFS, s.52; YÖ, s.119)
Düşeli <i>bu</i> aşkın <i>cânânım</i> evine	(MFS, s.51)
Düşeli <i>bu</i> aşkın <i>cânım</i> evine	(YÖ, s.119)
Düşeli aşkın <i>bu cânım</i> evine	(MTY, s.25)
Etmezem <i>ikrâr-ı aşkı</i> saklarım cânım gibi	(MFS, s.55; YÖ, s.123; ERÜ, s.2)
Etmezem <i>ikrâr aşkı</i> saklarım cânım gibi	(TK, s.103)
Ey âfet-i cân-ı <i>âşık-zâr</i>	(MFS, s.57)
Ey âfet-i cân-ı <i>âşık-âzâr</i>	(YÖ, s.126; TK, s.104)
Ey âfet-i <i>âşık-zâr</i>	(SA, s.1093)
Gördüm bugün <i>cânân-ı dil</i>	(MFS, s.56; SA, s.1540)
Gördüm bugün <i>cânânı dil</i>	(YÖ, s.125; TK, s.139)
Görsem seni doyunca doyunca seni görsem	(MFS, s.240; TK, s.140; SA, s.1131)
Öpsem seni doyunca doyunca seni öpsem	(MD; K.13172; YÖ, s.127; TK, s.225; ERÜ, s.959)
Her ne dem aşkıyla deryâlar gibi cûş <i>olayım</i>	(MFS, s.57; YÖ, s.126)
Her ne dem aşkıyla deryâlar gibi cûş <i>eylerim</i>	(SA, s.1091)
Mushaf demek hatâdır <i>o levha-i cemâle</i>	(MFS, s.59)
Mushaf demek hatâdır <i>ol levha-i cemâle</i>	(YÖ, s.128; TK, s.202)
Mushaf demek hatâdır <i>ser-safha-i cemâle</i>	(ERÜ, s.1138)
Nice bir <i>ağlayayım aşk</i> ile her gâh meded	(MFS, s.56; TK, s.215;)
Nice bir <i>ağlayalım aşk</i> ile her gâh meded	(YÖ, s.124)
Nice bir <i>ağlayayım derd</i> ile her gâh meded	(DA; ERÜ, s.510)
Olmayacak senden atâ/Kul neylesin yâ Rabbenâ	(YÖ, s.118; TK, s.221; MTY, s.51)
Olmayacak senden atâ/Kul neylesin yâ Rabbenâ	(MFS, s.50)
Rast getirip fend ile <i>seyretti</i> hümayı	(MFS, s.58; TK, s.230)
Rast getirip fend ile <i>sayd etti</i> hümayı	(YÖ, s.127)
Sultân-ı <i>rûsûl</i> şâh-ı mümeccedsin efendim	(YÖ, s.118; MTY, s.128)
Sultân-ı <i>resâl</i> şâh-ı mümeccedsin efendim	(MFS, s.52)
Ey gonca dehen hâr-ı elem cânıma geçti	
Tir-i sitemin her biri bir yanıma geçti	

Şimdi hele ey *sabr u* tahammül sana *yâhû*

Bu *mihnet ü* gam *çâk-i girîbânıma* geçti

Ey gonca dehen hâr-ı elem cânıma geçti

(Konservatuvar Külliyyatı)

Tîri sitemin her biri bir yanıma geçti

Şimdi hele ey *sabrû* tahammül sana *yahu*

Bu *mihnetü* gam *çâk-i giryânıma* geçti

İkinci mısradaki italik-koyu dizilen bölüm "onun oku, senin sitemin" şeklinde anlaşılmakta olup, doğrusu "senin sitem okun" olmalıdır. Üçüncü mısradaki italik-koyu dizilen kelimelerin imlâsı yanlıştır. Dördüncü mısraın son kısmında bulunan "*çâkî giryânıma*" kelimeleri "onun yırtılması benim ağlayışına" şeklinde anlaşılmaktadır. Halbuki burada hem bir tamlama hatası yapılmış, hem de "*girîbân*:gömlek" yerine, "*giryân*:ağlamak" kelimesi konularak yanlış kelime kullanılmıştır. Doğrusu "*çâk-i girîbân*: gömleğimin yırtığı" olmalıdır.

Ey *kaşı kemân* tîr-i müjen *cânıma* geçti

Peykânlarının her biri bir yanıma geçti

Bu *kec-nigehe sabr u tahammül* nice mümkün

Evvel *nazarın* sine-i süzânıma geçti

Ey *kaş-ı kemân* tîr-i müjen *canıma* geçti

(Konservatuvar Külliyyatı)

Peykânlarının her biri bir yanıma geçti

Bu *geç-nigehe sabr-ü tehammül* nice mümkün

Evvel *nâzarın* sine-i süzânıma geçti

İlk mısradaki "*kaşı kemân*:kaşı kemân gibi" yerine tamlama yapılarak "*kâş-ı kemân*:kemân kaşlı" anlamı ortaya çıkarılmış; üçüncü mısradaki "*sabr-ü tehammül*" tamlaması hatalı olup "tahammülün sabrı" anlamına gelmektedir. Gerçekte bu iki kelime müterâdiftir ve aradaki "*u*" bağlacıyla kullanılarak "sabır ve tahammül" şeklinde değerlendirilmelidir. Son mısradaki "*nâzar*" kelimesi de "Fa'al" vezninde bir kelime olup ilk "a" harfinin üzerinde şapka olmamalıdır. Bu güftede özellikle dikkati çeken hata üçüncü mısradaki "*geç nigehe*" kalıbıdır ve anlamı "geç bakış"tır. Bunun doğrusu Farsça bir vasıf terkibi olan "*kec-nigehe*"tir ve anlamı da "yan bakışlı, eğri bakışlı, gamzeli"dir. Mısra: "Bu geç bakışa sabır ve tahammül nasıl mümkündür" şeklinde değil; "Bu yan bakışa, gamzeye (yan bakışlı, gamzeli sevgiliye) sabır ve tahammül nasıl mümkündür (mümkün değildir)" şeklinde doğru olarak değerlendirilmelidir.

Liste:6 (Dede Efendi'nin birden fazla makam/usûl/formda bestelediği aynı güftelere âit örnekler)

Eserin adı :

Makâmı / Usûlü / Formu :

Benim Mecnûn-sıfat Leylâsı aşkın

Râhatülvâh/A.Çenber/İlâhî
Evc/Düyek/İlâhî

Ben mübtelâ oldum sana

Ferahnâk/Aksak/ Şarkı
Şehnâz-Bûselik/Aksak/ Şarkı

Eyâ âlemlerin şâhı

Hüzzâm/Muhammes/İlâhî
Uzzâl/Düyek/İlâhî

Eserin adı :

Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım

Güldü dilber âşık-ı gam-hârına

Kasdı o şühun dil-i âzâre mi kaldı

Meşâm-ı hâtıra bûy-ı gül-i safâ bulagör

Oldu gönül fütâde

Sevdim seni yosma fidan

Yürük değirmenler gibi dönerler

Makâmı / Usûlü / Formu :

Karcığâr/Yürük S./Yürük S.
Sabâ Büselik/Yürük S./Yürük S.

Sabâ/Düyek/Şarkı
Segâh/Müsemmen/-

Hicâz Aşîrân/Aksak/Şarkı
Nühüft/Yürük Semâi/Şarkı

Acem Aşîrân/Zencîr/Beste
Bestenigâr/Zencîr/Beste

Şevkefzâ/Yürük Semâi/Şarkı
Acem Aşîrân/Aksak/Şarkı

Arabân Büselik/Aksak S./Şarkı
Bayâtî Arabân/Curcuna/Şarkı

Segâh/Düyek/İlâhî
Şehnâz/Evsat/İlâhî

Liste:7 (Hem Dede Efendi, hem de başka bestekârlarca bestelenen güftelere örnekler)

Dehr olmada bu sûr ile ma'mûr-ı meserret

Makâmı/Usûlü/Formu:

Büselik/Yürük S./ Yürük S.

Hicâz/Firenkçîn/Beste

Bestekârı :

Dede Efendi

Hâfız Ahmed Efendi

Kaynaklar:

(TK, s.84)

(TK, s.84)

Gâhî ki eder turrası dâmânını çide

Nişâburek/Sengin Semâi/ -

Uşşâk/Yürük Semâi / -

Dede Efendi

Kara İsmâil Ağa

(MTY, s.62)

(MTY, s.62)

Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım

Karcığâr/Yürük Semâi/ -

Hicâz/Yürük Semâi/ -

Rast/Aksak/ -

Sabâ Büselik/Yürük Semâi/ -

İsmâil Hakkı Bey

Alâeddin Yavaşça

Sâdi Hoşses

Dede Efendi

(MTY, s.110)

(MTY, s.110)

(MTY, s.110)

(MTY, s.110)

Güldü dilber âşık-ı gam-hârına

Mâye/Müsemmen/Şarkı

Sabâ/Düyek/Şarkı

Segâh/Müsemmen/ -

Muallim İ. Hakkı Bey

Dede Efendi

Dede Efendi

(TK, s.146)

(ERÜ, s.993)

(SA, s.1201)

Gül-zâra salın mevsimidir geşt ü güzârın Acemaşîrân/Türk Aksağı/ -Hasan Fehmi Mutel (MTY, s.105)

Arazbâr/ - / Enfi Hasan Ağa

Hüseyin/Zencîr/ -

Karcığâr/Düyek/ -

Nevâ/Ağır Aksak Semâi/ -

(MTY, s.105)

Ârif Sami Toker

Reşât Aysu

Dede Efendi

(MTY, s.105)

(MTY, s.105)

(MTY, s.105)

<u>Makâmı/Usûlü/Formu</u> :	<u>Bestekârı</u> :	<u>Kaynaklar:</u>
Nihâvend/Türk Aksağı/ -	Haluk Recâî	(MTY, s.105)
Rast/Aksak/ -	Abidin Gerçekler	(MTY, s.105)
Uşşâk/ - / -	Lemî Atlı	(MTY, s.105)

Olmayacak senden atâ/Kul neylesin yâ Rabbenâ

Bestenigâr/Düyek/İlâhî	Dede Efendi	(MTY, s.51)
Sabâ/Sofyan/ -	Şâkir Ağa	(MTY, s.51)
Sultânî-İrâk/Durak Evferi/ -	Hüseyin Sadettin Arel	(MTY, s.51)

Sultân-ı rûsûl şâh-ı mümeccedsin efendim

Segâh/Evsat/Tevşih	Dede Efendi	(MFS, s.52)
İrâk/Evsat/ -	Dellâlzâde İsmail Efendi	(MTY, s.128)

Yine bir muğbeçe nev-reste fidânım

Hicâz/Aksak/Şarkı	Dede Efendi	(TK, s.297)
Sûzinâk/Aksak/Şarkı	Suyolcuzâde Sâlih Efendi	(TK, s.297)

Liste:8 Yeni harfli kaynaklarda diğer bestekârlarca bestelendikleri belirtilen, ancak Dede Efendi'nin aynı eserleri bestelediğine dair bir kayıt bulunmayan eserler:

(Bu eserler -aynı zamanda- birden çok bestekâr tarafından bestelenmiş güfteler olma niteliği de kazanmış bulunmaktadır)

Aşkına dil efgededir

<u>Makâmı/Usûlü/Formu:</u>	<u>Bestekârı</u> :	<u>Kaynaklar:</u>
Tarz-ı nevîn/Sofyan/Şarkı	Hâşim Bey	(TK, s.20)
Bûselik/ - /Şarkı	Dede Efendi	(MD)

Ey dilber-i âli-neseb

Rast/ - /Sofyan	Hâfız Mehmed Ef.	(TK, s.106)
Rast/ - /Şarkı	Dede Efendi	(HAB)

Durmaz işler tâ ciğerden hançerinin yâresi

Sultâniyegâh/A.Aksak/Şarkı	Niyazi Şengül	(TK, s.94)
Rast/Sengin Semâi/Şarkı	Zekâî Dede	(TK, s.94)
Rast/Semâî	Dede Efendi	(K,12970)

Ey bağ-ı edeb gel bezme bu şeb

Bayâtî Arabân/ Aksak/Şarkı	Suyolcuzâde Sâlih Ef.	(TK, s.94)
Bayâtî Arabân/ Şarkı	Dede Efendi	(MD)

Ey gül tebessüm bilmez misin sen

Hicâzkar/Aksak/Şarkı	Tahir Ağa	(TK, s.108)
Hicâzkar/Şarkı	Dede Efendi	(MD)

Makâmı/Usûlü/Formu:

Gayrıdan bulmaz tesellî sevdiğim

Bestenigâr/Ağır Aksak/Şarkı

Evc Bûselik/Şarkı

Bestekârı :

Mustafa İzzet Efendi

Dede Efendi

Kaynaklar:

(TK, s.120)

(MD)

Ne beyân-ı hâle cür'et nefigâne kudretim var

Hisâr Bûselik/Ağır S./Aksak S.

Bayâtî/Ağır Aksak/Şarkı

Şevk-i Cedîd/Nakış/Semâî

Muallim İ. Hakkı Bey

Rakım Elkutlu

Dede Efendi

(TK, s.207)

(TK, s.207)

(MD)

Liste:9 (Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi'nin bestelediği tespit edilebilen güftelerde kullanılan vezinler, bahirler ve kullanıldıkları şiir sayısı)

No:	<u>VEZİN :</u>	<u>BAHİR:</u>	<u>KUL.ŞİİR SAYISI</u>
1	Mef'âlün Mef'âlün Mef'âlün Mef'âlün	Hezec	11
2	Mef'âlün Mef'âlün	Hezec	6
3	Mef'âlün Mef'âlün Fe'ülün	Hezec	11
4	Mef'ölü Mef'âlü Mef'âlü Fa'ülün	Hezec	41
5	Mef'ölü Mef'âlü Fe'ülün	Hezec	2
6	Mef'ölü Mef'âlün Mef'ölü Mef'âlün	Hezec	6
7	Mef'ölü Mef'âlün	Hezec	2
8	Mef'ölü Mef'âlün Fe'ülün	Hezec	2
9	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	Recez	11
10	Müstef'ilün Müstef'ilün	Recez	9
11	Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün	Recez	15
12	Müfte'ilün Müfte'ilün	Recez	1
13	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Remel	30
14	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Remel	33
15	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün	Remel	6
16	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	Remel	5
17	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	Remel	12
18	Fe'ilâtün Fe'ilâtün	Remel	2
19	Mef'ölü Fâ'ilâtü Mef'âlü Fâ'ilün	Muzâri'	3
20	Mef'ölü Fâ'ilâtün Mef'ölü Fâ'ilâtün	Muzâri'	1
21	Mef'ölü Fâ'ilâtün	Muzâri'	3
22	Mef'âlün Fe'ilâtün Mef'âlün Fe'ilün	Müctes	13
23	Fâ'ilâtün Fâ'ilün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Medîd	4
24	Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül	Mütekarib	1
25	Fa'lün Fa'ülün Fa'lün Fa'ülün	Mütekarib	2
26	Mütef'âlün Fa'ülün Mütef'âlün Fa'ülün	Kâmil	3
27	Fâ'ilün Fâ'ilün	Remel	3
28	Müfte'ilün Mef'âlün Müfte'ilün Mef'âlün	Recez	1

Liste:10 (Dede Efendinin şiirlerini bestelediği şâirler - Alfabetik)

Âkif Paşa	İsmail	Salâhî
Ârif Abdülbâkî	İzzet	Sermed
Adlî(Sultan II. Mahmûd)	Kemâleddin	Seyfullh
Aziz Mahmud Hüdâî	Leylâ Hanım	Sezâî
Besim Bey	Mahfî	Sultân Veled
Dâniş	Merkez Efendi	Sünbül Sinan
Dehlevî	Mevlânâ	Şâkir Efendi
Dervîş Mûsâ	Muhtâr	Şemsi
Enverî	Nûrî	Şeyh Nakşî
Eşrefoğlu,	Nahîfî	Şeyh Süleymân
Fuzûlî	Nazim	Ulvî
Gâlib	Nedîm	Vâsîf
Gülşenî	Nev'î	Yûnus
Hâfız	Niyâzî	Zekâî
Hayâlî (Gülşenizâde)	Rûhî	
Hüsnü Ağa	Sa'îd	

DERGÂH KİLERİNE AİT 1317 (1899-1900) TARİHLİ EMTİA-İ TAÂMİYYE DEFTERİ

Safa ODABAŞI

Giriş

Bu araştırmanın konusu 1317 (1899-1900) yılında Mevlâna Dergâhı'nın mutfağında harcanan temel yiyecek maddeleri ile kullanılan bazı etnografik eşyalara, mutfak ve Dergâh içerisinde yürütülen bazı hizmetlere karşılık 1 yıl boyunca yapılan harcamaları kapsamaktadır.

1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına kadar tarikatlar toplumun önemli kurumlarından idi. Başlangıcı Selçuklular zamanına kadar inen çok sayıda tarikat, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde etkin olmuştur. Bunların içerisinde Mevlevi Tarikatı, elit tabakaya hitap eden, Osmanlı Sultanları'nın koruduğu ve birçok şehirlerde mevlevihaneleri bulunan büyük tarikatlardan birisidir.

Bu araştırmada 1317 (1899-1900) yılına ait matbahta tutulan bir defterden yararlanarak dergahın 1 yıl içerisinde tükettiği temel yiyecek maddeleri (Tahıl, sebze, meyve, süt ürünleri) matbahta kullanılan eşyalar, yakacak ve aydınlatma araçları ortaya konmaktadır. Şahsi kütüphanemizde bulunan bu defterdeki bilgilerden hareketle Matbah-ı Şerif'in yönetimini, tekkedeki günlük hayatı ayrıntılarıyla öğrenme imkanına kavuşuyoruz. Tarih araştırmalarında bu tür kurumların sosyal tarihini ve gündelik hayatını öğrenme bakımından çeşitli masraf ve kiler kayıt defterlerinin önemi büyüktür. Benzer çalışmalar bazı manastırlar için de gerçekleştirilmiştir.

1317 Senesi Martı ibtidâsından nihayetine kadar Mevlâna Dergâh-ı Şerifi kilerine giren yiyecek maddeleri ile eşya ve hizmetlere karşı ödenen mesârifin beyanı.

Bilindiği üzere Osmanlı döneminde bütün tekke ve zaviyelerde müntesiplerin iâşe ve ibâtelere, tekke ve zaviyelerin kendi bütçelerinden karşılanıyordu.

Mevlevilerde bütçeyi teşkil eden gelirler, Evkâf-ı Celâliye'den sağlanan kira gelirleri ile vakıf tarlalarından hasat edilen yiyecek maddeleri ve niyaz yoluyla hediye edilen türlü yiyecek maddeleri ve eşyadan oluşuyordu.

Mevlâna Dergâh-ı Şerifi'nde gelir ve giderlerin hesap edilmesi sorumluluğu Dergâh-ı Şerif matbahı'nın başı olan Sertabbah Dede Efendi uhdesine verilmiştir. Sertabbah Dede Efendi'ye verilen bu görev aslında bir kontrol görevidir. Zira Sertabbah Dede Efendi'nin çarşı-pazar alışverişleriyle ilgilenecek vakti yoktur. O sırf canların, yani ikrar verip soyunan dervişlerin manevi terbiyesiyle meşguldür. Yemeklerin pişmesi ve kotarılmasında Kazancı Dede kendisine yardımcı olduğu gibi mubâyaa işleri için de kendisine bir vekilharç tayin edecektir.

Vekilharç çarşı ve pazardan gerek kendi eliyle ve gerekse Pazarcı Dede veya diğer dervişler yediyle yapılan masrafları basit muhasebe usulüyle yevmiye defterine geçirecektir.

Deftere geçirilen giderler günlük olarak yazıldığı gibi bazı yiyecek maddeleri ile odun gibi yakacak maddeleri aylık hesap edilip ayrı bir sütunda icmal edilerek ay sonunda müfredâtı yapılan mesârife dahil edilmektedir.

1317 senesi Dergâh-ı Şerif kilerine intikal eden taâmiye ve diğer emtia'nın ve hizmetlerin mesârifinin geçirildiği 12 aylık listenin tetkikinde gözümüze bazı ilginç noktalar rastladı. Bunları hiçbir yorum yapmadan aşağıda gösteriyorum:

1317 Mart ayında	Kurus	Para
Üzüm bağının budanması, 8 amele :	40	-
Sultan Selim Bahçesi'ne amele Şefik yediyle:	20	-
Sultan nevrüzde süt asel şeker bedeli :	30	-
Daire önündeki bahçeye şair ektirme ücreti	19	-
Enginar, 20 adet, fiyatı 1 kuruş 20 para, Bakkalbaşından:	30	-
Nân-ı Aziz daireye Karamanlı Osman ustadan :	5	-

1317 Nisan ayında

Kânûn-i Sâni ve Şubat Muharremiye senetlerine : 23 10

1317 Mayıs ayında

Efendimize taze fasulye kıyve 1 : 2 20
 Bozdamesine palan yüzü kaplama ücreti : 16 -
 Efendimize tas yoğurdu : 1 10
 Derviş Mustafa'ya 2 peştamal : 8 -
 Efendimize ekmek kadayıfı : 1 20
 Bozdamesinin ayağına nal : 6 -

1317 Temmuz ayında

Dergâh-ı Şerife gelen gaz hamaliyesi : - 30
 Aşçıya don ve işlik ve terzi ücreti : 59 10

1317 Ağustos ayında

Meramdan canların nakliyesine araba 5, landon 1, kağıdı 3 : 95 -

1317 Eylül ayında

Dede bağına yaptırılan kebab fırını için tuğla : 20 -
 Hazret-i Pîr Efendimizin dârü'l-bekâya irtihali }
 Gününe hürmeten yapılan âyin-i cem mesârifi, } : 141 10
 Müfredat defteri Ser tarik Dede efendiye teslim }
 Efendimiz için divlek ve kavun : 3 30
 İhvânın Meram'da bulunduğu sırada konak bekçisi
 Derviş Emin'e 8 haftalık yevmiye : 160 -

1317 Teşrin-i evvel (Ekim) ayında

İbrik tamirine : 1 -

1317 Teşrin-i sâni (Kasım) ayında

Sertarik Dede Efendi marifetiyle kebabçı Hasan
 Hüseyin Dede'ye yağ bedeli : 40 -
 Efendimiz misafirleri için şerbet : 2 -

Şubat 1317

Karma fasulye Kazancı Dede marifetiyle : 2 20

Yukarıda söylediğimiz gibi; Dergâh-ı Şerif taâmiyesi ve sair masraflar Sertabbah Dededen alınıp Vekilharç tarafından yerlerinde kullanılarak şubat sonunda muhasebesi yapılarak Sertabbah dedeye sunulup Vekilharç kendisine ibra ettirmektedir.

Bunun için defterin sonunda aşağıda göstereceğimiz zabıt tutulmuştur.

“Üç yüz on yedi senesi Martı ibtidâsından Şubatı nihayetine kadar Dergâh-ı Şerif taâmiyesine ait masârifâtın miktarı ber vech-i müfredât derûn-i defterde ve ber mûcib-i icmâl bâlâda gösterildiği vechile yirmi iki bin dokuz yüz otuz sekiz kuruş on para’ya bâliğ olmuş ve meblâğı mezkûr dahi Sertabbah Dede Efendi Hazretleri yedinden alınıp aid olduğu mahallere verilmiş ve ancak lahm ve kuyruk ve nân-ı aziz esmânı iş bu hesaba dahil olmayıp mûmâileyh tarafından o dahi yeden bi-yed kasap ve ekmekçiye tediye kılınmış olduğu ve bu babda Efendi mûmâileyhte alacağımız kalmadığını tasdik ile iş bu defteri mûmâileyhe tevdi ederiz.”

30 Temmuz 318

Dergâh-ı Şerif

Mûmâileyhin mahdûmu

Vekilharçes-Seyyid

Ahmet Hasib

Hamza el-Mevlevi

Şimdi de örnek olmak üzere 1317 senesi Mart ayında Dergâh-ı Şerif kilerine giren taâmiye ve diğer eşya ve hizmetlerin beyanı ve aylık icmâlini görelim.

Üçyüz onyedi senesi Martı ibtidâsından nihayetine kadar marifet-i âcizanemle Dergâh-ı Şerif kilerine vukû bulan masârifâtın beyanı

Masârifat-ı müteferrikanın Beyanı

<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Yumurta	-	4	-
Elma	1 kıyye	1	20
Limon	-	9	10
Isbanak	-	4	20
Pirinç unu	2	2	-
<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Yoğurt	2 kıyye	2	20

Gaz yağı	-	2	-
		21	10
Patates	9 kıyye	4	20
Yumurta	-	2	-
Gaz yağı	-	2	-
Dakik	batman 1	6	-
Kahve	kıyye 1	9	-
Pürhassa	kıyye 12	6	-
Yoğurt	kıyye 1	1	-
Zeyt yağı	kıyye 1	8	-
		63	30
Soğan	kıyye 1	1	-
Sebun	kıyye 1	1	-
Tuz	kıyye 4	2	-
Isbanak	kıyye 9	4	-
Mercimek	kıyye 1	1	-
Yumurta	-	2	30
Yoğurt	-	2	-
Gaz yağı	kıyye 1	12	40
Üzüm bağı budama			
ücreti ame le 8	-	40	-
Sultan Selim Bahçesine			
Ame le Şefek yediyle	-	20	-
		146	20

<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kurus</u>	<u>Para</u>
Nohut	kıyye 1	1	-
Kışniş	kıyye 1	2	-
Purhassa	kıyye 10	5	-
Yumurta	-	5	-
Bamye	dirhem 100	2	-
Süt	-	2	-
Yoğurt	-	2	-
Patetes	kıyye 10	5	-
Domates suyu	kıyye 2	10	-
Elma	kıyye 1	1	20
Mum	deste 1	2	20
		181	10

Nevruz Sultanda süt, asel ve

şeker bedeli	-	24	20
Kahve	kiyye 1	8	20
Yoğurt	kiyye 2	2	20
Isbanak	kiyye 10	5	-
Şehriye	-	<u>1</u>	<u>20</u>
		323	30
Yumurta	-	2	-
Purhassa	kiyye 10	5	-
Limon	8 adet	2	-
Soğan	kiyye 14	7	-
Tuz	kiyye 4	2	-

<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Süpürge	-	1	-
Bağ çubuğu deşiren Derviş Ferhata		6	-
Süpürge	-	<u>2</u>	<u>-</u>
		264	20
Kışniş	kiyye 1	2	-
Nohut	kiyye 1	1	10
Patates	kiyye 7	4	-
Daire önünde bahçeye			
Arpa ektirme ücreti			
Şefik yediyle	-	19	-
Elma	kiyye 2	1	20
Süt	-	2	20
Yumurta	-	3	-
Bamya	dirhem 100	<u>2</u>	<u>-</u>
		297	
Nohut	kiyye 8	2	-
Yoğurt	kiyye 2	2	20
Purhassa	kiyye 10	5	-
Domates suyu	kiyye 2	10	-
Mum daireye	deste 2	5	-
Kibrit daireye	deste 2	2	20
Gazyağı daireye	kiyye 2	3	-
Bağdan çibık nakliyesi		7	-
İrmik	kiyye 9	20	20
(iydi edha için)			

<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Bamye	kiyye 1	8	-
Limon	25 adet	6	10
Elma	kiyye 2	5	10
Şehriye	kiyye 12	5	-
Kışniş	-	2	20
Kaysı	kiyye 1	1	10
Nohut	kiyye 1	1	-
Dakik	batman 1	10	-
Sumak	dirhem 100	1	-
		409	20
Bakla	kiyye 4	16	-
Pirinç unu	kiyye 1	4	-
Süt	kiyye 16	23	-
Kaymak	tabak 1	2	20
Yumurta	48 adet	6	-
Lahana	6 adet	9	-
Yağ	kiyye 12	12	-
Kahve	kiyye 1	9	-
		491	10
Sirke	kiyye 3	4	20
Kahve ve sabun hamaliyesi		1	-
Enginar 20 bakkal başından		30	-
Defa şehriye		1	20
Limon 5 adet		10	-
<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Domates suyu	kiyye 2	10	-
Bozdamesinin ayağına nal		6	-
		545	20
Yoğurt	kiyye 2	2	-
Tuz	kiyye 4	2	-
Tas yoğurdu	2 adet	2	20
Derviş Hasana paça ve kelle ütülmesine		10	20
Lamba şişesi	1	1	20
Limon	16 adet	4	-
Mum	deste 2	5	-
Tuz	kiyye 4	3	-
		582	10
Kışniş	kiyye 1	2	-

Kaysı	kiyye 2	1	10
Yoğurt	kiyye 2	2	20
Bamya	dirhem 150	2	-
Yumurta	-	2	20
Limon	12 adet	2	-
Tel kadayıf	kiyye 12	19	20
Patates	kiyye 5	3	20
		620	20

Nan-ı aziz kara-nam

Osman ustadan		5	-
Şurub	kiyyel Şefik yediyle	2	20
Kaymak	tabak 2	6	-

<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kurus</u>	<u>Para</u>
Gaz yağı	12	3	-
Yumurta	20	2	-
Isbanak	kiyye 10	5	-
Yoğurt	kiyye 2	2	-
Mum	deste 1	2	20
Tuz	kiyye 4	2	-
		663	20

Patates	kiyye 8	8	-
Soğan	kiyye 18	12	-
Kışniş	kiyye 1	2	-
Nohut	kiyye 1	1	-
Domates suyu	kiyye 2	10	-
Dekik	batman 1	10	-
Yoğurt	kiyye 2	4	-
Purhassa	kiyye 8	4	-
		711	20

Isbanak	kiyye 8	4	-
Patates	kiyye 8	5	-
Tel şehriye	kiyye 1	3	20
Yumurta	-	2	-
Süt	-	1	20
Limon	10 adet	2	20
Bamya	dirhem 100	2	20
		732	20

<u>Cinsi</u>	<u>Birim</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Gaz yağı	kiyye 1 daireye	2	-
Mum	deste 1 daireye	2	20
Yoğurt	kiyye 1	2	-
Terhon	-	1	20
Limon	adet 2	-	30
Dakik	batman 1	10	-
Yumurta	20 adet	2	-
Yoğurt	kiyye 1	2	-
Yekün		704	30

1317 Martı ibtidasından sonra kadir yapılan diğer mesâriften sade yağ, hatabın yani odunun, şekerin, kasap Hacı Ahmet'den alınan Lahm (et) kuyruk, paşa ve iydi edha (Kurban Bayramı) için alınan etin beyanıdır.

<u>Cinsi</u>	<u>Kiyye</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Sade yağ	30	217	20
<u>Cinsi</u>	<u>Yük</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Odun	25	149	10
<u>Cinsi</u>	<u>Kiyye</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Şeker	46	126	30
<u>Cinsi</u>	<u>Kiyye</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Lahm, kuyruk paça	149	806	-

İcmal (Mart ayının tüm masrafı) :

	<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Masârif-i müteferrika	: 704	30
Sade yağ	: 217	20
Hatab	: 149	10
Şeker	: 126	20
Yekün	1241 kuruş	10 para

Aşure Masrafı:

<u>Cinsi</u>		<u>Kuruş</u>	<u>Para</u>
Buğday haraye 8		72	-
Taş döğücü ve hamaliyesi Mevlüde		8	-
Nohut	2 kiyye	3	-
Fındık	4 kiyye	16	-
Çörek otu	200 dirhem	2	-

Yemiş	3 kiyye	6	-
Şam fıstığı	1 kiyye	14	-
Astar	3 arşın	2	-
Ceviz	kiyye 4	28	-
Kışniş şekeri	kiyye 2	4	-
Kışniş şekeri	kiyye 3	7	20
Badem şekeri	kiyye 3	42	-
Kızıl üzüm	kiyye 4	8	-
Susam	kiyye 2	2	-
Şeker hamaliyesi	-	1	20
<u>Cinsi</u>		<u>Kurus</u>	<u>Para</u>
Üç kazan ücreti	-	15	-
Hamaliyesi	-	2	-
Kase	30 adet	88	20
Hamaliyesi	-	-	20
Kazan hamaliyesi	-	2	-
Yekün		774	20

Sonuç

Mutlu bir tesadüfle elimize geçen Mevlâna Dergâhı'nın mutfak giderlerini gösteren 1317 (1899-1900) tarihli defter öncelikle Dergâh'ın çok önemli bir kesitine ışık tuttuğu için tarihi öneme sahiptir. Bu defter yardımı ile sadece Dergâh'ta tüketilen yiyecek ve içecek maddelerini öğrenmiyoruz; aynı zamanda mutfak yönetiminin Dergâh yöneticisi ile vakıf arasında olan yönetim bağlantısını öğreniyoruz; mutfak giderlerinin kimler tarafından idare edildiğini öğreniyoruz. Yapılan harcamalardan yola çıkarak 1317 yılında Dergâh'ta barınan ve misafir edilenler hakkında bilgi ediniyoruz. Ayrıca kiler defterindeki aylık listelerde yiyecek ve içecek maddeleri harcamaları da gösterilmiştir. Böylelikle Dergâh'taki günlük hayat, ağaçların budanması gibi masrafların yanında, Muharrem ayında aşure pişirilmesi için yapılan masraflar da ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.

Sonuç olarak, günümüzde müzede bir bölüm olarak gördüğümüz Matbah-ı Şerif'in Dergâh'ın en önemli bölümlerinden birisi olduğunu teyid eden bu defter, Dergâh'ın yiyecek içecek programını da aydınlatıcı bir belge hüviyetindedir.

MEVLANA C. RUMİ (1207-1270) VE G.W.F.HEGEL (1770-1831)'DE “AŞK,VARLIĞIN BİRLİĞİ VE ÖLÜM” MESELESİ

Yrd.Doç.Dr.Naim ŞAHİN

Biri, bugün Doğu'da din filozofu, mutasavvıf, şair, gönüller sultanı, aşk rehberi vb. sıfatlarla anılan, bütün dünyaya sevgi, saygı, hoşgörü, birlik ve beraberlik mesajı veren mana eri *Mevlana C. Rumi*; diğeri ise Batı'da özgürlükler için mücadele edip, din ile felsefenin konularının aynı olduğunu savunup, felsefenin bir çeşit teolojiye giriş olduğunu dile getiren, zaman zaman teist, pan-teist, panenteist vb. sıfatlarla anılan idealist ve uzlaşmacı felsefenin doruğunda bulunan Alman filozofu *Hegel*'dir.

Evrensel felsefenin bir parçası olan Hegel felsefesinin oluşumuna birçok düşüncenin etki ettiğini bunlardan birinin de Mevlana'nın düşüncelerinin olduğunu görüyoruz. Bunun için de Mevlana'nın Batıda tanınma sürecinden kısaca bahsetmek gerekir.

Mevlana'nın Batı'da tanınması XVIII.yy.'ın sonlarına doğru onun eserlerinin batı dillerine tercüme edilmesiyle başlamıştır. Özellikle Almanya'da, Avusturyalı Von Hammer Purgstall “Geschichte der schönen Redekünste Persiens (İran Edebiyatı Tarihi)¹ adlı eserinde 163-198. sayfalarında Mevlana, onun eser ve gazellerinden bahsedip Mesnevi'nin Ganj Nehri kenarından ta Boğaziçi (İstanbul) kıyılarına kadar mutasavvıflar için bir nevi cep kitabı olduğunu söylemesi, Mevlana'nın eserlerinin Almanya'da daha da merak edilir bir

¹ Bkz. J.Von Hammer-Purgstall, Geschichte der schönen Redekünste Persiens, mit einer Blumenlese aus zweibunden persischen Dichtern,Wien, 1818, Bei Heubner und Volke, Buchaendler, ss.163-198. Ayrıca konu ile ilgili olarak bkz.Annamaria Schimmel, “Mevlana C.Rumi'nin Şark ve Garp'ta Tesirleri”, (Mart 1963'te Ankara Alman Kütüphanesinde ve 11 Mart 1963'te Konya Kitaplık Salonunda Verilen Konferans, s.6.

konuma getirmiştir. Mevlana üzerinde yapılan çalışmalar daha çok onun fikir ve sanatının geniş bir çevreye tanıtmak maksadıyla yazılmış eserlerdir. Ancak bu aralarda sadece Mevlana'nın şairliği ön planda tutularak bir eser neşredilmiştir. Bu eser Friedrich Rückert'in gazellerini ihtiva eden bir eserdir.² İşte F.Rückert'in bu gazelleri vasıtasıyla "Felsefe yarım olmamalıdır, çünkü yarım felsefe insanı Tanrı'dan uzaklaştırır; tam felsefe ise insanı Tanrı'ya götürür" diyen Alman filozofu Hegel Mevlana'yı tanımış, ve "Enzyklopaedie" adlı eserinin III. Cild s.386 da Mevlana'dan "Mükemmel Mevlana" diye bahsetmiştir.³

Acaba Hegel burada Mevlana'dan hangi noktalardan etkilendi de ondan mükemmel Mevlana diye söz etti? Hegel, Mevlana'dan söz etmeden önce Uzak Doğu dinlerinden ve mistisizminden bahseder. Ancak onların aşk ve varlığın birliği konusunda Mevlana kadar doyurucu olmadıklarını söyler. O, Enzyklopaedie adlı eserinde "Bir'in bilinci en güzel yalınlık ve yücelikte görülmek istenirse bu İslam'da biraz daha farklı görülmektedir. Mesela, Mükemmel Mevlana özellikle sonlu ruh (insan)un Sonsuz Ruh olan Tanrı'yla olan birliğini, yani bu birlik aşk olarak vurgulanırsa, bu tinsel birliği, sınırlı olanın kendini aşıp sonsuz ruhla birleşmesi olarak görmüştür" diyerek bu eserinde Rückert'ten şu gazellere yer vermiştir;

III.

Yukarı baktım bütün mekanlarda Bir'i gördüm
Denize baktım bütün dalgalarda Bir'i gördüm
Kalbe baktım o bir denizdi; dünyanın mekanı,
Binlerce rüyalarla dolu, bütün rüyalarda Bir'i gördüm.
Sen evvelsin, ahirsin, batınsın, zahirsin, hepsisin.
Senin ışığın bütün renk mekanlarında Bir'dir
Hava, ateş, toprak, ve su Bir'de erimiştir.
Gökle yer arasındaki bütün hayatın kalbi sana tapmaktadır.

IX.

Sana diyorum, dünya denizleri niçin dalgalanıyor?

² Friedrich Rückert, Mevlana Dschelaleddin Rumi in den Taschenbuch der Damen auf das Jahr 1821; ayrı bir basım olarak "Mevlana Dschelaleddin Rumi das Meer des Herzens geht in tausend Wogen, Gaselen übersetzt von Friedrich Rückert, Frankfurt a.Main" yayınlanmıştır.

³ Hegel, Enzyklopaedie der philosophischen Wissenschaften III, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, Frankfurt a.Main, 1986, s.386.

O aşk mücevherinin pırıltısından dans ediyor.
Sana diyorum, insan balçıktan nasıl yaratıldı?
Tanrı balçığa aşkı üflediği için.
Sana diyorum,gök nasıl dönüyor?
Tanrı tahtı onu, aşkın tekrar ortaya çıkıp onunla doldurduğu için.
Sana diyorum, sabah rüzgarları niçin esiyor?
Aşkın gül bahçesine daima taze bir hava vermesiyle.
Sana diyorum, gece niçin aydınlığı perdeliyor?
Dünyayı aşkın yatak odasına dönüştürmek için.
Yaratılış bulmacasının cevabını sana söyleyebilirim,
Bütün bulmacaların çözüm sözcüğü AŞK'tır.

XV.

Hayatın zorlukları ölümle son buldu,
Hayat ölümden ürperiyor,
Hayat karanlık eli görüyor,
Onun sunduğu parlak kadehi görmüyor.
Gönül aşktan ürperiyor,
Sanki yok olacaktı gibi,
Aşkın uyandığı yerde,
Karanlık bir despot olan Ben ölüyor,
Onu geceleyin öldür,
Sabahleyin derin bir nefes al!⁴

İşte Rückert'in yazmış olduğu bu eser vasıtasıyla Mevlana Almanya'da şöhret kazanmıştır. Bundan sonra da Mevlana hakkında bir çok çalışmalar yapılmıştır. Ancak bizim konumuz Hegel ile Mevlana olduğu için bu çalışmalar üzerinde durmayacağız.

⁴ Hegel, a.g.e.,ss.387-388; Ayrıca F.Rückert'in gazelleri için bkz. Friedrich Rückert, Mewlana Dschaleddin Rumi, In der Taschen de Damen auf das Jahr1821,ss.211-248; Friedrich Rückert, Mewlana Dschaleddin Rumi Das Meer des Herzens geht in tausend Wogen, Ghasalen, Frankfurt a. Main, ss.7-14.

Şimdi bu iki düşünür arasındaki Aşk, Varlığın Birliği ve Ölüm noktasındaki görüşleri nelerdir, onları değerlendirmeye çalışalım.

AŞK, VARLIĞIN BİRLİĞİ VE ÖLÜM MESELESİ

Tasavvufta aşk kainatın ruhudur. İnsan ilahi aşk sayesinde varlığın kaynağına yönelir.⁵ Bir mutasavvıf olan Mevlana'da da aşk her şeyin kaynağıdır, onun gayesi bizzat Allah'tır.

"Aşk öyle bir alevdir ki, yükseldiği zaman her şeyi yakar, sadece Allah kalır".⁶ Ona göre aşk, kainatın yaratılış sebebi, hayatın aslı her türlü kemale ermenin temeli ve her şeyin kaynağıdır. "Dünyada ne varsa hepsinin canı aşk değil mi? Aşk'tan başka ne varsa hepsi de ölü gider, kalan O'dur ancak".⁷

Mevlana'ya göre âlem aşk diyarıdır. Böyle bir aşkın ortaya çıkabilmesi için Allah'tan başka varlıkların son bulması gerekir. "...geçici aşkı bırak, işin sonu Tanrı aşkıdır."⁸ Ona göre dünyadaki bütün varlıklar, gönüllerin dönüşü, dünyanın donmadan hareketli kalması, cansız varlıkların canlanması, hatta Hz. Meryem'in hamile kalması bile hep Aşk'tandır.⁹ Ölü ekmeği can, fani olan canı ebedi yapan¹⁰ aşk; sönmeyen, ölmeyen, durmadan yenilenen, yeniden yeniye ve güzelden güzele giden bir ömür, bir hayattır.

"Toprak beden, aşktan göklere çıktı; dağ oynamaya başladı, çevikleşti.

Ey aşık! Aşk Tûr'un canı oldu. Tûr sarhoş, Musa da düşüp bayılmış."¹¹

"Feleklerin devaranının aşkın dalgasından olduğunu bil! Aşk olmasaydı dünya donardı."¹²

"Gökyüzünü aşk döndürür."¹³

Mevlana'ya göre geçici aşkı bırakıp Tanrı aşkına bakmak gerekir.¹⁴ Zira her varlık Allah'a ulaşmakla son bulur.

⁵ Mehmet Aydın, "Hz. Mevlana'da ve Muhiddin Arabi'de Aşk Kavramı", III. Mevlana Kongresi, 12-14 Aralık, Konya, 1985, s.157.

⁶ Mevlana, Mesnevi I/1794.

⁷ Mevlana, Divan VI/2889.

⁸ Aynı eser, I/39.

⁹ Mevlana, Mesnevi V/3854-3857.

¹⁰ Aynı eser, V/2014.

¹¹ Mevlana, Mesnevi I/25-26.

¹² Aynı eser, V/3854.

¹³ Mevlana, Divan V/2541.

¹⁴ Aynı eser, I/39

“Tanrı aşkından ziyana girmezsin! Cansız nasıl kalabilirsiniz ki, can olur gidersin. Önce yeryüzüne gökten gelmiştin, sonunda gene yeryüzünden göğe ağarsın”¹⁵

“Aşk Allah’ın boyasıdır, o boyayla boyanmayan kişinin Allah katında hiçbir değeri yoktur, çöp ve taşın farkı yoktur.”¹⁶ Ona göre varılacak son yer Allah’ın evidir. Bu ev aşktır.”¹⁷ Buradaki evden kastın Allah’a makam ittihaz etmek olmadığını belirtelim.

Mevlana için Allah’tan başka varlıklara duyulan aşk muteber değildir. “Aşk rengen ve kokuya bağlı (zahiri) olursa; o aşk muteber değildir, kişiye bir utançtır.”¹⁸ Fani olan aşk ebedi değildir. Zira insan bu düzenin hükmüne, ebediliğine müsait değildir. Her an gönüle feyzler veren, goncadan daha taze olan, gözün ve ruhun sefası olan ilahi aşk bakidir, O diri (hayy), ve ebedidir. Bütün peygamberler bu aşkı, iksirin kendi bilmişlerdir. İnsan “bu aşka bende kabiliyet yok” dememeli, Kerem sahibinin ihsan etmediği bir nesne yoktur.¹⁹

Mevlana’ya göre aşk Hz.Muhammed (s.a.v) incisinin bulunduğu mana denizidir. Aşk ezelden beri vardır, ebede dek sürer gider, aşkı arayıp isteyenler gittikçe çoğalır. Yarın kıyamet apaçık kopunca aşık olmayan kapıdan sürülür gider.²⁰ Ona göre aşk yolu, yetmiş iki mezhepten dışarıdır.²¹ Yüz binlerce dille övülse aşkın güzelliği, alımı anlatılmaz. O bütün güzelliklerden ve alımlardan üstündür, aşk zaten bu övüşlere de sığmaz.²²

Mevlana’daki bu aşk anlayışı onu “varlığın birliği” anlayışına götürmüştür. Ona göre var olan her şeyin temeli maddi değil, ruhi olan yani Tanrı’dır. Gerçekte sadece bir tek varlık vardır, O da Tanrı’dır.

“Lâ harfi, Tanrı’dan başka her şeyi keser, silip süpürür. Bir bak hele Lâ ‘dan sonra ne kalır? İllallah kalır, hepsi gider. Neşelen,sevin ey ikiliği yakıp yandıran şiddetli aşk.”²³

Mevlana’nın varlık anlayışında sadece Tanrı var ise, o zaman bu dünya için ne diyeceğiz? Bu dünya bir varlığa sahip değil mi? Tabii ki Mevlana için bu dünya da bir varlığa sahiptir. Ancak fani olan bu dünyanın varlığı Mutlak

¹⁵ Mevlana, Rubailer, 293, s.101.

¹⁶ Mevlana, DivanV/747.

¹⁷ Aynı eser, II/3841.

¹⁸ Mevlana, Mesnevi I/214.

¹⁹ Aynı eser, I/226-230.

²⁰ Mevlana, Rubailer, 210, s.91.

²¹ Mevlana, Divan III/703.

²² Aynı eser, III/571.

²³ Mevlana, Mesnevi V/589-590.

Varlık (Tanrı)'ın tecellileridir. "Bu alem köpük misalidir. Denizin dalgalanmasından meydana gelen varlıkların devamı bu dalgalanmalara (tecellilere) bağlı olan köpüklerdir."²⁴ Köpük nasıl ki, kendi haline bir varlığı ifade etmiyor ve dalgalara bağlı ise, bu alem de kendi başına bir varlığa sahip değildir. O zaman, Mevlana'da Allah-âlem dualizminden bahsetmek mümkün değildir. Yani ikilik yok, yegane gerçeklik olan Birlik vardır. "Bu ikilik şaşı gözün görüşüdür. Yoksa evvel ahirdir, ahir de evvel."²⁵ "Haddi hududu olmayanın yanında mahdud olan şey yok demektir. Tanrı'dan başka her şey fânidir. Bu yokluklar yüze perdedir. O leğen altında gizli ışığa benzer. Hulasa bu ten başı, o başa perdedir."²⁶ "İçinde Tanrı nüvesi olan lâ-mekân âleminde nerede gelmiş, nerede gelecek, nerede hâl? Geçmiş ve gelecek sana göredir. Yoksa hakikatte birdir, fakat sen iki sanırsın."²⁷

Mevlâna eşyanın zahiri çokluğunun asılsızlığını ve varlığın birliğini anlatmaktadır. Ona göre "çokluk ve fazlalık eserdir, Zât'ta değil. Zât'ta ne artma vardır, ne eksilme. Tanrı âlemi yaratmakla çoğalmadı, artmadı. Zaten önce olmayan şimdi olmuş değildir ki. Fakat halkın yaratılmasıyla eser çoğaldı arttı."²⁸ Dolayısıyla Melâna'nın düşüncesinde Tanrı'nın cüzlere ayrılması veya cüzlerden meydana gelmesi diye bir şey mümkün değildir. O, Mutlak gerçekliktir, O'nun dışındaki varlıklar gerçekliğe sahip değildirler. Ona göre çokluk dünyası bir rüya ve hayalden başka bir şey değildir. "Bu âlem bir rüyadır. Zanna kapılma sen! Rüyada bir el kesilse bile zararı yok. Rüyada başın kesilse hakikatte yine başın yerindedir."²⁹

Mevlâna Tanrı-insan münasebetinde de insanın bu ikilikten kurtulması gerektiğini söyler. İkiliğin kalkması da "ene=ben" in ölmesiyle olur.³⁰ "Ene'l-Hakk" sözü mutlak olarak Hakk'a aittir; çünkü O'ndan başka mevcûd-i hakiki düşünmek muhaldir. Mevlâna'nın bu açıklaması mutlak olarak anlaşılmalıdır. Zira mukayyet manada "Ene'l-Hakk" sözü küfürdür, yani Hakk ve Hakikati örtmek olur.³¹ Ona göre "Ben kulum" demek bile bir ikiliktir. Çünkü bu, iki tane varlığı kabul etmek demektir. Biri insan, diğeri Tanrı. Halbuki insan fâni,

²⁴ Mevlana, Fihi Mâ Fih, s.XIX.

²⁵ Mevlana, Mesnevi VI/819.

²⁶ Aynı eser, II/3321.

²⁷ Mevlana, Menevi III/1150-1151.

²⁸ Aynı eser, IV/1665-1667.

²⁹ Aynı eser, III/1729-1730.

³⁰ Mevlana, Fihi Mâ Fih, s.XIX.

³¹ Aynı eser, s.XVIII.

Tanrı ise bâkidir. Bu yüzden Hallâc “Ene’l-Hakk” derken ben fânî oldum, Hakk kaldı demiştir.³²

Acaba Mevlana’nın varlığın birliği ile ilgili bu görüşlerinde bir hulûldan bahsetmek mümkün müdür? Yoksa Tanrı-âlem ayniliğini savunan bir panteizm var mıdır?

Ona göre kul varlığından yok olmalıdır, yoksa birlik gerçekleşmez; ama bu birlik bir hulûl değil, insanın yok olmasıdır. Bundan başka ne kadar sözlerle anlatılırsa anlatılsın, Mevlâna’ya göre bunlar boş sözlerdir, olmayacak işlerle batılın hak olmayacağıdır.³³

Mevlana bu birlikte hulûlun olamayacağını ısrarla vurgulamasına rağmen, onu gerek Batı’da ve gerekse Doğu’da bazen Panteist, olarak değerlendirenler olmuştur.³⁴

Öncelikle şunu belirtelim ki, Mevlana’daki varlığın birliği anlayışını panteizmle karıştırmamak gerekir. “Allah-âlem ikiliğini kaldırmak için, Allah’la âlemi aynileştiren, Allah ve tabiat birbirinin aynıdır, yani Allah her şeydir, her şey Allah’tır” diyerek Allah’ı tek bir ilke ve cevher olarak kabul eden felsefi ekollere panteizm diyoruz”.³⁵ Panteizm felsefi bir meslektir ve temeli mantıki bir determinizme dayanır.

Yukarıdaki düşünceleri doğrultusunda Mevlana’yı değerlendirecek olursak onu vahdet-i vücûdun temsilcisi olarak kabul edebiliriz. Çünkü vahdet-i vücûd; “Allah’tan başka hiçbir hakiki vücûd kabul etmeyen, bütün varlıkları Mutlak Vücûd’un isim ve sıfatlarının tezahürü, tecellisi sayarak hakiki varlığa nazaran onların ezeli ve ebedi yokluğu ifade ettiğini, keşf ve tecrübe yoluyla ortaya koyan tasavvufi bir meslektir.”³⁶ Vahdet-i vücûd büyük ölçüde ayet ve hadislere dayalı yaşanan bir haldir. Orada dini tecrübe ve kalbi mükâşefeye büyük bir yer verilir. Mevlâna’da da dini tecrübe ve kalbi mükâşefe esastır.

Genellikle Mevlâna’yı panteist olarak adlandıranlar, onun meselâ “Birlikte ben benim, sen de bensin”³⁷ gibi sadece bir veya birkaç beytini ele alıp değerlendirenlerdir. Halbuki Mevlâna’nın düşüncelerini değerlendirmek için

³² Mevlana, Rubailer, 146, s.45.

³³ Aynı eser, H, 138, s.83.

³⁴ Bkz. A. Schimmel, a.g.k.,ss.6-29; Nureddin Topçu, Mevlana ve Tasavvuf, İst. 1974, Hareket Yay.

³⁵ Panteizmle ilgili bilgi için bkz. Hüsameddin Erdem, Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi, Ank.1990, Kültür Bakanlığı Yay. S.7; Süleyman H.Bolay,Felsefi Doktrinler Sözlüğü, İst. 1981, Ötüken Yay. s.213; İ.Fenni Ertuğrul, Lügatçe-i Felsefe, İst. 1341 h., s.486.

³⁶ Bkz. Erdem, a.g.e.,s.38; Bolay, a.g.e., ss.306-307.

³⁷ Mevlana, Mesnevi II/103.

onu bir bütün olarak ele alıp incelemek gerekir. Kaldı ki, onun panteist olarak adlandırılmasına sebep olan beyitlerindeki birlik ontolojik bir birlik değildir. Bu birlik ya epistemolojik ya da psikolojik bir birliktir. Konu ile ilgili olarak Mehmet S. Aydın “İkbâl’in Eserlerinde Mevlâna” adlı makalesinde şöyle bir tesbitte bulunur: “Mevlana’ya göre Merd-i Hak için asıl olan, ‘ittihad-ı nûr’, yani ilahi nurla birleşmesidir, dolayısıyla hulûlun her çeşidi imkân dışıdır. Âşık ateşe sürülmüş demir gibidir; onun rengini alır, onun gibi yakar, ama cevheri aynı kalır.³⁸ Cevheri aynı kalan demir, ateşin bütün vasıflarına haiz olduğu için ‘ben ateş oldum’ demesi, onun ateş içinde kendi varlığını kaybettiği anlamına gelir, yoksa bizatihi birliğin olduğu anlaşılmaz.

Mevlâna’nın “Ben hastanın ağrısıyım/Ben hem bulut, hem yağmur/Çayırılara yağan benim” beyitlerini ise düşüncelerine bizim de katıldığı-mız Mehmet S. Aydın “burada söz konusu olan ontolojik (vücûdi) bir birlik değil, psikolojik bir birliktir. Derin bir tecrübe yaşayan her insanda cüz’i ben’in Mutlak ve Külli Ben’in huzurunda eridiği, yok olduğu hissedilir, benlik asla yok olmaz. Benliğin asli kemali, “fena fillah”da değil, “beka billah”tır³⁹ şeklinde açıklamaktadır.

Mevlana’da Tanrı-insan düalizminin kalkıp birliğin oluşmasında en çok kullanılan kavramlardan bir tanesi de “ÖLÜM”dür.

Mevlana’ya göre ölüm yok olma değil, “sonsuz bir düğün dernek (onun sırrı tek olan Allah’tır),”⁴⁰ “Tanrı ışıyla diri olan kişinin canına bir yar-dım,”⁴¹ “ölümsüz ömür,”⁴² “din ehline, insaf ehline, tertemiz canlara kavuş-ma”dır.⁴³

Ona göre ölümü iki türlü anlamak gerekir. Bunlardan birisi tabii ölüm ki, ruhun bedenden ayrılması, diğeri ise nefsi öldürüp ikiliğin kaldırılması ve Hakk’ın varlığında yok olma ve ona kavuşmadır. Tabii ölümü o, bu dünyadan ayrılıp ebedi hayata ulaşma olarak görür. Çünkü insan beden itibariyle bu za-man ve mekana bağlı, ruh itibariyle de zaman ve mekana bağlı kalmaksızın ölümsüzdür. Ruh bu özelliğini Allah’tan almıştır. Allah insanlara kendi katın-dan ruh üflemiştir.⁴⁴ Bedenin ortadan kalkmasıyla ruh aslına döner. Buna göre

³⁸ Mehmet S. Aydın, “İkbâl’in Eserlerinde Mevlana”, Mevlana İle İlgili Yazılardan Seçmeler, Der: Vedat Genç, M.E.B., İst. 1997, s.29.

³⁹ Mehmet S. Aydın, a.g.m., s.29.

⁴⁰ Mevlana, Divan VI/5995.

⁴¹ Aynı eser, VI/5998.

⁴² Mevlana, Rubailer, A 31, s.18.

⁴³ Aynı eser, 90, s.38.

⁴⁴ Hicr 15/29; Secde 32/9; Sad 38/72.

Mevlana'da ölümün görünüşü ölüm, iç yüzü diriliktir. Ölümün görünüşte sonu yok, ancak hakikatte ebediliktir. Çocuğun rahimden doğması bir göçme, fakat cihanda ona yeniden bir hayat vardır.⁴⁵ Ona göre sevgiliyi perdesiz olarak görebilmek için, bedeninin ortadan kalkması gerekir. Bunun için de mezara gidilen ölümü değil, insanı değiştiren, nura götüren ölümü seçmek gerekir. Bu ebedi yaşayıştır.⁴⁶ Mevlana'ya göre ölüm bir birleşme ve kavuşmadır; cefa etmek ve kin gütmek değil.⁴⁷ Ölüm dostun alıp götürüşüdür.⁴⁸ Varılan makam Tanrı'nın makamıdır.⁴⁹ "Suret suretsizlikten çıktı, yine suretsizliğe döndü. Zira biz yine Tanrı'ya döneceğiz."⁵⁰ Ona göre her ayrılık bir buluşmadır.⁵¹ Ayrılıktan sonra buluşma yoktur diyenler yalan söylemişlerdir.⁵² Bu yol aynı zamanda aşkın yoludur. Âşık şöyle dedi, o asıl nedir? Sevgili dedi ki, ölmek ve yok olmaktır."⁵³

Ölümü, sevgiliye kavuşma olarak kabul eden Mevlana'nın bu dünyadan ayrıldığı geceye "şeb-i arus (düğün gecesi)" denilmiştir.⁵⁴

Buraya kadar Mevlana'nın aşk, varlığın birliği ve ölüm konularındaki bakışına kısaca değinmeye çalıştık. Şimdi de aynı konular hakkında Hegel'in düşüncelerine yer vermeye çalışacağız.

Batı felsefesi, özellikle Alman felsefesi içinde fizik ile metafizik alanı birleştirip (dinin konularıyla felsefenin konularını aynı kabul edip), Tanrı-âlem düalizmini aşip "varlığın birliği" tezini savunan filozofların başında Hegel gelir. Onda bu düşünceyi daha Frankfurt (1797-1800)'ta iken yazdığı;

"Kendimi sonsuzluğa adıyorum,

Ben O'ndayım, her şeyim, ve sadece O'yum,

Mükerrer fikirlere yabancıyım,

⁴⁵ Mevlana, Mesnevi I/3928-3929.

⁴⁶ Aynı eser, VI/3576.

⁴⁷ Mevlana, Rubailer, 38.

⁴⁸ Aynı eser, 286-287, s.100.

⁴⁹ Mevlana, Mesnevi V, s.146-147.

⁵⁰ Aynı eser, I/1141.

⁵¹ Aynı eser, VI/60.

⁵² Mevlana, Rubailer, G 6, s.132.

⁵³ Mevlana, Mesnevi V/1254.

⁵⁴ Mevlana ölümü ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Öldüğüm gün görünce tabutumu giderken, Sanma bir şey kalmıştır bu dünyanın derdinden, Ayrılık deme cenazemi gördüğün zaman, Asıl o zaman sevgiliye kavuştuğum an. Elveda deme beni mezara koyduğunda, Mezar perdedir bizimle cennet arasında. Her gurubun sonunda elbet bir şafak gelir, Batınca güneş ve ay sanma nuru kesilir." Mevlana, Divan-ı Kebir III, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İst. 1958, s.169.

Sonsuzluktan dehşete kapılıyor ve şaşırıyorum”⁵⁵ mısralarında görmekteyiz.

Ona göre sonlu ruh (insan), Sonsuz Ruh (Tanrı)’la bir birlik meydana getirir ve bu birlik “aşk” olarak ifade edilir.⁵⁶ Hegel’e göre de varlığı temelinde madde değil ruh bulunur. Kainat, Mutlak Ruh (Geist)’un bir açılımıdır. Çünkü Tanrı’nın hem başka varlığı ortaya koyması hem de onu kendisiyle uzlaştırması Tanrı’nın özünün bir gereğidir.⁵⁷ Bu bakımdan Tanrı kavram ve ruh olarak kendisine yabancılaşmış, bir açılımı demek olan varlığı meydana getirmiştir, diğer bir ifadeyle Hz.İsa’nın bedeninde kendini göstermiş ve varlıkla uzlaşmıştır. O, Tanrı’nın oğulda gözükmesini, oğlun da Tanrı’ya yükselmesini aşk olarak nitelendirmiştir. Bu ise, aşk olan Tanrı’nın kendi kendisiyle oyunundan başka bir şey değildir.⁵⁸ Ona göre Hristiyanın Tanrı’sı aşk’ın ve ruhun Tanrı’sıdır.⁵⁹ Tanrı’nın Hz.İsa’da kendisini gösterip bildirmesini Hegel, bir çeşit etrafına nur saçan bir ışık gibi kabul eder. “Kendini yayan ışık (veya lamba) diğerlerini tutuşturduğu ve aydınlatığı için hiçbir ziyana uğramaz. Aksine bu yakma ve aydınlatma O’nun tabiatı ve belirliliği gereğidir” diyen Hegel “aynı şekilde Tanrı kendinin belirlerse, kendinden bir şey kaybetmez” demektedir.⁶⁰

Hegel’e göre bu aşkta suje ve obje bir ve aynıdır. Orada hükmetme ve hükmedilme yoktur; sadece aşk, bizatihi Tanrılık vardır.⁶¹ Yine bu aşkta bireyin ortadan kalkması ve Tanrı’yla özdeşleşmesi vardır.⁶² Hegel bunu şu sözleriyle ifadelendirmeye çalışır; “Tanrı aşk’tır, aşk Tanrı’dır; aşktan başka Tanrılık yoktur.”⁶³ Yine ona göre Kutsal Ruh ebedi aşktır. Eğer Tanrı aşk olarak nitelendirilirse bu takdirde bu aşkın aynı zamanda bir uzlaşma süreci olduğu gerçeği ifade edilmiş olur.⁶⁴

Hegel burada bu düşünceleriyle mistik bir düşünür olarak karşımıza çıkar. Zaten o, Tanrı’yu yukarıda olduğu gibi çoğu kez aşk olarak nitelendirir.

⁵⁵ Biedermann, G.W.F.Hegel, ss, 31-32.

⁵⁶ Hegel, Enzyklopaedie III, s.386.

⁵⁷ Günther Pöltner, “Die Spekulative Deutung Des Christentums Bei Hegel”, Theologie und Glaube, Paderborn, 1982, s.325.

⁵⁸ Hegel, Vorlesungen III, s.173.

⁵⁹ Erik Schmidt, Hegels Lehre Von Gott, Gütersloh, 1952, s.30.

⁶⁰ Hegel, Vernunft in der Geschichte, s.46; Schmidt, a.g.e., s.31.

⁶¹ Otto Reidinger, Gottes Tod und Hegels Auferstehung, Berlin und Hamburg, 1969, s.38.

⁶² Ulrich Asendorf, Luther und Hegel, Wiesbaden, 1982, s.486.

⁶³ Hubertus Busche, “Liebe und Gott”, Hegel Studien, Bonn, 1997, s.217.

⁶⁴ Hegel, Vorlesungen III, s.201.

Ondaki bu aşk anlayışında varlığın birliği Mutlak Varlık (Kutsal Teslis)'ta vardır. Burada soyut ruh "Baba" geneldir ve her şeyi kuşatandır. Tanrı bu aşamada her şeyin kendinde olduğuna hükmeder.⁶⁵ O kendi kendisiyle özdeşir ve bu aynı zamanda kavram olarak teslis olup, Tanrı'nın bir sırrıdır.⁶⁶ Yani kavram olarak Tanrı'da bu üçlü, açılım olmadan önce de vardır. Bu üçlülük Tanrı'nın kendisidir ve ebedidir. Ruh, Tanrı olarak ebedi süreç, hareket ve hayattır.⁶⁷

Hegel'e göre Tanrı cüzlerde tezahür eder, bu zuhura mazhar olanlar da dünya ve insandır.⁶⁸ Tanrı insanda kendini sonlu bir şuur olarak ortaya koyar. Eğer insani ruhun bilgisi, Tanrısal bir bilgi(moment) olursa, o zaman insan, Tanrıyı sonsuz bir tarzda tam olarak kavrar.⁶⁹ Bu sonlu-sonsuz birliği Hegel'e göre tesadüfi bir birlik değil, bilakis mutlak, zorunlu ve mükemmel bir iç içe olma durumudur.⁷⁰

Aslında Hegel sistemindeki bu birlik, aşk, teslisle tam bir uyum içerisine sokulmuştur. Onun uzlaşma süreci dediği üçüncü aşama ilk'tir de. Bu, salt kavramın tabiatında vardır. Hayat bir neticedir, kendini meydana getirmek suretiyle üretim olur. Üretim ise canlı şeyin kendisidir, o kendi süreciyle ortaya çıkar. Bu yeni bir şey değil, bilakis ortaya çıkarılmış olan şey başlangıçtan beri var olan şeydir.⁷¹ Bu nedenle son ilk'tir; ilk de son'dur.⁷²

Hegel'de bu birliği şu şekilde görmek mümkündür; Tanrı sadece İsa'da tezahür etmez, bütün insanlarda tezahür eder. Çünkü İsa, bütün insanları temsil eder. Zira tek kişi sınırlı fakat, sonsuz hayat ağacının bir dalıdır da.⁷³ O halde, Tanrı, böylelikle toplumda da kendini gösterir. Görünme başkaları için varlıktır, bu başkaları da toplumdur. Bu görünüşün içeriği sonluyla sonsuzun birliğidir.⁷⁴ Tanrı özü itibariyle ruh olduğu için, toplumu meydana getiren insanların özü de ruh olduğundan, toplum da Tanrı'yla bir ilişki ve birlik içindedir.⁷⁵ "İnsanda bir his vardır" diyen Hegel " Ben subjektif kişiliğimle ken-

⁶⁵ Hegel, a.e., s.128.

⁶⁶ Hegel, a.e., s.125.

⁶⁷ Hegel, a.e., s.201, 209.

⁶⁸ Christophe Freyd, Gott als Universale Wahrheit von Mensch und Welt, Die Versöhnungs Lehre Karl Barts im Lichte der Religionsphilosophie Hegels, Stuttgart, 1982, s.31.

⁶⁹ Gerhart Dolckeit, Die Idee Gottes. Im Geiste der Philosophie Hegels, München, 1947, s.63.

⁷⁰ Dolckeit, a.e., s.64.

⁷¹ Hegel, Vorlesungen III, s.128.

⁷² Hegel, a.e., s.215.

⁷³ Hermann Nohl, Hegels Theologische Jugendschriften, Frankfurt-Tübingen, 1907, s.307.

⁷⁴ Hegel, Vorlesungen III, s.146.

⁷⁵ Karl Löwith, Gott Mensch und Welt in der Metaphysik von Descartes bis zu Nietzsche, Göttingen, 1967, s.119.

dimi sadece bir gerçeklik olarak, Tanrıyla birleşmiş olarak bilirim” diyerek Tanrı-insan birliğini ifade etmektedir.⁷⁶ Bu birleşme onda, insanın iradesini özgürce Tanrısal olana uygun olarak yapmasıyla olur. Bu da ibadetlerde ortaya çıkar.⁷⁷ İbadetlerde insan, en yüce mutlak lezzeti tadar.⁷⁸ Bu ibadetler kilisede olursa, Tanrı toplumun ölümsüz ruhu olur. Çünkü toplum kilisede oluşur. Süje burada gerçeğe gelir, hakikati kabullenir ve böylece kutsal ruh (Heiliger Geist) onda gerçek olur ve inananların kalbine yerleşir.⁷⁹

Hegel’e göre aşk, Tanrıyla insanın özdeş şuurudur. Bu özdeşliği ve birliği sağlayan kavramlardan biri de ölümdür. Gerçi Hegel’de ölüm kavramı farklı şekillerde kullanılmıştır. Bunlardan birisi Tanrının ölümüyle ilgili olanıdır. Ona göre Tanrı, baba olarak başlangıçtaki birinci formda soyut bir kavramdır ve pozitifdir. O kendine yabancılaşarak negatif olmalıdır,⁸⁰ diğer bir ifadeyle dünyayı yaratmalı, ikinci forma geçmelidir, yani Tanrı kendini öldürmelidir. Çünkü Tanrısal fikir kendini gerçekleştirebilmek için kendinden feragat etmesi gerekir ki, bu da Tanrının ölümü demektir. Tanrı sonlu vücudu ortaya çıkardığında özüne yabancılaşır ve ölür.⁸¹ Tanrı ikinci formda yadsımasını (Negation) ortaya koyarak kendisini yabancılaştırmıştır ve çelişkisini ortaya koymuştur. Üçüncü aşamada ise, o bu yadsımayı kaldırarak ve sonuçta yadsımanın yadsıması olarak (Negation der Negation) uzlaşmayı meydana getirecektir. Bu da ölümün ölümü, Tanrının ikinci ölümü yani ölümsüzlüktür.⁸² Burada ölüm, süreç olarak Tanrının bir anı (moment) olarak konulmuştur. Bu ölümle Tanrı dünyayla uzlaşır ve kendine geri dönüşünü de ifade eder.⁸³ Bu ölümde bir birlik ve uzlaşma vardır. Bu uzlaşma da aşktır. Aşk ölümle bir ve aynıdır.⁸⁴ Çünkü orada sonlunun sonsuza yükselişi vardır. Aşk “baba” ile “oğul”un birliğidir. Bu birlik Tanrısal tabiatın gidişidir.⁸⁵ Gerçi Hegel’de de insan için iki türlü ölüm vardır. Bunlardan biri bedenın ortadan kalkmasıyla gerçekleşen ölüm, diğeryse insanın Tanrıyla uzlaştığı, yeni bir hayatın başlangıcı, yeniden diriliş olan ve Tanrısal tabiata geçiş demek olan ölümdür.⁸⁶ Böy-

⁷⁶ Hegel, Vorlesungen I, s.332.

⁷⁷ Hegel, a.e., s.339.

⁷⁸ Hegel, a.e., s.331.

⁷⁹ Hegel, Vorlesungen III, s.256.

⁸⁰ Hegel, Vorlesungen I, s.104.

⁸¹ Dolckeit, a.g.e., s.59.

⁸² Hegel, Vorlesungen III, s.250. Aslında Hegel’in Din Felsefesi Derslerinde zikrettiği “Tanrı öldü sözü” Luther inancına ait bir sözdür. Bkz.Hegel, Das Leben Jesu, Jena, 1906, s.161.

⁸³ Pöltner, a.g.e., s.321.

⁸⁴ Hegel, Vorlesungen III, s.61.

⁸⁵ Hegel, a.e., s.286.

⁸⁶ Hans Küng, Menschenwerdung Gottes, Eine Einführung in Hegels theologisches Denken als Prolegomena zu einer künftigen Christologie, München, 1989, ss.420-421.

lece ölüm onda Tanrıyla birliği ifade eder. Bu açıdan bakarsak Hegel'de ölüm bir aşktır; hem de mutlak aşktır.⁸⁷

Yukarıda Mevlana ve Hegel'in aşk, varlığın birliği ve ölümle ilgili görüşlerini zikrettik. Mezkur konularda Mevlana'nın Hegel'i etkilediğini söyleyebiliriz. Çünkü Hegel bizzat kendi eserinde Mevlana'ya ve yukarıdaki konuların işlendiği gazellere yer vermektedir. Ancak aralarında birleştikleri ve ayrıldıkları noktalar da vardır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Her ikisi de dinlerin kaynağını bir olarak kabul etmişler, fakat esas olan evrensel din Mevlana'ya göre İslam, Hegel'e göre ise Hristiyanlık'tır. İşte her ikisinin de aşk anlayışı bu dinler üzerine kurulmuştur.

Her ikisinde de varlığın temeli maddi değil ruhidir, aşk olan Tanrıdır. Ancak Mevlana'da Allah her an yeni bir yaratmada olduğu halde, Hegel'de bu bir süreçtir, ortaya çıkan yeni varlıklar bu süreçteki an(moment) ve belirlenimlerdir.

Her ikisinde de Tanrı canlı(hayy) dır. Ancak Mevlana'da Tanrı ahad'dır; Hegel'de ise teslisin bulunduğu birlik (trinitaet) tir.

Her ikisinde de Tanrı-Alem, Tanrı- İnsan dualizminden bahsetmek mümkün değildir. Ancak Mevlana'da bu alem tanrının sıfatlarının bir tecellisidir. Onlar da bir varlığa sahiptirler ancak Tanrı'nın varlığı yanında mutlak bir varlığa sahip değildirler, fanidirler dolayısıyla yokturlar. Hegel de ise alem teslis olan tanrının bir açılımı, kendine yabancılaşmasıdır. Bu durumda sonlu ruh (insan), sonsuz ruh (Tanrı)un bir parçası konumundadır. Gerçi o da bu alemin varlığını inkar etmez, hatta sistemi için gerekli görür. Çünkü Tanrı kendisini burada göstermek durumundadır. Dünya olmamış olsaydı, Tanrı kendisini gösteremezdi.⁸⁸

Mevlana'da Tanrı-alem ve insan münasebetinde hulül yok, ontolojik olarak bir birlik yok, ancak birlik ya " ittihad-ı nur" şeklinde veya psikolojik ya da epistemolojik bir birlik şeklindedir. Halbuki Hegel'de Tanrının Hz.İsa'nın bedenine girerek meydana getirdiği birlikte hulül vardır, artık Tanrı ve insan farklı değil birdir.⁸⁹ Yani Tanrı insan olmuştur. Zaten insani ruh Tanrısal ruhun bir parçasıdır. Bu birlik onda panteizmi çağrıştırıyor diyebiliriz. Gerçi o " Tanrı her şeydir, bu kutu, bu piriz, bu kâğıt vs. olması panteizmdir, bu yanlış-

⁸⁷ Nohl, a.g.e., s.377; Asendorf, a.g.e., s.486; Fred, a.g.e.,ss.32-43.

⁸⁸ Hegel, Vorlesungen I, s.278.

⁸⁹ Küng, a.g.e., s.449.

tır”⁹⁰ diyerek panteizme, Spinozacılığa ve ateizme de karşıdır. Fakat onu yukarıdaki düşünceleri doğrultusunda değerlendirecek “ruhçu panteist” bir görüşe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Mevlana’yı ise “vahdet-i vücudçu” olarak nitelendirebiliriz.

Ölüm konusunda da birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Hegel Tanrı’nın kendisine yabancılaşarak tabiatı meydana getirmesine Tanrı’nın birinci ölümü, Hz.İsa’nın ölümünü ikinci ölüm, ölümün ölümü ise ölümsüzlük yani hayat olarak nitelendirerek Mevlana’dan ayrılır. Mevlana’da ise böyle bir ölümden bahsetmek mümkün değildir.

Her ikisine göre de ölüm bir son değil, bir kavuşma ve yeni bir hayatın başlangıcıdır.

Her ikisinde de ölümü iki türlü anlamak gerekir; biri bedenın yok olması, diğeri ise yukarıda belirttiğimiz gibi bir vuslat, tanrıya kavuşmadır.

Her ikisine göre ölüm ikiliğin ortadan kalkmasıdır ve bu aşkın bir neticesidir. Yani ölüm bir aşktır. Ayrıca Mevlana’da ölüm bir çeşit nefsi temizlemedir.

Sonuç olarak Mevlana’nın yukarıda zikredilen konularda Hegel’i etkilediğini söyleyebiliriz. Mevlana’nın düşüncelerinin temelini büyük çoğunlukla Kur’an-ı Kerim ve hadisler teşkil ederken, Hegel düşüncesinin temelini büyük çoğunlukla Hristiyanlık ve farklı felsefi sistemler teşkil eder diyebiliriz.

(Not: Dipnotlarda; Hegel, Vorlesungen I, II, III diye verilenler, Walter Jaeschke tarafından yayınlanan “Vorlesungen Über Die Philosophie Der Religion I-III” adlı eserdir.)

⁹⁰ Hegel, Vorlesungen I, s.322; Hegel, Begriff der Religion, Hamburg, 1925, s.197.

BİBLİYOGRAFYA

- Kur'an-ı Kerim**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay./86, Ankara, 1993.
- Albert, Karl**, "*Hegel Über Philosophie als Gottesdienst*" Vom Kult Zum Logos, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1982.
- Asendorf, Ulrich**, Luther Und Hegel, Verlag Franz Steiner, Wiesbaden, 1982.
- Aydın, Mehmet**, "*Hız. Mevlana'da ve Muhiddin Arabi'de Aşk Kavramı*", 3. Milli Mevlana Kongresi 12-14 Aralık Konya, 1985.
- Aydın, Mehmet S.**, "*İkbal'in Eserlerinde Mevlana*", Mevlana ile İlgili Yazılardan Seçmeler, Derleyen, Vedat Genç, M.E.B., İstanbul, 1997.
- Biedermann, Georg**, G.W.F.Hegel, Verlag Urania, Leibzig-Jena-Berlin, ts.
- Bolay, S.Hayri**, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ötüken, İstanbul, 1981.
- Busche, Hubertus**, "*Liebe und Gott*", Hegel Studien, Verlag Bouvier, Bonn, 1997.
- Dulkeit, Gerhart**, Die Idee Gottes. Im Lichte der Philosophie Hegels, Verlag Hermann Rinn, München, 1947.
- Erdem, Hüsameddin**, Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.
- Ertuğrul, İ.Fenni**, Lügatçe-i Felsefe, İstanbul, 1341h.
- Freyd, Christophe**, Gott als Universale Wahrheit Von Mensch und Welt Die Versöhnungs Lehre Karl Barts im Lichte der Religionsphilosophie Hegels, Stuttgart, 1982.
- Hegel, G.W.F.**, Begriff der Religion, hrsg., G.Lasson, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1925.
- _____, Vorlesungen Über die Philosophie der Religion I-III, hrsg. W.Jaeschke, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1983.
- _____, Vorlesungen Über die Philosophie der Religion I, hrsg. G.Lasson, Verlag Felix Meiner, Hamburg, 1966.
- _____, Enzyklopaedie der Philosophischen Wissenschaften I-III, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaften, Frankfurt a.Main, 1992.
- _____, Vorlesungen Über die Philosophie der Geschichte, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaften, Frankfurt a.Main, 1989.
- _____, Vernunft in der Geschichte (Tarihte Akıl), Çev: Önay Sözer, Kabalcı Yay., İstanbul, 1995.
- Küng, Hans**, Menschenwerdung Gottes. Eine Einführung in Hegels theologisches Denken als Prolegomena zu einer künftigen Christologie, RiPipper GbmH. München, 1989.
- Löwith, Karl**, Gott Mensch und Welt in der Metaphysik von Descartes bis zu Nietzsche, Vanderhoeck Rubrecht, Göttingen, 1967.
- Mevlâna C. Rumi**, Mesnevi I-VI, Çev; Veled İzbudak, M.E.B., Ankara, 1990-1991.

- _____, Divan-ı Kebir I-VI, Çev; Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1958-1974.
- _____, Rubailer, Çev; Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964.
- _____, Fihi Ma Fih, Çev; Ahmet Avni Konuk, Yayına haz., Selçuk Eraydın, İz yay., İstanbul, 1994.
- Nicolin, Friedrich**, Hegel (1770-1970) Leben-Werke-Wirkung, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1970
- Nohl, Hermann**, Hegels Theologische Jugendschriften, Minevra GbmH., Frankfurt/Main, Tübingen, 1907.
- Pöltner, Günther**, "Die Spekulative Deutung des Christentums bei Hegel", Theologie und Glaube, Zeitschrift für den Katholischen Klerus, 72. Jahrgang, Ferdinand Schönning, Paderborn, 1982.
- Reidinger, Otto**, Gottes Tod Und Hegel Auferstehung, Lutherisches Verlaghaus, Berlin und Hamburg, 1969.
- Rückert, Friedrich**, Mewlâna Dschelaleddin Rumi das Meer des Herzens geht in tausend Wogen, Frankfurt a. Main.
- _____, Mewlana Dschelaleddin Rumi, In der Taschen der Damen Auf das Jahr 1821, Frankfurt a. Main.
- Schimmel, Annamaria**, "Mevlâna Celaleddin Rumi'nin Şark ve Garpta Tesirleri", 8 Mart 1963 de Ankara Alman Kütüphanesi ve 11 Mart 1963 de Konya Kitaplık Salonunda Verilen Konferans, Gutenberg Matbası, Ankara.
- Schmidt, Erik**, Hegels Lehre von Gott, Verlag C. Bertelsmann, Gütersloh, 1952.
- Topcu, Nureddin**, Mevlâna ve Tasavvuf, Hareket Yay. 52, İstanbul, 1974.
- Von Hammer-Purgstall**, Geschichte der schönen Redekünste Persiens, mit einer Blumenlese aus zweihundert persischen Dichtern, Wien, 1818, Bei Heuber und Volke Buchhaendler.

YEDİ UYURLARIN İNSANLIK TARİHİNDEKİ ÖNEMİ MEVLÂNÂ VE GOETHE' DEKİ YORUMU

Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZTÜRK

Hayatta öyle hikmet ve hakikat dolu mesajlar vardır ki doğanın dilinde terennüm ederler, onları bazen görür, bazen yaşar, bazen duyar, bazen hissederiz; bazen de ne görür, ne hisseder, ne de anlarız. Öyle mesajlar da vardır ki, Yunusun tabiriyle ete kemiğe bürünür, insan diliyle görünür, inci gibi sayfalara dizilir; kimisi beşeri kimisi ilahi kaynaklıdır. Kimisi de Yedi uyurlar dediğimiz, Ashabı Kehf örneği gibi hem beşeri hem ilahi kaynaklıdır.

Yaşadığı dünyayı kendi düşüncesine göre algılayan insanoğlu kendi hayatına yön vermek istemiş,hatta bu yolda sayısız mesafeler katetmiştir. Ama her şeye rağmen bazı olayların kendi iradesi dışında oluştuğunu anlayan insanoğlu evrendeki hayatının bir başı birde sonu olduğunu görmüş ve kendisine hep şu soruları sormuştur: Ben kimim? Nereden gelip nereye gidiyorum? Hayatımın bir anlamı var mıdır? Kendi hakikatinin esrarını anlamaya çalışan insanoğlu, insanlık tarihinin geçirdiği evrelere paralel olarak dinlerin ,mitolojilerin ve ilimlerin ışığı altında hep bu soruların cevabını aramıştır.

Paleontolojik araştırmalara baktığımız zaman ilk insanların da bu sorulara karşı duyarlı olduklarını görüyoruz. Ölen insanların mezarlarına yiyecekleri, paraları, silahları veya atlarıyla gömülmeleri, o insanlara göre hayatın ölümle son bulmadığını, bilmediğimiz biçimlerde sürüp gittiğini göstermektedir.¹

Kendisine has gözlemleri sonucu geliştirdiği bilim ve teknoloji sayesinde ilkel insanla modern insan arasındaki yaşam tarzını zirveye ulaştıran modern insan bir zamanlar ilkel insanın ilah olarak kabul ettiği Ay ve yıldızlara seyahati bile gerçekleştirmiş, ama ölümüyle bu dünyada noktalan hayatın başka bir alemde devam edip etmeyeceği konusundaki soruya kesin bir cevap bulabilmiş değildir. Hatta bugün hakim

konumda olan batı medeniyetinin Rönesans Filozofları, Kilisenin yanlışları yüzünden, ilahi mesajlara sırt çevirmiş, sadece aklın kılavuzluğunu kabul eden bir anlayışla Tanrının yerinde Modern insanın hüküm sürmesini istemişlerdir. Bilim ve tekniğin kendilerine verdiği güçle tabiatın sahibi olmak, başka kıtalara başka insanlara hükmetmek gibi bir sarhoşluğa kapılan bu anlayışın umutları Birinci ve İkinci dünya harbiyle sona ermiştir.

“Önce Tanrıyı öldüren sonra içindeki Tanrılık duygusunu bitiren modern insanın ümitsizliği Heidegger, Sartre ve Faucault gibi akıl hocalarını isyan edebiyatına itmiştir². Kendini 1942 yılında bu bunalımın içinde bulan Jean Paul Sartre ‘L’Etre et Le Neant’ “Varlık ve Yokluk” adlı eserinde aynen şunları söylemiştir: “İnsan Tanrı

olmayı tasarlıyan bir varlıktır.... fakat Tanrı fikri çelişkilidir (içinden çıkılmayan bir kavramdır boşuna zaman öldürüyoruz), “İnsan anlamsız bir tutkudur”³... Aynı şekilde varoluşçu yazar Albert Camus “L’homme Revolté”⁴ (İsyan eden insan) adlı eserinde hayat saçmadır, hayatın bir anlamı yoktur demiştir. Yine Fransız yazar Andre Malraux “Hayatın bir anlamı var mıdır? sorusunu ilk soran bizim medeniyetimizdir, cevabı da bilmiyorum olmuştur”⁵ demiştir.

Yaşadığı çağın bunalımları neticesi zaman zaman (tamamen) dogmatik, pozitivist veya ateist davranışlara yönelerek bazen kendi aklıyla kendi iflasını imzalayan insanoğlunun Yirmi birinci asırdaki hala kendi görüşü, kendi medeniyeti ve dini adına yanlışlar yaptığına şahit oluyoruz.

Her türlü değişime rağmen, dün olduğu gibi bugünde arayış içinde olan ve nereden gelip nereye gittiği konusunda hayatını sorgulayan insanoğlunun aradığı birçok cevabın ülkemiz topraklarında yaşayan, Yedi uyurlar gerçeğinde ve onu yorumlayan Gothe ve Hz. Mevlânâ’nın mesajlarında bulabileceğine inanıyoruz.

Zamanı ve mekanı, tarihi belgelerle bilinen, aynı zamanda Kur’an⁶ ve İncil’de geçen ve bir nevi ilahi bir iletişimin beşeri plândaki bir tezahürü olan Yedi Uyurlar gerçeği miladi takvime göre 250 yıllarında putperest kral Decius⁷ (Takyanus’un) zulmünden bir mağaraya kaçarak Allah’a sığınan ve orada 309 sene uyutulduktan sonra uyandırılan yedi gencin ve Köpeklerinin gerçek bir öyküsüdür.

1983 yılında Fransa’da “Hristiyan ve Müslümanları bir araya getiren Yedi uyurlar geleneği” adı altında yayınlanan bilimsel bir araştırmaya göre, üçü Türkiye’de olmak üzere dünyada 50’nin üzerinde Yedi uyurlar gerçeğine sahip çıkan kutsal yer veya mabet bulunmaktadır⁸. Söz konusu araştırmada ilk olarak 5. Asırda Jean de Saroug tarafından Süryanice’de kaleme alınan daha sonraları Yunanca ve Latince’ye çevrilen Hristiyan kaynaklarla, İbni-Abbas tarafından zikredilen Arabça kaynak ve Kur’an-ı Kerim’in Kehf süresindeki ilgili

ayetler, karşılaştırılmakta sonuç olarak üç dinin sahibinin aynı Tanrı olduğu ve öldükten sonra dirilişin hak olduğu, Hristiyan ve Müslümanların bundan ders çıkarması gerektiği vurgulanmaktadır.⁹

Tüm insanlığa mal olan ve onun birtakım temel sorunlarına cevap teşkil eden bu önemli kıssayı Doğu ve Batı Divanı'nda ele alan Alman şairi Goethe, onu adeta Kur'an'a göre yorumlamaktadır. İran şairi Hafız'ın tesiriyle İslam kültürüne ilgi duyan "Goethe Aralık 1814'de "Ashab-ı Kehf kıssasını Hammer Purgstall'in" Şark'ın Kültür Hazinesi (Fundgruben des Orients)'inden, İngiliz J.C. Rich'in İngilizce tercümesinden okur"¹⁰ ve okuduklarını şiir tarzında Doğu ve Batı Divanı'nda kaleme alır.

Yedi Uyuyanlar (Ashab-ı Kehf)'in Goethe deki yorumu

Sarayın altı kısmetlisi

Hükümdarın zulmünden kaçır

Öyle hükümdar ki, kendini ilah sanır

Nasıl ilahsa, kendini korumaktan aciz

Çünkü bir sinek etmekte onu taciz.

Sineğin ısırmasından korumaktan aciz

Hademeler kralı korumak için gayrette

Sineği yakalayamadıkları için kaldılar hayrette,

Sinek hücum eder,ısıtır şaşırtır kralı

Bununla da kalmaz karıştırır sarayı

Tekrar hücum geçerek, hızla geri döner

Böylece Rabb'inden aldığı emri ifa eder.

"Nasıl olur" derler bu gençler

İlahın hakkından bir sinek geliyor

Hem ilah yer içer mi? Asla!

Onun bizden hiç farkı yok mu?

Ayı güneşi yaratan, yıldızlarla donatan

Kendisine iltica ettiğimiz bir Allah'tır

"Burada Kur'an daki Kehf suresinin 14 üncü ayetin yorumunu görüyoruz"

Kur'an ayet 14: Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz ondan başkasına Tanrı demeyiz yoksa saçma söylemiş oluruz.

O'nun aşkına, kaçalım bu zalim hükümdardan

Deyip sarayı ve şehri terkederler.

Nur yüzlü gençleri bir çoban alır

Götürür mağaraya, kendi de onlarla kalır.

Çobanın köpeği onlardan ayrılmak bilmez.

Ayağı da yaralanır, kovulurken sokulur

Sahibine, kalmak isterim der gibi,

Onlar da yanlarına kabul ederler köpeği.

Böylece köpek mağara ehline olur arkadaş

Onlarla uykuya dalar, olur yoldaş.

Kral ise onları yakın takibe alır.

Bulduktan sonra, cezalandırmaya kararlıdır

Lakin mağaraya girmeye cesaret edemez.

Gelen seslerden ötürü kılıcına güvenemez.

Mağaranın girişini tuğlalarla ördürür.

Etrafını da taşlarla doldurur.

Onlar uykuya dalmışlardı çoktan

Koruyucuları melek, gönderilmiş Hak'dan

Gelin dinleyelim gerisini Kur'an-dan:

Biz onları sağlarına ve sollarına

Döndürür olduk yanlarına

Böylece çürümelerine izin vermedik

Bir de duvarlara delikler deldik.

Güneşin doğuşunda ve batışında

Taze tuttuk yüzlerini

İhsan içinde buldular kendilerini"

Ön ayakları üstünde uykuda köpekci

Latif ninnili bir uyku hafifcecik.

Burada da Kur'an daki Kehf suresinin 17-18 ayetlerinin yorumunu görüyoruz.

17.ayet: "Resûlüm orada bulunsaydın güneşi görürdün: Doğduğu zaman mağaranın sağına meyleder; batarken de, sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdi. Böylece onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın bir köşesinde (uyurlardı)..."

18. ayet de: Kendileri uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çevirirdik. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi. Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı".

Seneler geçti, su gibi aktı
Nihayet gençler uykudan kalktı
Bu arada duvar da çürümüştü
Yer yer yıkılmış hem de dökülmüştü
Hepsinden bilgili, yakışıklı olan
Yemlika'ya, mütereddit çoban:
"Bana altınlarınızdan verin de
Çabucak yiyecek şeyler getireyim size"
Tarsus¹¹ yıllardır huzurluydu, kurtulmuştu
elinden sefihi, Hükmü sürmekteydi
büyük peygamber Mesih'in.(Salat ve selam
onun üzerine olsun!)

Ve koştu, işte yaklaştı şehre,
Kapılar, kuleler ve bekçiler yabancı
Seyretti hepsini hayretle,
Hemen en yakın fırına koştu, işi aceleydi
Olup bitenlerin farkına varacak değildi
"Şakacı!" diye bağırды fırıncı
"Yoksa bir define mi buldun? delikanlı
Eğer başım girmesin dersin derde
Paylaşalım defineyi seninle.
Nifak girer araya, gelirler kralın önüne
Hayret kralın niyeti de ciddi
Bölüşmek ister defineyi fırıncı gibi.
Mucize vuzuha kavuşmakta
Yüzlerce alametten sonra

Sarayda bulunan, bunca alamet
Yüzyıllar öncesine ediyor delalet
Akrabalığı ispatlamak için
Soy kütüğü ortaya konulur
Birden göze çarpar
Kralın geldiği soy,
Yemlika'ya dayanır.
Yemlika ve arkadaşlarına olanlar ise
Yüzyıllardır dolaşmaktadır dilden dile
Gelmıştır haberleri ta bugüne.
Toplanır şehrin bütün ahalisi
Herkes sevinç içinde, derler ki;
Bizi götür onlara ey genç!
Çıkmış bu kahramanlar içimizden işte
Bu gençlerin neslindeniz ne mutlu bize.
Gözler önüne serilen manzara delildir delil
üstüne
Sevinçten coşmuş insanlar, çıkmış birbiri
üstüne.
Ortalarında kalan genç hayrette
Tasdik ediyor onuru şahsiyetinde.
O tekrar mağaraya geri döner
Kral ve halk onu takibeder
Müstesna şahıs kaybolur gözler önünde
Diğerleri de gider mağaranın önüne
Onlar yedi kişidir

Köpekleriyle sekiz.
Herşeyden, herkesten uzakta
Cebrail'in gizlediği yerde
Cenab-ı Allah'ın emri geldi
Cennetime girsin Ashab-ı Kehf dendi
Ve mağara duvarla çevrildi.
İyi Geceler
Böylece, ey güzel şiirler
Milletimin göğsüne yatın
Sizi misk-ü amber bulutunda
Muhafaza etsin Cebrail.

Yorgunlar sizden zevk alsın
Gençleşip iyilik bulsun.
İnsan her an neşeli olsun
Dilerim ayrılıklar son bulsun
Cennetin uzaklığına
Büyüklerle yol bulunsun
Güzel olan, daima yenidir
Her tarafa yayılır
Namütenahi sevinçler
Evet bu sadık köpekcik Efendilerine refa-
kat etsin.

- Goethe'nin yorumladığı Yedi uyurlar kıssasının Hz. Peygamber'in ashabından İbni Abbas'ın¹² ayrıntılı Arabca metnine ve fazla detaya girilmeyen, ama esas hatlarıyla Kur'an'da belirtilen "Kehf suresinin özüne çok benzemesi dikkate şayandır. Ayrıca Goethe şiirinin başında, Nemrud'un başından geçen Tabari'de de zikredilen, sinek kıssasını şiirde geçen hükümdara izafe ederek, Dakyanus ile alay etmektedir. Diğer taraftan İbni Abbas Yedi uyurlarla ilgili beyanında kendini ilah ilan eden beş şahıstan birinin de Dakyanus (Dece-Decius) olduğunu belirtmektedir. (Namrüd, Shaddad, Ad, Hadarus, Dece). Aynı metnin dipnotlarında Allah'a inanan insanların gelmesine mani olmak için Takyanus'un yeğenlerini öldürmek istediği gibi, Hz. İbrahim'in gelmesini önlemek için Nemrud'un; Hz. İsa'nın gelmesini önlemek için de Herode'nin kıyım yaparak masum insanları, bebekleri öldürttüğüne işaret edilmektedir.¹³

İlgili temaları işlerken Goethe'nin adeta "Kehf suresi'ndeki" 9 dan 20 ye kadar olan yedi uyurlarla ilgili ayetleri yorumladığını görmekteyiz. Yalnız Goethe Kur'an'da zikredilen gümüş para yerine altın para tabirini kullanmaktadır. Zaten "Gelin dinleyelim gerisini Kur'an'dan" mısrasının orijinalin de "Kur'an" tabiri yerine "Tanrı indindeki koruyucu meleğin raporundan" cümlesini kullanmaktadır ki, burada Cebrail vasıtasıyla aktarılan Kur'an kastedildiği de gayet açıktır.

HZ. MEVLANA'NIN YORUMU

Beşeri ve ilahi işaretleriyle gerek bu alemdeki gerek meçhul alemdeki hayatını sorgulayan insanoglunun sorularına bir nevi cevap teşkil eden "Ashab-ı Kehf örneğini herhalde en iyi yorumlayanlardan biri Hz. Mevlana olsa gerek. Çünkü Yedi uyurlar hakikatinde akıl sınırlarını aşan, fizik ötesi olarak görülen beşeri planda tecelli eden ilahi bir iletişimle, modern akılla izah edilemeyen bir

grup gencin üç asrı aşan bir süre boyunca uyutulup, hiçbir fiziki değişikliğe uğramadan tekrar uyandırılması, yani bir "diriliş" örneği sergilenmektedir.

Mevlana bize bazı mesajları anlamının zor olduğunu, zira aklın sınırları bulunduğunu, ancak insan gücünün aklın sınırlarını aşabileceğini anlatmaktadır. Ona göre akıl, varlık dünyasındaki her şeyi çözüp anlayabilecek yetenektedir, ama yokluk sınırına geldiğinde aklın gücü bitmektedir. İnsanı, aklın sınırları dışına götürüp buradan hakikata yaklaştıracak ve ulaştıracak olan aşktır. Yoksa bu cüz-i akıl insanı ancak mezara kadar götürür; oradan ötesi hakkında akıl yürütemez. Mezardan öteye var olan gizli evren bu akıl tarafından anlaşılamaz.¹⁴

Ashab-ı Kehf in hakikatine, Kuran'ın özüne uygun olarak Mesnevi'de ve Divan-ı Kebir'de geniş yer veren Mevlana'nın beyitlerini aşk, uyku ve mağara, temalarında toplamak mümkün.

Mevlana'ya göre, Ashab-ı Kehf'in kurtuluşları, Allah'a olan teslimiyet ve aşk sayesinde olmuştur. *Aşk, erenlerin en büyük gücüdür, zehirler onunla bal olur, günahlar onunla sevaba dönüşür, ölümler onunla dirilir. Bütün yollar onunla aydınlanır.*¹⁵

Aşk, gönül denizinde başverir, ağzını açar da timsah gibi iki dünyayı da yutuverir.

*Aşkta, yardım üstüne yardım geldi mi, can kapkaranlık, daracık bedenden kurtuluverir.*¹⁶

Zira Mevlana'ya göre herşey önce aşktan doğar, sonra bu varlıklar gönüllerini aşka verirler; dalda olan bir meyvenin olgunlaşınca daldan ayrıldığı gibi, aşka düşenler de kendi varlıklarını kaybederler.

Mevlana'ya göre, aşk hayvanları bile değiştirir:

*"Köpekte aşk damarı olmasaydı, Ashab-ı Kehf in köpeği gönül ehlini ararmıydı hiç?"*¹⁷

*"Ashab-ı Kehf in köpeğine, onlardan öyle huy bulaştı ki, sonunda yürüdü gitti, Allah'ı arar oldu."*¹⁸

*"Tanınmamışlardır ama, dünyada şekil bakımından ona benzeyen, onun cinsinden olan nice köpek vardır."*¹⁹

*"Dünyada, bu zamanda nice Ashab-ı Kehf vardır ki senin yanıbaşındadır, karşındadır."*²⁰

-*"Dost da onunla nağmeler terennüm eder mağarada; fakat ne fayda ki senin gözünde, kulağında mühür var."*²¹

Mevlana kendini Tanrı iradesine veren Ashab-ı Kehf in varlıklarından habersiz, fakat Tanrı iradesiyle mevcut olduklarını bildirmekte, onları yazarın elindeki kaleme benzetmektedir.

-*Onlar gece gündüz dünya hallerine karşı uykuya dalmışlardır; onlar Rabbin elinde evirip çevirdiği kalem kesilmişlerdir.*

-*Yazı yazılırken eli görmeyen kişi, yazı kalemin oynamasıyla yazıyor sanır.*

-*Tanrı arifin bu halinden halka pek az miktarda gösterdi; halkı ise hisse mensup uyku kapladı (gafletten dalıp arifi anlamadılar)*

-*Onların camı; sırrına akıl almaz sahraya gitti. Ruhları da istirahate, bedenleri de.*

-*Tanrı onları durmadan sağa sola çevirip; işe güce sokar, onlarsa haberleri bile yoktur."*²²

Bu beyitlerle, Kehf suresinin 17-18 inci ayetlere iktibas yapan Mevlana:

-*Yüzbinlerce yıllardır havadaki zerreler gibi ihtiyarsızdır*

-*O zamanı ve o hali unuttum, ama uykuda bu alemde göçüp gitmem bana alemden bir armağandır"*²³ diyerek bize salt ruh alemini hatırlatmaktadır. "Uyku ölümün kardeşidir; cennet ehli ise ölmez" mealindeki hadis'e (Cami; 11. s.176) dayanarak uykuyu o aleme benzetmektedir. Uykuda kendinden geçişi, o alemden bir armağan saymaktadır.

Mağarayı bir hikmet ve kurtuluş yeri olarak belirten Mevlana, Eva de Meyorovic'in de belirttiği gibi, Hz. Peygamberin ve Ebu Bekir'in en zor günlerinde mağaraya sığınarak kurtuluşa erdiklerini anlatmaktadır. Kalbi de bir gönül mağarasına benzeten Mevlana sıkıştığımız zaman kendi gönül mağaramızdaki Allah aşkına sığınarak, sıkıntılardan kurtulup, karanlıklardan aydınlanabileceğimizi önermektedir.

-*Canını kurtarmak istiyorsan padişahın yanına kaç; zehirin bile panzehirin yanında zehirliği kalmaz."*²⁴

-*Tanrıdan dilerim ki Tebrizli Tanrı Şem'i, gönül mağarasında doğup parlansın da mağaradaki dostuyla kalsın."*²⁵

-*Kalp pencereye benzer, ev onun yüzünden aydındır;*

-*Beden yokluğa doğru gitmektedir, gönülse ölümsüzlüğe doğru gitmede"*²⁶

İçinde Tanrı fikri ve düşüncesi olmayan düşüncelerinizden uzak kalmamızı tavsiye eden Mevlana:

-Düşüncelerinden uyur, onlardan vazgeçersen Ashab-ı Kehf'ten sayılırsın, düşüncelerden mukaddes münezzeh bir nur kesilirsin, ne olur bu hale gelsen"²⁷

Tüm bu hikmet dolu sözlere sebep olan Ashab-ı Kehf Kıssası'nın asıl amacının ne olduğunu, yine Kur'an'daki Kehf suresinin 21 inci ayetinde, Yaratının kendi sözlerinden öğreniyoruz:

"Böylece insanları onlardan haberdar ettik ki Allah'ın Vadinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler... (Kur'an 18/21)

Sonuç olarak, Ashab-ı Kehf gerçeği, bize hayatın bir anlamı olduğunu, öldükten sonra tekrar diriltileceğimizi, tüm dinlerin sahibinin Tek Allah olduğunu, hem beşeri hem ilâhi plândaki işaretleriyle açıkça göstermektedir.

DİPNOTLAR

1 Roger Garaudy Yaşayanlara Çağrı, Pınar Yayınları 2. baskı 1996, s. 88, 89

2 Roger Graudy Avons-nous besoin de Dieu?Desclée de Brouwer 1993, s. 11-12

3 J.Paul Sartre L'Etre et le Neant s.653-708.

4 Albert Camus L'homme revolté

3 Roger Garaudy Avons-nous besoin de Dieu 1993 s.6.

6 S.Ateş Kuran'ı Kerim ve Yüce Meali süre 18 Ayet 9-16 8:293-294

7 François Jourdan, La tradition des sept dormants, Editions

8 Ibid s. 128-129

9 Ibid, s.171

10 YrdDoç.Dr.Bayram Yılmaz Goethe'nin Doğu ve Batı Divanı'mda Cennet bahsi Timaş yayınları İstanbul 1998 S.48

11 Başlangıçta putperest şehir olarak bilinen "Ephese" ismi daha sonraki hiristiyan kaynaklarda "Tartous" =Tarsus olarak geçmektedir. Bakınız. P. Jourdan La Tradition des sept dormants, Edition maisonneuve 1983 P:34

12 François Jourdan, La Tradition des sept Dormants, Editions maisonneuve, 1983 S: 16-39

- 13 ibid 8:16,1714 Mesnevi IV/3311-3312
- 15 Divan-ı Kebir, cilt 3, sayfa 161.(1417....)
- 16 Divan-ı Kebir, cilt 5, sayfa 63(750-754)
- 17 Mesnevi V / 2009.
- 18 Mesnevi II / 1425.
- 19 Mesnevi V / 2010.
- 20 Mesnevi I / 409
- 21 Mesnevi I / 409
- 22 Mesnevi I / 393-396
- 23 Mesnevi VT / 220-221
- 24 Divan-ı Kebir II. / 475 s.58 (L)
- 25 Divan-ı Kebir I / 2459 S.261 (XXXVI)
- 26 **Divan-ı Kebir** IV / 3340 S.345 (XXXV)
- 27 **Divan-ı Kebir** I / 2375 S.253 (XXVIII)

MEVLANA MÜZESİ İHTİSAS KÜTÜPHANESİ'NİN 1926 YILINDA KURULUŞU, YUSUF AĞA KÜTÜPHANESİ'NİN BURAYA NAKLİ

Dr. Naci BAKIRCI

Büyük Türk düşünürü Hz. Mevlana 1273 yılında vefat etmiştir.¹ Onun ölümünden sonra türbesinin etrafında kurulan Konya Mevlevi Dergahı, tekke ve zaviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar Mevleviliğin merkezi, asitanesi olarak hizmet vermiştir.

Günümüzde Mevlana Müzesi'nin Envanterinde kayıtlı olan müzelik yazma eserler ile İhtisas Kütüphanesinde bulunan kitaplar, Mevlana Dergahı'nın içinde ve Derviş Hücreleri'nde oraya buraya konulmuş durumda olup Mevlevihane'nin müstakil bir kütüphanesinin olmadığını Müzenin ilk müdürü Yusuf Akyurt'un 23.Şubat 1940 tarihli raporlarından öğreniyoruz². Bu kitaplar Selçuklu devlet adamlarının, Karaman Oğulları'nın, Osmanlı Sultanlarının ve devlet adamlarının yanı sıra Mevlana'ya muhabbetleri olan zenginlerin hediye ve vakıf ettikleri kitaplardır.

Mevlana Dergahı'nın 24 üncü postnişinliğini yapan Hemdem Mehmet Sait Çelebi (1807 – 1858) evinde bulunan hususi kütüphanesini 1854 yılında Mevlana Dergahına naklederek vakfetmiştir. Ayrıca dergah içerisinde bulunan kitapları kayıt ve tescil ettirip Murat Paşa Kızı Fatma Hatun Türbesini kütüphane yapmıştır.³ (Resim 1). Kütüphanenin vakfiyesi bulunmamaktadır. Hemdem Mehmet Sait Çelebi kendisinin vakfettiği kitapları 25 x 24 mm. ölçü-

¹ A. Gölpınarlı, Mevlana Celaleddin, İstanbul, 1985, 44.

² Konya Asarı Atika Müzesi 1926 – 1934 Seneleri Umumi Raporu, Müze Demirbaş No. 109.

³ Konya Asarı Atika Müzesi 1926 – 1934 seneleri Umumi Raporu, Müze Demirbaş No. 109.

sünde birisi kare diğeri 23 x 19 mm. ölçüsünde beyzi biçimli iki mühürle mühürlemiştir. (Resim 2). Kare mühürde “ 1 - Min kütibil fakir ibni Hazreti Mevlana 2 – Kaddesen Allahu sırrahül ala şeyh, 3 – Mehmet Sait Postnişin 4- Dergâh Hazreti müşarin ileyhi 5 – 1271” yazılıdır. Beyzi mühürde “ Vakıf Kütüphaneyi Hazreti Mevlana kaddese sırrahül ala” yazısı bulunmaktadır. Kütüphanede bulunan kitaplar yukarıda belirtilen iki mühürle mühürlenmiş ise Hemdem Sait Çelibi’nin kitapları, yalnız beyzi mühürle mühürlenmiş ise Mevlevî Dergâhı’nın kitaplarıdır.

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Dergâh ve kütüphanede bulunan kitaplar yeniden tasnif edilmiş bir sene içerisinde tasnifi tamamlanmış, fişleri çıkarılarak 27.11.1927 yılında bir merasimle Dergâh kütüphanesi günümüzde müze müdür odası olarak kullanılan Çelebi Odasında Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi adı altında hizmete açılmıştır (Resim 3).

Kütüphane düzenlenirken 2366 adet kitap Dergâh kütüphanesinden, 460 adet kitap türbe içerisinde, 54 kitap tesellüm fazlası olup, eski müze binasından getirilen 342 kitapla toplam 3222 kitabın tasnifi yapılmış müze demirbaşlarına kaydedilmiştir. Bu kitaplardan 1953 adedi basma 1269 adedi yazma kitaplardan oluşmaktadır. Kitapların tasnifini Müze Müdürü Yusuf Akyurt ile daha sonra 80 Tl. ücret ile görevlendirilen Hasan Rüştü isimli Bir memur tarafından yapılmıştır⁴.

Kütüphane Dr. Mehmet Önder’in Müze Müdürlüğü zamanında Hz. Mevlânâ’ nın Türbesi’nin güneyinde bulunan binasına taşınmıştır(Resim 4). Kurulduğu günden bu tarafa bağış ve satın alma yoluyla zenginleşen İhtisas kütüphanesinde kitap sayısı 11.000 e ulaşmıştır. İhtisas Kütüphanesinde bulunan yazma kitapların Abdülbâki Gölpınarlı tarafından katalogları çıkartılarak yayınlanmıştır.⁵

Mevlana Müzesi’nin batı yönünde Selimiye Camiine bitişik durumda olan Yusuf Ağa kütüphanesi 1796 yılında Mihrîşah Valide Sultan’ın kethüdası Yusuf Ağa tarafından yaptırılmıştır⁶ (Resim 5). Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi’nin açılmasıyla birlikte Yusuf Ağa Kütüphanesi’ndeki kitapların iyi tasnif görmemiş olması, kitapları koyacak rafların yetersiz oluşu ve okuyucuların zamanında kitap alamaması gibi sorunlar üzerine Maarif Müdürlüğü tarafından vilayetin uygun görüşü alındıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı’ndan izin alınarak Yusuf Ağa Kütüphanesi’ndeki kitaplar, 1931 yılında Müze kü-

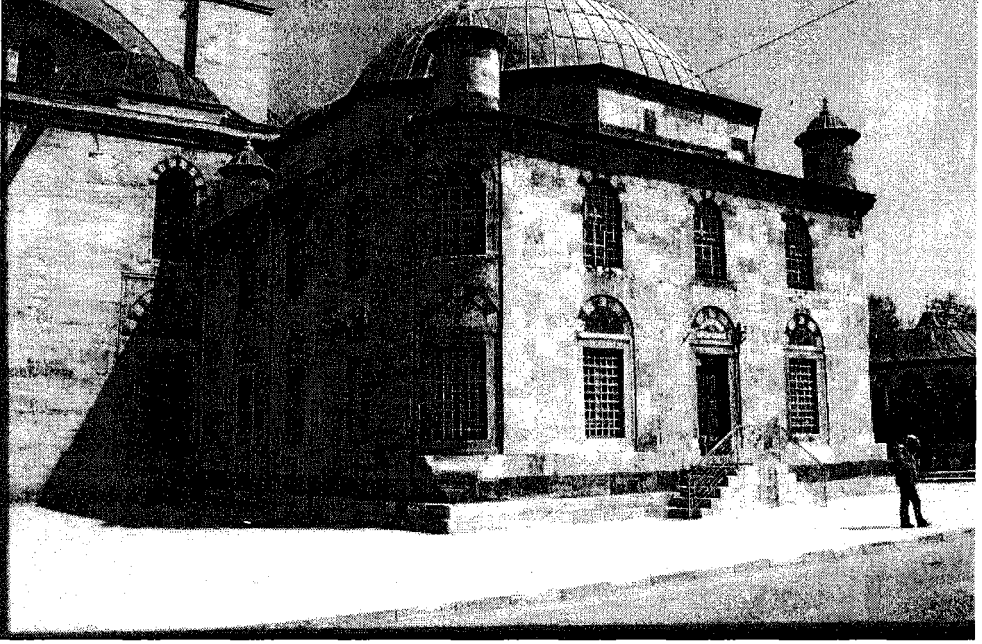
⁴ A.g.r., s.87.

⁵ A. Gölpınarlı, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katalogu, C.1-2-3-4, Ankara, 1967,1971,1972,1994.

⁶ İ.H. Konyalı., Konya Tarihi, Konya, 1964, s.1111.

tüphanesine devredilmiştir⁷. Devredilen kitapların 4272 adet basma, 2786 adedi yazma olmak üzere toplamı 7058 adettir. Müze kütüphanesinde bu kitaplar esas kayıt defterlerine kaydedilip tasnifleri yapılmıştır.

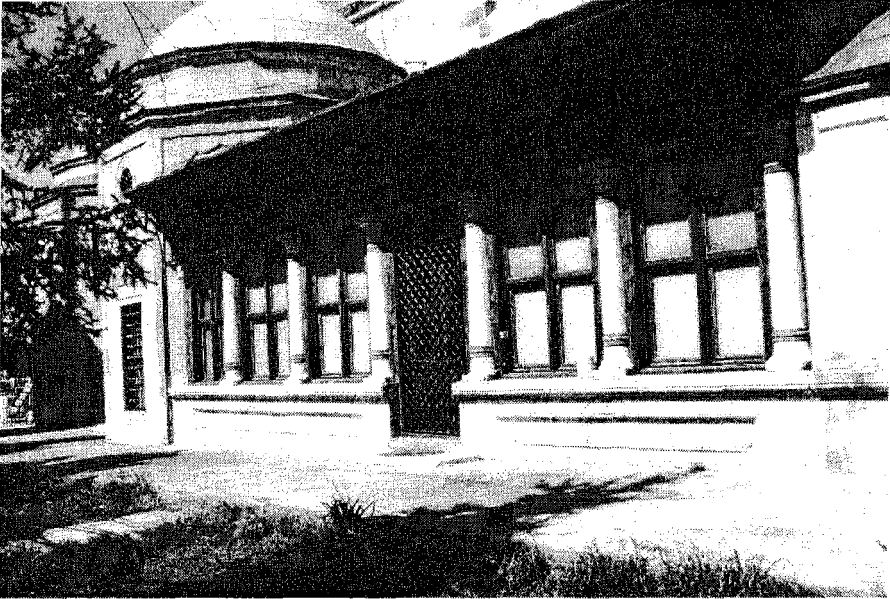
Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin kitapları 1946 yılında tekrar iade edilmiş bu yıldan sonra Yusuf Ağa Kütüphanesi tekrar asli hüviyetine kavuşmuştur⁸.

Resim 1- Fatma Hatun Türbesi (Dergahın ilk kütüphanesi).

⁷ a.g.rapor., s.5.

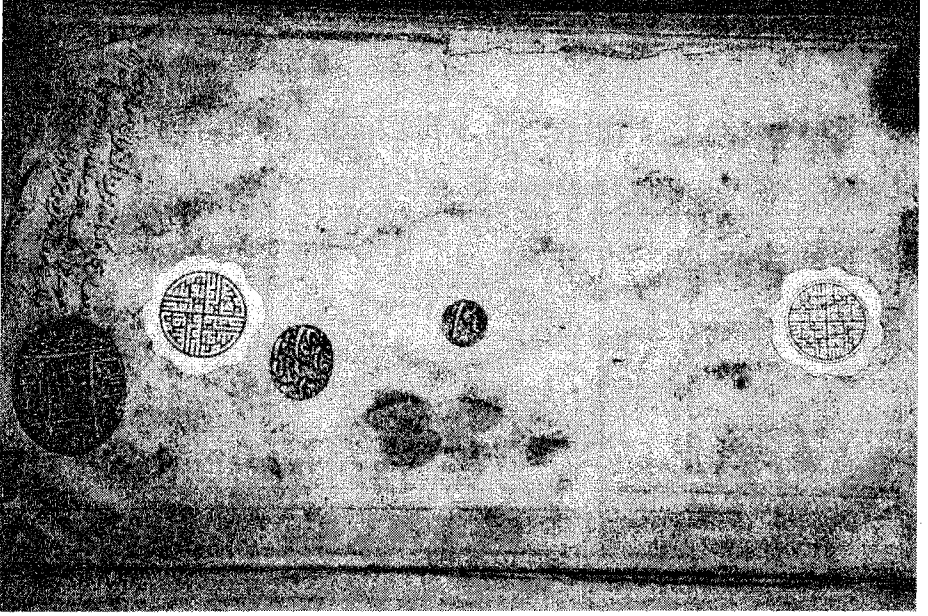
⁸ C. Arabacı, "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphanecilik Anlayışının Dünyası Üzerine", Bilgi Yolu,Konya,2002, S.2.s.7.

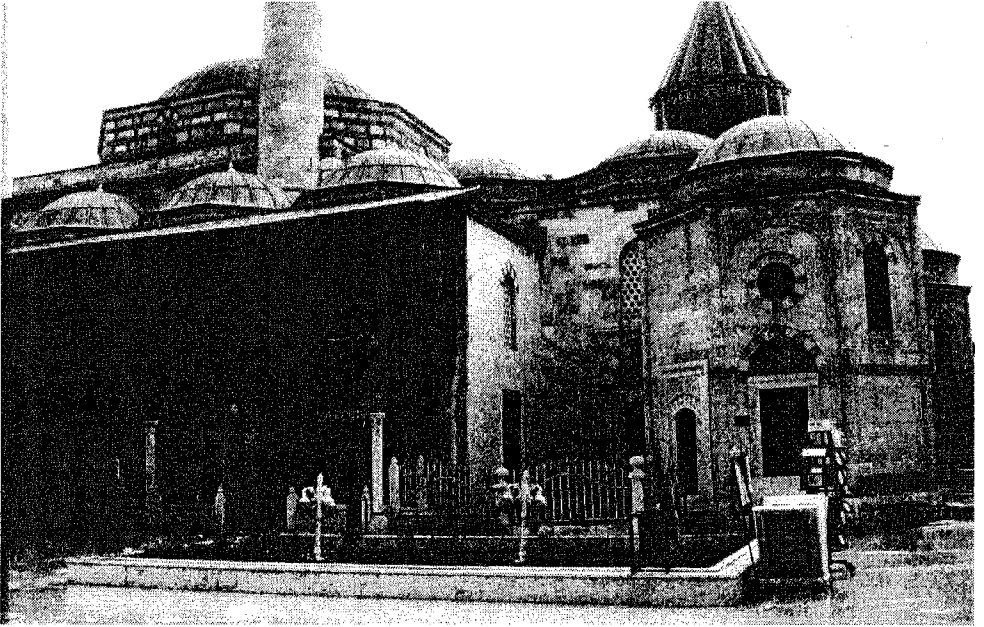
Resim 2- İhtisas Kütüphanesinde bulunan kitaplardaki mühürler.

Resim 3- 1926 Yılında İhtisas Kütüphanesi'nin açılışı.

Resim 4- İhtisas Kütüphanesi'nin günümüzdeki binası.

Resim 5- Yusuf Ağa Kütüphanesi.

DİĞER TEBLİĞLER

OSMANLI'DA MESNEVİHANLIK GELENEĞİ
V E
SON MESNEVİHANLARDAN TAHİRÜLMEVLEVİ*

M.Orhan OKAY

Efendim, ben Osmanlılarda Mesnevihanlık geleneği üzerinde kısaca durduktan sonra, gençlik yıllarımda tanıdığım ve Mesnevi Dersleri'ne devam ettiğim Tahirülmevlevi hakkında hatırladıklarımı anlatacağım.

Mesnevihan kelimesinin sonundaki '-hân' eki, farsçada 'okuyan' manasına gelir ki Osmanlıca'da birçok terkipte kullanılmıştır : Duahan, mevlidhan, gazelhan gibi. Buradaki okumak, içinden değil, yüksek sesle okumak hatta teganni etmek yani musiki ile veya ahenkli bir şekilde okumak demektir. Binaenaleyh mesnevihan da Mevlana'nın Mesnevi'sini yüksek sesle okuyan, nadiren teganni eden, fakat her zaman kısa veya uzun bir takım açıklamalarda da bulunanlara verilen bir sıfat olmuştur.

Hız. Mevlana'nın vefatından sonra ilk defa Hüsameddin Çelebi'nin halka açık kürsülerde Mesnevi takrir etmeğe başladığı bilinmektedir. Böylece mevlevi geleneğinde Hüsameddin Çelebi ilk mesnevihan olarak kabul edilmiştir. Ondan sonra da Sultan Veled bu geleneği devam ettirmiştir.

Osmanlı döneminde mesnevihanlık, zamanla mevlevilik adab ve erkânı içinde kendisine mahsus bir protokole sahip olmuştur. Böylece mevlevi dergâhlarında başlayan mesnevihanlık giderek camilerde, konaklarda hatta hatta sırf bu iş için özel olarak inşa edilmiş Mesnevihane yahut

* 17 Aralık 1999 tarihinde yapılan "Mevlevîliğin Kültür ve Edebiyatımıza Katkıları" konulu panelde sunulmuştur.

Darülmecnevi denilen nisbeten küçük mekânlarda icra edilmiştir. Bunlardan galiba Murad Molla tarafından yapılan, kapısında da

Kâbetül'uşşâk bâşed in makam

Her ki nâkıs âmed incâ şüd tamam

beytinin talik hatla yazıldığı kitabesi bulunan bir darülmecneviyi çocukluk ve gençlik yıllarımda oturduğumuz semte yakın olan Çarşamba'da, Fethiye camiinin arka taraflarında gördüğümü hatırlıyorum. O sırada metruk idi veya bir aile ikamet etmekteydi. Son yıllarda küçük bir mescide çevrildiğini, tabii kitabesinin de kaybolduğunu gördüm.

Zamanla mesnevihanlık bir kurum haline gelmiş, mesnevihanların, başlarına özel bir destar sarmalarına da izin verilmiştir. Mevlevi dergâhlarında Mesnevi okunması için iki kürsü konulmuştur. Birinde asıl mesnevihan oturur, çok defa ezberinde olan Mesnevi'yi okumağa ve açıklamağa başlarmış . Eğer unuttuğu, yanlış söylediği veya atladığı bir beyit olursa ikinci kürsüde oturan, elindeki Mesnevi'den takip ederek düzeltirmiş. Yirmi altı bin beyit olan bütün Mesnevi'yi ezbere okuyanlara hafız-ı Mesnevi , ikinci kürsüde bir nevi mukabele yapana da kari-i Mesnevi denmiştir.

Son dönem mesnevihanlarından bazılarının adları kayıtlarda ve hatıralarda zikredilmektedir. Konya'da Sıdkı Dede, İstanbul'da Hoca Hüsameddin Efendi gibi. Hoca Hüsameddin, Abdülmecid devri mesnevihanlarından imiş. Akif'in Safahat'ında, Gölgele'deki Hüsam Efendi Hoca adlı ibretâmiz manzum hikâyenin kahramanı olan zattır. Bunlardan başka Ahmed Celaledin Dede (Baykara) Üsküdar ve Galata Mevlevihanelerinde Mesnevi okutmuştur. Yine Üsküdar dergâhında Ahmed Remzi Dede'nin (Akyürek) de Mesnevi okutmuş olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında Kasımpaşa Mevlevihanesinde ve Fatih Camii'nde yarım asra yakın Mesnevi okutan Selanikli Esad Dede meşhurdur ve Mehmed Akif'e de Mesnevi okutmuştur. Ondan sonra Fatih Camiinde onun yerine Karahisarlı Ahmed Efendi, onun ölümünden sonra da Tahirülmeclevi orada iki yıl kadar, yani tekkelerin kapatılması ve kendisinin de İstiklal Mahkemesi'ne verilmesine kadar Mesnevi okutmuştur.

Böylece konuşmamızın Tahirülmeclevi bahsine geçebiliriz. 1877-1951 yılları arasında yaşayan, edebî, tasavvufî pek çok eseri ve şiirleri bulunan, yukarıda bahsettiğim İstiklal Mahkemesi'nde beraat ettikten sonra epey bir süre Kuleli Askerî Lisesi'nde edebiyat dersleri okutan Tahirülmeclevi Meşrutiyet döneminin önemli dergilerinden olan Mahfil'in de naşiri ve başlıca yazarıdır. Soyadı kanunu çıktıktan sonra kendisine

Olgun soyadını almıştır. 1923-1925 yılları arasında Fatih Camiinde verdiği Mesnevi derslerinden de önce, hocası Mehmed Esad Dede'nin ve Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Celâleddin Efendi'nin de kari-i mesnevisi imiş.

Daha önce ismini Mehmet Behçet Yazar'ın "Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı" adlı bir çeşit anket kitabından tanıdığım, hakkında az da olsa bilgim olan Tahir Olgun' un 1948 yılı Şubatında Süleymaniye Camii'nde Mesnevi okutacağını duyduğum zaman takip etmeye karar verdim. Zaten Vefa Lisesi'nde okumakta olduğumdan ve cami bize çok yakın bulunduğundan hemen hiçbirini kaçırmadan bütün dersleri takip etmem o kadar zor olmadı.

Zannedirim ki, 1925 yılından sonra bir daha camilerde, halka açık mesnevi dersleri verilmemiştir. Yahut ben duymadım. 1948'de yeniden verilmeye başlamasını ise izah etmek o kadar güç değil. 1946-1948 arası demokrasi hareketleri içinde, iktidarı elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri bir takım seçim kozlarını muhalefete kaptırmamak için bazı tavizlerde bulunmaya, bu arada dinî yayın ve faaliyetlere de izin vermeye başlamıştı. Mesnevi derslerinin yeniden ihdası da bunlar arasında olmalıdır.

Mesnevi Dersleri, cumartesi günleri öğle namazından sonra Süleymaniye Camii'nin dört sütunundan mihraba yakın ve doğu tarafında bulunan sütunun dibinde, alçakça bir kürsüde veriliyordu. Önceleri namazdan sonra cemaatin çoğu tecessüsle dersleri takip ederken bir süre sonra daha seçkin, entelektüel bir grup oluşmaya başladı. Aklımda kaldığı kadar otuz ilâ elli arasında bir dinleyici kitlesi vardı. Tahir Olgun ilk derste Süleymaniye Camiinde bu derslerin verilmesinin bir vakıf gereği olduğunu ve bu tarihten galiba ikiyüz sene kadar evvel Kubat Çavuş adında biri tarafından vakfedilmiş olduğunu anlattı. Hafif kısık, yumuşak, biraz gevrek bir sesi vardı. Yaşı yetmişin üzerindeydi ve kırçıl kısa sakalı yumuşak ifadeli çehresini çevreliyordu. Mesnevi'den beyitler okuya okuya, bazan sadece tercüme ederek, fakat çok defa uzun yahut kısa açıklamalarla dersini verirdi. Beyitleri şerh ederken ilgisi dolayısıyla âyet ve hadisler zikreder, tarihî hadiseleri anlatırdı. Gereklikçe Sadi'den, Hafız'dan, Muallim Naci'den, Mehmed Akiften, diğer Türk şairlerinden ve kendi müellefatından beyitler okur, araya evliya menkıbeleri hatta fıkralar sokuşturur, bazan da kendi hayatından bir takım hatıralar ilave ederdi. Tabii okuduğu beyitlerle daima ilişki kurarak. Yani dinleyicileri sıkmayan

bir takrir tarzı vardı. Gerek arapça gerekse farsça telaffuzunda kendisini sıkımsaz, mahreçlerde rahat bir Osmanlı telaffuzunu tercih ederdi.

Mesnevi şerhine arapça dibacesinden başladı. Galiba bu bahis üç ders, yani üç hafta sürdü. Sonra Mesnevi'nin on sekiz beyitlik ilk bölümü üzerinde de epey teferruatlı olarak durdu. Hele bazı beyitleri uzun uzun açıklıyor, adeta her kelimesinin tasavvufî olarak manasını veriyordu. Anlattığı fıkralarda veya gerçek hadiselerde hoşlanmadığı bir kişi bahis konusu ise "herif-i nâ-şerifin biri..." diye başlar, sevdiği ve takdir ettiği bir insan ise "urefadan bir zat ..." gibi daha saygılı ifadeler kullanırdı.

Dersler bir süre ilerledikten sonra başlangıç ve bitişlerinin belirlendiğini, adeta klasik denilebilecek bir kalıba girdiğini farkettim. Hemen her derste tekrar edildiği için de ezberlemiş oldum: "Eûzü besmele"den sonra "Rabbî'srahîlî sadrî ve yessirîlî emrî v'ahlûl ukdeten min lisânî yefkahû kavli : Yarabbi, göğsümü ferahlat, işimi kolaylaştır, dilimdeki düğümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar" ayetlerini okurdu. Sonra Mesnevi'den

Tû megû mârâ bedan şeh bâr nîst

Bâ kerîman kârhâ düşvâr nîst

"Bize o şahın huzuruna çıkma müsaadesi yoktur deme. Kerem sahipleriyle iş yapmak zor değildir." beytini okur ve "Ders-i sabıkta şu beyitte kalmıştık..." diyerek konuya girerdi. Herhalde bir veya birbuçuk saat kadar devam eden ders bittikten sonra da

İnçünün fermûd Mevlânâ-yı mâ

Kâşif-i esrârâ-yı kibriyâ

İn ne necmest ü ne remlest ü ne hâb

Vahy-i Hak vallahü a'lem bissavab

"Büyük sırları açan, efendimiz, Mevlânamız böyle buyurmuştur. Bu ne yıldız falıdır, ne gaibden haberdir, ne de rüya! Allah'tan ilhamdır, doğrusunu Allah bilir" kıtasıyla bitirirdi.

Derslere benim dışımda devam edenlerin kimler olduğunu bilemeyeceğim. Belki de daha sonra isimlerini duyacağım kişiler vardı. Fakat devam edenlerden bazılarına dikkat ettiğim zaman mevleviliğin halen yaşamakta olduğu anlamıştım. Aralarında muhakkak mevlevi olanlar veya mevlevi-meşreb olanlar vardı. Bazılarının ellerinde koca Mesnevi ciltleri vardı ve dersleri beyitler üzerinde takip ediyorlardı. Bazıları kürsünün önünde diz çöküp otururken belli belirsiz bir şekilde zemine dudaklarını değdiriyorlardı.

Dersler bir süre ilerledikten sonra o sıralarda Sultan Ahmed Camii'nin baş imamı olan Sadettin Kaynak da devamı başladı. Tahirülmevlevi, yukarıda zikrettiğim kıtayı okuyup derse son verdikten sonra gözleriyle cemaat arasında Sadettin Kaynak'ı arar, onu görünce "Sadettin Bey, bir aşır-ı şerif lütfeder misiniz" derdi. Epeyce şişman gövdesiyle bağdaş kurup oturmakta olan Sadettin Kaynak da bu rica üzerine dizleri üzerinde güçlüklerle doğrulur, iri ve biraz patlak gözlerini devire devire bir aşır okurdu.

Tahirülmevlevi eski insanlarımızın pek çoğu gibi mahviyet sahibi idi. Kendisinden "bu fakir" diye bahsederdi. Mevlâna muhibbi idi ve onu son derece saygılı bir dille "Cenab-ı Mevlâna, Hazret-i Pîr" gibi hürmet lafızları kullanarak anardı. Elini öpmek istediğiniz zaman, mevlevilikte adet olduğu üzere, o da eğilip sizin elinizi öperdi.

Mesnevi Dersleri ilk yıl tamamen Süleymaniye Camii'nde verildi. Tahir Olgun'un yaşlı ve biraz da sağlığının bozulduğu yıllardı. İlk yılın sonunda, sonbahara doğru, Süleymaniye bayağı soğuk olmaya başlamıştı. Büyük, loş ve kuzeye yani Boğaz'a bakan camiın, herhangi bir ısınma imkânı olmadığı gibi cemaati de fazla olmadığından epeyce üşünüyordu. Bir gün Hoca, "Bu mübarek cami fazla soğuk oldu. Müftülüğe bildirdim, Peygamberimizin sünnetine ittiba ederek, bundan sonra daha ılık bir semtte, Laleli Camii'nde devam edeceğiz" dedi. Ondan sonra dersler Laleli Camii'ne alındı. Orası da okuluma fazla uzak değildi ama, Marmara'ya, yani güneye baktığı için gerçekten daha ılıktı.

Tahirülmevlevi'nin enfiye tiryakiliği de vardı. Derse gelen, kendisi gibi yaşlıca zevat ile -muhakkak hazretin dostları idiler- cami çıkışında aralarında özel bir enfiye protokolü teati edilir; zarif, küçük, işlemeli kapaklı enfiye kutuları yelek ceplerinden çıkarılır, artık hatırımda kalmayan bir takım adlarla, enfiyelerin cinsleri üzerinde "sizinki filan, benimki falan" gibi sözler söylenir. Derken baş ve işaret parmakları birleştirilerek birbirlerinin kutularına uzanırlar, birer tutam enfiye önce sağ, sonra sol burun deliğine çekilir, bir süre sonra da çizgili, kalın bir bezden mamul bohça gibi bir mendile burun ifrazatı boşaltılır. Ne zevk aldıklarını bilemem, fakat bu merasim, bu hazırlık, bu özel işlemeli zarif kutular bayağı dikkatimi çekmeye, hatta hoşuma gitmeye başlamıştı (Aynı alışkanlık merhum hocam Celaledin Ökten'de de vardı). Herhalde bütün iptilâlar gibi pek iyi bir alışkanlık değildi ama muhakkak ki etrafına zararı sigara ile kıyaslanamazdı.

Tahirülmevlevi'nin bu dersleri kısa süre sonra, 1949 Şubatından itibaren formalar halinde basılmaya da başlandı. Daha sonra külliyetli ciltler

halinde yayınlanan "Mesnevi Dersleri" bu formaların daha tamamlanmış ikinci basımlarıdır. 1950 yılının sonlarına doğru Hoca hastalandı. Galiba böbrek rahatsızlığı çekiyordu. Dersler seyrekleşti. Sonra hiç devam edemez oldu. Haseki Hastahanesine yatırdılar. 1951 yılının güneşli bir Haziran gününde vefat etti. Ramazan ortalarıydı. Cenazesi eller üzerinde epey kalabalık bir cemaatle Merkez Efendi Kabristanı'na götürüldü. Rahmetli sahhaf Hacı Muzaffer Ozak, cemaatin başında gür sesiyle tekbir getiriyor ve cemaati "Allahü Ekber" nidalarına iştirak ettiriyordu.

İşte son büyük mesnevihan'ın küçük hikâyesi.

MEVLÂNÂ'DA EDEBÎ ZEVK

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU*

Mevlânâ, tasavvufî düşüncelerinin yanı sıra edebî kişiliği ve şiirleriyle Doğu edebiyatında ve özellikle Türk edebiyatında "Mevlevî edebiyatı" isimlendirmesini gerektirecek kadar etkili olmuştur. Onun adıyla özdeşleşen bu edebî anlayışın ve üslûbun takipçileri için kaleme alınan eserler ve bunların şiirlerinden oluşturulan mecmualar, bu yönde tatmin edici bilgiler vermektedir.

Burada önce Hz. Mevlânâ'nın dinî ve tasavvufî düşüncelerinin gönüllere daha etkili bir şekilde tesir etmesini sağlayan şiir bilgisi ve dehâsı hakkında bir değerlendirme yapmaya çalışılacak, manzum eserlerine değinilecek, şairliğine ve şairleri etkileyen üslûbuna işaret edilerek örnekler sunulacaktır.

Onun manzum eserlerini şiir sanatı açısından birer şaheser olduğu hususu, asırlar boyu tasdik edilmiştir. Böyle bir şahsın şairliğinin güçlü dayanakları olduğu aşîkârdır. O küçük yaşlardan itibaren şiirle yüz yüze gelmiş, çeşitli şairlerin şiirleriyle meşgul olmuş ve hatta şiir eğitimi almış olmalıdır.

İslâm dünyasında şiir, uzun asırlar önemli bir yere sahipti. Medreselerde, tekkelerde ve saraylarda alaka görmektedir. Öğrenim çağındaki çocuklar dilbilgisi, sözlük ve akaid gibi bilgi dallarında ezberlenebilir özellikte küçük manzum eserlerle karşılaşılıyordu. Birçok alim ve müderris her ne kadar ilmin ve ilmî ciddiyetin yanında önem vermeseler de bazen öğretim amacıyla bazen de edebî zevk alma gayesiyle şiire gündelik hayatlarında yer vermekteydiler. Tekkelerde sûfîlerin nezdinde ise şiir, bilhassa Baba Tâhir, Senâî ve Attâr'ın

* 5 Mayıs 1997 tarihinde yapılan "Mevlâna ve Mevlevî Edebiyatı" konulu panelde sunulmuştur.

diliyle sözleri süslüyor, gönülleri mesrûr ediyordu. Dünyevî güç ve saltanat makamlarında ise şiir, zâten geleneksel hükümrânlığını asırlar boyu sürdürdü.

Bu derecede toplumun bütün kesimlerinin hayatında yer alan şiir, ilgi odağı olduğu dönemlerden birinde; milâdî XIII. Asırda hayatını sürdüren Mevlânâ için de hayatının ilk yıllarından itibaren mutlaka bir anlam ifade etmiştir. Devlet adamlarının hürmet duyduğu büyük bir ailenin evladı olarak yetişen alim ve sûfî Mevlânâ'nın değişik zamanlarda ve mekanlarda, hayatının her döneminde şiirle barışık olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerekir. Zaten eserlerinde Horasan ve Mâverâünnehir şairlerinin özellikleri görülürken, kendisinin de işaretleri bu düşüncüyü teyit etmektedir. Bu nedenle otuz sekiz yaşında Şems-i Tebrîzî ile karşılaşmasından sonra şiirle ilgilendiği, bilhassa onu kısa zamanda kaybettikten sonra şiir söylemeye başladığı fikri uygun görünmemektedir. Elbette Tebrizli Şems onu etkiledi, ona ateş oldu. Aldığı dinî ve tasavvufî eğitimden sonra alim, müderris, müftü ve sûfî vasıflarıyla yaşarken onda meydana gelen değişikliği efsanevî ve kavranılamaz bir şekilde ortaya koymak, nâkıs düşüncemize göre günümüz insanlarına bir haksızlıktır. Bu etkilenmeye izah arayanlar bizleri farklı istikametlere götürmektedirler. Zira yorum ve değerlendirmelerde kişisel anlayış ve zevkler etkili olmaktadır.

Mevlânâ'nın elimizde bulunan eserleri, onu anlamada bizlere en önemli rehberdir. Hayatıyla ilgili bilgiler eksik veya menkıbelerle örülüdür. İnancı, düşüncesi ve yolu ise eserlerinde açık bir şekilde yer almaktadır. Onun şiir dünyası hakkındaki değerlendirmelerde bu imkan, belirleyici olmaktadır. Aruz, kafiye, lafzî ve manevî sanatlar, konu, mazmun ve tahkiye unsuru açısından manzum eserleri incelenmektedir. 26 bine yakın beyti ihtiva eden Mesnevî'sini 54 yaşlarında iken söylemeye başlamış ve son günlerine doğru tamamlamıştır. İki yıllık bir fasıla ile birlikte ömrünün son 13-14 yılında oluşan bu eseri, tasavvufî mesnevîlerin en önemlisidir. Bu eser, bilim adamı özelliğini de taşıyan bir mutasavvıfın, tasavvufî neşe ve edebî zevkle meydana getirdiği bilgi, fikir ve çözüm kitabıdır. Mevlânâ bu eserde diğer şiirlerine nazaran daha sakin ve vakûrdur. Binlerce âyet, hadis ve atasözüyle, kıssa ve hikayelerle insanları bilgilendirmekte, uyarmakta ve çözüm yolu göstermektedir. O, dinî, ilmî ve tarihî ifade ve bilgilere, konuların gereği birçok terim ve az kullanılan kelimeye yer vermesine rağmen, Mesnevî'yi sade ve anlaşılır nadide bir edebî eser olarak dünya edebiyatına armağan etmiştir.

Yükseklerde- derinliklerde, gönülde-çarşılarda, neşede- hüzünde, ırmaklarda- okyanuslarda, çiçeklerde- dallarda, aydınlıkta- karanlıkta, sükûnette- harekette, inanılmaz bir teslimiyette- büyük fırtınalarda, bilen- bilmeyen veya soran- cevap veren durumunda, görünen- görünmeyen bir hüviyette görülür,

hissedilir şiirlerinde, özellikle gazellerinde ve rubailerinde. Muazzam bir enerjiye, sınırsız bir kaynağa sahiptir. Nasıl bu kadar farklı ve zengin olabilmekte, bir insanın düşünce ve hayal dünyası! Bir beden nasıl taşıyabilmekte bütün bu duyguları!

Divanındaki bazı şiirlerin kendisine ait olmadığı bilgisini de kabul etmek kaydıyla 40 bin beyti aşkın gazel ve rubaileri, Mesnevî'den daha bir yoğunlukta bu duyguları taşımaktadır. Ancak Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr ve diğer eserlerinin ortak özellikler barındırdığı da gözlerden uzak tutulmamalıdır. Bu Farsça eserlerinde önemli miktarda Arapça beyit ve şiirler bulunmakta, yer yer bazı Türkçe kelime ve ifadeler de görülmektedir.

Bu değerlendirmelerden sonra örnek teşkil edecek beyitler sunarak, onun duygu ve hayal dünyasına ulaşabilme çabası içerisine girelim. Mesnevî'sinden anlamlı ve eğitici ifadelerle bir örnek;

این جهان همچون درخت است ای کرام	ما بر او چون میوه های نیم خام
سخت گیرد خامها مر شاخ را	زانکه در خامی نشاید کاخ را
چون بپخت و گشت شیرین لب گران	نست گیرد شاخها را بعد از آن
چون از آن اقبال شیرین شد دهان	سرد شد بر آدمی مُلکِ جهان
سخت گیری و تعصب خامی است	تا جبینی کار خنوع آشامی است

Ey insan! Bu dünya bir ağaç gibi, biz ise onun üzerinde yarı ham meyveler gibiyiz.

Ham meyveler dala sıkıca tutunur. Zira ham iken köşklere uygun değildirler.

Olgunlaşıp tatlı ve ısırılacak hale gelince dalları zayıf tutar.

O ikballe ağzı tatlanınca, İnsan dünya mülkünden soğur

Sıkıca tutunuyorsun, taassup hamlıktır, cenin kaldıkça işin kan içmektir¹.

Diğer bir örnek:

گفت عیبی را یکی هنراز سر	چیت در هستی و جسته صعبتر؟
گفتش ای جان صعبتر خشم خدا	که از آن دوزخ همی لوزد چو ما
گفت از این خشم خدا چه بود امان؟	گفت ترک خشم خویش اندر زمان

Bir akıllı kişi İsa'ya "Dünyada her şeyden zor olan nedir" diye sordu.

İsa "Ey cân! En zor şey Allah'ın hışmıdır. Ondan bizim gibi cehennem (de) titrer" dedi.

¹ Mesnevî, III, 1293-1297.

Bu kişi "Allah'ın hışmından emin olmak nasıl mümkün olur?" dedi. O da dünyada kendi öfkeni terk etmek" diye cevap verdi².

Sonuçta Mevlânâ bir noktaya işaret ediyor:

من ندادم در جنانِ بُخت و جو هیچ اهلیت به از خوی یکر

Ben koşuşturma dünyasında güzel ahlaktan başka hiçbir ehliyet görmedim³

İnsanın dünyaya ait zevklerle gözlerini ufuklardan ayırdığı ve onarılmaz bir derde düştüğü açıktır. Mevlânâ'dan ilginç bir cömertlik tarifi:

ترک شهوتها و لذتها مخات هر که در شهوت فرو شد برنخواست

این مخا شاهی است از ترکِ بهشت وای او کز کف چنین شاهی بهشت

Zevkleri ve lezzetleri terk etmek, cömertliktir. Şehvete batan kişiler, yükselmez.

Bu cömertlik cennet selvisinden bir daldır. Elinden böyle bir dalı bırakana yazık!⁴

Aşk güzel davranışlıdır, ancak! :

انصاف بده که عشق نیکوکار است زانست خلل که طبع بد کردار است

نوشهوت خویش را لقب عشق نهی از شهوت تا عشق ره بسیار است

İnsaf et, aşk güzel davranışlıdır. Yanlışlık, mizacın kötü özellikli olduğundandır.

Sen şehvetini aşk diye adlandırıyorsun. Senin aşkından aşka kadar çok yol var⁵.

Dost, göz, çöp ve süpürge kelimeleriyle dostun değerini izah:

بیار چشمِ بُخت ای مردِ شکار از خس و خساشاک او را پاک دار

هین به جاروبِ زبانِ گوردی مکن چشم را از خس ره آوردی مکن

Ey avcı! Dost senin gözüdür. Çer çöpten temiz tut onu.

Sakın dil süpürgesiyle ona toz kondurma, göze çöpten hediye yapma⁶.

Tabiata, yıldızlara açılır, seslenir ve onlarla destleşir:

خبر گن ای سواره سار مارا که در سارید دل خسوف سار مارا

خبر گن آن طبیب عاشق سار مارا که تا شربت دهند پیسار مارا

² Mesnevî IV, 113-115.

³ Mesnevî II, 810.

⁴ Mesnevî II, 1272-1273.

⁵ Divan, Rubai nu. 175.

⁶ Mesnevî, II, 28-29.

*Ey yıldız haber ver sevgilimize, anlasın ıstıraplı gönlümüzü.
Haber ver o aşıkların doktoruna, şurup versin hastamıza*⁷.

Muhtemelen Tebrizli Şems'in ayrılığında söylenmiş olan şu beyitlerin kaynağı nedir acaba! Şu kızarmış ekmek, kırıntı, ayna ve ırmak tasvirleri ve elde edilen çağrışımlar, hayreti mucip özelliktedir:

چونان پخت ز تاب ترسرخ رو بودم	چونان ویزه گشتیم ز خاک ره بر چین
چو آینه ز جمالت خیال چین بودم	کنون تو چهره من زرد بین و چین بر چین
مثال آبم در جوی گز روان چپ و راست	فراق از چپ و از راستم گشاده کمین

Kızarmış ekmek gibi, senin ateşinden kırmızı yüzlüydüm. Şimdi ise, kırıntı ekmek gibi yoldan topla beni.

Yüzünden ayna gibi, hayaller kuruyordum. Şimdi sen, benim yüzümü solgun ve kırış kırış gör.

*Irmaktaki sağa sola kıvrılan su gibiyim. Ayrılık sağımdan solumdan tuzak kurdu*⁸.

Duygusalılık ve gönülle baş başa oluş başka nasıl dile getirilebilir?

دلدار چو دید خسته و غمگینم	آمد خندان نشست بر بالینم
خارید سرم گفت که ای مکینم	دل می نه دهد ره که چنیت بینم

*Sevgili beni bitkin ve üzüntülü görünce gülerek geldi ve yanı başıma oturdu. Başımı okşayarak "Ey zavallım! Seni böyle görmeye gönül razı olmuyor" dedi*⁹.

Mevlânâ'ya göre gönül dünyası büyük ve zengin, bu dünya ile kıyas kabul etmez:

دل باغ نهانست و درختان پنهان	مد سان بشاید او و خرد او بیکان
بحرست محیط بیحد و بی پایان	مد موج زند موج درون هر جان

Gönül, gizli bir bağdır, ağaçları gizli. Yüz türlü görünür, ancak bir türdür. Okyanus gibi sınırsız ve sonsuz bir denizdir. Her canın içerisinde yüzlerce

*dalga vurur*¹⁰.

این جهان ختم است و دل چون جوی آب این جهان حجره ست و دل شهر عجب

⁷ Divan, Gazel nu. 104/ 1-2.

⁸ Divan, Gazel nu. 2084/ 3-5.

⁹ Divan, Rubai nu. 1230.

¹⁰ Dîvân, Rubai nu. 1471.

Bu dünya su küptü, gönülse ırmak. Bu dünya hücre, gönülse hayret edilecek bir şehir¹¹.

Şu rubai, Yaratıcıyı bilmek ve sevmekte hissedilenleri anlatmak için söylenmiş:

آنکس که ترا شناخت جانرا چه کند فرزند و عیال و خانمان را چه کند
دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی دیوانه تو هر دو جهان را چه کند

*Seni bilen canı ne yapar, evladı u iyâli, hanedanı ne yapar!
Divane eder, her iki dünyayı bağışlarsın. Senin divanen her iki cihanı ne yapar!*¹²

Aynı duyarlılıkta bir başka beyit:

چه باشد زر چه باشد جان چه باشد گوهر و مرجان چون بود خرج سودایی فدای خوبی باری

*Bir sevgiye harcanmadıkça sevgilinin güzelliğine feda edilmedikçe nedir altın, nedir can, inci mercan da nedir!*¹³

İnsan, dünyada tuzaklar önünde güçsüz ve aç kuşlar gibidir;

صد هزاران دام و دانهست ای خدا ما چو مرغان حریص بی‌توا

Allah'ım ! Yüz binlerce tuzak ve yem biz ise zayıf ve yiyeceksiz kuşlar gibiyiz¹⁴.

Ancak ümitsizlik ve keder, yârini ve yardımcısını bilenler için yoktur;

Her adımda binlerce tuzak olsa da sen bizimle oldukça hiçbir keder yoktur¹⁵.

گر هزاران دام باند در قدم چون تو با مایی نباشد هیچ غم

Sorguluyor, araştırıyor, cevap veriyor ve çağlıyor. Kim cesaret edebilir buna!

¹¹ Mesnevî, IV, 811.

¹² Divân, Rubai nu. 492.

¹³ Divân, Gazel nu. 2528/ 3.

¹⁴ Mesnevî, I, 374.

¹⁵ Mesnevî, I, 387.

روزها فکر من اینست و همه شب بسخنم که چرا غافل از احوال دلخویشتم
از بکا آمدهام آمدنم بهر چه بود بکجا میروم آخر تماشای وطم
ماندهام سخت عجب کز چه سبب ساخت مرا یا چه بود است مراد وی ازین ساختنم
جان که از عالم علویست یقین میدانم رخت خود باز بر آنم که هانجا فکنم

Günlerce düşüncem, her gece sözüm şudur: "Niçin kendi gönlümün hallerinden habersizim?

Nereden geldim, niçin geldim? Nereye gidiyorum? Artık vatanımı göstermeyecek misin?

Son derece şaşkınlım, ne sebeple yarattı beni? Beni yaratmaktaki maksadı neydi?

İyi bilirim, can ulvî alemdendir. Pılımlı pırtımı oraya atmak arzusundayım¹⁶.

Rivayete göre vefatından hemen önce bitap düşmüş oğlu Sultan Veled'e seslendiği beyitlerle bırakalım sözü:

رو سربنه ببالین تنها مرا رها کن ترک من غمراپ شب گرد میتلا کن
ماییم و صبح سودا شب تا بروز تنها غمراهی بیا بپنشا غمراهی برو جفا کن
از من گریز تا تو هم در بلا نیفتی بگزیمن ره سلامت ترک ره بلا کن
ماییم و آب دیده در کنج غم غزیده بر آب دیده ما صد جای آبجا کن

Git, başını yastığa koy, beni yalnız bırak. Bitkin, uykusuz ve çaresiz beni terk et.

Biz gece sevdâ dalgası içerisinde sabaha kadar yalnız. İster gel, affet, ister git cefa et.

Benden kaç sen de bu belaya düşmeyesin. Selamet yolunu seç, bela yolunu terk et.

Biz ve göz yaşı, keder köşesine sığınmışız. Bizim göz yaşımızda yüzlerce değirmen kur¹⁷.

¹⁶ Ateş Ahmet, Tarzi, Abdülvehhâb, Farsça Grameri, İstanbul, 1962, s. 223.

¹⁷ Dîvân, Gazel nu. 2039/1-4.

MEVLÂNÂ ve HÜRRİYET*

Doç. Dr. Ahmet SEVGİ

Konuya Mevlânâ'nın en önemli eseri olan "Mesnevî"nin yazılışı ile ilgili bir rivâyeti naklederek girmek istiyorum. "Menâkıbu'l-ârifîn"de anlatıldığına göre Mevlânâ'nın halîfelerinden Çelebi Hüsâmeddin; "Îlâhî-nâme", Musîbet-nâme", "Mantıku't-tayr" gibi eserlerin müritler tarafından çokça okunduğunu görünce Hz. Pîr'e, bu tarz bir kitap yazmasını teklif eder. Mevlânâ da hemen sarığının arasından "Mesnevî"nin ilk 18 beytinin yazılı olduğu bir kağıt parçası çıkararak, "Böyle bir fikir benim gönlüme de doğmuştu. Sen yazarsan ben söylerim!" der. Böylece takrîben 26 bin beyitlik 6 cilt Mesnevî ortaya çıkar.

Bu rivâyet dikkatlice incelendiğinde ilk 18 beytin gerçek anlamda "Mesnevî"nin bir parçası olmadığı açıkça görülecektir. İlk 18 beyit olsa olsa bir giriş olabilir. Dolayısıyla, bu günkü tertîbe göre 19. beyit, kitap olarak düşünülen "Mesnevî" metninin ilk beytidir. Ve bu ilk beyitte verilen mesaj da gayet tabii bizim için çok önemlidir.

Mevlânâ, sözkonusu ettiğimiz beyitte meâlen şöyle der: "Ey oğul, bağı çöz, hür ol. Ne zamana kadar gümüş ve altuna esir olacaksın." Beytin birinci mısraını biraz daha yakından ele aldığımız zaman burada iki hükümün yer aldığı görülecektir: Bağ kesmek ve hür olmak... Zincirleri kırmak hür olmanın tabîî bir gereği olduğuna göre mısra da esas unsur "hür olmak"tır. Binaenaleyh, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Mevlânâ "Mesnevî"ye "hür ol" emriyle başlamıştır. Ve gerçekten de yerinde bir ihtardır bu. Çünkü insan hür doğmuştur, hür yaşamak da onun en doğal hakkıdır.

Bir mısra yahut beyti doğru anlayabilmek için öncelikle şâirin o metni yazarken zihninde oluşturduğu hayali kavramak gerekir. Kanaati-

* Mevlânâ'nın 727. vuslat yıldönümü münasebetiyle Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi'nce Konya'da düzenlenen "Panel"de (14 Aralık 2000) yapılan konuşmanın metnidir.

¹ Bkz. Ahmet Eflâkî: Âriflerin Menkıbeleri (Çeviren: Tahsin Yazıcı) C.2, İstanbul 1995, s.325-326.

mizce Mevlânâ bu beyti söylerken zihninde şöyle bir hayal canlandırmıştı: Makam-mevki, para-pul, hırs, haset, tamah vs. gibi birçok bağla bağlanmış, âdetâ zincire vurulmuş bir insan... Mevlânâ o insanın şahsında bütün insanlığa seslenerek “Bu bağları çözün ve hür olun” çağrısında bulunuyor...

Mezkûr beyti Âbidin Paşa şöyle tercüme ve şerhetmiştir:

Bend büğsil bâş âzâd ey püser

Çend bâşi bend-i sîm ü bend-i zer

TERCÜME

“Bağı çöz, hür ol ey oğul. Ne zamana kadar gümüş ve altuna esir olacaksın?”

ŞERH

Hayvanlara vurulan köstek gibi insanlar için de birtakım görünmez bağlar vardır. Meselâ bir adam der ki: Ben düşmandan intikam almak için aleyhinde çalışayım. Diğeri, filan zâtın gözüne girebilmek için sık sık dâiresine gideyim. Öbürü, gece gündüz, çeşitli yollara başvurarak çok para kazanayım. İşte bu tip düşünce ve davranışlar insan için sıkıntı doğuran, onun hürriyetini kısıtlayan görünmez bağlardır ki birçok kişiyi esir ve kör eder.”²

Âbidin Paşa’nın çok güzel ifade ettiği üzere, maddî-manevî birtakım hırslar çoğu zaman insanları esir alıyor, onları kendi irâdeleriyle hareket edemez hâle getirerek doğrulardan uzaklaştırıyor.

Mesnevî’nin bir başka yerinde de şu ifâdeler yer almaktadır:

Padişâh dediğin, zâten tertemiz kişidir; hür olan da odur; o, ne şehvetinin hırsına tutsaktır, ne de boğazının hırsına...

Ama tutmuşlar, esirlere padişah adını takmışlar; bu tersine bir iştir; hani o zenciye kâfûr (beyaz) adını taktıkları gibi.

Kanlar içen çöle, halkın “sığınak”, aşağılık kişiye de “devletli” dediği gibi.

Hırs, arzû ve şehvet esirinin adı ya “bey” yahut “vezir”dir.

O ecel esirlerine halk “yüce beyler” adını takmış.

² Âbidin Paşa: Terceme ve Şerh-i mesnevî-i Şerîf, C.1, İstanbul 1324, s.48 (Metin sadeleştirilerek verilmiştir.)

Baş köşeye kurulmuş kişiye vezir derler ama onun canı, pabuçluğun yanbaşıda alçalıp gitmiş, yani makam-mevkî, mal-mülk esîri olmuş”

Abdûlbâki Gölpinarlı bu sözleri şöyle şerh ediyor:

Mevlânâ bu beyitlerde gerçek padişahla pâdişâh geçinenleri, padişah tanınanları anlatmaktadır. Mevlânâ'ya göre pâdişah, temiz kişidir; O, hürdür; ne hırsa ne şehvete, ne de yiyeceğe esir. Ama halk, Zenciye “kâ-fûr” (beyaz) adını taktığı gibi esir kişilere de padişah adını takmış, kendini de ona esir etmiştir. Şehvete, hırsa, isteğe esir olan kişiye de bey demiştir, vezir demiştir; canı, kapı dibindeki pabuçluktan da aşağı olanlar, baş-köşeye kurulmuşlardır.”³

Mevlânâ bir rubâîsinde de meâlen şunları söyler:

*“Ayrılan kâsem önümde oldukça, vallahi kimsenin balını düşünmem. Açlık ölümle kulağımı bursam bile hürriyeti köleliğe değişmem.”*⁴

Dikkat edilirse burada Mevlânâ, değil mal-mülk, makam-mevkî için, ölümle karşı karşıya gelinse bile hürriyetin hiç birşeye değişilmemesi gerektiğini vurguluyor.

Şunu da hemen belirtelim ki hürriyetin ahlâkî cepheleri yanında hukûkî ve içtimâî boyutları da vardır. Bence beden için sıhhat ne ise cemiyet için hürriyet de odur. Sağlığını kaybeden bir insanda nasıl birtakım ağrılar baş gösterirse hürriyetini yitiren toplumlarda da bazı sancılar zuhûr eder. Her hastalanana ölümle terk edemeyeceğimiz gibi cemiyetin acılarına karşı da duyarsız kalmamamız gerekir. Hastalıkların tedâvisinde erken teşhisin önemi mâlûm. Aynı hassâsiyeti toplumsal olaylar karşısında da göstermeliyiz. Yaralar kangren hâline gelirse tedâvîsi güçleşir.

1789 Fransız İhtilâliyle öne çıkan insan hak ve hürriyetleri, günümüzde çok daha ileri noktalara ulaşmıştır. 1919’da kurulan “Milletler Cemiyeti”, 10 Aralık 1948’de kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyan-nâmesi” ve nihâyet T.C. 1982 Anayasasında “Temel Haklar ve Ödevler” başlığı altında sıralanan özgürlükler, hürriyet mücâdelesinin belli başlı halkalarıdır. Ancak, bana kalırsa hürriyetlerin temelinde kültür ve mede-

³ Abdûlbâki Gölpinarlı: Mesnevî ve Şerhi, C.4, İstanbul 1985, s.449.

⁴ Mevlânâ Celâleddîn: Rubâîler (trc. Abdûlbâki Gölpinarlı), Ankara 1982, s.144.

niyet vardır. Kanunun sağladığı hak ve hürriyetleri hoşgörü ortamı oluşmadan hayâta geçirmek mümkün olmuyor. Peşin hüküm ve taassubun hâkim olduğu bir cemiyette hak ve özgürlüklerden bahsedilemez. Bu sebeple hürriyeti kanun ve yönetmeliklerde değil, kültür seviyemizi yükseltmekle aramamız gerekir. Bunun yolu da kültür, sanat, edebiyat, felsefe gibi disiplinlerle içiçe olmaktan geçer. Diğer taraftan kanun ve yönetmeliklerin, itaat etmeyi ön plana alarak hürriyeti törpülediği, sanat ve edebiyatın ise özgür düşüncüyü besleyip geliştirdiği de bir gerçektir. 1789 Fransız İhtilâlinin arka planında Montesquieu, Voltaire, J.J.Rousseau gibi büyük yazarların olduğunu biliyoruz. Aslında uzağa gitmeye gerek yok. İşte Namık Kemâl... O, hürriyet yolunun önündeki engelleri aşabilmek için “izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten” çekilmemiş miydi? O gün “ahkâm-ı asrı munharif” gördükleri halde hükûmet kapısında gününü gün etmeye devam edenler bugün unutulup gitmişlerdir. Ancak Namık Kemâl hürriyet şairi olarak kıyamete kadar unutulmayacaktır.

Kısacası; benim düşünceme göre Mesnevî, söylendiği gibi “dinle” emriyle başlamıyor. Kanaatimce Mevlânâ “hür ol” diyerek giriyor meşhur eserine. Dolayısıyla, nasıl bugüne kadar Hz.Pîr’den etkilenerak dinlemeyi ön plana almışsak bundan sonra da yine ondan alacağımız ilhamla hürriyeti öne çıkaracağız. Yani yeni bin yılda bizim için yükselen değer hürriyetler olacaktır. Binaenaleyh, Mevlânâ’nın hoşgörüsünü cemiyete hâkim kılarak taassubu yenmek, ihtiraslarımıza gem vurmak ve böylece daha hür yaşamak en büyük hedefimiz olmalıdır. Esasen dünyanın gidişâtı da bu istikâmettedir. Umarım bu tabii gidişe ayak uydurmakta zorlanmayız...

ABSTRACT

A rumor which is mentioned in “Manâkıb-al-Ârifin” proves that the first 18 couplets aren’t really part of “Masnawî”. These first 18 couplets are probably an introduction. Therefore, according to the actual classification, the 19th couplet is the first couplet of Masnawî which is considered as a book. And “liberty” is emphasized in this first couplet. In this case Masnawî do not start with the order “listen” as it is said. In my opinion Mavlânâ beings this famous work by saying “be free”. As we valued “listening” in the first place inspiring from Mavlânâ so far, we are going to give importance to “liberty” from now by the same inspiration. That is to say, “liberty” will be a suprame value in the new millenium.

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE AHLÂKÎ UNSURLAR*

Doç. Dr. Emine YENİTERZİ

Ahlâk, Arapça'da; seciye, tabiat, huy gibi mânâlara gelen hulk veya huluk kelimesinin çokluk şeklidir ve insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütünü anlamını taşır. Buna göre insan tabiatına hâkim olan iyi huylar ve faziletli davranışlar; hüsnü'l-huluk, mehâsinül-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk, ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı hamîde; kötü huylar ve davranışlar da sûü'l-huluk, ahlâku'z-zemîme, ahlâku's-seyyie gibi terimlerle karşılanmıştır. (Çağrı 1989:2,1)

Eski Yunan'da Fısagor, Sokrat, Eflâtun ve Aristo ile bir bilim dalı haline getirilen ahlâk; İslâmî medeniyet dairesine dâhil olan kültürlerde dinin ahlâka verdiği önem sebebiyle din ve tasavvufu iç içe ele alınmış, ahlâkın temel kaynağı da Kur'an ve sünnet olarak kabul edilmiştir. Zira İslâmiyet bir güzel ahlâk dinidir ve bu ahlâkın en güzel örneği de; *"Onun ahlâkı Kur'an ahlâkı idi."* sözleriyle tavsif edilen Hz. Peygamber'dir. Kur'an-ı Kerim'de insanın ahlâkî mahiyetine büyük önem verilerek, pek çok ahlâkî hüküm verilirken; hayatı bütünüyle güzel ahlâk ile şekillenen Hz. Peygamber, hadislerinde ahlâkın insana ve topluma kazandırdıklarını açıkça belirtmiştir. Bu hadislerden ferdin ahlâkına ilişkin olanlarda; *"İmanı en kamil olan mümin, ahlâkı en güzel olandır."* veya *"İnsan, ibadet ve taatla kat edemediği mesafeleri güzel ahlâkla alır."* ya da *"Mahşerde teraziye ilk konacak olan şey ahlâktır."* tavsiyeleri yer alır. Ahlâkın içtimaî hayatla olan bağlantısına dikkat çekilirken de; toplumu ayakta tutan temel ahlâkî prensipler açıkça verilir ki bunlar; devlet malının yağmalanmaması, namus ve iffet, ölçü ve terazide dürüstlük, mahkemede adalet ve

* 14 Aralık 2000 tarihinde yapılan "727. Vuslat Yıldönümünde Hz. Mevlâna" konulu panelde sunulmuştur.

ahde vefadır. Ahlâka böylesine önem verilmesi neticesinde, ahlâk; dinin özünü teşkil eden, adeta dinle özdeşleşen bir değer olarak kabul edilip, dinin esası olan iman ve ibadetle birlikte anılmıştır.

İslâm diniyle tanışmadan önce, bu dinin telkinlerinde yer alan ahlâkî esaslara büyük benzerliklerle bağlı olan milletimiz; İslâmiyet'le şerefledikten sonra fert ve toplum hayatını düzene sokan düşünce, inanç ve pratiğin bu manevî sistemine büyük önem verip, ahlâkî konuları ele alan birçok eser kaleme almışlardır. Yûsuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig, Edîb Ahmed Yûgneki'nin Atabetü'l-Hakâyık ve Ahmed-i Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i ile Orta Asya'da başlayan ahlâk konulu eserler zinciri Anadolu'da da asırlar boyunca devam ettirilmiş; manzum veya mensur yüzlerce eser telif ve tercüme edilmiştir.

Yazılı ürünler güzel ahlâkın prensiplerini tebliğ ederken; çok daha tesirli bir metot hayatîyete geçirilmiş, temsil yoluyla toplumun manevî mimarları olan Yesevî dervişleri ahlâkın canlı numunesi olarak rehberlik görevlerini yerine getirmişler, Türk kültür hayatı ve içtimâî yapısına şekil vermişlerdir. Her tür fazileti kendisinde birleştiren Yesevî dervişleri Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük rol oynamışlar, alperen denilen bu kişiler gazalarda kahraman bir er, barış zamanında da örnek karakterleriyle topluma rehber olmuşlardır.

Alperenlerin himmetiyle Anadolu'yu yurt edinen ecdadımız, on üçüncü asırda Moğolların ve Haçlıların istilalarıyla ekonomik ve siyasî yönden buhranlarla dolu bir döneme girince; ruhlara şifa veren taze nefesler ortaya çıkar. Bu dönemin yol gösterici erleri arasında şüphesiz ki iki isim en ön sırada yer alır: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yûnus Emre. Anadolu insanının kaosa sürüklendiği bu zor dönemde Mevlânâ ve Yûnus Emre; insanlığın üstün vasıflarını öne çıkarıp, halka gerçek anlamda insan olma şuurunu vererek insanlığı ahlâkî sefaletle gömülmeğe kurtarmışlar, topluma yepyeni bir dinamizm kazandırmışlardır.

İbn Haldun, **Mukaddime**'sinde devletlerin sağlam bünyeye sahip olmak için bulundurmaları gereken iki şarta dikkati çeker. Bunlardan birincisi devleti kuran ve idare eden irade, devletleri kuran milletlerin enerji kaynağı, sosyal ve kavmî dayanışma, ideolojik ve dinî dayanışma, millî birlik hissi, sahibine heyecan veren müspet ideolojilerle beslenen kitlelerin dinamik gücü anlamında **asabiyyet**; diğeri de **din ve dinî davettir**. (İbn Haldun 1990:1, 352-374, 384-385, 401-410) İşte Osmanlı Devletini kuruluşta sağlam temellere oturtan ve bir aşiretten cihan devletine götüren dinamizmi topluma kazandıran Mevlânâ, Yûnus Emre ve diğer Anadolu velileridir. Bu gönül sultanları insanlığın yü-

celmesinin en doğru ve en kestirme yolunu sevgide bulmuşlar, ahlâkî prensipleri halka bir sevgi yumağıyla takdim etmişler; taş gönülleri yumuşatan, kuru ağaçları yeşerten her türlü hastalığın hekimi olan sevgiyi insanların tabiatındaki zararlı unsurları tasfiye eden bir iksir kabul ederek, İlahî sevgiyle aydınlanan gönüllerin bütün insanlığa açılmasını temin etmişlerdir.

İslam âlimlerinin üzerinde hemfikir oldukları bir tarife göre , güzel ahlâkın en alt derecesi insanlara eziyeti terk etmek, en üst derecesi de kendisine kötülük edenlere iyilik etmektir. Elinden ve dilinden bütün insanların selamette olduğu , dövene elsiz, sövene dilsiz er kişiler Mevlânâ ve Yûnus Emre'nin sevgi pınarından nasip alanlardır.

Mevlânâ, insanları iyiliğe, güzel ahlâk sahibi olmaya davet ederken; ahlâk, güzel ahlâk, kötü ahlâk, güzel huylular ve kötü huylular gibi konulara dikkat çeker; nasihatler, hikâyeler, çoğu zaman da mukayeselerle telkin ve ikazlarda bulunur. Özellikle pratik ahlâka dair öğütler veren Mevlânâ, bu konuları herkesin rahatlıkla anlamasına ve zihinlerde yer etmesine imkân tanıyacak şekilde günlük hayattan örneklerle ele alır. Bunlardan bir kısmı aşağıda sınıflandırılarak belirtilmiştir:

Huy

Kuyumcunun hüneri demirciye gitmez, bu güzel huylunun huyu, öteki kötüye mal olmaz.

Hünerler ve huylar kıyamet günü, çeyiz gibi sahibine döner.

Güzel olsun, çirkin olsun; bütün huylar sabah çağında sahiplerine gelir;

Nitekim posta güvercinleri, gönderilen mektupları, yine uçtukları şehre getirirler. (Mesnevî, I/1686-87,1690-91)

Ben, bu çalışıp çabalama dünyasında iyi huydan daha iyi bir ehliyet göremedim. (Mesnevî, II/810)

Kimde iyi huy varsa kurtulmuştur; kimin kalbi sırçadansa sınımtır. (Mesnevî, II/816)

Her kötü huyunu bir diken bil; dikenler kaç keredir senin ayağını zedelemekte.

Nice defalardır kötü huydan perişan bir hâle düştün. Fakat duygun yok ki. Pek duygusuzlaştın. (Mesnevî, II/1240-41)

Vücuda sütle giren huyu çıkarmaya kimin iktidarı vardır? (Mesnevî, II/2629)

Kötü huy, âdet edindiğinden dolayı sağlamlaşır, yerleşir. Seni ondan vazgeçirmek isteyene kızarsın. (Mesnevî, II/3459)

İnsan; düşüp kalktığı adamla konuşa görüşe, huyuyla huylanır. Gönül arkadaşının huyunu kapar. (Mesnevî, V/2636)

Huyları yaratamın huyuyla huylan, peygamberlerin ahlâkını yetiştirip besleyen Tanrı'nın ahlâkına bürün. (Mesnevî, VI/1420)

Nimetleri inkâr eden maymun huylulardan saman bile esirgenir. Fakat peygamber huylu kişilere güneş ve bulut, saç olarak saçılır. (Mesnevî, VI/1828)

Sen de faziletten, yiğürlükten, hünerden geç; iş hizmette ve güzel huydadır. (Mesnevî, VI/2500)

Huy peşinde yürü, iyi huyluyla düş kalk. Gül bağına bak, nasıl gülün huyunu almış. (Mesnevî, VI/3007)

Edep

Tanrı'dan edebe muvaffak olmayı dileyelim. Edebi olmayan kimse Tanrı'nın lûtfundan mahrumdur.

Edebi olmayan yalnız kendine kötülük etmiş olmaz. Belki bütün dünyayı ateşe vermiş olur. (Mesnevî, I/79-80)

Edepten dolayı bu felek nura gark olmuştur. Yine edepten dolayı melekler masum ve tertemiz olmuşlardır. (Mesnevî, I/91)

Ey Müslüman, edep nedir diye arar sorarsan bil ki edep, ancak her edepsizin edepsizliğine sabır ve tahammül etmektir.

Kimi, falan adamın huyu kötü, tabiatı fena diye şikayet eder görürsen,

Bil ki şikayetçinin huyu kötüdür, kötüdür, kötüdür ki; o kötü huylunun kötülüğünü söylüyor!

Çünkü iyi huylu, kötü huylulara, fena tabiatlılara tahammül eden, onların kötülüğünü söylemeyen kişidir. (Mesnevî, IV/771-74)

Hayvan otlar semirir, insan da yücelikle, şerefle gelişir. (Mesnevî, VI/290)

İyiler gittiler, güzel usul ve âdetleri kaldı. Kötü adamlardan da zulümler ve lanetler. (Mesnevî, I/744)

...İyilik aradı mı, insanda kötü şey kalmaz ki. (Mesnevî, VI/124)

Kâmil, toprağı tutsa altın olur; nakıs, altını ele alsın toprak kesilir. (Mesnevî, I/1609)

Hürmet eden, hürmet görür. Şeker getiren, badem şekerlemesi yer. (Mesnevî, I/1494)

Kötü Ahlâk

Bu iş, o tatlı sözlü fakat kötü huylu adamın yol üstüne diken dikmesine benzer. Yoldan geçenler ona darılmaya başladılar; bu dikenleri sök diye bir hayli söylediler, fakat fayda etmedi.

Her an o dikenler çoğalmakta, halkın ayağı dikenler yüzünden kanamaktaydı.

Halkın elbisesi dikenlerden yırtılmakta, yoksulların ayakları paramparça olmaktaydı.

Vali, ona “Mutlaka bunları sök” dedikçe “Evet, bir gün sökerim” diyordu. Bir müddet “Yarın, yarın” diye vâde verip durdu. Bu müddet içinde de diktiği dikenler kökleşti, kuvvetlendi.

Vali, bir gün “Ey vaadinde durmayan, beri gel, emrettiğimiz işi sürüncemede bırakma” dedi.

Adam dedi ki: “Babacığım, bir hayli gün var; bugün olmazsa yarın!” Vali, “Hayır acele davran, işi savsaklama.

Sen yarın bu işi görürüm diyorsun ama şunu bil ki gün geçtikçe,

O dikenler daha ziyade yeşeriyor, dikenleri sökecek de ihtiyarlayıp âciz bir hâle geliyor.

Diken kuvvetlenmekte; diken sökecekse ihtiyarlamakta, kuvvetten düşmekte.

Diken her gün, her an yeşerip tazelenmekte. Diken (sökecekse) her gün perişan bir hâle gelmekte, kuruyup kalmakta.

O daha ziyade gençleşiyor, sen daha fazla ihtiyarlıyorsun. Çabuk ol, zamanını geçirme!” dedi.

Her kötü huyunu bir diken bil; dikenler kaç keredir senin ayağını zedelemekte.

Nice defalardır kötü huydan perişan bir hâle düştün. Fakat duygun yok ki. Pek duygusuzlaştın.

Çirkin huyundan başkalarını zarara soktuğundan, başkalarına mazarrat verdiğinden,

Gafilsen hiç olmazsa kendi yaralandığını bilirsin ya. Sen hem kendine azapsın, hem başkalarına! (Mesnevî, II/1227-43)

İnsan, kendi kelinden ve çibanından öğrenmez. Yaralı elini yemeğe sokar, parmağıyla yalar. Bundan midesi bulanmaz; ama başka bir kimsede birazcık çiban ve ufacak bir yara görse, o yemeği artık yiyemez, öğrenir.

İnsandaki kötü huylar da kellere ve çibanlara benzer. Kendinde olduğu zaman, insan ondan öğrenmez, incinmez; hâlbuki başka birinde, ondan bir parçacık göreceksin olsa öğrenir, nefret eder. Senin ondan ürktüğün gibi, o da senden ürker ve incinirse, onu hoş gör! Çünkü onu görmekten dolayı inciniyorsun. O da aynı şeyi sende görür. (Fîhi Mâfih, 37-8)

Zahmetin sebebi, kötülük etmektir. Kötülüğü yaptığın işlerde gör, talihimden deme. (Mesnevî, VI/428)

Kötü Huylular

Herkesin kendisine muhtaç olduğu ihtiyacı bulunmayan pâk Tanrı'nın zatına ant olsun ki kötü yılan bile kötü arkadaştan yeğdir.

Çünkü kötü yılan insanın yalnız canını alır. Kötü arkadaşsa insanı cehenne-me sürer, orasını adama durak eder. (Mesnevî, V/2634-35)

Erlerin huyu açıklık ve sıcaklıktır. Aşağılıkların işi hile ve utanmazlıktır. (Mesnevî, I/320)

Aşağılık kişi, yükseğin düşmanıdır. Her şeyin müşterisi meydana çıkar. (Mesnevî, I/2388)

Temiz kişilerin taşını, toprağını öpüp yalamak; aşağılık adamlara hizmetten, onların başına bahçesine nail olmadan yeğdir. (Mesnevî, III/639)

Aşağılık, kötü kişilerin huyu budur; sen ona iyilik ettin mi, o sana kötülük eder. (Mesnevî, III/2978)

Adalet-Zulüm

Tanrı'nın adaleti, Tanrı'nın lutfu bir gülün dikene secde etmesini hoş görür mü?
(Mesnevî, II/3332)

Adalet nedir? Ağaçlara su vermek. Zulüm nedir? Dikeni sulamak.

Adalet, bir nimeti yerine koymaktır, her su çeken tohumu sulamak değil. (Mesnevî, V/1089- 90)

Adalet nedir? Bir şeyi lâıyk olduğu yere koymak. Zulüm nedir? Lâıyk olmadığı yere koymak. (Mesnevî, VI/2596)

...Adalette bulundun mu gönül huzurunu gör, zulümden sonra da vicdan azabını. (Mesnevî, VI/4532)

Ey zulümle bir kuyu kazan! Sen kendin için tuzak hazırlıyorsun. (Mesnevî, I/1311)

Bir mazluma karşı elinden bir zulüm çıktı mı, o zulüm bir ağaç olur, o ağaçtan zakkum biter. (Mesnevî, III/3471)

Ey zulümler eden, nasıl oluyor da gönlün hoş, yaptığını çekmeyeceksin mi sanıyorsun da gafil oluyorsun? (Mesnevî, VI/1502)

Yoksulun gönlünü kebab edip, yiye zalim; iyice dikkat edersen görürsün ki, kendi budunu kızartıp yemededir. (Mecâlis-i Seb'a, 23)

Alçak gönüllülük- Kibir

Kibir çirkindir ama dilencilerden olursa daha çirkin. Soğuk [bir] gün, ortalık kar. Bir de elbise ıslak olursa...

Ey örümcek ağı gibi evi olan! Ne vakte kadar dava, çalım; ne vakte kadar kibir, azamet! (Mesnevî, I/2318-19) ¹⁸

Bir fareceğiz, bir devenin yularını eline aldı, kurula kurula yola düştü.

Deve, tabiatındaki mülâyimlik yüzünden onunla beraber yürümeye koyuldu. Fare "Ben, ne de pehlivan, ne de yiğit ermişim" diye gurura düştü.

¹⁸ Bu beyitte şu ayete telmih vardır: "Allah'tan başka hamî, sığınacak tanrı edinenlerin durumu, tıpkı kendine yuva yapan örümceğin hâline benzer. Hâlbuki en çürük yuva, örümcek ağıdır. Keşke bu gerçeği bir bilselerdi." (Ankebût, 29/41)

Düşüncesinin ışığı deveye aksetti. "Hele hoşindi. Ben sana gösteririm!" dedi.

Gide gide bir büyük ırmak kenarına geldiler. Öyle büyük, öyle derindi ki ulu bir fil bile o ırmakta zebun olurdu.

Fare orada durdu, kaskatı kesildi. Deve, "Ey dağda, ovada bana arkadaş olan,

Bu duraklama ne, niye şaşırdın? Irmağa ercesine ayak bas, gir suya!

Sen kılavuzsun, benim öncümsün. Yol ortasında durup susma" dedi.

Fare dedi ki: "Bu su; pek büyük, pek derin bir su. Arkadaş, ben boğulmaktan korkuyorum."

Deve, "Hele bir göreyim, ne kadarmış bu su?" deyip hemen ayağını attı.

Dedi ki: "a kör sıçan, su diz boyuymuş. A hayvanların kusuru, neden şaşırdın?"

Fare, "Sana karınca ama bize ejderha! Dizden dize fark var.

Ey hünerli deve, sana diz boyu ama benim tepemden yüz arşın geçer" dedi.

Deve dedi ki: "Öyleyse bir daha küstahlık etme de cismin, canın yanıp yakılmasın.

Sen, kendin gibi farelerle boy ölçüş. Deveyle sıçanın sözü yoktur."(Mesnevî, II/3436-49)

İblis, ululanmayı huy edinmişti de eşekliğinden Âdem'i, kendisinden aşağı gördü.

"Benden daha ulu başka birisi yok ki. Benim gibi bir kişi ona secde eder mi?" dedi.

Ululuk zehirdir. Ancak, ta ezelden panzehire sahip olan ruh müstesna. (Mesnevî, II/3462-3464)

Buna benzer diğer bir kıssa da gramer âlimi ile gemicinin hikâyesidir:

Bir nahiv âlimi gemiye binmişti. O kendini beğenmiş âlim, yüzünü gemiciye dönüp,

"Sen hiç nahiv okudun mu?" demişti. Gemicisi "Hayır" deyince, demişti ki: "Yarı ömrün hiçe gitti."

Gemicisi bu söze kızdı, gönlü kırıldı. Fakat susup derhâl cevap vermedi.

Derken rüzgâr gemiyi bir girdaba düşürdü. Gemicisi, o nahiv âlimine bağırdı:

“Yüzmeyi bilir misin, söyle!” Nahivci “Bilmem, bende yüzgeçlik arama”

Deyince “Nahiv âlimi, bütün ömrün hiçe gitti. Çünkü gemi, bu girdapta batacak.

İyi bil, burada mahiv (mahvolma) bilgisi lâzım, nahiv bilgisi değil. Eğer mahiv bilgisini biliyorsan tehlikesizce denize dal !

Deniz suyu, ölüyü başında taşır. Fakat denize düşen adam diri olursa nerde kurtulacak?

Sen de eğer beşeriyet vasıflarından öldünse, hakikat sırları denizi, seni başının üstüne kor.” (Mesnevî, I/2835-43)

Bu meşhur hikâyede ilim sahibi olmakla övünmek ve kibirlenmenin nahoşluğu ele alınırken, aynı zamanda kalp kırmanın, başkalarının eksik ve kusurlarını araştırmanın yanlışlığı; pratik bilginin teorik bilgiye nazaran daha faydalı olduğu; en büyük bilgin bile olsa, insanın dünyanın faniliğinden ibret alması; yalnızca dünyaya yönelik bilginin yetersizliği; ayrıca denizcinin hiddetlendiği hâlde öfkesine hakim olması ve sabrın karşılığını alması gibi ikazlar da mevcuttur.

Doğruluk-Hile ve Yalan

Gözün görüşü, söz söyleme kabiliyetini artırır; gözdeki aşk da doğruluğu.

Doğruluk, her duygunun uyanıklığıdır; bu suretle duygulara zevk, munis olur.(Mesnevî, II/3238-39)

...Doğru bile eğrilere eğri görünür.

Bir şaşıya “Ay birdir” desen “İkidir, bir olmasında şüphe var” der

Birisi alay eder, güler ve “Sahi, iki” derse bu sözü doğru olarak kabul eder. Kötü huyun, lâıyğı budur. (Mesnevî, II/3636-38)

Ya doğru ol, doğruluğunu göster, yahut sus da merhamete eriş, sonra coş! (Mesnevî, III/752)

Bu, yerinde, doğru... Şu, yerinde değil, eğri... Bunu biliyorsun; biliyorsun ama sen doğru musun, eğri mi? Bir de iyice kendine bak! (Mesnevî, III/2651)

Hile edenin göreceği, bulacağı karşılık hileden ibarettir. Büyük testiği vur kır, küçük testiği al, iç. İşte lâıyğın bu! (Mesnevî, II/1591)

Hile yıldırıma benzer... Onun ışıyla yolcuların, yolu görmelerine imkân yok!
(Mesnevî, IV/1648)

Hayal ve hileyi az doku. Çünkü gani Tanrı, hileciye az yol gösterir.

Hile edeceksen iyi hizmet etme yolunda hile et de, bir ümmet içinde peygamberlik elde edesin.

Hile et de kendi hilenden kurtul. Hile et de bedenden ayrıl, tek kal!

Hile et de en aşağı bir kul ol. Aşağılıkla yürü de efendi kesil.

Ey koca kurt, tilkiliğe kalkışma, hile ve hizmetle efendilik elde etmeyi umma.
(Mesnevî, V/467-72)

Kurt, çok zalimdir ama hiç olmazsa hilesi, düzeni yoktur.

Hilesi, akl fıkri olsa hiç tuzağa düşer mi? Hile, insandadır tamamıyla.
(Mesnevî, VI/2472-73)

Hayvanlarda yüz binlerce hile varken, artık hayvanlardan daha üstün olanlarda ne hileler bulunur? (Mesnevî, VI/4090)

Küstahlık, küstahlığı doğurur, aldatan aldanır. Çünkü bunlar, akıl bakımından birbirinin cinsidir. (Mesnevî, VI/2984)

Gönül, namertlikle dolu olduktan sonra; sakahıyla bıyığına, ancak gülünür.
(Mesnevî, V/2511)

Cömertlik-Cimrilik

Cömertlik, sebepsiz olarak vermektir... (Mesnevî, VI/1972)

...Tuzağa saçtığın taneler cömertlik sayılmaz ki.

Oltadaki et lokması, balığı avlamak içindir. Öyle bir lokma ne ihsandır, ne cömertlik! (Mesnevî, II/3018-9)

Eğer cömertliğe karşılık verilecek şeyleri herkes görseydi, dünyada kimse nekes olmazdı. Çünkü hiçbir kimse karşılıksız bir şey bağışlamaz. (Mesnevî, II/899)

Nasihatimi dinle: Ten, kuvvetli bir bağıdır. Yeniyi istiyorsan, eskiden soyun!

Dudağımı yum, altın dolu avcunu aç. Ten nekesliğini bırak, cömertliği ele al.

Bu cömertlik, cennet servisinin bir dalıdır. Yazıklar olsun böyle bir dalı elinden bırakana. (Mesnevî, II/1270-71, 1273)

Birisi o kadar cömerttir ki gönlü bulanmadan canını bile verir, öbürü bir dilim ekmek verebilmek için can çekişir. (Mesnevî, II/3539)

Ey avucu, hacetler isteyene hacetini vermede denizden de cömert olan, buluttan da cömert olan!

Çünkü bulut verir ama, ağlaya ağlaya verir. Hâlbuki senin elin, gülerek biteviye sofralar yayar. (Mesnevî, IV/1729-30)

Hattâ o adam, düşman bile olsa yine ihsan iyidir. Çünkü ihsan yüzünden düşman bile adama dost olur.

Dost olmasa bile hiç olmazsa kini azalır. Çünkü ihsanda bulunmak, kine adeta merhemdir. (Mesnevî, II/2151-52)

İhsan sahipleri öldüler, ihsanları kaldı... Ne mutlu o kişiye ki bu merkebi sürdü!

Peygamber "Ne mutlu o adama ki dünyadan gitti de ondan iyi bir iş kaldı" demiştir.

İhsan sahibi öldü ama ihsanı ölmedi ki... Tanrı indinde din ve ihsan küçük ve değersiz bir şey değildir! (Mesnevî, IV/1201, 1203-04)

İhsanda bulunmak, doyurmak, konuk davet etmek; ey ulular, biz sizinleyiz, size doğru bir özle inandık demektir.

Hediyeler, armağanlar, sunulan şeyler; ben sizinleyim, seni seviyorum diye tanıklıktan ibarettir. (Mesnevî, V/185-186)

Belayı def etmenin çaresi sitem etmek değildir. Buna çare ihsandır, aftır, keremdir. (Mesnevî, VI/2590)

...Tanrı, ihsan sahiplerini sever. (Mesnevî, VI/2791)

Çalışmak-Tembellik

...Beyhude yere çalışıp çabalamak uyumaktan iyidir. (Mesnevî, I/1819)

(Bir fırka cennetliktir, bir fırka cehennemlik.) Bu iki fırkanın hangisindensin, bilmezsin ki! Ne olduğunu görünceye kadar çalış, çabala! (Mesnevî, III/3082)

...Çalıştığım hâlde bir şey elde edememek korkusu da var. Var ama bu korku, tembellikte daha fazla.

Çalışırsam belki kazanırım, bunda ümidim daha çok. Tembellikte daha fazla zarar var. (Mesnevî, III/3097-98)

...İnsanın elde ettiği şey, zararsa çalışmamasından ileri gelmiştir, kârsa çalışıp çabalamasından. (Mesnevî, VI/403)

Neye çalıştın da zararını, faydasını görmedin? Ne ektin de devşirme vakti onu biçmedin? (Mesnevî, VI/418)

...Gönle gelen her ferah, bir sıkıntıya bağlıdır. (Mesnevî, III/2302)

Kanaat-Hırs

Denizi bir testiye dökersen ne alır? Bir günün kısmetini...

Harislerin göz testisi dolmadı. Sedef kanaatkâr olduğundan inci ile doldu. (Mesnevî, I/20-21)

Nice balık vardır ki, su içinde her şeyden eminken, boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur. (Mesnevî, III/1695)

Hırsı din işinde ve hayırda ara; din işinde ve hayırda haris ol. Bu işler, zaten güzeldir. Hırsın geçse bile güzel görünür!

Hayırlar, esasen güzel ve latiftir, başka bir şeyin aksiyile güzel görünmüş değildir. Bu işlerde hırsın parlaklığı geçse bile hayrın letafeti, hayrın parlaklığı kalır.

Hâlbuki dünya işinden hırsın parlaklığı gitti mi, ateşin harareti ve parlaklığı gitmiş, kömür kalmış demektir. Tıpkı buna benzer. (Mesnevî, IV/1130-32)

Körlerin körlüğü rahmetten uzak değildir, onlara acınır. Fakat hırs körlüğüne özür yoktur! (Mesnevî, IV/1706)

Avcılık hırsı, insanı kendi avlanacağından gafil kılar... (Mesnevî, V/752)

Hırs, çirkinleri güzel gösterir. Yol afetleri içinde şehvetten beteri yoktur. (Mesnevî, V/1369)

Kendine gel de hırsından teraziye bırakma. Hırs ve tamah, seni azdıran bir düşmandır. (Mesnevî, V/1401)

Hırs insanı kör, ahmak eder; bilgisiz bir hâle sokar, ölümü kolaylaştırır. (Mesnevî, V/2823)

Hışmı, şehveti, hırsı terk etmek erliktir. Bu, peygamberlik damarıdır. (Mesnevî, V/4026)

İhtiyarlıkta Tanrım, kafire bile hırs vermesin. Bu hırsı Tanrı kime verdiyse ne kötüdür o kul! (Mesnevî, VI/1228)

Peygamber, kanaate hazine demiştir. Gizli hazineyi herkes elde edebilir mi? (Mesnevî, V/2395)

Kanaatten hiç kimse ölmedi, hırsla da hiç kimse padişah olmadı. (Mesnevî, V/2398)

Başkalarının kusurlarıyla uğraşmak

Tanrı, bir kimsenin ayıbını örtmek isterse, o kimse ayıplı kimselerin ayıbı hakkında ses çıkaramaz olur. (Mesnevî, I/816)

..Kör de hırstır. Halkın ayıbını kıldan kıla görür. Taraf taraf söyler de.

Kör gözü kendi ayıbını zerre kadar göremez, fakat gene de âlemin ayıbını arar. (Mesnevî, III/2629-30)

Ört de, senin ayıbını da örtünler. Kendine emin olmadıkça kimseye gülme. (Mesnevî, VI/4526)

Denizin dibinde inciler, taşlarla karışık olarak bulunur. Övülecek şeyler; ayıplar, kusurlar arasında olur. (Mesnevî, III/866)

Dört Hintli bir mescitte Tanrı'ya ibadet için namaza durmuşlar, rüku ve sücûda kuyulmuşlardı.

Her biri niyet edip tekbir alarak huzu ve huşûyla namaz kılmaktaydı.

Bu sırada müezzin içeriye girdi. Hintlilerin birisinin ağzından bilâihtiyar bir söz çıktı; "Müezzin ezamı okudun mu, yoksa vakit var mı?"

Öbür Hintli, namaz içinde olduğu hâlde, "Sus yahu, konuştuğun namazın bozuldu." dedi.

Üçüncü Hintli ikincisine dedi ki: "Onu ne kınıyorsun baba, kendi derdine bak, kendini kına!"

Dördüncü "Hamdolsun ben, üçünüz gibi kuyuya düşmedim" dedi.

Hulâsa dördünün de namazı bozuldu. Âlemin ayıbını söyleyen daha fazla yol kaybeder.

Ne mutlu o kişiye ki kendi ayıbını görür. Kim birisinin ayıbını görürse o alınır, o ayıbı kendisinde bulur. (Mesnevî, II/3027-34)¹⁹

Sen de o ayıp yoksa da emin olma. Olabilir ki o ayıbı sen de yaparsın, günün birinde o ayıp senden de zuhur edebilir. (Mesnevî, II/3038)

¹⁹ Bu hikâyede; "Kardeşini bir ayıpla kınayan, o ayıp işi işlemeyen ölmez." hadisine telmih vardır.

Gıybet

Hindistan'da bilgili, tecrübeli bir adam bazı yolcuları görünce, onlara nasihatte bulunmak ister. Yollarında pek çok fil yavrusu göreceklerini, ancak açlıklarını gidermek için asla fil yavrusu avlamamalarını öğütler. Ancak yolcular acıktıkları zaman açlığın verdiği hırsla gördükleri ilk fil yavrusunu avlar, kızartır ve yerler. Onlardan yalnızca birisi kendilerine verilen öğüde uyar, fil etinden yemez. Fil yavrusuyla karnı doyanları ağır bir uyku bastırır, hepsi uyur. Yemeyen kişi uyanıktır. O sırada kızgın bir fil hızla yanlarına gelir. Önce uyanık olan adamın ağzını koklar, onda yavrusuna ait bir koku bulamayınca bırakır. Uyuyanların ağızlarını koklamaya başlar, hepsinin ağzından yavrusunun kokusunu alır ve onları birer birer ayaklarıyla ezer, havaya atıp parçalayarak öldürür. (Mesnevî, III/69-171)

*Sen de Tanrı kullarının etlerini yemekte, onların aleyhinde bulunup günah kazanmaktasın.*²⁰

Kendinize gelin. Sizin ağzınızı koklayan da Tanrı'dır. Doğrudan başka kim canını kurtarabilir?

Bir adamın kabirde ağzını koklayan Münker, yahut Nekir olursa yazıklar olsun o acınmağa değer kişiye!

O ulu meleklerden ne ağzını gizlemeye imkân var, ne güzel kokularla iyi bir hâle getirmeye çare. (Mesnevî, III/105-10)

Kıskançlık

Esasen haset de başka bir noksan, başka bir ayıp. Hatta bütün aşağılıklardan daha beter!

Şeytan da aşağı olmadan arlandı; bunu ayıp telâkki etti de kendisini yüzlerce kötülüğe düşürdü.

Hasedinden yücelmek istedi. Fakat yücelik nerede? Kanlara bulamp kaldı.

Ebu Cehil, Muhammed'e uymaya utandı, hasedinden kendisini yüceltmeğe, ondan yüksek olmaya çalıştı.

²⁰ "Biriniz diğerini gıybet etmesin, sizden biri ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Elbette bundan tiksindiriniz. O hâlde Allah'tan korkunuz." (Hucurat, 49/12)

Adı Ebu'l-Hakem'di, Ebu Cehil oldu. Nice ehliyetli kişiler vardır ki haset yüzünden nâ-ehil olup kalmışlardır. (Mesnevî, II/805-09)

Hasetçiden başka bütün körleri tedavi et. Fakat seni inkâr eden hasetçiye tedavi etme.

Hattâ; sana haset eden ben bile olsam, bırak, can çekişip durayım, sakın can bağışlama.

Güneşe haset eden, güneşin varlığından incinen kişi yok mu?

Ah, işte sana devası olmayan illet. O adam kördür, kör! İşte sana ebediyen kuyunun ta dibine düşmüş, kalmış bir kişi! (Mesnevî, II/1126-29)

Kendine gel, kendine. Padişahlara hasede kalkışma. Terk et hasedi. Yoksa âlemde sen de bir İblis olursun. (Mesnevî, II/3429)

Öfke

...İnsan tarafgirlikten, hiddet ve şehvetten şaşı olur.

Hiddet ve şehvet insanı şaşı yapar; ruhu doğruluktan ayırır. (I/331, 333)

Kötü bir yemek yiyenin o yemeği kusuncaya kadar gönlü bulanır.

İşte hiddeti yenmek budur; onu kusma ki karşılığında tatlı sözler duyasın. (Mesnevî, I/3378-79)

Kendi kızgınlığını kır, oku kırma. Senin kızgın gözün, sana sütü kan gösterir. (Mesnevî, II/1307)

Kızgınlıkla gönüllere ateş saldın mı, cehennem ateşinin aslı oldun gitti.

Kızgınlığın, cehennem ateşinin tohumudur. Kendine gel de şu cehennemini söndür, çünkü o bir tuzaktır. (Mesnevî, III/3472, 3480)

Akıllı birisi, İsa'ya "Âlemde her şeyden daha sarp, daha güç nedir?" diye sordu.

İsa dedi ki: "Ey can, en sarp, en güç şey, Tanrı gazabıdır. Çünkü o gazaptan cehennem bile su gibi titrer!"

Adam: "Peki, bu Tanrı gazabından nasıl aman bulmalı?" deyince İsa şöyle cevap verdi: "Kızdığın zaman kızgınlığına uymamak gerek!"

Kötü kişi, bu kızgınlığın madenidir. Onun çirkin kızgınlığı yırtıcı canavarların kızgınlığına da geçer! (Mesnevî, IV/113-16)

Mevlânâ; toplumun huzur ve barışı için öncelikle her bireyin kendi iç dünyasında huzur kazanmasını, bunun ilk adımlarından birinin de güzel ahlâk sahibi olmakla gerçekleşeceğine inanan bir gönül eridir. İdeal insan modelini tanıtırken, gerçek bir rehber olarak yalnızca güzel ahlâkın faziletini anlatmamış, aynı zamanda kötü ahlâkın olumsuzluklarını dile getirerek, mukayeselerle ikaz yolunu benimsemiştir. Verdiği öğütlere bağlı kalmak çok kolay değildir, ancak insan olma haysiyetine ulaşmanın bedeli de az değildir. Bu konudaki son sözü de Mevlânâ'ya bırakıyoruz:

Alelâde otlar, iki ay içinde yetişir. Fakat kırmızı gül, ancak bir yılda yetişir, gül verir. (Mesnevî, I/2593)

Kaynaklar

- Çağrı, Mustafa (1989), "Ahlâk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul.
- İbn Haldun (1990), **Mukaddime**, Çev.: Zakir Kadiri Ugan, C.I, İstanbul.
- Mevlânâ (1985), **Fihî Mâfih**, Çev.: Meliha Ülker Tarıkâhya (Anbarcıoğlu), İstanbul.
- Mevlâna (1991), **Mesnevî**, Çev.: Veled İzbudak, C. I-VI, İstanbul.
- Mevlânâ Celâleddin (1965), **Mecâlis-i Seb'a-Yedi Meclis**, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, Konya.

X. MİLLÎ MEVLÂNA KONGRESİ SONUÇ BİLDİRİSİ

2-3 MAYIS 2002

KONYA

Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi'nce düzenlenen ve 46 bilim adamının katıldığı 10. Millî Mevlâna Kongresinin değerlendirme oturumunda, son günlerde Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ile ilgili iddiaları değerlendirmiş ve aşağıdaki hususların kamuoyuna duyurulmasını uygun görmüştür.

1- Anadolu kültür ve medeniyetinin oluşumunda ve sahip olduğu değerlerin günümüze ulaşmasında büyük Türk Mütefekkir ve Mutasavvıfı Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin, onun soyundan gelenlerin ve bağlılarının mühim mevkileri ve hizmetleri bulunduğu herkesin malûmudur. Ayrıca Anadolu'nun yurt edinilmesinde ve toplumun sarsılmaz bağlarla birlik oluşturmada da Mevlâna'nın kişiliği, düşünceleri ve eserleri de son derece etkili olmuştur.

Mevlâna ve sevenleri Türk Kültür, tefekkür, edebiyat ve sanat tarihinde özel bir yer edinerek, ilmî ve fikrî alanlardan güzel sanatlara, şiirden musikiye kadar toplumun bütün faaliyetlerinde belirli bir ekolü temsil etti.

Günümüzde ise dünyada dikkatler Mevlâna üzerinde toplanmakta, eserleri yabancı dillere aktarılmakta, onun hoşgörüsünü, insan sevgisini, manevî coşkusunu ve düşüncelerim duyan, hisseden ve etkilenen insanlar, Mevlâna dergâhını görmek, daha öz ve doğru bilgiler edinmek için Konya'ya yönelmektedirler.

2- Tarihte ve günümüzde saygı duyulan, sevilen şahsiyetlerin bilimsel verilerle desteklenmeyecek varsayımlarla yıpratılması kamu vicdanında büyük üzüntülere sebep olmaktadır. Toplumun ortak değerlerinin ölçsüz bir üslup ve anlaşılabilir bir tavırla medya gündemine taşınması ve Mevlâna'nın şuurca hedef seçilmesinin bilimsel ve haklı bir gerekçesi bulunmamaktadır.

Mevlâna sadece mutasavvıf kişiliği ile değil aynı zamanda kendisinden sonraki yıllardan itibaren ilim adamları hakkında yazılmış biyografik eserlerde de büyük bir bilim adamı olarak tanıtılmaktadır.

3- Anadolu'nun Moğollarca istilası gerçeğinde bilinmesi gereken çok önemli nokta şudur: Bilim adamlarına göre, Moğollar Anadolu'yu ele geçirince Selçuklu sultanlarının ve halkın yaşayışıyla ilgilenmemişler, başlıca gayeleri memleketi malî bakımdan sömürmek olduğu için mahallî yönetimlere müdahale etmemişlerdir. Dolayısıyla Mevlâna'nın siyasî bir boyut içerisinde yer aldığını ifade etmek bu gerçeğe aykırıdır.

İlgili öğretim üyesi maksadı aşan ifadeler kullanarak tarihin karanlık sayfalarında kalmış bazı münferid olayları değerlendirirken yersiz terim ve kavramlar kullanmıştır. Tarihçinin görevi hissî, sübjektif yargılarda bulunmak değil, olayları zamanının şartlarında tarih biliminin yöntemlerine göre doğru değerlendirmek ve yorumlamaktır.

Selçuk Üniversitesi bünyesinde tertip edilen kongremiz sevgi ve hoşgörüyle bütün insanlığı kucaklayan Mevlâna'nın yüce şahsiyetine gölge düşürecek her türlü dikkatsiz ve maksadını aşan beyanların her zaman karşısındadır.

KATILIMCILARIN ADRESLERİ

- Prof.Dr. Ayten ALTINTAŞ:** İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Ana Bilim Dalı 34303
Cerrahpaşa/İSTANBUL
- Prof.Dr. Berna ARDA:** Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Ana Bilim Dalı 06100 Sıhhiye /ANKARA
- Dr. Naci BAKIRCI :** Mevlâna Müzesi Karatay/KONYA
- Prof.Dr. Ali Haydar BAYAT:** Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Bornova/İZMİR
- Şefik CAN:** Şaşkınbakkal Noter Çıkmazı Sk. Fuat Bey Apt.
No:8/6 Suadiye /İSTANBUL
- Esin ÇELEBİ BAYRU:** Gerede Cad. Aziziye Apt. No:94/3
Tevfikiye/İSTANBUL
- Yrd.Doç.Dr.Mustafa ÇIPAN:** Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
42031 Kampus / KONYA
- Prof. h.c. Uğur DERMAN:** Muallim Naci Caddesi No:100 80840 Ortaköy /
İSTANBUL
- Doç.Dr. Çiçek DERMAN:** Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi /
İSTANBUL
- Prof.Dr. Recep DİKİCİ:** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 42031
Kampus / KONYA
- Dr. Erdoğan EROL:** Mevlâna Müzesi Müdürü Karatay / KONYA
- Feyzi HALICI:** İnönü Bulvarı ODTÜ Teknokent Yazılım
Teknoparkı ODTÜ Halıcı Yazılım Evi / ANKARA
- Ekrem İŞİN:** Yapı Kredi Kültür-Sanat. Yay. İstiklal Cad. No:285
80050 Beyoğlu/İSTANBUL
- Prof.Dr.Ekmeleddin İHSANOĞLU:** 1RCICA Genel Direktörü Yıldız Sarayı Seyir
Köşkü Barboros Bulvarı 80700 Beşiktaş/İSTANBUL
- Prof.Dr. İhsan KARAAĞAÇ:** Bank-Ev Tatil Sitesi No:842 Bağla/BODRUM
- Prof.Dr.Adnan KARAIŞMAİLOĞLU:** Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi / KIRIKKALE

- Prof.Dr. Haşim KARPUZ:** Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi
Başkanı Fen-Edebiyat Fakültesi Fen Blokları 42031
Kampus/KONYA
- Prof.Dr. İsmet KAYAOĞLU:** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Meram /
KONYA
- Prof.Dr. Aykut KAZANCIGİL:** Nispetiye Caddesi Cengiz Topel Durağı Cennet Apt.
3/5 Etiler/ İSTANBUL
- Prof.Dr. Ali Osman KOÇKUZU:** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Meram/KONYA
- Nevin KORUCUOĞLU:** 1. Cd. 31/2 Bahçelievler / ANKARA
- Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ:** Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Meram/KONYA
- Yrd.Doç.Dr. Sezai KÜÇÜK:** Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ozanlar /
ADAPAZARI
- Sefa ODABAŞI:** Mevlâna Cad. Naci Fikret Sk. 11/A
Karatay/KONYA
- Dr. Mehmet ÖNDER:** Ant Sk. 28/21 Çankaya/ANKARA
- Yrd.Doç.Dr. Yusuf ÖZ:** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 42031
Kampus / KONYA
- Dr. Hasan ÖZÖNDER:** Karaman Cd. No:78 Karatay / KONYA
- Dr. Abdullah ÖZTÜRK:** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 42031
Kampus / KONYA
- Prof.Dr. Ahmet Güner SAYAR:** Şair Nesimi Sokak 6/10 Selimiye-Üsküdar/
İSTANBUL
- Yrd.Doç.Dr. Yakup ŞAFAK:** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 42031
Kampus / KONYA
- Kâmil ŞAHİN:** Şahin Kitabevi Hacı Bayram Kitapçılar Çarşısı
No:35 ANKARA
- Yrd.Doç.Dr. Naim ŞAHİN:** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Meram/KONYA
- Yrd.Doç.Dr. Nuri ŞİMŞEKLER:** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 42031
Kampus /KONYA
- Prof. Dr. Arslan TERZİOĞLU:** İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi
Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı
İSTANBUL
- Doç.Dr. A.Kazım ÜRÜN:** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 42031
Kampus/KONYA
- Prof. Dr. İsmail YAKIT:** Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dekanı İSPARTA
- Doç.Dr. Emine YENİTERZİ:** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 42031
Kampus / KONYA

